

Käytännöllisen teologian osasto
Helsingin yliopisto
Helsinki

PUOLUEET KIRKKOA VALTAAMASSA?

*SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON JA YHTEISKUNNAN
VÄLISET SUHTEET FORSSAN, MERIJÄRVEN JA VIHDIR
SEURAKUNTAVAALIEN 1970, 1974 JA 1978 VALOSSA*

Virpi Siitonen

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Auditoriumissa XII
lauantaina 7. huhtikuuta 2018 klo 10.

Helsinki 2018

Kustos: professori Jyrki Knuutila, Helsingin yliopisto

Ohjaajat: professori Jyrki Knuutila, Helsingin yliopisto
professori Jouko Talonen, Helsingin yliopisto

Esitarkastajat: dosentti Ville Jalovaara, Helsingin yliopisto
professori Jouko Kiiski, Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä: dosentti Ville Jalovaara, Helsingin yliopisto

Kannen kuva: Forssan seurakunnan vaalilautakunta koolla.
(Forssan Lehti 2.10.1974)

ISBN 978-951-51-4122-4 (nid.)
ISBN 978-951-51-4123-1 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

Tiivistelmä

Tutkimuksessani selvitin, millaisina kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet kuvastuivat lehdistä 1970-luvulla seurakuntavaalien uutisoinnin valossa. Valitsin tutkimukseeni kolme erilaista seurakuntaa eri puolilta Suomea – Forssa, Merijärvi ja Vihti. Tutkimusaineisto koostui seurakuntavaaleja käsittelevistä lehtikirjoituksista kymmenessä lehdessä sekä tutkimusseurakuntien seurakuntavaalien ja kunnallisvaalien asiakirjoista. Tutkimus kuuluu käytännöllisen teologian alaan. Käytin työni toteutuksessa historiallista menetelmää ja lehtiartikkelien erittelyssä sisällönanalyysia.

Vuonna 1970 seurakuntavaaleissa otettiin käyttöön suhteellinen vaalitapa. Ehdokaslistoissa olivat vain roomalaiset numerot. Puoluetunnuksia ei ollut lupa käyttää, mutta puolueet voivat perustaa valitsijayhdistyksiä. Puolueiden menestys eduskunta- ja kunnallisvaaleissa heijastui aktiivisuuteen seurakuntavaaleissa. Puolueiden vahva kiinnostus vaaleihin näkyi niin valtakunnallisesti kuin tutkimusseurakunnissa. Vuoden 1970 vaaleissa oli poliittisten puolueiden muodostamia valitsijayhdistyksiä lähes puolet koko maassa, vuonna 1974 kaksi kolmasosaa ja vuonna 1978 kolme neljäsosaa. Puolueet laativat myös kirkkopoliittisia ohjelmia ja olivat vaali vaalilta aktiivisempia.

Kirkossa puolueiden aktiivisuus ja tunnusten käyttö ehdokaslistoissa jakoi mielipiteitä. Tunnustettiin politiikan aina olleen jollakin tavalla mukana kirkossa mutta pelättiin myös liian läheistä yhteistyötä puolueiden kanssa. Seurakuntalaiset toivoivat tunnuksia mutta suhtautuivat epäillen politiikan mukaan tuloon seurakuntavaaleihin. Aktiivisella uutisoinnilla lehdet innostivat seurakuntalaisia asettumaan ehdokkaiksi vaaleissa ja äänestämään. Ne katsoivat, että vaaliuudistuksen myötä demokratia eteni kirkossa, ja vaativat puoluetunnuksen käytön sallimista.

Koko maassa äänestysprosentti jäi alle 20 %:n ja vaihteli tutkimusseurakunnissa noin 13 %:sta yli 43 %:iin. Uusi vaalitapa mahdollisti seurakuntalaisten vaikuttamisen seurakunnan päätöksentekoon, mutta vain pieni osa osallistui. Asia ei kiinnostanut seurakuntalaisten enemmistöä, tai he olivat tyytyväisiä vallinneeseen tilanteeseen. Forssassa SDP oli vuoden 1970 vaaleissa näkyvimmin omilla listoillaan, seuraavissa vaaleissa muutkin puolueet. Vihdissä vuoden 1970 vaaleissa SDP oli selvimmin omalla listallaan, vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa ei-sosialistiset puolueet olivat vaaliliitossa. Merijärvellä Keskustapuolue oli valta-asemassa, joskin myös SKDL:llä oli oma ehdokaslistansa vuoden 1974 vaaleissa Forssassa evankeliset ja Merijärvellä lestadiolaiset asettivat ehdokkaita.

Eri yhteiskuntaluokkia edustavien henkilöiden ehdokkuus vaaleissa kuvasi kiinnostusta ja arvostusta kirkkoa kohtaan. Tutkimusseurakunnissa monet henkilöt olivat seurakunnan hallinnossa koko 1970-luvun ajan, mutta paljon uusiakin valittiin. Tutkimus osoitti, että vaikka 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa kirkkoa kritisoitiin monelta taholta, pidettiin sitä kuitenkin merkittävänä instituutiona suomalaisessa yhteiskunnassa.

Abstract

In my thesis, I examined how relations between the Church and society were reflected in journals in the light of the news coverage of parish elections in the 1970s. I chose three different parishes from all over Finland for my thesis: Forssa, Merijärvi and Vihti. The research material consisted of journal articles on parish elections in ten journals, as well as of the documents on the parish and municipal elections of the examined parishes. This thesis falls within the field of practical theology. In the implementation of my thesis, I used the historical method, and in the examination of the journal articles, content analysis.

In 1970, proportional representation was introduced in the parish elections. The candidate lists included only Roman numerals. Party symbols were not allowed to be used, but parties could set up constituency associations. The success of the parties in the parliamentary and municipal elections was reflected in the activity in the parish elections. The strong interest of the parties towards the elections was visible both nationally and in the examined parishes. In the 1970 elections, the constituency associations established by political parties formed almost half of these associations in the whole country, two-thirds in 1974 and three-quarters in 1978. The parties also compiled church policy programs, while becoming more active in each election.

In the Church, the activity of the parties and their use of symbols on the candidate lists divided opinions. It was acknowledged that politics had always been somehow part of the Church, but cooperating too closely with the parties was also feared. The parishioners wanted the symbols, but were suspicious of the involvement of politics in the parish elections. Through active news coverage, the journals inspired parishioners to stand for election and to vote. They believed that with the electoral reform, democracy would move forward within the Church, and they called for permission to use party symbols.

Throughout the country, the turnout percentage remained below 20 and varied approximately from 13 to over 43 in the examined parishes. The new electoral process allowed the parishioners to influence the Church's decision-making, but only a small portion took part in it. The matter did not interest the majority of the parishioners, or they were simply content with the status quo. In Forssa, the Social Democratic Party participated most visibly with its list in the 1970 elections, and included other parties during the next elections. In the 1970 election in Vihti, the Social Democratic Party participated most visibly with its own list, and the non-socialist parties of the 1974 and 1978 elections were in electoral alliance. In Merijärvi, the Centre Party was in power, although the Finnish People's Democratic League had its own list of candidates in the 1974 election. The Evangelicals in Forssa and the Laestadians in Merijärvi put up candidates.

The candidacy of people representing different social classes in the elections portrayed an interest in and appreciation for the Church. In the examined parishes, many were part of the parish administration throughout the whole 1970s, but many new people were also selected. The thesis showed that although the Church was criticized from many directions in the late 1960s and early 1970s, it was nevertheless considered a significant institution in Finnish society.

Esipuhe

Kiinnostus uusien asioiden oppimiseen ja työelämän vaatimukset innostivat minua opiskelemaan, kun olin tehnyt jo pitkän työuran. Suoritin ylioppilastutkinnon jälkeen agronomintutkinnon ja päädyin maatalouden järjestötyöhön, jossa kului yli kolme vuosikymmentä. Syksyllä 2017 jäin eläkkeelle. Jo 2000-luvun alussa aloin töiden ohella suorittaa erilaisia kursseja avoimessa yliopistossa. Teologia oli minua nuoruudesta asti kiinnostanut, joten opiskelin myös teologisia aineita. Pääsin vuonna 2010 teologiseen tiedekuntaan ja suoritin maisterintutkinnon vuonna 2012.

Elinikäisen oppimisen -periaate ei jättänyt minua rauhaan. Niinpä pyrin ja pääsin jatko-opiskelijaksi. Minua rohkaisi opiskeluun myös lehtijuttu, jossa kerrottiin nigerialaisesta 88-vuotiaasta isoisästä, joka oli parhaillaan peruskoulussa ja oli asettanut tavoitteeksi väitellä teologian tohtoriksi ennen kuolemaansa. Väitöskirjan teko kokopäivätyön ohella oli haasteellista. Kaikki vapaa-aika kului tutkimuksen parissa. Vain harvat tiesivät jatko-opinnoistani.

Olen kiinnostunut kirkon ja yhteiskunnan suhteista. Niitä on vuosikymmenten ja vuosikymmenten kuluessa paljon pohdittu. Elämme jälleen murrosaikaa, jolloin kirkon asemaa yhteiskunnassa tarkastellaan usein kriittisesti. Kysytään, miten kirkon pitäisi toimia muutoksen keskellä. Asiasta on erilaisia näkemyksiä. Toisten mielestä kirkon tulisi jatkaa tutulla turvallisella tiellä, mutta toisten mielestä ajan merkit tulisi ottaa huomioon, ja kirkon tulisi vastata yhteiskunnalliseen muutokseen ja muuttua itsekin.

Tutkimusaiheeni nousi tästä pohdinnasta. Halusin tarkastella yhteiskunnallista murrosta 1960- ja 1970-luvuilla sekä sen vaikutusta kirkkoon. Seurakuntavaaliuudistus oli yksi heijastuma muutospaineista kirkkoa kohtaan. Kirkon päätöksentekoon haluttiin demokraattisuutta. Ensi syksynä seurakuntalaisilla on jälleen mahdollisuus vaikuttaa seurakuntavaaleissa. Kirkon ja seurakuntien tulisi tiedottaa hyvissä ajoin vaaleista, niin että luottamustehäviin saadaan kristillisesti ajattelevia, yhteiskunnallisesti valvetuneita henkilöitä, jotka toimivat kirkon ja seurakuntalaisten parhaaksi yhdessä työntekijöiden kanssa. Ehdokaslistojen tunnukset tulisi saada aiempaa selkeämmiksi niin, että äänestäjät tietävät, mitä asioita mikin ryhmä ajaa. Se oletettavasti lisää äänestysaktiivisuutta.

Haluan kiittää työni ohjaajaa, professori Jyrki Knuutilaa, joka teologiaopintojeni alkumetreiltä saakka rohkaisi ja auttoi minua seuraavalle etapille. Sain kannustusta ja hyviä neuvoja tutkimustyöni aikana. Vastasit nopeasti, kun tarvitsin tietoja mieltäni askarruttaneisiin kysymyksiin. Kiitän toista ohjaajaani professori Jouko Talosta innostavasta ja asiantuntevasta avusta tutkimukseni eri vaiheissa. Kiitos myös seminaariryhmällemme, joka osaltaan auttoi minua matkalla maaliin. Oli ilahduttavaa nähdä, että muitakin varttuneita oli lähtenyt tutkimusmatkalle. Kiitän esitarkastajia dosentti Ville Jalovaaraa ja professori Jouko Kiiskeää hyvistä ohjeista ja tarkennuksista työni viimeistelyssä. Kiitos Ville Jalovaaralle myös vastaväittäjäksi lupautumisesta.

Kiitän teologian tohtori Yrjö Talaa, jolta sain perusteellista tietoa Merijärven seurakuntavaaleista. Kiitos myös Forssan, Merijärven ja Vihdin seurakunnille, samoin Merijärven rauhanyhdistykselle ja kirjastolle sekä muille kirjastoille ja arkistoille, jotka auttoivat tutkimusaineiston hankinnassa.

Kiitos kuuluu myös läheisilleni. Edesmenneet vanhempani Saima ja Paavo Vesalainen opettivat minulle maatalan töissä sinnikkyyttä ja peräänantamattomuutta. Erityisen lämpimät kiitokset haluan osoittaa puolisolleni maatalous- ja metsätieteiden tohtori, agronomi Mikko Siitoselle monenlaisesta avusta ja rohkaisusta tutkimustyöni aikana. Olit korvaamaton rinnalla kulkija tutkimusmatkallani.

Helsingin Etu-Töölössä Runebergin päivänä 2018

Virpi Siitonen

Sisältö

Tiivistelmä.....	3
Abstract.....	4
Esipuhe	5
Sisältö	7
Kuvat	10
Taulukot.....	11
Liitetaulukot	11
Lyhenteet	12
1 Johdanto.....	17
1.1 Kirkko ja suomalainen yhteiskunta.....	17
1.1.1 Yhteiskunnallinen kehitys 1960- ja 1970-luvuilla	17
1.1.2 Kehitys Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960- ja 1970-luvuilla..	19
1.1.3 Puolueiden taustat	24
1.2 Kirkkolaki ja vaaliuudistukset	27
1.2.1 Keskustelu kirkon ja valtion suhteesta.....	27
1.2.2 Vuoden 1964 kirkkolaki ja sen uudistaminen.....	28
1.2.3 Seurakuntavaaliuudistusten sisältö	32
1.3 Kirkko ja media	35
1.3.1 Kirkko mediassa 1960- ja 1970-luvuilla.....	35
1.3.2 Tutkimuslehtien esittely	36

1.4 Tutkimusseudakunnat Forssa, Merijärvi ja Vihti	38
1.4.1 Forssan elinkeinot ja evankelinen liike	38
1.4.2 Merijärven elinkeinot ja lestadiolaisuuden merkitys	40
1.4.3 Vihdin elinkeinot ja aktiivinen järjestötoiminta	42
1.5 Tutkimustehtävä ja sen toteutus.....	43
1.5.1 Tutkimuskysymykset ja viitekehys	43
1.5.2 Keskeisten käsitteiden esittely	44
1.5.3 Tutkimusaineiston valinta ja hankinta	46
1.5.4 Tutkimusmenetelmät.....	50
1.5.5 Aiempi tutkimus.....	51
2 PUOLUEIDEN OHJELMAT JA VAALIMENESTYS.....	54
2.1 Kirkko ja uskonto puolue- ja kirkkopoliittisissa ohjelmissa.....	54
2.2 Puolueet 1960- ja 1970-luvun eduskunta- ja kunnallisvaaleissa.....	69
2.2.1 Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa.....	69
2.2.2 Puolueiden kannatus 1970-luvun kunnallisvaaleissa.....	73
2.3 Eduskuntavaalien tulokset 1970-luvulla Forssassa, Merijärvellä ja Vihdissä.....	74
2.4 Kunnallisvaalien tulokset 1970-luvulla Forssassa, Merijärvellä ja Vihdissä	78
3 VUODEN 1970 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUEET MUKAAN	83
3.1 Kirkolliskokous käsitteli ehdokaslistojen tunnusten sallimista	83
3.2 Suhteellinen vaalitapa kiinnosti sekä lehtiä että puolueita	84
3.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseudakunnissa.....	102
3.3.1 SDP aktiivinen Forssassa.....	102

3.3.2 Sopuvaalit Merijärvellä.....	107
3.3.3 Kokoomus vahvisti asemiaan Vihdissä.....	109
4 VUODEN 1974 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUEET NOSTIVAT PROFIILIAAN	111
4.1 Lehdet aktiivisia vaalitiedottajia.....	111
4.2 Puolueiden osallistuminen puhutti.....	120
4.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseurakunnissa.....	133
4.3.1 Forssassa luottamushenkilöt vaihtuivat	133
4.3.2 Merijärvellä keskustalaisia ja lestadiolaisia.....	136
4.3.3 Vihdissä ei-sosialistien vaaliliitto menestyi.....	139
5 VUODEN 1978 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUELISTOJA KOLME NELJÄSOSAA.....	141
5.1 Lehdet uutisoivat – puolueita kiinnosti.....	141
5.2 Puoluepolitiikka mietitytti edelleen.....	168
5.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseurakunnissa.....	175
5.3.1 Äänestysprosentti laski edelleen Forssassa.....	175
5.3.2 Naisenemmistö valtuustoon Merijärvellä	178
5.3.3 Äänestysaktiivisuus kasvoi Vihdissä	179
6 LUOTTAMUSHENKILÖT MONESSA MUKANA	182
6.1 Luottamushenkilöiden yhteiskunnallinen aktiivisuus.....	182
6.2 Sekä uusia että pitkäaikaisia valtuutettuja useista puolueista.....	186
6.3 Herätysliikekytkennät Forssassa ja Merijärvellä	188
6.4 Luottamushenkilöiden ammatit ja osallistuminen järjestötoimintaan	189

7 JOHTOPÄÄTÖKSET	193
Liitteet	199
Lähteet ja kirjallisuus	202
Painamattomat lähteet.....	202
Painetut lähteet.....	203
Sanoma- ja aikakauslehdet	209
Internetlähteet	210
Henkilöhistoria.....	210
Puolueiden ohjelmat.....	211
Muut internetlähteet	213
Tutkimuskirjallisuus	217
Henkilöhakemisto.....	232

Kuvat

Kuva 1 Viitekehys.....	44
Kuva 2 Sarjakuva Aamulehdessä 20.8.1974.....	122
Kuva 3 Forssan Lehti 2.10.1974: Forssan seurakunnan vaalilautakunta käsitteli eilen illalla valitsijamiesyhdistysten perustamisasiakirjat. Marraskuun seurakuntavaaleissa on mukana 5 eri yhdistystä ja ehdokkaita on asetettu sekä valtuustoon että neuvostoon yhteensä 170. Puolueista ovat mukana kokoomus, keskustapuolue, liberaali, Sdp. –hl.....	134
Kuva 4 Pyhäjokiseutu 13.11.1974: MERIJÄRVEN seurakuntatalossa äänestettiin sunnuntaina. Iltapäivällä äänestysvuorossa oli Hilikka Kunnari, jonka lippua leimaa Matti Pahkala. Pöydän takana vaalilautakunnan puheenjohtaja, khra Yrjö Tala, vara-puheenjohtaja Olavi Alamännistö, vaaliavustaja Maija Seppä sekä Martti Ollila.	137
Kuva 5 Länsi-Uusimaa 14.11.1978: Vihdin kirkossa äänestettiin vilkkaasti heti ensimmäisenä äänestyspäivänä. Vaalilautakunta oli paikalla varajäsenineen.	180

Taulukot

Taulukko 1 Seurakuntavaaleja käsittelevät pääkirjoitukset vuosina 1970, 1974 ja 1978 tutkimuslehdissä.	49
Taulukko 2 Puolueiden ääniosuudet % eduskuntavaaleissa vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.	72
Taulukko 3 Puolueiden ääniosuudet % kunnallisvaaleissa vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.	74
Taulukko 4 Eduskuntavaaleissa hyväksytyjen äänten osuudet % Forssassa vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.	75
Taulukko 5 Eduskuntavaaleissa hyväksytyjen äänten osuudet % Merijärvellä vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.	76
Taulukko 6 Eduskuntavaaleissa hyväksytyjen äänten osuudet % Vihdissä vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.	77
Taulukko 7 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Forssassa vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.	79
Taulukko 8 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Merijärvellä vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.	80
Taulukko 9 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Vihdissä vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.	82

Liitetaulukot

Liite 1 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1970.	199
Liite 2 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1974.	199
Liite 3 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1978.	200
Liite 4 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuosina 1970, 1974 ja 1978.	200
Liite 5 Uutisjuttujen (luokka 3: uutiset, kuvat, uutisraportit, uutiskomentit, uutistaustat) lkm lehdissä vuosina 1970, 1974 ja 1978.	201

Lyhenteet

Arkistolyhenteet

KA	Kansallisarkisto
LKPA	Liberaalisen kansanpuolueen arkisto
hptk	LKP:n pöytäkirja 1971
htvk	LKP:n hallituksen/Puoluehallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1966–1985
julk	LKP:n julkaisusarja 1965–1988
KTKA	Kirkollisasian toimituskunnan arkisto
Da:96	Puhtaaksi kirjoitetut konseptit 1901–1901
Db:117	Kirjekonseptit 1909–1909
SMPA	Suomen Maaseudun Puolueen arkisto
pkptk	SMP:n puoluekokousten pöytäkirjat 1971
MPTA	Muu SMP:n puoluetoimiston arkisto
krtr	Kristillinen työryhmä
VNKKA	Valtioneuvoston kirjaajan konttorin arkisto
C:38	Valtioneuvoston pöytäkirjat I 1922–1922
C:52	Valtioneuvoston pöytäkirjat III 1923–1923
C:60	Valtioneuvoston pöytäkirjat XI 1923–1923
C:61	Valtioneuvoston pöytäkirjat XII 1923–1923
C:68	Valtioneuvoston pöytäkirjat VII 1924–1924
C:71	Valtioneuvoston pöytäkirjat X 1924–1924
Ca:631	Valtioneuvoston pöytäkirjat VI 1968–1968
Ca:639	Valtioneuvoston pöytäkirjat XIIa 1968–1968
KMA	Keskustan ja maaseudun arkisto
ohj	ohjelmat
Cb 11	Keskustapuolueen puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1972
FKA	Forssan kaupungin arkisto
kvlpk	Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat
ely	Ehdokaslistojen yhdistelmät
FSRKA	Forssan seurakunnan arkisto
kkptk	Kirkonkokouksen pöytäkirjat
kuul	Kuulutus alkavaksi nelivuotiskaudeksi valituista seurakunnan luottamushenkilöistä
ely	Ehdokaslistojen yhdistelmät
MKA	Merijärven kunnan arkisto
kvlpk	Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat
ely	Ehdokaslistojen yhdistelmät

MSRKA	Merijärven seurakunnan arkisto
vypa	Valitsijayhdistysten perustamisasiakirjat
kkptk	Kirkonkokouksen pöytäkirja
vlptk	Seurakunnan vaalilautakunnan pöytäkirjat
KKA	Kimmo Kivelän arkisto
VV	Veikko Vennamo: SMP:n ideologista taustaa
TYARK	Työväen arkisto
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
sptk	Pöytäkirjat. Sähköiset pöytäkirjat.
pk	Puoluekokoukset
VKA	Vihdin kunnan arkisto
kvlpk	Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat
ely	Ehdokaslistojen yhdistelmät
VSRKA	Vihdin seurakunnan arkisto
kkptk	Kirkonkokouksen pöytäkirjat
vlptk	Vaalilautakunnan pöytäkirjat
vhlöt	Luettelot nelivuotiskaudeksi kirkkoneuvostoon ja kirkkovaltuustoon valituista henkilöistä
ely	Ehdokaslistojen yhdistelmät
kuul	Kuulutukset
VSA	Virpi Siitosen tutkimusarkisto
taul	taulukot
tied	tiedonannot

Muut lyhenteet

AL	Aamulehti
alaots.	alaotsikko
Diss.	väitöskirja
EEC	European Economic Community (Euroopan talousyhteisö ETY)
EFTA	European Free Trade Association (Euroopan vapaakauppajärjestö)
EPNM	Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto
Etyk	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi
EUR	euro
EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta
evl.	evankelis-luterilainen
ev-lut.	evankelis-luterilainen
FIM	Suomen markka
FL	Forssan Lehti

HS	Helsingin Sanomat
HäSa	Hämeen Sanomat
IKL	Isänmaallisen kansanliikkeen
Iustitia	Suomen teologinen instituutti
KESK	Keskustapuolue
Kesk.	Keskustapuolue
KirkkoJ	kirkkojärjestys
KirkkoL	kirkkolaki
KL	Kalajokilaakso
KA	Kaleva
KT	Kirkon tiedotuskeskus
KTL	Suomen Kristillinen Työväenliitto
KOK	Kansallinen Kokoomus
Kok.	Kokoomus
KP	Keskipohjanmaa
KRTL	Kristillinen Radio- ja televisioliitto
KSDL	Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto
L	laki
LKP	Liberaalinen kansanpuolue
LU	Länsi-Uusimaa
MTK	Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK r.y.
MI	Maalaisliitto
ml.	mukaan luettuna
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue
p.	painos
PK	pöytäkirja
pk	pääkirjoitus
PKP	Perustuslaillinen kansanpuolue
PY	Pyhäjokiseutu
pääots.	pääotsikko
päätoim.	päätoimittaja
Red.	Redakteur
riipp.	riippumaton
RKP	Ruotsalainen Kansanpuolue
RS	Raahen Seutu
SAP	Sveriges socialdemokratiska arbetareparti
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura r.y.
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja
SKL	Suomen Kristillinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue

SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
SKY	Suomen Kristillinen Ylioppilasliitto
SKYP	Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolue
SLEY	Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys
SML	Suomen Maalaisväestön Liitto
SMP	Suomen Maaseudun Puolue
SOS	Sveriges officiella statistik
sos.dem.	sosialidemokraattinen
SPK	Suomen Perustuslaillinen Kansanpuolue
SPP	Suomen Pientalonpoikien Puolue
SRK	Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys
STP	Sosialistinen Työväen puolue
Suom.	suomennos
suom.	suomalainen
SVT	Suomen virallinen tilasto
SYP	Suomen Yksityisyrittäjien Puolue
TA	Teologinen Aikakauskirja
TM	Toimeenpanomääräykset
toim.	toimittaja
TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto
VN	valtioneuvosto
Vnp	valtioneuvoston päätös
vt.	virkaa tekevä
vs.	viransijainen
Yle	Yleisradio
YKY	Ylioppilaitten Kristillinen Yhdistys

1 Johdanto

1.1 Kirkko ja suomalainen yhteiskunta

1.1.1 Yhteiskunnallinen kehitys 1960- ja 1970-luvuilla

Suomi muuttui 1960- ja 1970-luvuilla maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi. Maan sisäinen muuttoliike suuntautui Keski- ja Itä-Suomesta pääkaupunkiseudulle ja sen ympäristön taajamiin ja tyhjensi maaseudun kyliä työkykyisestä väestöstä. Muutto Ruotsiin veti puoleensa etenkin Pohjanmaalla ja Pohjois-Suomessa asuvia sekä ruotsinkielisiä. Myös takaisinmuuttoa tapahtui. Muuttoliike vaati muualla suuria investointeja työpaikkojen, asuntojen, sosiaalisten uudistusten ja koulutusmahdollisuuksien lisäämiseksi. Myöhäisen teollistumisen ja automaation ansiosta Suomeen ei kuitenkaan syntynyt määrältään hallitsevaa teollisuustyöläisten luokkaa, vaan suurin osa peruselinkeinoista vapautuneista siirtyi suoraan palveluammatteihin. Erityisesti opiskelu- ja kulttuuripiireihin lukeutuva nuoriso radikalisoitui ja vasemmistolaistui. Se halusi rienata pyhiä arvoja, halventaa puolustusvoimia ja vastustaa Vietnamin sotaa, mitä tuki myös Yleisradion ohjelmapolitiikka. Äärivasemmiston vaatimukset sosialistisesta Suomesta valuivat kuitenkin hiekkaan, ja Suomi nousi 1970-luvun lopulla Euroopan valtioiden rikkaimpaan kolmannekseen. Tähän olivat omalta osaltaan vaikuttaneet myös vuonna 1961 EFTA- ja vuonna 1973 EEC-maiden kanssa solmitut vapaakauppasopimukset.¹

Taloukasvu oli Suomessa 1960-luvulla ripeää, mutta suhdannevaihtelut olivat suuremmat kuin muissa Euroopan maissa. Merkille pantavaa on myös, että Suomen taloudessa valitsi 1960-luvulla vahva inflatorinen kehitys. Taloukasvu heikkeni kuitenkin vuosina 1966–1968, ja työttömyys nousi viiteen prosenttiin. Vastatoimena toteutettiin 31 %:n devalvaatio lokakuussa 1967. Kun hallitus ja työmarkkinajärjestöt sopivat kevättalvella 1968 laajasta vakauttamisohjelmasta, jonka keskeisin osa oli tulopoliittinen kokonaisratkaisu, alkoi Suomen talouden tilanne kohentua.²

Talouselämässä 1970-luvun alku oli nopean suhdannenousun aikaa sekä Suomessa että muualla maailmalla. Syksyllä 1973 maailmaa kohtasi niin sanottu öljykriisi, jonka vaikutukset maailmantalouteen olivat huomattavat. Vuonna 1975 kasvu heikkeni ja alkoi muuttua taloudelliseksi lamaksi. Inflaatiovauhti kiihtyi.³ Työttömyys saavutti huippunsa Suomessa vuonna 1978, jolloin ylitettiin yli 200 000 työttömän raja, ja työttömyysaste nousi tila-

¹ Meinander 2014, 243–272; Seppo 2015, 87.

² Meinander 1999, 347, 350–351, 358.

³ Lindqvist & al. 1977, 15; Meinander 1999, 358.

päisesti yli 8 %:n. Vuonna 1978 alkoi näkyä taloudellisen nousun merkkejä. Seuraavana vuonna taloudellinen kehitys koheni edelleen.⁴

Muutokset elinkeinoelämän rakenteessa ja voimakas maaltamuutto kaupunkeihin, erityisesti Uudellemaalle, aiheuttivat perinteisten elämänmuotojen ja sosiaalisten kuvioiden muutoksen. Maa- ja metsätaloudessa työskentelevien osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli 1950-luvun alussa 46 % työvoimasta ja vuonna 1970 enää 20 %. Osuuden pienenemiseen vaikuttivat nopea teollistuminen, maatalouden koneellistuminen ja maataloustuotteiden ylituotanto. Kaupan ja palvelusten osuus ammatissa toimivista kohosi voimakkaasti. Tyypillistä oli myös kohoava elintaso ja sosiaaliturvan paraneminen (mm. eläkejärjestelmät).⁵

Myös maastamuutto oli runsasta. Työttömyys sai väen liikkeelle. Erityisesti vuosina 1967 ja 1968 työttömyys oli yleistä ja koetteli pahiten Itä- ja Pohjois-Suomea. Muuttoliike suuntautui pääasiassa Ruotsiin, minne huippuvuonna 1970 muutti 40 000 suomalaista. Tosin vuonna 1971 palasi Ruotsista 17 000 henkeä takaisin Suomeen. Maastamuuttajat olivat nuoria, ja yli neljännes heistä oli ammattitaitoisia, koulutettuja.⁶

Koulujärjestelmässä tapahtui muutoksia. Yhdeksänluokkainen peruskoulu toteutettiin 1970-luvulla asteittain. Kun vauraus lisääntyi, vanhempien oli mahdollista hankkia lapsilleen aiempaa parempaa koulutusta. Vuonna 1950 ylioppilastutkintoja suoritettiin yli 4 000. Tämän jälkeen niiden määrä alkoi nopeasti kasvaa. Vuonna 1963 ylitettiin 10 000:n, kymmenen vuoden päästä 20 000:n ja vuonna 1982 jo 30 000 tutkinnon raja. Korkeakouluopiskelijoiden määrä kasvoi 1960- ja 1970-luvulla voimakkaasti suurten ikäluokkien tullessa ammattikoulutusikään. Uusia korkeakouluja perustettiin. Vuonna 1950 korkeakouluissa oli yhteensä runsaat 14 000 opiskelijaa, ja kymmenen vuotta myöhemmin oli ylitetty 20 000 opiskelijan raja. 1960-luvun lopussa korkeakouluopiskelijoita oli jo lähes 60 000 eli määrä lähes kolminkertaistui vuosikymmenen aikana.⁷

Yhteiskunnallinen liikehdintä koski niin Suomea kuin koko maailmaa. Talonpoikien määrä väheni. Euroopan maissa työskenteli maatalouden ydinalueilla korkeintaan kolmannes väestöstä maataloudessa 1980-luvulle tultaessa. Merkittävä muutos samaan aikaan oli keskiasteen tai yliopistotason koulutusta vaativien ammattien tuntuva lisääntyminen. Opiskelijoista tuli sekä yhteiskunnallisesti että poliittisesti paljon tärkeämpi voima kuin koskaan aikaisemmin. Tämä näkyi vuonna 1968 puhjenneessa opiskelijaradikalismeissa.⁸

Puhuttiin Euroopan ”hullusta vuodesta” 1968. Uusmarxilainen aalto pyyhkäisi länsimaiden yli. Helsingissäkin opiskelijat valtasivat marraskuussa 1968 oman Vanhan ylioppilastalonsa. Filosofian tohtori *Henrik Meinanderin* mukaan 1960-luvun opiskelijaradikalismin merkitystä on kuitenkin usein liioiteltu. Vain pieni joukko opiskelijoista oli mukana tässä liikehdinnässä. Nuorten vallankumousinto jatkui 1970-luvulla, mutta taistolaiset menestyivät vielä vuoden 1974 ylioppilasvaaleissa. Seuraavan vuosikymmenen alussa heidän

⁴ Mäkeläinen & al. 1981, 13, 16–17; Rantala 1982, 157.

⁵ Sihvo & al. 1973, 12–15; Alestalo 1985, 104–105.

⁶ Sihvo & al. 1973, 13–17; Meinander 1999, 364.

⁷ Sihvo & al. 1973, 17; Meinander 1999, 384; Tilastokeskus 2015.

⁸ Hobsbawm 2003, 289–301; Seppo 2015, 86–87.

määränsä oli jo vähäinen, ja he saattoivat näyttää ”vaarattomilta kylähulluilta”.⁹ Liikehdinnässä mukana olleen teologian tohtori Martti Lindqvistin¹⁰ mukaan ulkoisesti radikaali opiskelijaliike koki 1960-luvulla aikansa, intonsa ja julkisuuden kannattelemana ennennäkemättömän nousun, joka päättyi vuosikymmenen lopussa ja 1970-luvun alussa lähes täydelliseen tappioon. Liike transformoitui ja jäi vaikuttamaan myös Suomen kirkon sisälle, sillä monet avainhenkilöt sijoittuivat kirkon eri tehtäviin.¹¹

Puolueissa tapahtuneita muutoksia on tarkasteltu luvussa 1.1.3.

1.1.2 Kehitys Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960- ja 1970-luvuilla

Kirkon asema yhteiskunnassa oli varsin luja 1960-luvun alkuun saakka. Ääriivasemmistoa lukuun ottamatta Suomen evankelis-luterilaiseen¹² kirkkoon ei juurikaan kohdistettu arvostelua.¹³ Muutokset yhteiskunnassa ja radikalisoituminen heijastuivat kuitenkin 1960-luvun loppupuolella myös kirkkoon, joka on keskeinen instituutio suomalaisessa yhteiskunnassa. Kiivasta väittelyä käytiin kirkon yhteiskunnallisesta asemasta, suhteesta valtioon, uskonnonopetuksesta, kirkon verotusoikeudesta ja koko kristinuskon arvopohjan merkityksestä.¹⁴ Kirkon voima on siinä, että se voi toisaalta seurata pitkälle yhteiskunnan yleisiä suuntauksia ja periaatteita, mutta toisaalta myös siinä, että se voi halutessaan pysyä ennallaan osoittaen, että sen ei tarvitse mukautua muiden mukaan.¹⁵ Kirkon toiminta kiinnosti muun muassa siksi, että se rahoittaa toimintansa pääasiassa julkisilla varoilla ja valtaosa väestöstä kuului kirkkoon.

Kirkosta eroaminen kiihtyi 1960-luvun lopulla. Sitä helpotti vuoden 1969 alusta tullut mahdollisuus erota ilmoittamalla asiasta siviilirekisteriviranomaiselle ilman, että tarvitsi käydä keskustelemassa kirkkoherranvirastossa papin kanssa. Vuosina 1967–1971 eronneita oli 55 920 ja vuosina 1972–1975 noin 66 700 henkeä. Eroamisliikkeen huippuvuosi edellisellä jaksolla oli vuosi 1970, jolloin eronneita oli yli 15 000. Toisella jaksolla heitä oli eniten vuonna 1973 eli yli 17 400 henkeä. Vuosikymmenen loppua kohti kirkosta eroaminen

⁹ Sihvo & al. 1973, 17, 19–21; FL 250/31.10.1974 Ylioppilasvaalit, 4 (pk); McLeod 1997, 140; Helander 1999, 55–57; Meinander 1999, 394, 396–397, 399.

¹⁰ Teologian tohtori Martti Lindqvist (1945–2004) toimi mm. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan sosiaalietiikan apulaisprofessorina ja vt. professorina 1978–1986. Suomen teologit 1999.

¹¹ Lindqvist 2003, 115–121.

¹² Käytän myöhemmin Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta sanaa kirkko.

¹³ Juva 1976, 164–165; Murtorinne 1977, 22; Vahtola 2003, 446–447.

¹⁴ Seppo 2015, 87.

¹⁵ Kortekangas 2003, 110.

kuitenkin tasaantui huippuvuosista¹⁶, ja jäsenmäärä pysyi korkeana verrattuna 2010-lu-
kuun.¹⁷ Teologian tohtori *Mikko Juva*¹⁸ mukaan eroamisluvut kuvaavat vähemmistöryh-
mien protestia.¹⁹

Päiväjumalanpalveluksiin osallistuvien määrän kehitys kuvastaa myös kirkon asemassa
tapahtunutta muutosta. Osallistujien määrä kääntyi 1950-luvun lopulla nousuun. Huippu
saavutettiin vuonna 1961, jolloin käyntejä oli 128 000 päiväjumalanpalvelusta kohden. Tä-
män jälkeen seurasi voimakas kävijämäärän lasku. Tämä nähdään maallistumisen seu-
raukseksi. 1970-luvun loppupuolella kävijämäärässä oli havaittavissa hienoista nousua.²⁰
Mikko Juva mukaan jo 1950-luvulla voitiin nähdä, että Suomen kansa oli uskonnollisesti
jakautunut kolmeen pääryhmään: aktiivisesti uskovat, laimeasti kirkolliset ja kristillisyyden
vastustajat.²¹

Birminghamin yliopiston emeritusprofessori *Hugh McLeod* on todennut, että kirkossa-
käynti ja muut uskonnonharjoituksen muodot vähenivät voimakkaasti 1960-luvulla melkein
kaikissa länsimaissa. Esimerkiksi Belgiassa messussa säännöllisesti käyvien määrä väheni
43 %:sta 30 %:iin vuosina 1967–1976. Ranskassa messussa kävijöiden määrä oli 23 %
vuonna 1966 ja 17 % vuonna 1972. Tapahtui ratkaiseva muutos länsimaiden uskontojen
historiassa. Ihmiset luopuivat uskosta tai liittyivät buddhalaisuuteen tai hindulaisuuteen.
Tuolloin syntyi myös monia pieniä uskonnollisia liikkeitä. McLeodin käsityksen mukaan
kehitys tähän suuntaan oli alkanut jo paljon aiemmin.²²

Suomalaisessa yhteiskunnassa alkoi näkyä myös kansainvälisyys 1960-luvulla aiempaa
enemmän. Tällöin kirkko lähti mukaan ekumeniaan, vaikka työn sisällöstä oli erilaisia nä-
kemyksiä. Kirkon kansainväliset yhteydet tiivistyivät ja teologisessa työskentelyssä kiinni-
tettiin erityistä huomiota kirkkojen välisiin kysymyksiin. Vuoden 1967 alussa Helsingin yli-
opiston teologisessa tiedekunnassa erotettiin ekumeniikka dogmatiikasta omaksi oppiai-
neekseen. Ekumeeninen liike politisoitui 1960-luvulla niin, että vuosikymmenen lopulla sen
kiinnostus kansainvälisiin ongelmiin oli suuri, ja useimmat ekumeenisista kysymyksistä

¹⁶ Eronneita oli 56 252 vuosina 1947–51, 81 397 vuosina 1952–56, 77 335 vuosina 1957–61 ja 25 708
vuosina 1962–66. Sihvo & al. 1973, 49; Juva 1976, 166; Lindqvist & al. 1977, 61–62; Mäkeläinen & al. 1981,
50.

¹⁷ Vuonna 1970 yli 92 % väestöstä kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon Suomessa, vuoden 2011 lo-
pussa yli 77 % ja vuoden 2016 lopussa vajaa 72 %. Haastettu kirkko 2012, 29; Suomen evankelis-luterilainen
kirkko 2017a.

¹⁸ Teologian tohtori Mikko Juva (1918–2004) toimi arkkipiispana vuosina 1978–1982. Hän loi uran myös
yliopistomaailmassa ja valtakunnantason politiikassa. Eduskunta 2014d; Suomen teologit 1999.

¹⁹ Juva 1976, 166.

²⁰ Huotari 1977, 219–221; Mäkeläinen & al. 1981, 140.

²¹ Juva 1976, 164.

²² McLeod 1997, 138; McLeod 2003, 2–5; McLeod 2013, 454–456; Pasture 2013, 367–388.

olivat kansainvälisiä.²³ Arkkipiispa *Martti Simojoki*²⁴ oli tiiviisti mukana kirkkojen välisessä yhteistyössä.²⁵

Kirkon ja valtion suhteesta käytiin keskustelua 1960-luvulla (ks. luku 1.2.1). Kirkon keskushallinnon uudistusta valmisteltiin samalla vuosikymmenellä, ja se toteutettiin 1970-luvulla.²⁶ Poliittikka tuli esiin kirkon piirissä seurakuntavaalien lisäksi muun muassa tasavallan presidentin tekemissä piispan nimityksissä ja siinä, että kirkon johto tuki valtion ulkopoliittista Paasikiven-Kekkosen linjaa. Myös muissa tilanteissa piispat antoivat tukea presidentille.²⁷

Myös kirkon sisällä oli 1960-luvulla nähtävissä hajaannusta. Uuspietismi sai jalansijaa.²⁸ Sitä edusti vuonna 1967 perustettu Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys. Se kokosi yhteen herätyskristillisiä ryhmittymiä, joilla oli jossain määrin erilainen näkemys. Jännitteitä oli myös ylioppilas- ja koululaistyön piirissä. Vuonna 1897 perustettu Suomen Kristillinen Ylioppilasliitto (SKY) sai rinnalleen vuonna 1964 Ylioppilaslähetyskeskuksen. Kansanlähetys ja Ylioppilaslähetys tekivät aluksi tiivistä yhteistyötä, joka alkoi kuitenkin 1970-luvun alussa rakoilla ja katkesi vuonna 1973.²⁹

Uuspietistiset yhdistykset olivat *Markku Heikkilän*³⁰ mukaan reaktio yhteiskunnan sekularisoitumista kohtaan ja toisaalta reaktio kirkon ja herätysliikkeiden toiminnassa koettua maallistumista ja radikalisoitumista vastaan.³¹ Myös vanhoillislestadiolaisessa liikkeessä tapahtui hajaantumista 1960-luvun alussa.³² Samaan aikaan alettiin yleismaailmallisesti kiinnittää huomiota kirkon yhteiskunnallisen ja yleismaailmallisen vastuun korostamiseen.³³

Radikaaliin opiskelijaliikkeeseen liittyi myös kristillinen radikalismi, joka korosti kirkon yhteiskunnallista vastuuta ja vaati kirkkoa muuttumaan. Tämä ei koskenut ainoastaan Suomen kirkkoa, vaan myös monia Euroopan maiden protestanttisia sekä katolisia kirkkoja.³⁴ Kritiikin kärjessä oli SKY:n suurin jäsenjärjestö Ylioppilaitten Kristillinen Yhdistys

²³ Sihvo & al. 1973, 31–34; Krapu 2009, 198.

²⁴ Teologian tohtori Martti Simojoki (1908–1999) toimi piispana Mikkelin hiippakunnassa vuosina 1951–1959, Helsingin hiippakunnassa vuosina 1959–1964 ja Suomen arkkipiispana vuosina 1964–1978. Kansallisbiografia 2017b; Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykypäivään 2012, 420.

²⁵ Saarinen 1997, 20–21; Seppo 2015, 195, 233.

²⁶ Seppo 2015, 181–186. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä tarkemmin kirkon keskushallintoa.

²⁷ Niiranen 2000, 219–222, 283; Jalovaara 2007, 110–113.

²⁸ Heikkilä 1977, 167; Heikkilä 1980, 303. Teologian ja filosofian tohtori Uuras Saarnivaara (1908–1998) oli yksi 1960-luvulla uuspietistisen liikkeen kasvuun vaikuttanut teologi. Auranen 2008, 297.

²⁹ Murtorinne 1977, 24; Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2017b.

³⁰ Teologian tohtori Markku Heikkilä (1945–) oli Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian professori vuosina 1986–2011 ja emeritusprofessori vuosina 2012–2015. Kuka kukin on 2015.

³¹ Heikkilä 1977, 167.

³² Talonen 2001, 13–16; Talonen 2014, 28–29. Hajaantumisesta on kerrottu tarkemmin luvussa 1.4.2.

³³ Sihvo & al. 1973, 236; Murtorinne 1977, 21–23.

³⁴ McLeod & al. 2006, 50.

(YKY), joka oli toiminut kirkon puolivirallisena opiskelijatyön elimenä.³⁵ Kirkon radikaalissa liikkeessä oli vain pieni joukko nuoria, mutta he olivat sitäkin aktiivisempia.³⁶

Kirkkoa arvosteltiin 1960-luvulla kahdelta suunnalta. Jyrkästi herätyskristilliset piirit katsoivat, että kirkko mukautui väärällä tavalla maailmaan. Toisaalta vasemmisto arvosteli kirkkoa liiallisesta sidonnaisuudesta yhteiskuntaan, minkä se katsoi koituvan yhteiskunnan, mutta ei kirkon tappioksi. Kirkkoa vastaan hyökättiin monin tavoin. Aiheet koskivat rukouspäivien huvikieltoa, kirkollisverotusta, koulujen uskonnonopetusta ja rikoslain juma-lanpilkkauskäytäntää. Uudet tuulet näkyivät myös Kirkkojen maailmanneuvoston toiminnassa. Upsalan yleiskokous vuonna 1968 katsoi, että kirkkojen tulee lieventää inhimillistä hätää ja toimia samalla maailmassa vallitsevien epäoikeudenmukaisten rakenteiden poistamiseksi.³⁷

Jens Holger Schjørringin mukaan Suomen luterilainen kirkko pysyi vakaana ja säilytti kansalta vahvemman tuen kuin muiden Pohjoismaiden kansankirkot vuoden 1970 tienoilla. Syynä tähän hän pitää kirkon, kansan ja poliittisten puolueiden, varsinkin sosialidemokratian yhteen kasvamista, jota tapahtui etenkin sotavuosina. Kehitys oli seurausta sotilas-sielunhoidosta, laajalle levinneestä diakoniatoinnasta ja laajasta pedagogisten aloitteiden kirjosta. Näin syntynyt itseluottamus johti siihen, että kriitikkoja ja kapinallisia pidettiin heti ideologisesti epäilyttävinä tai vieläpä epäisänmaallisina, mikä viittaa suoraan mahtavaan itäiseen naapuriin Neuvostoliittoon.³⁸

Myös Yleisradion toiminnassa näkyi 1960-luvun radikalismi. Pääjohtajaksi oli vuonna 1965 valittu *Eino S. Repo*, jonka valintaa muun muassa Keskustapuolue kannatti. Revon pääjohtajakaudella Ylen palvelukseen palkattiin vasemmistolaisia, radikaaleja toimittajia, mikä näkyi myös ohjelmien sisällössä ja herätti kritiikkiä.³⁹ Yleisradiossa aiottiin ottaa käytäntö, jonka mukaan saarnat ja hartauspuheet tarkastettaisiin ennakkoon, kuten muutkin ohjelmat. Asiasta nousi suuri kohu, ja lehdet uutisoivat siitä näyttävästi. Yleisradio luopuikin aikomuksistaan.⁴⁰ Muun muassa piispat olivat huomanneet Yleisradion kirkonvastaisen linjan mutta eivät lähteneet laajamittaiseen vastaiskuun.⁴¹ Myös Kristillinen Radio- ja televisioliitto (KRTL)⁴² paheksui Yleisradion menettelyä. Liitto järjesti muun muassa Ylivieskassa ja Kalajoella tilaisuuksia otsikolla ”Televisio hyllylle – miksi?”⁴³

³⁵ Kirkon kalenteri 1970, 37; Niiranen 2008, 283, 290–291.

³⁶ Unkuri 2000, 144; Lindqvist 2003, 114–115.

³⁷ Juva 1976, 167–168; Seppo 1999, 39–45.

³⁸ Schjørring 2011, 299.

³⁹ Meinander 1999, 400; Antila 2010, 57, 65; Jalovaara 2011, 114.

⁴⁰ Hemánus 1972, 128–13; Seppo 2015, 145–146.

⁴¹ Unkuri 2000, 144.

⁴² HäSa kertoi KRTL:n Hämeenlinnan paikallisosaston kokouksesta. Lehden mukaan toiminnanjohtaja Olavi Bonsdorff oli sanonut, että liitto oli perustettu vuonna 1967 painostusryhmäksi, joka ’pitää ääntä’ radion ja television ohjelmapolitiikasta. HäSa 78/21.3.1974 Kristillinen radioliitto haluaa olla painostaja, 3.

⁴³ KL 27/19.2.1970 Ilmoituksia, Televisio hyllylle – miksi?, 2; KL 29/24.2.1970 Kristillisen Radio- ja Televisioliiton, 2; Unkuri 2000, 143–144.

Martti Lindqvist on käynyt läpi kirkkoa koskevaa lehtikirjoittelua kesäkuusta 1969 toukokuuhun 1970 eli juuri ennen uudistetun kirkkolain mukaisia seurakuntavaaleja. Aineisto koostui pääkirjoituksista, pakinoista, uutisista, yleisönosaston kirjoituksista sekä erikoisartikkeleista.⁴⁴ Keväällä 1970 käytiin eduskuntavaalit (ks. luku 2.2.1). Niiden alla käyty keskustelu heijasti silloin vallinnutta yhteiskunnallista tilannetta. Lindqvist totesi, että silloinkin kun kirkko ja kristillinen usko eivät ole olleet keskustelun kohteina, esillä olivat lehdistössä sellaiset ideologiset ja moraaliset kysymykset, jotka olivat koskeneet kirkkoa ja kristittyjä läheisesti. Tällaisia aiheita olivat muun muassa yleisradion ohjelmapolitiikka, maanpuolustus, kehitysapu, kasvatusta, demokratian laajentaminen ja työväenliike. Lokakuussa 1969 *Kansan Uutiset* oli julkaissut pastori *Terho Pursiaisen*⁴⁵ laajan ja paljon kohua herättäneen kirjoituksen kirkosta ja politiikasta. Hänen mukaansa kirkko on oikeistolainen laitos ja yhteiskunnallista muutosta hidastuttava voima.⁴⁶ Pursiainen osallistui myös muun muassa syksyllä 1968 varjokirkolliskokoukseen, joka oli poliittisesti latautunut nuorison järjestämä kokous. Hän julkaisi kohuteoksen *Uusin testamentti*, joka kyseenalaisti muun muassa Raamatun erehtymättömyyden ja ylösnousemusopin, ja vieraili *Lenita Airiston* ja *Hannu Taanilan* juontamassa Jatkoaika-ohjelmassa.⁴⁷

Uskonnonopetuksen asemasta koulussa keskusteltiin vilkkaasti 1970-luvun alkupuolella. Yhtenä merkittävänä syynä oli peruskoulu-uudistus. Uskonto päätettiin kuitenkin säilyttää niin peruskoulun kuin lukionkin virallisena oppiaineena, vaikkakin tuntimäärää supistettiin.⁴⁸ Uskonnonopetuskeskustelu jatkui vuonna 1978. Kirkko vaati tiukasti kurssimäärien säilyttämistä aiemmalla tasolla.⁴⁹

Kuohunta tasaantui 1970-luvun loppua kohti, ja kirkon asema oli vahva tultaessa 1980-luvulle. Uudet kiistat ja keskustelunaiheet odottivat kuitenkin seuraavilla vuosikymmenillä. Kirkolliskokous hyväksyi vuonna 1986 naispappeuden. Sitä ennen siitä oli käyty vuosikymmeniä keskustelua, joka ei ole vielääkään loppunut.⁵⁰ Keskiöön nousi 2000-luvulla tasa-arvoinen avioliittolaki. Sekin on aihe, joka on jakanut kirkkoa ja jakaa edelleen. Pitkien keskustelujen jälkeen laki hyväksyttiin, ja se astui voimaan 1.3.2017.⁵¹ Tasavallan presidentti *Urho Kekkosen* aikana piispannimitykset herättivät vilkasta keskustelua presidentin poike- tessa hiippakunnan pappien ja maallikoiden esityksestä. Vuonna 2000 toteutui merkittävä muutos piispojen nimityksen siirtyessä pois presidentiltä, mitä Kirkko ja valtio -komitea oli

⁴⁴ Lindqvist 1970, 1–2.

⁴⁵ Pastori Terho Pursiainen valittiin SKDL:n kansanedustajaksi kevään 1970 eduskuntavaaleissa. Hän oli kansanedustajana vuosina 1970–72 ja 1979–87. Eduskunta 2017a.

⁴⁶ Lindqvist 1970, 64, 68.

⁴⁷ Sihvo & al. 1973, 30–31; Jalovaara 2011, 104–105, 108–109, 111; Seppo 2015, 165.

⁴⁸ Lindqvist & al. 1977, 255–256; Murtorinne 1995, 390.

⁴⁹ Kukkonen 1999, 110–111.

⁵⁰ Niiranen 2008, 58–60, 334–340; Närhi 2012, 15–17.

⁵¹ Laki 156/2015.

ehdottanut jo vuonna 1977. Tämän jälkeen tuomiokapituli antoi valtakirjan sille, joka oli saanut vaalissa enimmät äänet.⁵²

1.1.3 Puolueiden taustat

Tarkastelen tutkimuksessani suurimpia puolueita, jotka saivat kansanedustajia ja menestyivät myös kunnallisvaaleissa ja joilla oli edustajia tutkimusseurakuntien (Forssa, Merijärvi, Vihti) kaupungin-/kunnanvaltuustoissa 1970-luvulla. Forssassa kaupunginvaltuustoon valittiin SDP:n⁵³, SKDL:n, TPSL:n, Kokoomuksen, Keskustapuolueen, SMP:n ja LKP:n edustajia. Merijärvellä kunnallisvaaleissa saivat Keskustapuolue, SKDL ja SMP edustajia kunnanvaltuustoon. Vihdissä valtuustoon valittiin SDP:n, SKDL:n, Kokoomuksen ja Keskustapuolueen edustajia (ks. luku 2.4).

SDP perustettiin vuonna 1899 nimellä Suomen Työväenpuolue. Vuoden 1903 Forssan puoluekokouksessa se alkoi käyttää nimeä Sosiaalidemokraattinen Puolue Suomessa. Myöhemmin nimi on nykyaikaistettu muotoon Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Sen poliittinen linja vetosi erityisesti teollisuustyöväestöön, maaseudun tilattomaan väestöön, torppareihin ja vuokraviljelijöihin.⁵⁴ Vuonna 1959 SDP:ssä toteutui jo aiemmin alkanut sisäinen hajoaminen, joka johti Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton (TPSL) perustamiseen.⁵⁵ Liitto sijoittui ohjelmallisesti SDP:n ja SKDL:n väliin. Se veti puoleensa 1960-luvun lopulla opiskelijaradikaaleja ja niin sanottuja uusvasemmistolaisia.⁵⁶ Puolue lopetettiin vuonna 1973.⁵⁷

Toisen maailmansodan jälkeen merkittävä asia suomalaisessa yhteiskunnassa oli kommunistien toiminnan salliminen vuonna 1944. Sen seurauksena Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) alkoi esiintyä julkisesti. Se kuului yhtenä jäsenjärjestönä vuonna 1944 perustettuun Suomen Kansan Demokraattiseen Liittoon (SKDL), joka oli perustettu kommunistien ja vasemmistososiaalidemokraattien yhteistyöjärjestöksi.⁵⁸ SKP oli perustettu vuonna

⁵² Kirkko ja valtio -komitea 1977; KirkkoL 1054/1993, 18 luku 4 §; KirkkoL 201/2000, 18 luku 4 §; KirkkoJ 415/2014, 18 luku 1 c §. Pekka Niiranen on käsitellyt laajasti väitöskirjassaan presidentti Urho Kekkonen piispannimityksiä. Niiranen 2000, 105–164.

⁵³ Puolueista on käytetty seuraavia lyhenteitä: Kokoomus (Kansallinen Kokoomus), LKP (Liberaalinen Kansanpuolue), MI (Maalaisliitto), RKP (Ruotsalainen Kansanpuolue), SDP (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue), SKDL (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto), SKP (Suomen Kommunistinen Puolue), SPP (Suomen Pientalonpoikien Puolue), SMP (Suomen Maaseudun Puolue), SKYP (Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolue), SPK (Suomen Perustuslaillinen Kansanpuolue), TPSL (Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto).

⁵⁴ Borg 1965, 27–36, 75; Nousiainen 1992, 33–34; Sundberg & Östergren 2001, 79; Mickelsson 2007, 61.

⁵⁵ Borg 1970, 198; Nousiainen 1992, 38; Mickelsson 2007, 160; Rentola 2017, 376–377.

⁵⁶ Paastela 2006, 85.

⁵⁷ Mickelsson 2007, 162.

⁵⁸ Rantala 1982, 30–35, 148; Sundberg & Östergren 2001, 79.

1918 Moskovassa ja toimi maan alla vuoteen 1944, jolloin se alkoi toimia julkisesti. Se perustettiin tiukassa yhteistyössä Neuvostoliiton kommunistisen puolueen NKP:n kanssa. NKP:n aloitteesta luotiin heti Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen Kommunistinen internationaali (Komintern 1919–1943), joka oli se kansainvälinen yhteistyöjärjestö, jonka avulla kansalliset puolueet pyrittiin yhdenmukaistamaan ja jonka tehtävä oli koordinoita maailmanvallankumousta. SKP oli yksi Kominterniin kuuluneista puolueista ja filosofian tohtori *Heikki Mäki-Kulmalan* mukaan Moskovin etäispäät. Vaikka se ei aina hyväksynytkään kaikkia sieltä saamia ohjeita ja aloitteita, se kyseli myös neuvoja. Eräistä tutkimuksista voidaan päätellä, että NKP pyrki pitämään otteensa puolueesta liberalismiin levitessä kommunistisen liikkeen sisällä.⁵⁹ Tässä pyrkimyksessään Moskova ei kuitenkaan onnistunut, vaan SKP ja SKDL alkoivat hajaantua sisäisesti vuonna 1968 tapahtuneen Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen osan puolueiden jäsenistä tuomitessa ja osan hyväksyessä miehityksen.⁶⁰

Kansallinen Kokoomuspuolue perustettiin joulukuussa 1918 Helsingissä. Kokoomuksen edeltäjinä toimivat Suomalainen puolue (1863–1918) ja siitä irrottautunut Nuorsuomalainen puolue (1894–1918). Suomalainen puolue perustettiin toteuttamaan filosofi *J. V. Snellmanin* kansallishjelmaa. Puolueen syntyyn vaikutti kielikysymys. Kiistassa oli kyse suomen kielen asemasta Venäjän alaisena Suomen suuriruhtinaskunnassa. Suomalainen puolue halusi, että suomen kielestä tulisi maan virallinen hallintokieli, joka edesauttaisi kansallistunteen voimistumista. Suomen kielen aseman ohella puolue halusi vahvasti parantaa suomalaisten elintasoja ja sivistystä. Vuonna 1951 puolueen nimi lyhennettiin muotoon Kansallinen Kokoomus.⁶¹

Maalaisliitto (ML) syntyi kahdessa paikassa samaan aikaan vuonna 1906. Itsenäinen pienviljelijäväestö ja varsinainen talonpoikaisto olivat ryhmiä, joiden intresseistä ML:n synnyssä oli kysymys. Oulun läänin maalaisseurojen edustajat perustivat syyskuussa 1906 Suomen Maalaisväestön Liiton (SML). Se järjestäytyi lokakuussa 1906 valtakunnalliseksi puolueeksi. Samaan aikaan syntyi Kauhavalla Nuorsuomalaisen Puolueen sisälle maaseutuväestön näkemyksiä ohjelmassaan painottanut ryhmittymä Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto (EPNM). Sen keskeisenä perustajana ja taustavaikuttajana toimi *Santeri Alkio*⁶². Maanviljelijäväestön poliittista liikehdintää esiintyi vuosien 1905 ja 1906 vaihteessa myös eräissä Vaasan, Viipurin ja Kuopion läänin kunnissa. Viipurin, kuten myös Oulun seudulla maalaispuolueen perustaminen koettiin oikeutettuna maaseutuväestön elin- ehtojen parantamiseksi.⁶³ SML ja EPNM yhdistyivät virallisesti marraskuussa 1906

⁵⁹ Tarkka 2002, 54, 65, 67; Seppinen 2006, 207–208, 290, 305, 559, 561; Mickelsson 2007, 84; SKP Moskovin etäispäät 2017; Rentola 2017, 364, 378, 400–401; Vihavainen 2017, 34, 37. Asiasta laajemmin Rentola 1997 ja Rentola 2005.

⁶⁰ Rentola 2005, 34–38, 247–250; Jalovaara 2011, 97.

⁶¹ Nousiainen 1992, 36; Paastela & Paloheimo 2006, 129; Mickelsson 2007, 87; Kokoomus 2014.

⁶² Santeri Alkio (1862–1930) oli kansanedustaja, ministeri, kirjailija, päätoimittaja ja Maalaisliiton puheenjohtaja. Kansallisbiografia 2017a. Eduskunta 2017b.

⁶³ Hakalehto 1986, 75–76, 178; Sundberg & Östergren 2001, 80.

Kauhavalla pidetyssä kokouksessa, jossa puolueelle hyväksyttiin uusi ohjelma. Maalaisliitto-nimeä puolueesta alettiin käyttää vuonna 1908. Virallisesti puolue otti tämän nimen vuonna 1914. Vuonna 1965 puolue vaihtoi nimen Keskustapuolueeksi ja vuonna 1988 Suomen Keskustaksi.⁶⁴

MI:sta irtosi vuonna 1959 Suomen Pientalonpoikien Puolue (SPP). Perustavassa kokouksessa olleet edustajat olivat vähävaraisia ja kouluttamattomia. Puolueen keulahahmo oli *Veikko Vennamo*⁶⁵. Hänen eroonsa MI:sta lieenee vaikuttanut häviö vuonna 1956 MI:n puheenjohtajavaalissa *V. J. Sukselaiselle*. Puolueen perusjoukon muodostivat asutustilalliset. Juuri Asutusliitolla oli merkittävä rooli Vennamon kamppailussa MI:n johtopaikoille. SPP muutti vuonna 1966 nimensä Suomen Maaseudun Puolueeksi (SMP). Sen kannattajista irrottautui puolestaan osa vuonna 1972 muodostaen Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolueen (SKYP).⁶⁶

Liberaalinen Kansanpuolue (LKP) syntyi vuonna 1965, kun Kansanpuolue ja Vapaa-mielisten liitto yhdistyivät Mikko Juvan johdolla. Puolueen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Juva, joka toimi tuolloin Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnassa Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian professorina.⁶⁷ Vuoden 1965 yleisohjelmassaan puolue määritteli sijoittuvansa keskustaan.⁶⁸

Suomen Kristillinen Liitto (SKL) perustettiin vuonna 1958 ja aloitti toimintansa seuraavana vuonna. Se merkittiin puolurekisteriin vuonna 1970. SKL määritteli vuoden 1969 yleisohjelmassaan olevansa poliittinen puolue, joka osallistuu sekä kunnalliseen että valtiolliseen toimintaan. Se näki tehtäväkseen olla luomassa kristillisen elämänskäsityksen varaan rakennettua toimintalinjaa poliittisessa elämässä. SKL oli ensimmäisen kerran mukana eduskuntavaaleissa vuonna 1958, mutta sai vasta vuoden 1970 vaaleissa ensimmäisen kansanedustajan.⁶⁹ Kristillisen puolueen perustaminen herätti paljon keskustelua kirkon piirissä. Esimerkiksi silloinen arkkipiispa Martti Simojoki suhtautui kielteisesti kristillisen puolueen perustamiseen. Parempi vaihtoehto kuin perustaa kristillinen puolue oli Simojoen mielestä vaikuttaminen eri puolueissa toimivien vakaumuksellisten kristittyjen välityksellä. Voisi myös syntyä sellainen sekaannus, jossa SKL:n ääni koettaisiin Suomen evankelisluterilaisen kirkon ääneksi. Simojoen kannanotot terävöityivät, kun SKL:stä tuli eduskuntapuolue ja se sai aiempaa enemmän näkyvyyttä.⁷⁰ Myös piispa *John Vikströmiltä* pyydettiin

⁶⁴ Borg 1965, 75–79; Nousiainen 1992, 35; Meinander 1999, 349; Paastela & Paloheimo 2006, 111; Mickelsson 2007, 80–81, 147; Railo & al. 2016, 97; Keskusta 2017.

⁶⁵ HS/Muistot 2016a.

⁶⁶ Borg 1970, 182; Enävaara 1979, 9–10, 29; Nousiainen 1992, 46; Meinander 1999, 349; Mickelsson 2007, 149, 172–173, 187, 209; Paloheimo & Raunio 2008, 19; Railo & al. 2016, 97.

⁶⁷ Rantala 1982, 32; Nousiainen 1992, 39; Borg 1970, 122–123; Borg 2006, 23; Mickelsson 2007, 187; Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykypäivään 2012, 456.

⁶⁸ Liberaalisen Kansanpuolueen yleisohjelma 1965.

⁶⁹ Suomen kristillisen liiton yleisohjelma 1969; Rantala 1982, 32, 148; Mickelsson 2007, 139; Kristillis-demokraatit 2015.

⁷⁰ Seppo 2015, 512–514.

kantaa SKL:n roolista vuoden 1978 presidentinvaalikampanjan yhteydessä. Hän totesi, etteivät SKL ja kirkko olleet sama asia. Kirkko ei voinut antaa millegään yhteiskunnalliselle ryhmittymälle valtakirjaa edustaa itseään.⁷¹ Myös Keskustapuolueen piirissä SKL:n perustaminen herätti mielenkiintoa.⁷² *Jaakko Antila* on kuvaillut väitöskirjassaan, miten puoluehallitus käsitteli keväällä 1971 SKL:n perustamista. Puheenjohtaja *Johannes Virolainen*⁷³ ilmaisi huolen siitä, että kristillinen puolue veisi äänestäjiä myös Keskustapuolueelta.⁷⁴ Huolestuminen vasta tässä vaiheessa on ymmärrettävää, sillä SKL oli noussut maaliskuun 1970 vaaleissa ensimmäistä kertaa eduskuntapuolueeksi.

1.2 Kirkkolaki ja vaaliuudistukset

1.2.1 Keskustelu kirkon ja valtion suhteesta

Kirkon ja valtion suhteesta käytiin keskustelua 1960- ja 1970-luvuilla. Yhteiskunnassa oli käynnissä nopea muutos (ks. luku 1.1.). Siihen liittyen oli myös tarpeen tarkastella, miten kirkon suhteita valtioon olisi mahdollisesti kehitettävä. Laajennettu piispainkokous asetti vuonna 1967 komitean pohtimaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteita valtioon. Silloisen Tampereen piispan *Erkki Kansanahon* johdolla istunut komitea jätti mietintönsä joulukuussa 1970. Komitea halusi jättää valtion ja kirkon suhteen suurin piirtein ennalleen.⁷⁵ Sen esittämiin toimenpiteisiin ei ryhdytty, koska odotettiin valtiosääntökomitean välimietintöä.⁷⁶

Kansanahon komitea oli toivonut, että myös valtio alkaisi pohtia kirkko ja valtio -kysymystä. *Rafael Paasion* II hallitus⁷⁷ asettikin parlamentaarisen Kirkko ja valtio -komitean huhtikuussa 1972. Eduskunnan voimasuhteiden mukaisesti komiteassa oli vasemmistoennemmistö. Komitean työ kesti yli viisi vuotta ja valmistui kesäkuussa 1977. Mietintö sisälsi ehdotukset kirkon ja valtion suhteista asiaryhmittäin, mutta siihen liitettiin lukuisia

⁷¹ Björkstrand 2016, 172.

⁷² Sihvo & al. 1973, 26; Rantala 1982, 183; Niiranen 2008, 165; Jalovaara 2011, 163.

⁷³ Maatalous- ja metsätieteiden tohtori, valtioneuvos, maanviljelijä Johannes Virolainen (1914–2000) oli näkyvä poliittinen toimija, joka oli mm. eduskunnan puhemiehenä ja varapuhemiehenä, pääministerinä ja monien kertaan ministeri eri hallituksissa. Eduskunta 2014i.

⁷⁴ Antila 2010, 172–175.

⁷⁵ Kirkko ja valtio 1970; Sihvo & al. 1973, 22–23; Pirinen 1979, 142.

⁷⁶ Lindqvist & al. 1977, 32–33.

⁷⁷ Raafael Paasion II hallitus istui vain runsaat puoli vuotta, 23.2.1972–4.9.1972. Valtioneuvosto 2017.

eriäviä mielipiteitä.⁷⁸ *Juha Sepon*⁷⁹ mukaan Kirkko ja valtio -komitean peruslinjaan kuului varmistaa kirkkojen taloudelliset ja oikeudelliset toimintaedellytykset suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirkon ja valtion suhteissa tarvittiin selkiinnyttämistä, ei kirkon ja valtion eroa. Komitean työstä sai perussykäyksen muun muassa tuomiokapitulilaitoksen siirtäminen kokonaan kirkon vastuulle ja piispojen nimitysoikeuden siirtäminen pois tasavallan presidentiltä suoraan piispanvaalin tuloksesta riippuvaksi.⁸⁰

1.2.2 Vuoden 1964 kirkkolaki ja sen uudistaminen

Jyrki Knuutila on todennut, että kirkko sääti 1200-luvulta 1500-luvun alkuun omat yleiskirkolliset ja paikalliset säädöksensä ja että 1500–1700-luvuilla valtiovalta laajensi valvontansa koskemaan myös kirkollista lainsäädäntöä. Kirkko voi hyväksyä vielä 1500-luvulla lain käyttöänoton, mutta 1600-luvulla sen hyväksyntää ei enää tarvittu. Kirkon rooli korostui 1800- ja 1900-luvuilla lain valmistelijana. Valtiovalta hyväksyi ja vahvisti edelleen lain. Kirkon vaikutusvallan ja statuksen heiketessä 1900-luvun loppupuolella halusi kirkko kuitenkin säilyttää kirkkolain yhteiskunnallisena säädöksenä.⁸¹

Seurakuntien, hiippakuntien ja koko kirkon hallinto rakentuu suurelta osin vuoden 1869 kirkkolain pohjalta. Lakia täydennettiin useaan otteeseen. Uuden lain valmistelu aloitettiin vuonna 1953, jolloin kirkolliskokous asetti korkeimman hallinto-oikeuden presidentin *Eino J. Ahlan* johtaman kirkkolain uudistuskomitean. Mietinnön käsitteli vuoden 1958 kirkolliskokous, joka vuorostaan asetti sitä tarkistamaan piispa Martti Simojoen johtaman kirkkolain tarkistuskomitean. Näiden komiteoiden työn tuloksena vuoden 1963 kirkolliskokous hyväksyi uuden lain, joka vahvistettiin vuonna 1964. Lakiin vuosina 1969, 1973 ja 1975 tehtyjä muutoksia käsiteltiin tarkemmin jäljempänä tämän luvun alakohdissa sekä seuraavassa

⁷⁸ Komitean puheenjohtajana toimi sosialidemokraatteja edustanut filosofian lisensiaatti Aarne Laurila. Jäseninä oli Helsingin yliopiston rehtori Mikko Juva LKP:stä, Keskustapuolueen kansanedustajat Orvokki ja Reino Kangas, Kokoomuksen kansanedustaja Olavi Lähteenmäki sekä RKP:n kansanedustaja Elly Sigfrids, osastopäällikkö, sittemmin kaupunginjohtaja Ilmo Paananen, pastori Terho Pursiainen, oikeustieteen tohtori Ilkka Saraviita, teologian lisensiaatti Maunu Sinnemäki, kansanedustaja Raino Westerholm, kansanedustaja Hannes Volotinen. SDP:tä edusti kansanedustaja Matti Ahde ja SKDL:a kansanedustaja Kalevi Kivistö. Sihteereinä toimivat teologian lisensiaatti Juha Seppo ja oikeustieteen lisensiaatti Lauri Tarasti. Kirkko ja valtio -komitea 1977, 3–4.

⁷⁹ Teologian tohtori Juha Seppo (1939–2018) oli Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian vs. apulaisprofessori 1987–1988, kirkkohistorian apulaisprofessori 1989–1994 ja Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian professori 1994–2000. Suomen teologit 2010.

⁸⁰ Jalovaara 2013, 109; Seppo 2015, 530–531.

⁸¹ Knuutila 2010 ja 2012.

vaaliuudistuksia koskevassa luvussa. Tässä yhteydessä tarkastelen vain vuoden 1975 perusteellisen lainmuutoksen taustoja.⁸²

Vuoden 1964 kirkkolain valmistelun loppuvaiheessa oli kiinnitetty huomiota siihen, että olisi heti ryhdyttävä sen perusteelliseen uudistukseen ottamalla huomioon yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Tämän johdosta kirkolliskokous asetti kirkon järjestysmuodon tutkimuskomitean tutkimaan arkkipiispa Martti Simojoen johdolla kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista. Selvitys valmistui vuoden 1968 kirkolliskokoukselle ja sisälsi 29 pontta toimenpide-esityksineen ja joukon asiantuntijalausuntoja. Ensinnä kirkolliskokous asetti mietinnön johdosta arkkipiispa Martti Simojoen ja vuodesta 1974 lähtien piispa John Vikströmin johtaman kirkon järjestysmuotokomitean, toiseksi piispa Erkki Kansanahon johtaman kirkon hallintokomitean ja kolmanneksi hovioikeudenneuvos *Erkki Hämäläisen* johtaman seurakunnan hallinnon uudistuskomitean valmistelemaan hallinnon uudistusta kokonaisuudessaan. Kaikki kolme komiteaa saivat mietintönsä valmiiksi vuoden 1971 ylimääräiseen kirkolliskokoukseen.⁸³

Kirkon hallintokomitea oli jättänyt kaksi mietintöä. Ensimmäinen oli kirkolliskokouksen antaman tehtävän mukainen. Toinen oli komitean oma ehdotus, jonka kirkolliskokous valitsi käsittelyn pohjaksi ja jossa uudistukset muodostuisivat aikaisemmin suunniteltuja laajemmiksi. Seurakunnan hallinnon uudistuskomitea esitti mietinnössään, että kirkkovaltuusto säilyisi edelleen päätösvaltaa käyttävänä elimenä, mutta kirkkoneuvosto ja kirkkohallintokunta⁸⁴ yhdistettäisiin hallinnosta vastuutakantavaksi, valmistelevaksi ja toimeenpanevaksi seurakunnan neuvostoksi.⁸⁵

Kumpikaan seurakuntahallintoa koskeva mietintö ei johtanut jatkotoimiin. Sijalle asetettiin uusi piispa John Vikströmin johtama seurakuntahallinnon komitea. Sen ehdotukset käsiteltiin vuoden 1973 kirkolliskokouksessa, joka teki päätöksen seurakunnan hallinnon uudistamisesta. Eduskunta vahvisti lain muutokset vuonna 1975. Merkittävä hallinnonuudistus tuli voimaan vuoden 1976 alussa. Tämä vuosi oli ylimenokautta valmisteltaessa uuteen hallintojärjestelmään siirtymistä seuraavan vuoden alussa, jolloin toimintansa aloittivat uudet kirkkoneuvostot. Ne saivat vastuulleen pääosan sekä vanhan kirkkohallintokunnan että kirkkoneuvoston tehtävistä.⁸⁶

Seurakunnan hallinnon uudistamisen tavoitteena oli ollut hallinnon keskittäminen ja rationalisointi. Piispa Erkki Kansanahon mukaan tämä saavutettiin osittain (kirkkoneuvosto). Kokonaisuutena uudistus johti kuitenkin monimuotoiseen järjestelmään erilaisine

⁸² KirkkoL 635/1964; KirkkoL 900/1969; KirkkoL 607/1973; KirkkoL 632/1975; KirkkoL 633/1975; Kansanaho 1976, 56, 62.

⁸³ Kansanaho 1976, 62–65.

⁸⁴ Kirkkohallintokunta oli seurakunnan johtava taloushallinnon elin. Yhteistalousseurakunnilla oli yhteinen kirkkohallintokunta. Vuoden 1975 kirkkolaissa kirkkohallintokunta korvattiin kirkkovaltuuston asettamilla toimikunnilla. KirkkoL 1964, 20 luku; KirkkoL 632/1975, 283 §.

⁸⁵ Seurakuntahallinnonkomitea 1973; Kansanaho 1976, 64–65, 114–115.

⁸⁶ KirkkoL 633/1975; Kansanaho 1976, 65, 114–115; Juva 1976, 225–226; Lindqvist & al. 1977, 89; Mäkeläinen & al. 1981, 75; Murtorinne 1995, 359–360.

vaihtoehtoinen, niin että naapuriseurakunnissa saattoivat hallinnon muodot poiketa suuresti toisistaan. Myös hallintoelinten nimitykset sekaantuivat helposti.⁸⁷

Kirkkoneuvosto (seurakuntaneuvosto)

Kirkkoneuvoston historia juontaa juurensa 1600-luvun lopulle, jolloin kirkkoneuvosto eli kirkkoraati mainitaan ensimmäisen kerran piispa *Johannes Gezeliuksen* hiippakuntasäännössä. Kirkkoneuvoston ensisijainen tehtävä oli kirkkokurin ylläpitäminen, mutta se saattoi neuvotella myös seurakunnan taloudesta. Neuvoston asema säilyi samanlaisena 1800-luvulle saakka.⁸⁸

Vuoden 1869 kirkkolaissa kirkkoneuvosto sai uusia tehtäviä. Siitä tuli selkeästi määriteltä seurakuntahallinnollinen elin. Kirkkoneuvoston tärkein tehtävä oli kristillisen elämän ja kirkkokurin edistäminen. Sen tehtäviin kuului myös huolenpito seurakunnan omaisuudesta, ja se kiinnitti virkaan palveluskunnan, kirkonvartijat ja kirkonpalvelijat. Kirkkoneuvoston neljännen tehtävän muodostivat kirkonkokouksen valmistelu ja esitysten tekeminen sekä kokouksen päätösten täytäntöönpano, mikäli asiat kuuluivat kirkkoneuvoston toimialaan. Kun kirkkohallintokunta tuli pakolliseksi kaikissa seurakunnissa vuonna 1954, kirkkoneuvoston ei tarvinnut enää vastata taloudellisista asioista.⁸⁹

Vuonna 1944 kirkkoneuvoston tehtävät lisääntyivät diakoniatyöllä. Myös eräiden vaalien toimittaminen annettiin kirkkoneuvostolle. Sen tärkeimmät tehtävät muodostuivat seuraavista kokonaisuuksista: hengellisen työn yleinen johto, kristillisen siveydenhoidon ja kirkkokurin voimassapitäminen, hallinnolliset tehtävät ja esitysten tekeminen, lausuntojen antaminen sekä valmistelu- ja täytäntöönpanotehtävät.⁹⁰

Vuoden 1964 kirkkolaissa korostettiin erityisesti, että kirkkoneuvoston on oltava seurakunnan pappien apuna hengellisessä työssä.⁹¹ Vuoden 1975 kirkkolain muutoksessa kirkkoneuvosto ja kirkkohallintokunta yhdistettiin uudeksi kirkkoneuvosto-nimiseksi toimielimeksi, jonka tehtäväksi jäi tältä osin olla seurakunnan hengellisen työn ja muun toiminnan yleisessä johdossa sekä muutoin edistää seurakunnan tarkoituksen toteuttamista.⁹² Kirkkoneuvoston rooli muuttui muutoinkin. Uusien säännösten mukaan kirkkoneuvosto on yksittäisen seurakunnan hengellisen työn ja muun toiminnan yleisessä johdossa oleva luottamushenkilöelin, joka toimii myös kirkkovaltuuston valmistelu- ja täytäntöönpanoelimenä. Kirkkoneuvoston valitsi kirkkovaltuusto kahdeksi vuodeksi kerrallaan. Kirkkoneuvosto huolehti seurakunnan yleisestä hallinnosta ja hoiti seurakunnan taloutta ja omaisuutta. Kirkkoneuvosto edusti seurakuntaa tuomioistuimissa ja viranomaisiin päin ja teki sen puolesta sopimuksia ja muita oikeustoimia. Kirkkoneuvosto valitsi useimmat seurakunnan viranhaltijat.

⁸⁷ Kansanaho 1976, 126.

⁸⁸ Kansanaho 1976, 74–75.

⁸⁹ Kansanaho 1976, 87–89, 103.

⁹⁰ Kansanaho 1976, 103–104.

⁹¹ KirkkoL 635/1964, 285 §.

⁹² KirkkoL 633/1975, 19 luku 307 §.

Kirkkoneuvoston puheenjohtajana toimi kirkkoherra. Se jakautui toiminnalliseen ja taloudelliseen jaostoon.⁹³

Seurakuntayhtymään kuuluvassa seurakunnassa vastasi yksityisen seurakunnan kirkkoneuvostoa seurakuntaneuvosto, jonka jäsenet valittiin suoraan seurakuntavaaleissa. Seurakuntaneuvoston puheenjohtajana oli kirkkoherra. Yhteisen kirkkovaltuuston valmistelu- ja täytäntöönpanoelimenä oli yhteisen kirkkovaltuuston valitsema yhteinen kirkkoneuvosto, jonka puheenjohtajana toimi tehtävään määrätty kirkkoherra.⁹⁴

Kirkkovaltuusto

Aloite kirkkovaltuuston eli kirkkovaltuusmiesten asettamiseksi tehtiin vuonna 1893 tavoitteena seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen. Esimerkkiä otettiin kaupunkien hallinnosta. Aluksi kirkkovaltuustoja asetettiin vain suurimpiin kaupunkeihin. Samanaikaisesti perustettiin kirkkohallintokunta, jonka tuli huolehtia valtuusmiesten päätösten toteuttamisesta sekä hoitaa kirkon omaisuutta. Kirkkovaltuustot perustettiin asteittain seurakuntiin, ja vuonna 1954 valtuusto määrättiin pakolliseksi jokaiseen seurakuntaan. Samana vuonna myös kirkkohallintokunta tuli pakolliseksi.⁹⁵ Vuoden 1964 kirkkolaissa valtuuston tehtäviin kuuluivat erityisesti seurakunnan toimintaa sekä sen omaisuutta, aluetta, virkoja ja taloutta koskevat asiat. Kirkkovaltuusto toimitti myös eräitä vaaleja, hyväksyi ohjesääntöjä ja voi asettaa toimikuntia ja valiokuntia.⁹⁶

Vuoden 1975 kirkkolaki toi myös jonkin verran muutoksia kirkkovaltuuston rooliin. Jos seurakunta ei ollut yhteistaloudessa toisen seurakunnan kanssa, kirkkovaltuusto käytti päätösvaltaa kaikissa tärkeissä asioissa, kuten taloutta koskevissa asioissa.⁹⁷ Kirkkovaltuustoon ei vuoden 1975 kirkkolain mukaan tullut valita seurakunnan viranhaltijaa. Kirkkovaltuuston tuli kunkin vuoden ensimmäisessä kokouksessa valita vuodeksi kerrallaan keskuudestaan puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja.⁹⁸ Kirkkoherra ei ollut enää valtuuston puheenjohtaja.

Vaalitapa, äänioikeus ja vaalikelpoisuus

Vaalitavassa on tapahtunut suuria muutoksia. Aluksi noudatettiin niin sanottua yksinkertaista enemmistöperiaatetta. Tavallisesti kokouksessa oli vain vähän osanottajia, ja vaalin tulos oli etukäteen sovittu. Vaarana oli kuitenkin, että pienikin ryhmä saattoi vallata kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston kaikki paikat. Vaalitavan muuttamiseen alettiin kiinnittää huomiota toisen maailmansodan jälkeen.⁹⁹

Vuoden 1869 kirkkolaissa kirkonkokouksen toimittamien vaalien äänioikeuden pohjana oli niin sanottu perheperiaate, ja äänimäärän suuruuden määrasivät kirkollismaksut.

⁹³ KirkkoL 633/1975, 307–309 §; Kansanaho 1976, 121.

⁹⁴ KirkkoL 633/1975, 310 §; Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2017c.

⁹⁵ Kansanaho 1976, 98–101.

⁹⁶ KirkkoL 635/1964, 300–303 §; Kansanaho 1976, 100–101.

⁹⁷ KirkkoL 633/1975, 285–286 §; Kansanaho 1976, 120.

⁹⁸ KirkkoL 633/1975, 288 ja 291 §.

⁹⁹ Kansanaho 1976, 107.

Tällainen periaate sai kuitenkin kritiikkiä. Epäkohtana pidettiin äänimäärän sitomista varallisuuteen. Kun valtiollisissa vaaleissa vuonna 1906 otettiin käyttöön yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, aiheutti se vaatimuksia myös kirkon vaalien muuttamiseen. Vuonna 1918 tehtiinkin muutoksia vaalioikeuteen. Pohjana oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, mutta lisäääniä sai iän ja avioliiton perusteella.¹⁰⁰

Äänioikeus oli myös merkittävä kysymys naisten kannalta. Henkilökohtaisen äänioikeuden naiset saivat vuonna 1918. Vaalikelpoisuuden muihin kirkollisiin luottamustoimiin paitsi kirkolliskokouksen jäseneksi naiset saivat vuonna 1925. Tätä koskeva päätös tehtiin vuoden 1923 kirkolliskokouksessa. Vuoden 1933 kirkolliskokouksen edustajiksi kelpuutettiin myös naiset. Vaalikelpoisuusikäraja oli alkuaan 30 vuotta. Vuonna 1959 se alennettiin 25 vuoteen.¹⁰¹

1.2.3 Seurakuntavaaliuudistusten sisältö

Seurakunnallisten luottamushenkilövaalien muuttaminen oli ollut esillä 1940-luvulta alkaen. Eri hiippakunnat tekivät kirkolliskokoukselle aloitteita, joissa esitettiin muun muassa suhteelliseen vaalitapaan¹⁰² siirtymistä, kuten kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa.¹⁰³ Uudistus lähti käytännön epäkohdista, ei teologisista perusteista.¹⁰⁴

Vuoden 1963 kirkolliskokouksen asettama kirkkolakikomitea¹⁰⁵ oli tehnyt ehdotuksen uudeksi kirkkolain 17. luvuksi kirkonkokouksesta ja jätti toukokuussa 1967 mietintönsä¹⁰⁶ vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, joka hyväksyi komitean ehdotukset eräin muutoksin.¹⁰⁷ Laajennettu piispainkokous käsitteli vaalin toimittamista ja antoi 5.12.1969 päätöksen kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston jäsenten vaalin toimittamisesta. Päätöksessä on tarkat määräykset ääniluettelosta, valitsijayhdistyksistä, vaalilautakunnan valmistavista toimista vaaleja varten, vaalitoimituksesta, äänten laskemisesta ja vaalien tuloksen määrittämisestä,

¹⁰⁰ Kansanaho 1976, 105–106.

¹⁰¹ Kansanaho 1976, 106–107.

¹⁰² Suhteellista vaalitapaa käytettäessä noudatetaan niin sanottua d'Hondtin laskentamenetelmää. Ensin lasketaan kunkin ryhmittymän puolueen, vaaliliiton, yhteislistan tai valitsijayhdistyksen vaalipiirissä saama kokonaisäänimäärä. Vaaliliitossa olevia puolueita kohdellaan yhtenä ryhmittymänä, samoin yhteislistaan kuuluvia valitsijayhdistyksiä. Seuraavaksi asetetaan kussakin ryhmittymässä ehdokkaat järjestykseen henkilökohdistaisten äänimäärien perusteella. Kullekin ehdokkaalle annetaan vertausluku siten, että ryhmittymän eniten ääniä saanut ehdokas saa vertausluvukseen ryhmittymän koko äänimäärän, toiseksi eniten ääniä saanut puolet ryhmittymän äänimäärästä, kolmanneksi tullut kolmanneksen jne. Eduskunta/Nuorten parlamentti 2017.

¹⁰³ Kirkkolakikomitea 1967, 19.

¹⁰⁴ Mäkeläinen 1978, 329.

¹⁰⁵ Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1963, 378–380.

¹⁰⁶ Kirkkolakikomitea 1967, 21–33.

¹⁰⁷ Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968, 321–329, 332.

jäsenten valitsemisesta äänestystä toimittamatta ja poikkeuksellisista vaaleista.¹⁰⁸ Eduskunta hyväksyi kirkkolain muutoksen kirkon säännöskokoelman mukaisesti.¹⁰⁹ Lain seurakuntavaaleja koskevat muutokset astuivat voimaan 1.1.1970. Vaaleissa alettiin noudattaa suhteellista vaalitapaa. Vaalit oli määrä toimittaa joka neljäs vuosi marraskuussa samanaikaisesti koko maassa.¹¹⁰

Yhteiskunnallinen kehitys ja käytännön epäkohdat käytössä olleessa vaalijärjestelmässä (mm. enemmistövaali ja valinnan sattumanvaraisuus) johtivat siihen, että muutos saatiin läpi, ja ensimmäiset suhteelliset vaalit järjestettiin marraskuussa 1970. Vaaleissa valittiin seurakunnan toimintaa suunnittelevat, kehittävät ja ohjaavat kirkkovaltuuston ja kirkkoneuvoston jäsenet.¹¹¹

Uuden käytännön mukaisissa vaaleissa noudatettiin suhteellista vaalitapaa. Vaalit pidettiin samanaikaisesti koko maassa. Kirkkovaltuuston ja -neuvoston jäsenet sekä varajäsenet valittiin neljäksi vuodeksi. Valitsijayhdistykset nimesivät ehdokkaansa etukäteen kunkin äänestäjän äänestäessä yhtä ehdokasta. Kullakin ehdokkaalla oli oma numero. Ehdokaslistoissa sai olla vain järjestysnumero, ei muita tunnuksia. Vaalin toimittamista varten seurakuntaan oli asetettava vaalilautakunta. Sen puheenjohtajana oli kirkkoherra. Seurakunnassa voi olla useita äänestyspaikkoja, mutta kaikissa vaalin toimitti sama vaalilautakunta.¹¹²

Aiempaa vaalikäytäntöä oli arvosteltu monin osin. Vaaliuudistus toi parannusta useisiin epäkohtiin. Vähemmistöjen oikeudet pyrittiin turvaamaan enemmistövaalista luopumalla, jolloin vähenisi myös sattumanvaraisuus. Äänestysaktiivisuuden odotettiin kasvavan ja yleisen seurakunnallisen osallistumisen lisääntyvän. Kirkon arvostuksen arvioitiin kasvavan.¹¹³ Eniten uudistuksen valmistelussa herätti keskustelua puoluepolitiikan mukaan tulo. Kysyttiin, ovatko seurakuntien luottamushenkilövaalit olleet poliittisia jo aikaisemminkin. Merkitseekö uudistus vaalien politisoitumista? Onko poliittisten puolueiden aikaisempaa aktiivisempi mukaantulo kielteinen ilmiö?¹¹⁴ Politisoitumisesta keskusteltiin paljon myös vuoden 1968 kirkolliskokouksessa, kun kirkkolakikomitean esitystä käsiteltiin.¹¹⁵ Tunnusten käytöstä keskusteltiin koko 1970-luvun ajan niin vuoden 1970 kuin vuosien 1974 ja 1978 vaalien yhteydessä (ks. luvut 3, 4 ja 5).

¹⁰⁸ Kirkon vuosikirja 1969, 113–124.

¹⁰⁹ KirkkoL 635/1964; KirkkoL 900/1969.

¹¹⁰ Heilimo 1970; Kortekangas & Huotari 1974, 2, 15; Mäkeläinen 1978, 327–330.

¹¹¹ Sinnemäki 1979, 46–47; Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2017d.

¹¹² KirkkoL 900/1969, 17 luku 269–284 §; Heilimo 1970, 3–4; Kortekangas & Huotari 1974, 2, 15; Kansanaho 1976, 107–108; Mäkeläinen 1978, 327–330. Hallitus esitti 8.2.2018 kirkkolakia muutettavaksi siten, että seurakuntavaaleissa ehdokkaaksi asettava henkilö tai hänen läheisensä ei voisi toimia vaalilautakunnan jäsenenä. Samalla kirkkoherran jäsenyyden pakollisuudesta vaalilautakunnassa luovuttaisiin. Hallituksen esitys 2018.

¹¹³ Mäkeläinen 1978, 329.

¹¹⁴ Mäkeläinen 1978, 330.

¹¹⁵ Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968, 321–329, 332.

Äänioikeus- ja vaalikelpoisuusikäraja

Äänioikeus- ja vaalikelpoisuusikärajoista käytiin keskustelua mutta rajat pidettiin ennallaan vuoden 1969 kirkkolaissa. Sen mukaan kirkkoneuvostoon ja kirkkovaltuustoon valittavien tuli olla vähintään 25-vuotiaita.¹¹⁶ Samat henkilöt voivat olla ehdokkaina molempiin elimiin.¹¹⁷ Vuoden 1974 vaaleista alkaen vaalikelpoisuusikä oli 20 vuotta.¹¹⁸ Äänioikeusikäraja vuoden 1970 vaaleissa oli 21 vuotta, mutta vuoden 1974 vaaleista alkaen ikäraja laskettiin 18 vuoteen.¹¹⁹ Vuonna 2008 vaalikelpoisuusikäraja laskettiin edelleen 18 vuoteen ja äänioikeusikäraja 16 vuoteen.¹²⁰ Vaalikelpoisuuteen liittyi myös määrittely, että ehdokkaan tuli olla jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksestaan tunnettu seurakunnan äänioikeutettu jäsen. Tämä kohta herätti paljon keskustelua ehdokasasettelun suhteen. Määrittely säilyi kuitenkin laissa koko 1970-luvun ajan.¹²¹ Vuonna 1993 voimaan tulleen kirkkolain mukaan seurakunnan luottamustoimiin vaalikelpoisen henkilön oli oltava kristillisestä vakaumuksesta tunnettu seurakunnan konfirmoitu jäsen. Määräys pysyi voimassa myös kirkkolain muutoksessa 2014.¹²²

Vaaliuudistuksen vaikutuksesta myös päätöksenteko muuttui seurakuntahallinnossa demokraattisemmaksi, mikä tarkoittaa kaikkien seurakuntalaisten samanlaista mahdollisuutta osallistua hallintoon. Kysymys on toisaalta päätöksentekijöiden valinnasta ja heidän edustuksellisuudestaan suhteessa jäsenistöön ja toisaalta hallintoelimiin kuuluvien samanlaisista mahdollisuuksista osallistua päätöksentekoon.¹²³ Demokratisoituminen on kristityissä maissa hallitsevampaa kuin islamilaisissa, konfutselaisissa tai buddhalaisissa maissa. Erityisesti protestanttisten maiden katsotaan edistävän demokratiaa keinona moniarvoisuuden hallitsemiseksi ja järjestelmän koossa pitämiseksi. Katolisen kirkon katsotaan näytelleen merkittävää osaa demokratisoitumisessa erityisesti latinalaisen Amerikan ja Itä-Euroopan yhteiskunnissa.¹²⁴ Kirkossa demokratian toteuttaminen on ongelmallista, koska kirkon laaja-alaisen jäsenyyden ja kirkon tunnusmerkkien toteutumisen välillä on jännitteitä ja koska kirkko on hierarkinen laitos.¹²⁵ Seurakunnan hallinto on monimutkaisempi kuin kunnan. Kirkkoherra on vastuussa piispalle ja tuomiokapitulille eikä seurakuntalaisten valitsemille luottamuselimille.¹²⁶ Myös muualla on samanlaisia vaalijärjestelmiä kuin Suomessa,

¹¹⁶ KirkkoL 900/1969, 286 ja 307 §.

¹¹⁷ Heilimo 1970, 23.

¹¹⁸ KirkkoL 607/1973, 286 ja 307 §; KirkkoL 633/1975, 288 ja 309 §.

¹¹⁹ KirkkoL 900/1969, 269 §; KirkkoL 607/1973, 269 §.

¹²⁰ Laki 689/2008, 7 luku 3 § ja 8 luku 3 §; KirkkoL 414/2014, 23 luku 8 § ja 12 §.

¹²¹ KirkkoL 900/1969, 286 ja 307 §; KirkkoL 607/1973, 286 ja 307 §; KirkkoL 633/1975, 288 ja 309 §.

¹²² KirkkoL 1054/1993, 7 luku 3 §; KirkkoL 414/2014, 23 luku 2 §.

¹²³ Mäkeläinen 1972, 31.

¹²⁴ Denk & Silander 2007, 55–56.

¹²⁵ Rajaniemi 1982, 64–65.

¹²⁶ Kortekangas & Huotari 1974, 8.

muun muassa Ruotsissa, jossa puolueet voivat esiintyä omilla nimillään seurakuntavaaleissa.¹²⁷

Kirkkolakien soveltaminen seurakuntavaaleissa 1970-luvulla

Vuosien 1970 ja 1974 seurakuntavaaleissa yksityisen seurakunnan kirkonkokous valitsi sekä kirkkovaltuuston että kirkkoneuvoston. Seurakuntayhtymissä kirkonkokous valitsi yhteisen kirkkovaltuuston, joka valitsi edelleen yhteisen kirkkohallintokunnan. Seurakuntayhtymiin kuuluvien seurakuntien jäsenet valitsivat kirkonkokouksessa suoraan oman seurakuntansa kirkkoneuvoston jäsenet.¹²⁸

Vuoden 1978 seurakuntavaaleissa yksityisen seurakunnan kirkonkokous valitsi kirkkovaltuuston, joka valitsi puolestaan kirkkoneuvoston. Seurakuntayhtymissä täydellisessä yhteistaloudessa olevat seurakunnat valitsivat kirkonkokouksessa yhteisen kirkkovaltuuston, joka valitsi yhteisen kirkkoneuvoston ja kukin yhtymään kuuluva seurakunta oman seurakuntaneuvostonsa.¹²⁹

Vaalikelpoisuusikäraja oli 25 vuotta vuoden 1970 vaaleissa, 20 vuotta vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa. Äänioikeusikäraja oli 21 vuotta vuoden 1970 vaaleissa, vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa 18 vuotta.¹³⁰

1.3 Kirkko ja media

1.3.1 Kirkko mediassa 1960- ja 1970-luvuilla

Media on tuonut oman panoksensa keskusteluun kirkon ja yhteiskunnan suhteista. Tärkeää onkin, että myös kirkko ja uskonto ovat esillä mediassa tai muuten ne häviävät joukkoviestintää seuraavien ajatuksista.¹³¹ Media on ikään kuin kirkon ja kansalaisten välissä. Se tuo esiin kansalaisten näkemyksiä kirkosta ja kristinuskosta sekä välittää kirkon kantoja lukijoille, katsojille ja kuuntelijoille.¹³²

Kirkko joutui lehdistössä 1960-luvulla monenlaisen kritiikin kohteeksi. Aiemmin kunnioitetut, kirkon edustamat elämänarvot ja moraali joutuivat hyökkäysten kohteiksi. Hyökkäyksiä tuli niin kommunistien, ateistien kuin humanistien suunnalta.¹³³ Kirkko oli aiempaa enemmän esillä, mutta samalla kannanotot radikalisoituivat. Aiheita olivat muun muassa

¹²⁷ Svenska kyrkan 2014.

¹²⁸ Kansanaho 1976, 122.

¹²⁹ Kansanaho 1976, 123–124.

¹³⁰ KirkkoL 900/1969, 286 ja 307 §; KirkkoL 607/1973, 286 ja 307 §; KirkkoL 633/1975, 288 ja 309 §.

¹³¹ Nieminen 2003, 333.

¹³² Lindqvist 1970, 85; Sihvo & al. 1973, 27.

¹³³ Tarvainen 1968, 139–142.

kirkon talous ja kankea hallinto, kirkon sosiaalieettinen vastuu, kirkon ja valtion suhteet, kirkko ja politiikka, lähetystyö ja kehitysapu, ekumenia ja kristillinen radikalismi.¹³⁴

Vuoden 1970 seurakuntavaaliuudistus kiinnosti mediaa. Vaaleihin valmistautumisesta ja vaalituloksista uutisoitiin laajasti. Median kiinnostus kirkkoa kohtaan jatkui koko vuosikymmenen. Se ilmeni erityisesti asioissa, joissa kirkon ja yhteiskunnan intressit sivusivat toisiaan. Poliittiset näkökohdat nousivat edelleen esiin julkisessa keskustelussa.¹³⁵ Vuoden 1970 seurakuntavaaleissa media vaati poliittisten tunnusten käytön sallimista, samoin vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa. Myös 1970-luvun loppupuolella kirkko oli vahvasti näkyvillä mediassa. Lehtien sivuilla tarkasteltiin uskonnollista elämää ja seurakuntatoimintaa monipuolisemmin kuin aiemmin. Seurakuntavaalit kiinnostivat edelleen. Vaikuttimina lienevät olleet vaaliliittojen aiempaa avoimempi poliittisuus ja samanaikainen puoluetunnusten puuttuminen. Samoin kirjoittelussa näkyi vuoden 1978 arkkikiispanvaalin lähestyminen.¹³⁶

1.3.2 Tutkimuslehtien esittely

Tarkastelin seurakuntavaaleja ja sitä kautta kirkon ja yhteiskunnan suhteita käymällä läpi lehtikirjoituksia vaalivuosilta 1970, 1974 ja 1978. Tutkimuksessa oli mukana tutkimusseurakuntien alueella ilmestyviä paikallislehtiä: *Forssan Lehti (FL)*, *Kalajokilaakso (KL)*, *Pyhäjokiseutu (PY)* ja *Raahen Seutu (RS)*. Paikallislehdet luonnollisesti kirjoittivat oman alueensa seurakuntavaaleista ja ehdokkaista eniten. Mukana oli myös viisi maakunnallista lehteä: *Aamulehti (AL)*, *Hämeen Sanomat (HäSa)*, *Kaleva (KA)*, *Keskipohjanmaa (KP)* ja *Länsi-Uusimaa (LU)* ja yksi valtakunnallinen lehti, *Helsingin Sanomat (HS)*.¹³⁷

HS oli vuonna 1970 Suomen laajalevikkisin päivälehti.¹³⁸ *AL* oli toisena ja *KA* viidentenä. Ne olivat kaikki seitsenpäiväisiä, kuten nykyäänkin.¹³⁹ Vaikka *HS* oli valtakunnallinen, se katsottiin 1970-luvulla lähinnä helsinkiläisten lehdeksi.¹⁴⁰ Suurin osa tutkimuksessa mukana olevista lehdistä oli 1970-luvulla puolueisiin sitoutumattomia. Poikkeuksen muodostivat *AL* (kokoomuslainen) ja *KP* (keskustalainen).

Sitoutumattomien lehtien asema vahvistui 1950-luvulta lähtien.¹⁴¹ Vaikka lehti määritteliään sitoutumattomaksi, sillä on ohjelma ja vahvistettu linja, joita se toteutti ja toteuttaa. Tämä heijastuu lehden sisältöön, materiaalin valintaan, näkökulmiin ja esitystapaan.

¹³⁴ Heikkilä & Lampinen 1982, 210.

¹³⁵ Lindqvist & al. 1977, 34.

¹³⁶ Mäkeläinen & al. 1981, 20–25.

¹³⁷ Jyrkiäinen & Savisaari 2001, 66–67.

¹³⁸ Päivälehti ilmestyy 4–7 kertaa viikossa. Jyrkiäinen & Savisaari 2001, 62.

¹³⁹ VSA tied Olli Aaltosen sähköpostiviesti 12.11.2013.

¹⁴⁰ Tommila 1994, 39.

¹⁴¹ Railo & al. 2016, 99.

Suomessa sitoutumattomat lehdet ovat yleislähtökohdiltaan porvarillisia. Puoluelehti voidaan nähdä yksiarvoisena, sitoutumaton lehti moniarvoisempana.¹⁴²

Tampereella ilmestynyt *AL* on perustettu vuonna 1881. Se oli kokoomuspuolueen äänenkannattaja, mikä näkyi muun muassa puolustustahdon, kristillisyyden ja yksityisen yritteliäisyyden ja omistusoikeuden esillä pitämisenä. Lehti julistautui sitoutumattomaksi vuonna 1992. *AL*:n levikki oli vuonna 1970 noin 110 000 kpl ja vuonna 1980 lähes 133 400 kpl.¹⁴³

FL alkoi ilmestyä säännöllisesti vuonna 1919. Lehti oli erityisesti Lounais-Hämeen uutisten välittäjä. Se on puolueisiin sitoutumaton, mikä käytännössä on tarkoittanut vapaamielisen porvarillista asennoitumista. Lehti ilmestyi 1970-luvulla kuusi kertaa viikossa. Levikki oli 11 000 kpl vuonna 1970 ja kasvoi 13 500:aan vuonna 1980.¹⁴⁴

HS:n julkaiseminen alkoi 1.10.1904. Sen edeltäjä oli Nuorsuomalaisten *Päivälehti*. *HS* oli vuosina 1904–1918 Nuorsuomalaisen puolueen ja sittemmin Kansallisen edistyspuolueen pää-äänenkannattaja 1930-luvulle saakka, jolloin se vähitellen irtautui puolueesta. Vuonna 1970 lehden arkipäivien levikki oli noin 274 500 kpl. Vuoteen 1980 mennessä se oli noussut lähes 394 000 kappaleeseen.¹⁴⁵

HäSa alkoi ilmestyä vuoden 1879 tammikuussa. Edellisen vuoden puolella oli jo ilmestynyt näytenumero. Se oli aluksi fennomaanilehti¹⁴⁶, mutta 1941 se julistettiin puolueista riippumattomaksi porvarilliseksi sanomalehdeksi. Sitoutumattomuus ei kuitenkaan merkinnyt puolueettomuutta, vaan lehti on ollut porvarillinen ja tarkemmin oikeistoporvarillinen lehti. Se on myös maakuntalehti. Lehti ilmestyi 1970-luvulla seitsemän kertaa viikossa. Sen levikki oli vuonna 1970 lähes 23 700 kpl ja vuonna 1980 yli 28 000 kpl.¹⁴⁷

KL alkoi ilmestyä vuonna 1927. Lehti aloitti puolueisiin sitoutumattomana, mutta siirtyi 1950-luvulla kokoomuspuolueen käsiin. Vuosikymmenen loppupuolella eräät kirjapainon työntekijät ostivat lehden osake-enemmistön osamaksulla. Lehti alkoi identifioitua paikallislehdeksi. Lehti ilmestyi 1970-luvulla neljä kertaa viikossa. Levikki oli 1970-luvun alussa yli 7 900 kpl vuonna 1975 ja noin 8 500 kpl vuonna 1978.¹⁴⁸

Oulussa ilmestynyt *KA* on perustettu vuonna 1899. Se oli ensin sitoutumaton, mutta vuodesta 1907 siitä tuli aluksi Nuorsuomalaisten äänenkannattaja. Joulukuussa 1918 lehdestä tuli Kansallisen edistyspuolueen äänenkannattaja.¹⁴⁹ Vuonna 1951 *KA* lukeutui taas sitoutumattomiin lehtiin. Se piti tuolloin tärkeämpänä alueellisia näkökohtia ja halusi kehittyä puolueen äänenkannattajasta Pohjois-Suomen äänenkannattajaksi. *KA*:n levikki vuonna 1970 oli lähes 62 000 kpl ja vuonna 1980 lähes 77 000 kpl.¹⁵⁰

¹⁴² Tommila 1994, 49; Lehto 2006, 48.

¹⁴³ Seppälä, 1981, 9; Suomen lehdistön historia 1988a, 13–14; Aamulehden 100-vuotisrahasto 2018.

¹⁴⁴ Suomen lehdistön historia 1988a, 88–90.

¹⁴⁵ Suomen lehdistön historia 1988a, 130–133; Tommila & Salokangas 1998, 248.

¹⁴⁶ Fennomaani on kiihkeästi suomenmielinen henkilö. Suomen kielen perussanakirja 1995, 140.

¹⁴⁷ Halla 1978, 9; Suomen lehdistön historia 1988a, 160–163; Lehto 2006, 464.

¹⁴⁸ Suomen lehdistön historia 1988a, 244–245.

¹⁴⁹ Suistola 1999, 63–64, 170.

¹⁵⁰ Suomen lehdistön historia 1988a, 246–249; Salminen 1988, 161; Tommila & Salokangas 1998, 248.

KP alkoi ilmestyä vuoden 1917 lopussa. Se oli 1970-luvulla maalaisliittolainen/keskustapuoluelainen puoluelehti ja samalla myös maakuntalehti ja ilmestyi seitsemän kertaa viikossa. Lehti muuttui poliittisesti sitoutumattomaksi vuonna 1996. Levikki oli vuonna 1970 lähes 23 000 kpl ja nousi vuoteen 1980 mennessä lähes 31 000 kappaleeseen.¹⁵¹

LU alkoi oikeistolaisena paikallislehtenä ilmestyä vuonna 1914 Hangossa, josta se muutti vuonna 1929 Lohjalle. Vuoden 1941 alussa se omaksui tunnuksen puolueeton maakuntalehti. Toisen maailmansodan jälkeen lehti näytti kuihtuvan, mutta uusi nousu alkoi 1960-luvulla. Lehti alkoi ilmestyä kolme kertaa viikossa ja 1980-luvulle tultaessa neljä kertaa. Levikki oli vuonna 1970 lähes 11 000 kpl ja vuonna 1979 noin 13 700 kpl.¹⁵²

PY alkoi ilmestyä vuonna 1954. Se on ollut kooltaan suurimpia paikallislehtiä. Lehti ilmestyi vuonna 1970 kaksi kertaa viikossa ja vuonna 1980 kolme kertaa viikossa. Levikki oli yli 7 800 kpl vuonna 1970 ja nousi 10 500 kappaleeseen vuoteen 1980 mennessä.¹⁵³

Raahe-lehteä julkaissut Einar Valtamo ja Raahen Sanomien painon omistaja August Aurio myivät painonsa uudelle yhtiölle, joka alkoi julkaista *Raahen Seutua* (*RS*). Se yhdisti aiempien lehtien perinteet ja alkoi ilmestyä vuonna 1919. Lehti halusi käyttää sanaa riippumaton, vaikka lehdellä oli löyhä suhde Kokoomukseen. 1980-luvulla *AL*:ä kustantava Tampereen Kirjapaino Oy osti *RS*:a julkaisevan yrityksen. Lehti ilmestyi kolme kertaa viikossa vuonna 1970 ja neljä kertaa viikossa vuonna 1980. Levikki oli yli 7 000 kpl 1970-luvun alussa kasvaen 10 100 kappaleeseen vuoteen 1980 mennessä.¹⁵⁴

1.4 Tutkimusseurakunnat Forssa, Merijärvi ja Vihti

1.4.1 Forssan elinkeinot ja evankelinen liike

Forssa sijaitsee Kanta-Hämeessä. Se kuului 1800-luvun lopulle saakka Tammelan seurakuntaan. Päätös uuden Forssan kirkkoherraseurakunnan perustamisesta tehtiin kirkonkokouksessa vuonna 1899, ja senaatti hyväksyi sen vuonna 1901. Käytännön toteutus lykkääntyi seuraavaan kirkkoherranvaihdokseen. Lopullinen ero Tammelan emäseurakunnasta toteutui vuonna 1922.¹⁵⁵ Tammelan seurakunta kuului Turun arkkihiippakuntaan, josta se vuonna 1897 siirrettiin Porvoon hiippakuntaan. Vuonna 1923 Tammela siirrettiin Tampe-

¹⁵¹ Suomen lehdistön historia 1988a, 320–322; Keskipohjanmaa 2018.

¹⁵² Suomen lehdistön historia 1988b, 120–122.

¹⁵³ Suomen lehdistön historia 1988b, 279–280.

¹⁵⁴ Suomen lehdistön historia 1988b, 296–297.

¹⁵⁵ KA KTKA Da:96 kirje nro 58–59/22.1.1901; KA KTKA Db:117 kirje nro 105–106/26.1.1909; Ojanen 1973, 88; Ojanen 1983, 262; Peltovuori 1993, 155.

reen hiippakuntaan.¹⁵⁶ Forssa ja Kojjärvi¹⁵⁷ muodostivat seurakuntayhtymän vuonna 1969, kun Kojjärven kunta liittyi Forssaan. Tämän seurauksena Forssalla ja Kojjärvellä oli yhteinen kirkkovaltuusto.¹⁵⁸ Vuoden 2007 alusta Forssassa on ollut yksi seurakunta. Forssa kuului 1970-luvulla Tampereen hiippakuntaan (aiemmin Porvoon), kuten nykyäänkin.¹⁵⁹

Päätös Forssan kauppalan perustamisesta tehtiin joulukuussa 1921. Ero Tammelasta toteutui vuoden 1923 alusta. Kauppala muuttui kaupungiksi vuoden 1964 alussa.¹⁶⁰ Forssan väkiluku oli noin 8 900 henkilöä vuonna 1950, yli 15 700 vuonna 1970 ja yli 18 500 vuonna 1975. Maa- ja metsätaloudessa työskentelevän väestön osuus Forssan väestöstä oli hieman yli 16 % vuonna 1950. Teollisuudessa ja käsityöissä työskentelevien osuus oli vajaa 40 %, rakennustoiminnassa mukana olevien noin 11 %, samoin kuin kaupassa. Vuoteen 1970 tultaessa maatalouden osuus laski vajaaseen 11 %:iin ja oli vuonna 1980 enää vajaa 5 %. Teollisuuden ja käsityön osuus laski 32 %:iin, rakennustoiminnan runsaaseen 7 %:iin ja kaupan osuus 10 %:iin vuoteen 1980 tultaessa. Liikenteen osuus pysyi vajaana 5 %:na vuodesta 1950 vuoteen 1980. Samana ajanjaksona palvelusten osuus kasvoi vajaasta 9 %:sta runsaaseen 15 %:iin. Vuonna 1969 Forssaan liitetty Kojjärvi oli hyvin maatalousvaltainen kunta. Siellä 1950- ja 1960-luvuilla oli koko väestöstä maataloudessa työskenteleviä yli 60 %.¹⁶¹

Forssassa oli evankelisella herätysliikkeellä¹⁶² vahva kannatus jo 1860-luvulla, ja siellä vietettiin evankeliumijuhlia säännöllisesti vuodesta 1886 alkaen. Forssaan perustettiin evankelisten rukoushuone vuonna 1906. Paikkakunnalla oli myös joukkoherätyksiä. 1960-luvun murros vaikutti evankeliseen liikkeeseenkin, joka alkoi vuosikymmenen lopulla korostaa

¹⁵⁶ Peltovuori 1993, 146.

¹⁵⁷ Kojjärven seurakunta perustettiin vuonna 1909 senaatin määräyksestä eräistä Forssan, Tammelan, Urjalan ja Kalvolan seurakuntien osista ja muodostettiin valtioneuvoston määräyksestä uudelleen vuonna 1923 Tammelan ja Urjalan osista. Seurakunnan alue muodosti samalla Kojjärven kunnan. Seuravana vuonna vasta perustettuun seurakuntaan siirrettiin Forssasta 815 ja Urjalasta 2008 henkeä. Kunta lakkautettiin 1.1.1969, jolloin sen asukkaista 2 103 henkeä siirrettiin Forssaan ja 159 Urjalaan. Vuonna 1971 Forssaan liitettiin vielä eräitä alueita Tammelasta. Asukkaita oli noin sata henkeä. KA KTKA Db:117 kirje nro 105–106/26.1.1909; Laki 108/1917, 1 §. KA VNKKA C:52, 486–487; KA VNKKA C:60, 260–265; KA VNKKA C:61, 238; KA VNKKA C:71, 535, 539–540; Vnp 280/1924; KA VNKKA C:631, 223–228; Vnp 424/1968, Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 109; Vnp 303/1970; Ojanen 1989, 137; Ojanen 1990, 271.

¹⁵⁸ KirkkoL 635/1964, 16 §; KA VNKKA Ca:639, 190–191; Kirkon vuosikirja 1968, 3–4.

¹⁵⁹ Forssan seurakunta 2014; Tampereen hiippakunta 2014; Suurin osa Kojjärven seurakuntaa liitettiin uutta kuntajakoa noudattaen 1.1.1969 lukien täydelliseen yhteistalouteen Forssan seurakunnan kanssa ja muu osa Urjalan seurakuntaan. KA VNKKA C:639, 190–191; Kirkon vuosikirja 1968, 3–4.

¹⁶⁰ Asetus 265/1921; KA VNKKA C:38, 23–24; Tammelan seurakunnan 500-vuotismuisto 1923, 160; KA VNKKA C:68, 149–150; Asetus 191/1963; Forssan kaupungin perustamiskirja 192/1963; Peltovuori 1993, 253, 256.

¹⁶¹ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 108–109; SVT VI C:106, taulut 2 ja 6.

¹⁶² Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys (SLEY) perustettiin vuonna 1873. Haavio 1963, 52; Huotari 1981, 29. Evankelinen liike on perimmäiseltä olemukseltaan protestiliike, joka on ”kirkon puolesta ja kirkkoa vastaan”. Liike on kirkollistunut ja protesti vuosien saatossa vaimentunut. Lehtinen 1973, 135.

tunnustuksellisia kysymyksiä. Vielä 1970-luvullakin liike oli merkittävässä asemassa, vaikkakin heikentyneenä.¹⁶³

Myös Vapaa-ajattelijain liitto¹⁶⁴ vaikutti Forssassa 1950-luvulta alkaen, ja Forssan Vapaa-ajattelijat r.y. perustettiin vuonna 1952. Sen jäsenmäärä oli 1980-luvun alussa yli sata.¹⁶⁵

Forssalla on merkittävä asema Suomen työväenliikkeen historiassa. Siellä perustettiin maaseudun ensimmäinen työväenyhdistys vuonna 1889. Harrastustoimintaa kehittävästä yhdistyksestä se muuttui 1900-luvun alussa sosialidemokraattiseksi.¹⁶⁶ *Paavo Kortekankaan* mukaan työväenliike käsitettiin varsinkin maaseudulla vain väestön taloudellista asemaa parantavaksi liikkeeksi. Sitä kannatettiin silloinkin, kun ei hyväksytty sen johdon käsitystä kirkosta ja uskonnosta.¹⁶⁷ Vuonna 1903 Suomen työväenpuolue piti kokouksen Forssassa ja otti nimekseen Sosiaalidemokraattinen Puolue Suomessa.¹⁶⁸ Tässä kokouksessa hyväksyttyä ohjelmaa on tarkemmin käsitelty luvussa 2.1. Forssan kunnallispolitiikkaa on käsitelty luvussa 2.4.

1.4.2 Merijärven elinkeinot ja lestadiolaisuuden merkitys

Merijärvi sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan maakunnan eteläosassa. Siitä tuli vuonna 1779 saarnahuonekunta, ja se sai kappelin oikeudet vuonna 1825. Seurakunta itsenäistyi vuonna 1895, ja siitä tuli oma kirkkoherrakuntansa vuonna 1909.¹⁶⁹ Merijärven seurakunta kuului Oulun hiippakuntaan 1970-luvulla, kuten nykyäänkin.¹⁷⁰

Merijärven väkiluku oli lähes 2 550 henkilöä vuonna 1950, noin 1 800 vuonna 1970 ja lähes 1 550 vuonna 1975. Väestöstä vuonna 1950 yli 82 % sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Teollisissa ja käsityöammateissa oli noin 4 % asukkaista. Vuoteen 1970 mennessä

¹⁶³ Haavio 1963, 84; Ojanen 1966, 205–215, 231; Kortekangas 1967, 15; Ojanen 1973, 99–103; Koskeniemi 1973, 148; Huotari 1981, 31–34, 156–157; Peltovuori 1993, 150–151.

¹⁶⁴ Vapaa Ajattelijain liitto perustettiin vuonna 1945 aikaisemmin perustettujen siviilirekisteriyhdistysten yhdykselimeksi. Niitä oli perustettu jo vuodesta 1930 alkaen ylläpitämään uskontopoliittisia muutosvaatimuksia ja tukemaan kirkkoon kuulumattomia jäseniään. Helin 1996, 17, 30.

¹⁶⁵ Peltovuori 1993, 428.

¹⁶⁶ Ojanen 1973, 86.

¹⁶⁷ Kortekangas 1967, 55. Ville Jalovaara on selvittänyt kirkon ja sosialidemokraattien suhdetta 1900-luvun alussa artikkelissaan TA:ssa. Jalovaara 2013, 101.

¹⁶⁸ TYARK SDP sptk pk 1903 liitteet, 43–47, 99, 107–109.

¹⁶⁹ Alaranta 1979, 11, 17; Mustakallio 2009, 267; Merijärvi 2017.

¹⁷⁰ Koko pohjoisen Suomen käsittävä Kuopion hiippakunta perustettiin vuonna 1850 Kuopioon, mutta piispanistuin siirrettiin vuonna 1900 Ouluun. Hiippakunnan nimi säilyi samana vuoteen 1923, jolloin nimi muutettiin Oulun hiippakunnaksi. Kuopio sai puolestaan uudelleen piispanistuimen vuonna 1939, jolloin perustettuun hiippakuntaan kuuluivat Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala ja Kainuu sekä osia Keski-Suomesta ja Etelä-Savosta. Asetus 14/1939; Mustakallio 2009, 15, 22–23, 324–325, 405–407.

maa- ja metsätalousväestön osuus laski vajaan 54 %:iin. Vuonna 1980 maa- ja metsätalouden osuus oli vajaa 31 ja teollisuuden ja käsityöammattien yli 10 %. Rakennustoiminnan osuus kasvoi vuoden 1950 runsaasta 6 %:sta yli 9 %:iin vuonna 1980 ja palvelusten osuus vajaasta 4 %:sta 7,5 %:iin.¹⁷¹

Merijärvellä on vahva kannatus lestadiolaisuudella ja varsinkin vanhoillislestadiolaisuudella. Herätysliike levisi 1800-luvun loppupuolella osin hyppäyksittäin ja osin säteilykeksuksista noudatellen Torniojoen varrella, Perämeren rannikon valtateita ja muita pääteitä. Merijärvellä liike levisi 1860-luvulla *Eeli Juolan* tuomana. Vuosisadan loppupuolella lestadiolaisuus sai siellä edelleen vankan otteen ja kasvoi pitäjän uskonnolliseksi valtasuunnaksi.¹⁷²

Lestadiolaisuus joutui 1890-luvulla kriisiin, joka johti 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä liikkeen jakautumiseen kolmeen pääryhmään: esikoisiin, uusheränneisiin ja vanhoillisiin. Vanhoillislestadiolaisuus järjestäytyi vuonna 1917 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistykseksi (SRK), joka on paikallisten rauhanyhdistysten muodostama yhdistys. Alkuna organisaatiolle oli Ouluun vuonna 1906 perustettu Lähetystoimen päätoimisto. Hajaantuminen jatkui siten, että 1930-luvulla vanhoillislestadiolaisuudesta erosi Rauhan Sana -liike eli niin sanottu pikkuesikoisuus. Se osoittautui maltillisemmaksi ja avoimemmaksi kuin SRK-lainen pääuoma. Vanhoillislestadiolaisten piirissä käytiin 1960-luvulla kovaa opillista välienselvittelyä, joka koski seurakunta- ja sakramenttikäsitystä sekä suhdetta pakanalähetystyöhön. Kiistan seurauksena syntyi lestadiolainen pappislinja, Elämän Sana, jolla oli paljon vaikutusta 1960–1980-luvuilla Pohjois-Suomen kirkollisessa elämässä. Pappislinja hajaantui ja kehitys SRK-vanhoillisuudessa johti liikkumatilan kapeutumiseen ehdonvallan asioissa ja tapakulttuurissa. SRK-vanhoillisuuden oppositio perusti Vanhoillislestadiolaisen rauhanyhdistyksen vuonna 1977.¹⁷³

Myös uudenheräyksen piirissä tapahtui hajaannusta, joka johtui käsityseroista suhtautumisessa Suomen Lähetysseuraan. Vaikka uusheräys halusi palauttaa lestadiolaisen alkuperinteen, se on edustanut uusia piirteitä. Se on ollut avoin ulkopuolisille yhteyksille ja korostanut sisäisiä kokemuksia. Tämä on merkinnyt liikkeen taantumista kaikkialla. Esikoislestadiolaisuus säilyi yhtenäisenä 1960-luvun puoliväliin, jolloin ilmeni jännitteitä vanhan esikoisperinteen ja avaramman ajattelun kesken. Kiistaa käytiin Ruotsissa, mutta sillä oli vaikutusta myös Suomeen. Esikoisuus on vähiten mukautunut ympäröivään yhteiskuntaan. Liikettä on pidetty muita konservatiivisempänä ja sulkeutuneempänä. Se toimii maallikkovanhintojen johtamana.¹⁷⁴

Lestadiolaisuuden hajaantuessa tulivat Merijärvellä tärkeimmiksi ryhmiksi uusheräys ja vanhoillislestadiolaisuus. *Pekka Raittilan* mukaan Merijärven lestadiolaiset omaksuivat

¹⁷¹ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 274; SVT VI C:106, taulut 2 ja 6.

¹⁷² Raittila 1976, 106, 111; Raittila 1979, 131, 137; Talonen 1988, 351; Lohi 1997, 45, 323, 341–342; Lohi 2007, 13, 513.

¹⁷³ Raittila 1977, 142; Huotari 1981, 38–47; Talonen 2001, 13–16; Lohi 2007, 26; Talonen 2014, 27–29. Myös Merijärven lestadiolaisuudessa tapahtui hajaannusta samaan aikaan. Siljander 1979, 151.

¹⁷⁴ Raittila 1977, 143; Huotari 1981, 44–45; Talonen 2001, 17–18.

pääasiassa uusheräyksen. Se on kuitenkin jäänyt Merijärvellä kuten muuallakin liikkeenä laajenevan vanhoillislestadiolaisuuden varjoon.¹⁷⁵

Merijärvellä oli 1970-luvun jälkipuoliskolla noin 10 % väestöstä rauhanyhdistyksen jäseniä. Koko maassa herätysliikkeiden kannatusluku oli noin 2 %.¹⁷⁶ Merijärvellä toimi myös uusheräneiden lestadiolainen lähetyshdistys, jolla oli oma rukoushuoneensa Pyhänkoskella. *Yrjö Talan* mukaan se oli organisatorisesti väljempi yhteenliittymä kuin rauhanyhdistys.¹⁷⁷ Merijärven kunnallispolitiikkaa on käsitelty luvussa 2.4.

1.4.3 Vihdin elinkeinot ja aktiivinen järjestötoiminta

Vihti sijaitsee Uudellamaalla. Se mainitaan Lohjaan kuuluvana kappeliseurakuntana vuonna 1433 ja oman papin hoitamana seurakuntana vuonna 1507. Vihdin seurakunta kuului 1970-luvulla Helsingin hiippakuntaan (aiemmin Tampereen, vuodesta 2004 Espoon hiippakuntaan).¹⁷⁸ Lestadiolaisuudella on ollut Vihdissä kannatusta, mutta jo 1840-luvulla myös evankelisuus sai siellä jalansijaa.¹⁷⁹

Vihdin väkiluku oli noin 11 100 henkilöä vuonna 1950, lähes 12 300 vuonna 1970 ja yli 14 500 vuonna 1975. Maa- ja metsätalousväestön osuus oli vuonna 1880 koko väestöstä 84,4 %.¹⁸⁰ Maatalous oli suurtilojen taloutta, mutta toisaalta Vihdissä oli enemmän torppia kuin missään muualla Uudellamaalla.¹⁸¹ Sotien jälkeen Vihdin asukkaiden pääelinkeino oli edelleen maatalous. Karjalaisen maanviljelijäväestön asuttaminen muutti kuitenkin sitä niin, että suurtilavaltainen maanomistus muuttui pientilavaltaiseksi. Samansuuntainen vaikutus oli ollut aiemmin jo torpparivapautuksella.¹⁸² Maa- ja metsätaloudella oli merkittävä asema työllistäjänä vielä 1950-luvulla, jolloin 55 % väestöstä työskenteli näissä ammateissa. 1970-luvun alussa määrä oli enää 20 % ja vuonna 1980 hieman yli 8 %.¹⁸³ Jopa pääkaupunkilainen *HS* kiinnitti huomiota maatalouden merkityksen vähenemiseen Vihdissä otsikoiden helmikuussa 1978 artikkelin *Viljelijät kaikkoavat Vihdistä*. Lehden mukaan asutustiloille ei löytynyt jatkajia. ”Vihdin Vanjärven koulun kolmannella luokalla oli 16 vuotta sitten 21 oppilasta, kaikki maanviljelijäperheistä. Yhdestäkään heistä ei tullut maanviljelijää ja vain kolme jäi asumaan kotikylään.”¹⁸⁴

¹⁷⁵ Raittila 1979, 146, 150.

¹⁷⁶ Huotari 1981, 131–132, 141, 150, 166; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

¹⁷⁷ VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

¹⁷⁸ Keskenäinen tehtävä 2006, 202, 211–212, 214.

¹⁷⁹ Takala 1933, 461–467; Huotari 1981, 156–157.

¹⁸⁰ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 36.

¹⁸¹ Puuseppä Suomen eduskunnasta 1981, 17; Myllyniemi 1990, 30.

¹⁸² Ketola 1997, 201, 239.

¹⁸³ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 36; SVT VI C:106, taulut 2 ja 6.

¹⁸⁴ *HS* 49/20.2.1978 *Viljelijät kaikkoavat Vihdistä*, 3; *HS* 49/20.2.1978 *Viljelijäin lapset jättävät Vihdin Vanjärven*, 10.

Teollisuuden ja käsityön osuus nousi voimakkaasti. Vuonna 1950 se oli vajaa 11 % ja vuonna 1980 noin 22 %. Rakennustoiminnan osuus nousi vajaasta 10 %:sta 13 %:iin vuoteen 1970, mutta laski vajaaseen 10 %:iin vuoteen 1980. Kaupan osuus nousi vuoden 1950 noin 4 %:sta 11,5 %:iin vuoteen 1980 tultaessa ja liikenteen osuus nousi runsaasta 4 %:sta lähes 7 %:iin vuonna 1970, mutta palasi vuoden 1950 tasolle vuonna 1980. Rahoitustoiminnan merkitys alkoi kasvaa osuuden ollessa vuonna 1980 vajaa 6 %. Samanlainen kehitys tapahtui palvelusten kohdalla. Osuus nousi vuoden 1950 vajaasta 8 %:sta yli 18 %:iin vuonna 1980.¹⁸⁵

Vihdissä oli aktiivista järjestötoimintaa. Marraskuussa 1902 perustettiin Vihdin työväenyhdistys, jonka toiminta oli heti alussa hyvin vireää. Tosin vastustustakin ilmeni muun muassa isäntien taholta. Ja yhdistys oli vajaan vuoden lakkautettuna, jonka jälkeen se herätettiin uudelleen henkiin. Myös uusia työväenyhdistyksiä perustettiin.¹⁸⁶ Valtiopäivävaaleissa 1900-luvun alussa sosialidemokraattinen puolue sai vahvan kannatuksen Vihdissä. Vuoden 1907 vaaleissa se sai 63,5 % äänistä ja vuonna 1916 yli 77 %. Nummelan työväenyhdistys asetti omat ehdokkaansa vaaleihin. Eniten ääniä saanut *Edvard Helle* valittiin ensimmäiseen yksikamariseen eduskuntaan vuonna 1907. Hän oli edustajana myös vuosien 1910, 1913 ja 1916 valtiopäivillä.¹⁸⁷ Edvard Helteen poika puuseppä *Veikko Helle* valittiin eduskuntaan 1950-luvulla (ks. luku 2.3). Vihdin kunnallispolitiikkaa on käsitelty luvussa 2.4.

1.5 Tutkimustehtävä ja sen toteutus

1.5.1 Tutkimuskysymykset ja viitekehys

Tutkimukseni tavoite on selvittää, millaisina kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet kuvastuivat 1970-luvulla seurakuntavaaleista käydyn lehdistökeskustelun valossa. Tämä edellytti samalla perehtymistä puolueiden yleis- ja kirkkopoliittisiin ohjelmiin sekä eduskunta- ja kunnallisvaalien tuloksiin. Tutkimukseni on käytännöllisen teologian alalta, mutta se sivuaa myös uudemman ajan Suomen kirkkohistoriaa, mediatutkimusta sekä poliittista historiaa. Koska käytännöllinen teologia tutkii yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan uskonnollista toimintaa sekä teologian soveltamista käytäntöön ja sen osa-alueita ovat muun muassa viestintä, kirkkojen organisaatiot, hallinto ja johtaminen, kytkeytyy tutkimukseni ensisijaisesti tähän tieteen alaan.

Olen tarkastellut asiaa seurakuntavaalien kautta ja käynyt läpi vaaleja käsitteleviä lehtikirjoituksia. Tutkimuksessa on kolme erilaista seurakuntaa eri puolilta Suomea – Forssa,

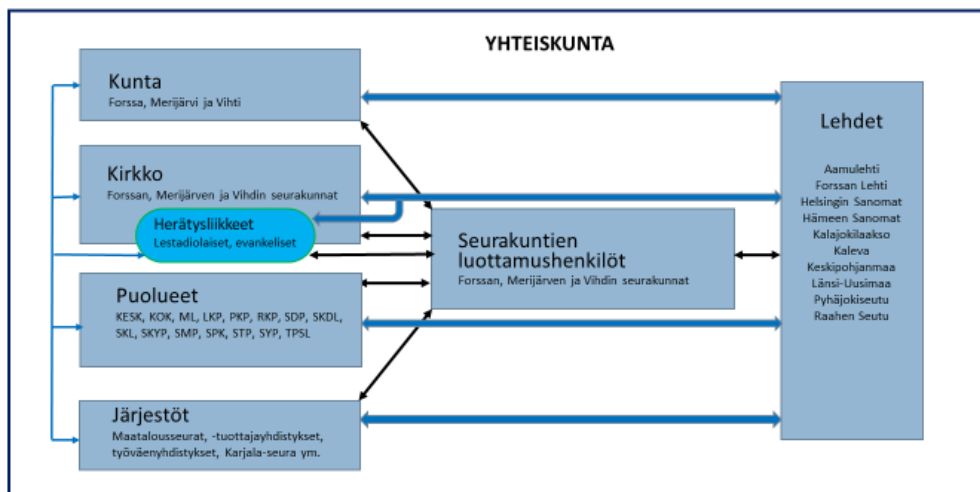
¹⁸⁵ Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, 36; SVT VI C:106, taulut 2 ja 6.

¹⁸⁶ Myllyniemi 1990, 309, 312, 316–320.

¹⁸⁷ Myllyniemi 1990, 324.

Merijärvi ja Vihti. Lehtiaineiston kokosin kymmenen lehden kolmesta vuosikerrasta 1970, 1974, 1978, jolloin seurakuntavaalit järjestettiin uuden vaalitavan mukaan. Tutkimustehtävä jakautuu seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millainen oli lehtien antama kuva kirkosta ja kirkollisesta demokratiasta?
- 2) Millainen oli lehtien antama kuva puolueiden mielenkiinnosta vaaleihin 1970-luvulla?
- 3) Miten aktiivisesti seurakuntien luottamushenkilöt osallistuivat muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan?

Kuva 1 Viitekehys.

Kirkkolainsäädännössä tapahtui 1970-luvulla suuria muutoksia. Seurakuntavaaleja koskeva lakiuudistus, jota oli pitkään toivottu ja valmisteltu, tuli voimaan vuoden 1970 alussa. Se merkitsi suhteellisen vaalitavan käyttöönottoa myös seurakuntavaaleissa. Yllä olevassa kuviossa olen esittänyt tutkimukseni viitekehyyksen.

1.5.2 Keskeisten käsitteiden esittely

Lehtiartikkeleihin liittyviä keskeisiä käsitteitä ovat pääkirjoitus ja uutinen. **Pääkirjoituksella** tarkoitetaan kirjoitusta, jossa lehdellä instituutiona on legitiimi oikeus esittää omat arvostuksensa tai arvostusluontoiset kannanotonsa ja jossa se useimmiten niitä myös esittää. Olennaista on, että pääkirjoituksessa ei kuitenkaan aina esitetä arvostuksia tai arvostuksenluontoisia kannanottoja. Pääkirjoituksessa lehti ”virallisesti” ottaa kantaa johonkin

ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen kysymykseen. Pääkirjoitus ei useinkaan edusta kirjoittajansa persoonallista kantaa, mikä näkyy kirjoituksen anonyymisuutena eli nimettömyytenä.¹⁸⁸

Uutinen on selonteko tai kuvaus äsken sattuneesta tapahtumasta, josta on esitetty tai josta on tulossa uutta informaatiota. Uutisia eivät ole mitkään tapahtumat sinänsä, vaan niistä tehdyt tietänyttyypiset journalistiset jutut. Aikaperspektiivin kannalta uutiset voidaan jakaa ennakkouutisiin (ennakkojuttu), tapahtumauutisiin ja jälkiuutisiin sekä sisältönsä puolesta varsinaiseen uutiseen (mitä on tapahtunut) ja taustajuttuun (selvitykseen siitä, miksi jotakin on tapahtunut ja mitä siitä seuraa). Erilaisia uutistyyppisiä ovat uutissähke (kerrotaan nopeasti, tiivistetysti), uutisraportti (myös tarkempia kuvailevia aineksia), uutiskommentti (asioiden tai tapahtumien tulkintaa) ja uutistausta, joka liittyy uutisen laajempiin asiayhteyksiin.¹⁸⁹

Seuraavassa tarkastelen seurakuntavaaleihin liittyviä käsitteitä. Vuosien 1970 ja 1974 vaaleja koskevat säädökset poikkesivat joiltain osin vuoden 1978 vaaleja koskevista säädöksistä.

Seurakuntavaalit järjestetään joka neljäs vuosi vuodesta 1970 alkaen. Vaaleista on kerrottu tarkemmin luvussa 1.2.3.

Kirkonkokouksen puheenjohtajana toimi kirkkoherra. Kirkonkokouksen tehtäviin kuului 1970-luvun alkupuolella kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston jäsenten valitseminen. Vuosikymmenen loppupuolella sen tehtäviin kuului kirkkovaltuuston, yhteisen kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston valitseminen.¹⁹⁰ Vuoden 1993 kirkkolaissa kirkonkokous korvattiin seurakuntavaaleilla.¹⁹¹

Ääniluettelo oli 1970-luvun alkupuolella kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston jäsenten vaalia varten tehtävä luettelo, johon oli otettava kaikki vaalivuoden elokuun loppuun mennessä äänioikeutetut seurakunnan jäsenet.¹⁹² Sen korvasi 1970-luvun loppupuolella **vaali-luettelo**, jolla tarkoitettiin kirkkovaltuuston, yhteisen kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston jäsenten vaalia varten tehtävää luetteloa. Siihen oli otettava jokainen vaalivuoden kesäkuun loppuun mennessä äänioikeutettu seurakunnan jäsen.¹⁹³

Valitsijayhdistys muodostuu vähintään kymmenestä seurakunnan äänioikeutetusta jäsenestä, jotka allekirjoittavat vaalilautakunnalle jätettävät ehdokaslistat.¹⁹⁴

Ehdokaslista on valitsijayhdistyksen vaalilautakunnalle jättämä lista seurakuntavaaleihin ehdolle asetetuista vaalikelpoisista seurakunnan jäsenistä. Lista oli jätettävä 1970-luvun alkupuolella erikseen kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston jäsenten vaalia varten. Vuosi-

¹⁸⁸ Hemánus 1972, 5.

¹⁸⁹ Hemánus 1990, 92; Mediasanasto 1998, 180–181.

¹⁹⁰ KirkkoL 900/1969, 268 §; KirkkoL 633/1975, 268 §.

¹⁹¹ Kirkkolaki 1054/1993, 8 luku 2 §; KirkkoL 414/2014, 23 luku 9 §.

¹⁹² KirkkoL 900/1969, 273 §.

¹⁹³ KirkkoL 632/1975, 273 §.

¹⁹⁴ KirkkoL 900/1969, 276 §; KirkkoL 632/1975, 275 §.

kymmenen lopulla ehdokaslistat jätettiin kirkkovaltuuston ja erikseen yhteisen kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston jäsenten vaalia varten.¹⁹⁵

Vaalilautakunta on asetettava kuhunkin seurakuntaan viimeistään vaalivuoden toukokuussa. Vaalilautakunnan jäseniä olivat 1970-luvulla kirkkoherra puheenjohtajana sekä vähintään neljä varsinaista ja neljä varajäsentä.¹⁹⁶

Sopuvaalit: Kirkkoneuvoston tai kirkkovaltuuston tai molempien jäsenet voidaan valita äänestystä toimittamatta, jos ehdokaslistojen sisäänjättöajan loppuun mennessä on jompaa-kumpaa tai molempia vaaleja varten jätetty vain yksi hyväksytty ehdokaslista. Ehdokkaat listalta valitaan ilman äänestystä ehdokaslistaan merkityn numerjärjestyksen mukaisesti. Vuoden 1975 laissa oli vielä täsmennys, että vaikka määräaikaan mennessä ei ole jätetty yhtään hyväksyttyä ehdokaslistaa tai jos hyväksytyissä listoissa on ehdokkaita yhteensä vähemmän kuin valittavia, oli vaali toimitettava.¹⁹⁷

Kirkkovaltuustoa, kirkkoneuvostoa ja seurakuntaneuvostoa on käsitelty tarkemmin luvussa 1.2.2.

1.5.3 Tutkimusaineiston valinta ja hankinta

1970-luvun seurakuntavaaleja on tutkittu valtakunnallisesti, mutta yksittäisiä seurakuntia hyvin vähän. Valitsin tutkimuskohteeksi eri puolilta Suomea kolme erilaista seurakuntaa, joissa puolueiden ja herätysliikkeiden asema ja merkitys poikkesivat toisistaan. Ne edustivat sekä maaseutua että kaupunkia.

Peilasin kirkon yhteiskunnallista asemaa lehtikirjoitusten kautta. Tarkastelin ensisijaisesti seurakuntavaaleihin ja vaaliuudistukseen liittyvää kirjoittelua vuosina 1970, 1974 ja 1978. Painotin tarkastelun tutkimusseurakuntien Forssan, Merijärven ja Vihdin alueella ilmestyneisiin lehtiin. Paikallislehdet luonnollisesti kirjoittivat oman alueensa seurakuntavaaleista eniten. Otin mukaan myös yhden valtakunnallisen lehden¹⁹⁸ ja viisi maakunnallista lehteä, jotka ilmestyivät juuri tutkimusseurakuntien alueella. Pääosa lehdistä oli sitoutumattomia, mutta ne voivat olla samalla kuitenkin moniarvoisia. Kaksi lehdistä oli puoluelehtiä: *Aamulehti* kokoomuslainen ja *Keskipohjanmaa* keskustalainen. Merijärvi kuului *KP:n* levikkialueeseen. Rajasin ulkopuolelle uskonnolliset lehdet. Lehdet on esitelty luvussa 1.3.2.

Kävin vuosien 1970, 1974 ja 1978 lehdet läpi mikrofilmeiltä Kansalliskirjastossa. Jotta saisin käsityksen myös yhteiskunnallisesta tilanteesta, poimin lehdistä kirkkoa ja vaaleja käsittelevien artikkelien lisäksi uutisia muun muassa puoluekokouksista, presidentin valitsijamiesvaaleista, kouluneuvostovaaleista ja puolueiden kannatuksia käsittelevistä gallup-tutkimuksista. Samalla kirjoitin käsin muistiin lehden nimen, julkaisupäivämäärän, sivu-

¹⁹⁵ KirkkoL 900/1969, 276 §; KirkkoL 632/1975, 276 §.

¹⁹⁶ KirkkoL 900/1969, 272 §; KirkkoL 633/1975, 272 §.

¹⁹⁷ KirkkoL 900/1969, 278 §; KirkkoL 632/1975, 278 §.

¹⁹⁸ Koska olin jo aiemmissa tutkimuksissa koonnut vaaliartikkelit Helsingin Sanomista, Aamulehdestä ja Kalevasta vuodelta 1970, otin ne mukaan tähän tutkimukseen. Siitonen 2013.

numeron, artikkelin nimen ja palstojen lukumäärän sekä tiedot mahdollisista kuvista. Osan vuoden 1970 *Helsingin Sanomien* numeroista kävin läpi mikrofilmeiltä Eduskunnan kirjastossa.

Tein kustakin lehdestä eri vaalivuosilta kuukausittain tiedostot, joihin kirjasin edellä mainitut tiedot. Luin artikkelit läpi ja hahmottelin samalla, miten niistä voisi muodostaa luokkia. Tein aluksi kolmijaon: vaaliartikkelit, muut kirkkoa käsittelevät artikkelit ja yhteiskunnalliset artikkelit. Seuraavaksi tein tarkemman luokittelun muodostaen 14 luokkaa. Luokat 1–8 käsittelevät seurakuntavaaleja. Kirjoitin ne luetteloon punaisella. Muut luokat merkitsin mustalla. Luokat 10 ja 13 käsittelevät yhteiskunnallisia asioita. Vaalivuosina on luonnollisesti muutakin kirkkoa koskevaa kirjoittelua (luokat 9, 11, 12 ja 14). Jatkokäsittelyä varten vein tiedot Excel-taulukkoon. Luokkien nimet ovat seuraavat:

1. Seurakuntavaaleja käsittelevät pääkirjoitukset
2. Seurakuntavaaleja koskevat mielipidekirjoitukset, pakinat, kolumnit
3. Uutisjutut (uutiset, kuvat, uutisraportit, uutiskommentit, uutistaustat)
4. Kirkon tiedotteet, kirkon edustajien haastattelut ja kommentit srk-vaaleista
5. Mainonta
6. Seurakuntien vaali-ilmoitukset
7. Puolueiden kannanotot kirkkoon ja vaaleihin
8. Muut lehdet kirkollisvaaleista
9. Muut kirkkoa käsittelevät pääkirjoitukset
10. Yhteiskunnalliset pääkirjoitukset
11. Muut mielipidekirjoitukset, pakinat, kolumnit
12. Muut kirkkoon liittyvät uutiset
13. Yhteiskunnalliset jutut (mm. puoluekokoukset)
14. Kirkollisten hallintoelinten henkilöiden mahdollinen edustus muissa yhteisöissä ml. kunnat.

Yhdessä artikkelissa saattoi olla kaksi tai kolme aihetta, esimerkiksi puolueen kannanotto ja kirkon edustajan haastattelu, joten aiheita oli enemmän kuin artikkeleita. Raja mielipidekirjoituksen ja yleisönosastokirjoituksen välillä oli häilyvä. Jätin pois selvästi yleisönosastokirjoituksiin kuuluvat kirjoitukset. Yhdistin samaan luokkaan mielipidekirjoitukset, pakinat ja kolumnit. Muut lehdet -otsikon alla oli tutkimuslehdissä seurakuntavaaleja käsitteleviä kirjoituksia vähän (4 kpl v. 1970, yksi v. 1974 ja 4 kpl v. 1978). Niiden sisältöä en ole käsitellyt.¹⁹⁹

Kirkkoneuvostoihin ja -valtuustoihin valittujen nimet sekä heidän yhteytensä kuntien hallintoon, eduskuntaan ja järjestöihin kokosin lehtiartikkeleista. Tarkistin seurakunnan luottamushenkilöiksi valittujen tiedot myös seurakuntien virallisista vaaliasiakirjoista. Koirjärven seurakunnan asiakirjoja ei ollut mahdollista saada käyttöön, joten jouduin poimimaan vaalitulokset lehdistä. Muiden seurakuntien asiakirjat ovat kattavat lukuun ottamatta Vihdin seurakunnan vuoden 1978 seurakuntavaalien äänimääriä, jotka sain lehtiartikkeleista. Vaalikauden aikana tapahtuneita henkilömuutoksia ei ole ollut mahdollista seurata kattavasti,

¹⁹⁹ VSA taul.

joten rajasin ne pois. Voidakseni verrata seurakunnan luottamushenkilöiksi valittujen yhteyksiä puolueisiin hankin myös Forssan, Merijärven ja Vihdin kunnallisvaalien ehdokaslistat ja vaalitulokset vuosilta 1972 ja 1976. Käytössäni olleen aineiston pohjalta laadin taulukot, joista käy ilmi kunkin kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon valitun henkilön yhteydet kuntien hallintoon, eduskuntaan sekä järjestöihin. Taulukoin nimet valitsijajyhdistyksittäin vertausluvun mukaisessa paremmuusjärjestyksessä. Vaikka ehdokaslistassa oli esimerkiksi Kokoomuksen tai Keskustapuolueen listoilta kunnanvaltuustoon valittuja, saattoi valitsijajyhdistys katsoa olevansa epäpoliittinen. Tietoja hyödynsin lukujen 3–6 analyysissä. Taulukot ovat tekijän hallussa.²⁰⁰

Tein myös toiset taulukot, joihin kokosin tiedot siitä, ketkä olivat olleet aiemmin seurakuntien luottamustehtävissä ja ketkä olivat uusia. En verrannut vuonna 1970 valittuja 1960-luvulla valittuihin. Vuonna 1974 valituista määrittelin uusiksi sellaiset henkilöt, jotka eivät vuonna 1970 olleet kirkkovaltuustoon eivätkä kirkkoneuvoston varsinaisia tai varajäseniä. Samoin vuonna 1978 kirkkovaltuustoon ja seurakuntaneuvostoon varsinaisiksi tai varajäseniksi valituista luokittelin uusiksi jäseniksi sellaiset henkilöt, jotka eivät olleet kirkkovaltuustoon tai kirkkoneuvoston varsinaisia tai varajäseniä vuonna 1970 ja/tai vuonna 1974. Lehtien tiedot uusista jäsenistä olivat tulkinnanvaraisia. Koska ei ollut varmuutta siitä, oliko varajäsenyys tai 1960-luvun luottamustehtävät otettu huomioon, päätin tehdä taulukon edellä kuvatulla tavalla.²⁰¹

Kaikkiaan kävin vuosien 1970, 1974 ja 1978 ajalta läpi 8 127 lehden numeroa (liite 4). *Aamulehti*, *Helsingin Sanomat*, *Hämeen Sanomat*, *Kaleva* ja *Keskipohjanmaa* ilmestyivät joka päivä eräitä juhlapäiviä lukuun ottamatta, joten kutakin lehteä ilmestyi yhteensä 1 054 numeroa kolmen vuoden aikana. Vähiten ilmestyi *Pyhäjokiseudun* numeroita (357 kpl). Vaaliartikkeleita (luokat 1–8) oli eniten *HäSa*:ssa (217 kpl), *AL*:ssa toiseksi eniten (208 kpl). Lähes yhtä paljon oli *Länsi-Uusimaassa* (206 kpl).²⁰²

Lehdissä oli vaaliartikkeleita (luokat 1–8) kaikkiaan 1 458 kpl. Eniten vaaliartikkeleita oli vuonna 1970 eli 579 kpl. Seuraavissa vaaleissa määrä laski ja oli 448 kpl. Vuoden 1978 vaaleissa määrä oli 431 kpl. Koska samassa artikkelissa voi olla useita aiheita (puolueen kannanotto, kirkon edustajan haastattelu ym.), laskin yhteen vaaliartikkeleihin sisältyneiden aiheiden lukumäärän, joka oli 1 625 kpl. Määrä oli 646 kpl vuonna 1970, 493 kpl vuonna 1974 ja 486 kpl vuonna 1978 (liitteet 1–4).²⁰³

Lehtikohtaisesti tarkasteltuna kiinnostus kuitenkin vaihteli. Eniten seurakuntavaaleja käsitteleviä artikkeleita (luokat 1–8) oli vuonna 1970 *HäSa*:ssä (101 kpl) ja *AL*:ssa (90 kpl). Vuoden 1974 vaaleista oli eniten artikkeleita *HäSa*:ssa ja *LU*:ssa, kummassakin 64 kpl. Vuonna 1978 oli eniten vaaliartikkeleita *LU*:ssa eli 88 kpl ja toiseksi eniten *FL*:ssa, jossa

²⁰⁰ VSA taul.

²⁰¹ VSA taul.

²⁰² VSA taul.

²⁰³ VSA taul.

niitä oli 56 kpl (liitteet 1–3). Lehtien ilmestymistiheys vaikutti luonnollisesti vaaliaineiston määrään.²⁰⁴

Taulukko 1 *Seurakuntavaaleja käsittelevät pääkirjoitukset vuosina 1970, 1974 ja 1978 tutkimuslehdissä.*

Lehti	1970	1974	1978	Yhteensä
Aamulehti	5	2	2	9
Forssan Lehti	2	2	4	8
Helsingin Sanomat	6	3	2	11
Hämeen Sanomat	6	4	4	14
Kalajokilaakso	0	0	1	1
Kaleva	3	2	1	6
Keskipohjanmaa	3	3	7	13
Länsi-Uusimaa	0	0	0	0
Pyhäjokiseutu	0	0	1	1
Raahen Seutu	0	1	1	2
Yhteensä	25	17	23	65

Aineistosta lähes 3/5 oli uutisjuttuja. Kaikkein kiinnostavimmiksi koettiin ensimmäiset uuden vaalitavan mukaiset vaalit vuonna 1970, jolloin oli yli 400 uutisjuttua. Seuraavista vaaleista oli uutisjuttuja 280 kpl ja neljä vuotta myöhemmin lähes 240. Kaikkiaan kolmista seurakuntavaaleista oli tutkimuslehdissä lähes 930 uutisjuttua (liite 5).²⁰⁵

Lehdet käsitelivät seurakuntavaaleja myös pääkirjoituksissaan (taulukko 1). Niissä oli yhteensä 65 kpl. Aktiivisimmat olivat *HäSa* (14 kpl), *KP* (13 kpl) ja *HS* (11 kpl). Eniten pääkirjoituksia oli vuoden 1970 vaaleista, 25 kpl.

Sisällön rakenne

Johdannossa luvussa 1.1 kuvasin kirkon ja suomalaisen yhteiskunnan kehitystä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla. Tein selkoa myös puolueiden taustoista. Luvussa 1.2 käsitteelin kirkkolakia ja sen uudistamista. Luvussa 1.3 kuvasin kirkon ja median suhdetta sekä esittelin tutkimuksessa mukana olevat lehdet. Luvussa 1.4 esittelin tutkimusseurakunnat, niiden elinkeinot ja herätysliikkeiden merkitystä niissä. Luvussa 1.5 kuvasin tutkimustehtävän, aineiston valinnan ja hankinnan, tutkimusmenetelmän ja kävin läpi, mitä aiempia tutkimuksia on seurakuntavaaleista.

Koska puolueet ovat keskeisessä asemassa tutkimuksessani, käsitteelin luvussa 2 niihin liittyviä asioita. Monet puolueet tekivät 1970-luvulla kirkkopoliittiset ohjelmat tai käsitelivät kirkkoa ja uskontoa yleisohjelmissaan. Esittelin ohjelmien sisältöä. Kävin myös läpi

²⁰⁴ VSA taul.

²⁰⁵ VSA taul.

puolueiden menestymistä 1970-luvun kunnallis- ja eduskuntavaaleissa sekä valtakunnallisesti että tutkimuskunnissa.

Luvuissa 3, 4 ja 5 tarkastelin vuosien 1970, 1974 ja 1978 vaaleja, kutakin omassa luvussaan. Hain vastausta kysymyksiin, miten lehdet käsittelivät vaaleja, miten aktiivisia puolueet olivat, miten kirkko suhtautui puolueiden mukaan tuloon vaaleihin. Tarkastelin näitä asioita lehtikirjoitusten pohjalta sekä valtakunnallisesti että tutkimusseurakunnissa. Luvussa 6 kävin läpi lehtiartikkeleihin ja kunnallisvaaliasiakirjoihin perustuen tutkimusseurakuntien luottamustehtäviin valittujen yhteyksiä puolueisiin (ehdokkaana vaaleissa/valittuna kunnan-/kaupunginvaltuustoon). Tarkastelin myös lehtiartikkelien pohjalta luottamushenkilöiden yhteyksiä järjestöihin ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Lukuun 7 kokosin johtopäätökset.

1.5.4 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni on kolmeen seurakuntaan (Forssa, Merijärvi, Vihti) keskittyvä tapaustutkimus (case-study), jossa tarkastelin lehtiaineiston pohjalta kirkon ja yhteiskunnan välisiä suhteita sekä niissä ja politiikassa näkynyttä muutosta vuosien 1970, 1974 ja 1978 seurakuntavaalien valossa.

Tapaustutkimuksessa tarkastellaan yhtä tapausta tai useita tapauksia. Tiedonhankintatapoina ovat kyselyt, haastattelut, havainnointi ja arkistomateriaalin käyttö. Luonteeltaan tapaustutkimus voi olla kuvailevaa, teoriaa testaavaa tai teoriaa luovaa.²⁰⁶ Tapausta tutkimalla pyritään lisäämään ymmärrystä tietyistä ilmiöistä pyrkimättä kuitenkaan yleistettävään tietoon. Tapaustutkimuksella halutaan yleensä ymmärtää kohdetta syvällisesti ja huomioida siihen liittyvä konteksti, kuten olosuhteet ja taustat. Tulosten tarkastelu myös laajemmin on perusteltua, vaikka kyse onkin tietyistä, yksilöllisestä tapauksesta.²⁰⁷ Tutkimukseni tulokset kolmen seurakunnan vaaleista antavat viitteitä myös valtakunnallisesti puolueiden mukana olosta vaaleissa sekä kirkon ja yhteiskunnan suhteista.

Tutkimuksessani käytin historiatutkimuksen menetelmää, jossa tutkimuksella pyritään selvittämään jonkin asian, prosessin tai ilmiön merkitystä, vaihteita tai ominaisuuksia menneisyydessä tiettyinä määriteltynä ajanjaksona. Historiatutkimuksen keskeisenä muuttujana on aika. Tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä hahmottamaan syvällisesti tutkimuskohteen ilmeneminen ajan rajaamassa tilanteessa ja ympäristössä.²⁰⁸ Tutkimukseni rajautuu 1970-luvun kolmiin peräkkäisiin seurakuntavaaleihin.

Keskeisenä osana tutkimuksessani oli puolueiden suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon. Tämä edellytti perehtymistä puolueiden taustoihin sekä niiden puolue- ja kirkkopoliittisiin ohjelmiin.²⁰⁹ Saadakseni tarkemman kuvan puolueiden kannoista kävin läpi niiden ohjelmia

²⁰⁶ Järvinen & Järvinen 1995, 52.

²⁰⁷ Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.

²⁰⁸ Jyväskylän yliopisto/Koppa 2017.

²⁰⁹ Isotalo 2013, 240–243.

käsittelyä kirjallisuutta sekä Keskustapuolueen, LKP:n, SMP:n ja SDP:n hallintoelinten pöytäkirjoja.

Lehtiaineistojen tutkimisessa käytin kvalitatiivista tutkimusmenetelmää, jossa tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja jossa aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa.²¹⁰ Vertasin seurakuntavaaleissa valittujen listoja kunnallisvaaleissa ehdolla olleiden ja valituiksi tulleiden listoihin saadakseni selville, oliko niissä samoja henkilöitä. Tätä kautta pyrin selvittämään eri puolueiden menestymistä seurakuntavaaleissa, koska puolueet eivät voineet esiintyä vaaleissa omin tunnuksin. Puolueiden kunnallisjärjestöt eivät olleet kaikissa tapauksissa käsitelleet seurakuntavaalien ehdokasasettelua, vaan valitsijayhdistyksen olivat voineet perustaa jotkin puoluetta lähellä olevat henkilöt. Tarkastelin, miten eri puolueet olivat ottaneet kirkon ja uskonnon huomioon puolue- ja erityisohjelmissaan. Selvitin myös seurakuntavaaleissa valittujen kuulumista herätysliikkeisiin sekä valittujen mukana oloa yhteiskunnan eri sektoreilla, muun muassa järjestötoiminnassa.

Lehtiartikkelien tutkimuksessa lähtökohtana oli niiden aineistolähtöinen (induktiivinen) sisällönanalyysi. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa sisällönanalyysia voidaan käyttää kahdessa eri merkityksessä: sisällönanalyysi ja sisällön erittely. Sisällönanalyysissä pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti järjestämällä aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Sisällön erittelyllä tarkoitetaan dokumenttien analyysia, jossa kuvataan kvantitatiivisesti tekstin sisältöä.²¹¹ Tässä tutkimuksessa käytin sekä sisällönanalyysia että sisällön erittelyä.

Kävin lehtikirjoitukset läpi kronologisesti ja koodasin ne. Poimin pääkirjoituksista ja vaaleihin liittyvistä uutisista ydinkohdat (reduointi) ja muodostin luokkia (klusterointi). Tämän jälkeen tarkastelin, mikä on tutkimuksen kannalta olennaista tietoa. En pyrkinyt minkään teorian tai hypoteesin testaamiseen, vaan tarkastelin aineistoa yksityiskohtaisesti ja monipuolisesti. Aiempia tutkimuksia tehdessäni huomasin, että kategorioiden muodostaminen ei ollut aivan yksiselitteistä. Samassa artikkelissa voi olla aiheita, jotka kuuluivat eri luokkiin. Oli tärkeää miettiä, miten muodostaa luokat ja miten yhdistellä lähellä toisiaan olevia luokkia. Lehdistä saatava tutkimusaineisto voi olla hajanainen ja rosainen. Pyrin menemään asioiden ”taakse” ja pidin havaintoja johtolankoina.²¹²

1.5.5 Aiempi tutkimus

Vuoden 1970 seurakuntavaaliuudistus ja seurakuntavaalit kiinnostivat kirkkoa, seurakuntalaisia, tutkijoita ja mediaa. Paavo Kortekankaan ja *Voitto Huotarin Seurakunta vaaliuurnilla, Tutkimus vuoden 1970 seurakuntavaaleista* (1974) on perusteellinen selvitys ensimmäisistä vaaleista, joissa käytettiin suhteellista vaalitapaa. Tutkimuksessa on kuvattu

²¹⁰ Hirsjärvi & al. 2009, 164.

²¹¹ Pietilä 1976, 51–55; Eskola & Suoranta 2008, 19; Hirsjärvi & al. 2009, 164; Tuomi & Sarajärvi 2011, 105–106, 108;

²¹² Alasuutari 1995, 67–68.

seurakuntavaalien luonnetta, vaalien valmistelua, äänestystä ja sen tuloksia sekä luottamushenkilöiden valikoitumista. Tutkimus perustuu 60 seurakunnan muodostamaan otokseen. Forssa, Merijärvi ja Vihti eivät olleet mukana otoksessa.

Vuonna 1971 ilmestyi Heikki Mäkeläisen lisensiaattityö *Seurakuntien luottamushenkilöt vuonna 1969*. Siinä on tarkasteltu kirkon luottamushenkilöiden taustaa, toimintaa hallintoelimissä ja heidän käsityksiään luottamustehtävän hoitamisesta. Tutkimus oli otantatutkimus, jossa oli mukana 60 seurakunnan luottamushenkilöt. Mäkeläinen teki samasta aihepiiristä väitöskirjan *Luottamushenkilöt seurakunnan hallinnossa. Tutkimus seurakuntahallinnon päätöksenteon edellytyksistä lainsäädännössä ja käytännössä* (1974). Näkökulma on hallintotieteellinen. Tutkimuksesta on kerrottu tarkemmin luvussa 4.1. Heikki Mäkeläinen on käsitellyt *Teologisessa Aikakauskirjassa* vuosien 1970 ja 1974 vaaleja artikkelissa *Suomen ev-lut. kirkon vaaliuudistuksen tavoitteet ja niiden toteutuminen* (1978).

Simo Knuuttila on Kirkon tutkimuslaitoksen julkaisussa *Kirkko päivälehdissä* kesästä 1970 vuoden 1971 loppuun (1972) käynyt läpi 38 sanomalehden (puoluelehtiä, sitoutumattomia lehtiä) kirkkoa ja sen piiriin kuuluvia asioita koskevat pääkirjoitukset ja pakinat ajalla 1.6.1970–31.12.1971. Tälle jaksolle sijoittuivat syksyn 1970 seurakuntavaalit. Yksi kirjan luvuista käsittelee näitä vaaleja.²¹³ Juha Kauppinen on tehnyt otantatutkimuksen *Seurakuntavaalit 1986* (1987). Tutkimuksella on pyritty selvittämään, miten vaalit 16 vuoden aikana ovat muuttuneet. Tutkimus koski vain kirkkovaltuustoja ja yhteisiä kirkkovaltuustoja. Hilikka Raittilan pro gradu -tutkielmassa *Vuoden 1974 seurakuntavaalien valitsijayhdistykset* (1975) on tietoa kyseisen vuoden valitsijayhdistyksistä. Myös muita 1970-luvun seurakuntavaaleja on sivuttu useissa pro gradu -tutkielmissa.²¹⁴

Risto Raivio on tutkimuksessaan *Demokratian edellytykset seurakuntahallinnossa* (1989) tarkastellut seurakuntahallinnon historiaa ja uudistamista käsitellen 1970-luvun seurakuntavaaleja, valitsijayhdistysten tunnusten sallimista ja puolueiden menestymistä vaaleissa. Raivio on tarkastellut seurakuntavaaleja myös väitöskirjassaan *Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa* (1994). Kyseessä olivat vuosien 1982, 1986 ja 1990 vaalit. Tarkasteluajanjakso on näin ollen myöhäisempi kuin omassa tutkimuksessa. Lähestymiskulma on puolueiden toimintaa koskeva. Tutkimuksessa Raivio valitsi kolme erilaista seurakuntaa Pirkanmaalta: Kuru, Ylöjärvi ja Tampereen Härmälän seurakunta. Niistä hän sai käyttöönsä vuoden 1986 vaaleissa äänestäneiden jäsenten nimilistat, joihin seurakunnat olivat tietyn kriteeristön mukaan merkinneet seurakunnallisesti aktiivit henkilöt. Puolueiden piiritoimistoista hän hankki tiedot, jotka äänestäneistä olivat puolueiden jäseniä.

Jaakko Antila on väitöskirjassaan *Politiikka on kirkossa – Keskustapuolueen kirkkopolitiittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978* (2010) käsitellyt myös seurakuntavaaleja nimenomaan Keskustapuolueen näkökulmasta. Antila on selostanut laajasti

²¹³ Knuuttila 1972.

²¹⁴ Salonen 1971; Lindfors 1972; Huotari 1973; Peura 1973; Raittila 1975; Seppälä 1976; Malmberg 1977; Saarinen 1979; Savioja 1984; Kukkonen 1999.

Keskustapuolueen valmistautumista kaikkiin 1970-luvun seurakuntavaaleihin ja puolueen menestymistä niissä.

Joonas Mäkinen on perehtynyt kirkkopoliitiikkaan pro gradu -tutkielmassaan *Sivusta-seuraajasta kansankirkon toimijaksi, SDP:n kirkkopoliitiikka vuosina 1977–1987* (2008).

Kesällä 1978 ilmestyi *Pirkko Haapasen* tutkimus *Kirkko ottaa kantaa*. Siinä hän käsitteli kirkon aseman muuttumista aikajaksolla 1945–1973 ja arvioi, millaista mielenkiintoa Suomen evankelis-luterilainen kirkko osoitti yhteiskuntaa kohtaan. Kirkon poliittisesta roolista Haapanen on todennut, että suurin törmäys politiikkaan, kirkon poliittiseen vaikuttamiseen ja asemaan tuli vuonna 1970, jolloin seurakuntien luottamushenkilöt valittiin ensimmäisen kerran suhteellisilla vaaleilla. Lehdet käsittelivät laajasti tutkimusta (ks. luku 5.1).

2 PUOLUEIDEN OHJELMAT JA VAALIMENESTYS

2.1 Kirkko ja uskonto puolue- ja kirkkopoliittisissa ohjelmissa

Puolueilla on kirkkoa ja uskontoa koskevia kirjauksia puolueohjelmissaan. Ne ovat tehneet myös kirkkopoliittisia ohjelmia 1970-luvulta alkaen. SDP:n edeltäjällä Suomen Työväenpuolueella oli jo perustavassa kokouksessa vuonna 1899 hyväksytty ohjelma. Siinä ei otettu esiin kirkko- ja uskontokysymystä, mikä toisten kokousedustajien mielestä oli hyvä ja toisten mielestä huono asia.²¹⁵ Forssan kokouksessa vuonna 1903 Työväenpuolue muutti nimekseen Sosiaalidemokraattinen Puolue Suomessa ja vaati ohjelmassaan, että kirkko on erotettava valtiosta ja uskonto julistettava yksityisasiaksi. Lisäksi puolue vaati uskonnon-opetuksen poistamista kouluista.²¹⁶ Tämä ohjelma oli ensimmäinen yksityiskohtainen ja laaja, periaatteelliset kannanmäärittelyt ja käytännöllispoliittiset tavoitteet sisältävä puolueohjelma Suomessa. Se oli voimassa vuoteen 1952 saakka, vaikkakin keskustelua kirkko ja uskonto -kohdasta käytiin jo 1940-luvulla.²¹⁷

SDP:n kirkkopoliitiikkaan vaikutti vuonna 1946 perustettu Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto (KSDL).²¹⁸ Se esitti SDP:n vuoden 1946 puoluekokoukselle, että uskonto-kohta puolueohjelmassa muutettaisiin kuulumaan: ”Kirkon ja valtion suhteet on järjestettävä kansanvaltaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteita vastaaviksi.” Kun esitys hyväksyttiin, jäi SDP:n Forssan ohjelman kirkkoa ja uskontoa koskeva kohta samalla pois ohjelmasta. Päätös jäi kuitenkin tulkinnanvaraiseksi, sillä Forssan ohjelman kyseistä kohtaa ei kuitenkaan mitätöity.²¹⁹ Koska sosialidemokraattien virallisessa puolueohjelmassa oli kuitenkin edelleen uskontopykälä, piti asia ottaa uudelleen käsittelyyn seuraavassa, vuoden 1949 puoluekokouksessa, joka hyväksyi jälleen edellisessä kokouksessa tehdyn päätöksen. Nyt Forssan kokouksen ohjelmakohta katsottiin rauenneeksi, vaikka toisenlaisiakin mielipiteitä esitettiin.²²⁰

Seuraava SDP:n periaateohjelma hyväksyttiin vuonna 1952. Se merkitsi Forssan ohjelman uudistamista. Uskonto mainitaan yhdessä lauseessa, jossa yhtenä kohtana on vaatimus uskonnonvapauden turvaamisesta. *Olavi Borgin* tulkinnan mukaan ohjelmassa on luovuttu radikaalin marxismin teoreettisista opeista ja näkemyksistä, mutta säilytetty kuitenkin

²¹⁵ Borg 1965, 28–29.

²¹⁶ Sosialidemokraattisen puolueen ohjelma 1903; TYARK SDP sptk pk 1903 1–126, 8; TYARK SDP sptk pk 1903 127–177, 152–164; TYARK SDP sptk pk 1903 liitteet, 43–47, 99 ja 107–109.

²¹⁷ Borg 1965, 29–36.

²¹⁸ Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto (KSDL) perustettiin vuonna 1946. Sen tavoitteena oli vahvistaa kristillisesti ajattelevien asemaa SDP:ssä. KSDL alkoi 1960- ja 1970-lukujen taitteessa käyttää Veljeysliike-nimeä liiton nimen rinnalla. Mäkinen 2008, 5–6; Koskelainen 2013, 14.

²¹⁹ Murtorinne 1977, 19; Pirinen 1979, 139; Palosaari 1981, 56; Soikkanen 1990, 468–469.

²²⁰ Palosaari 1981, 56–58; Honka-Hallila 2003, 27–28, 30–32; Mäkinen 2008, 6–7; Koskelainen 2013, 14; Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto 2017.

”historiallinen hengenyhteys” marxismiin.²²¹ Ohjelmassa kuitenkin korostetaan, että ohjelman teoreettisena perustana on, kuten Forssan ohjelmassakin, ensi sijassa Marxin materialistinen historiankäsitelmä.

Kirkkopoliitiikka tuli esiin myös SDP:n XXVI puoluekokouksessa vuonna 1963 hyväksytyssä kulttuuripoliittisessa ohjelmassa.²²² Siinä oli osa nimeltään Uskonto. Ohjelman mukaan ”on korostettava uskonnonvapauden periaatetta: ketään ei saa kieltää tai estää uskontoaan harjoittamasta, ketään ei saa pakottaa tai painostaa jonkin tietyn uskonnon omaksumiseen tai harjoittamiseen”. Kirkon ja valtion suhteisiin ei tässä ohjelmassa puututtu. Siinä tuotiin kuitenkin esiin näkökohtia myös kirkollisen ja seurakunnallisen elämän kehittämisestä, vaikka vuonna 1963 ei ollut vielä tiedossa, että seurakuntavaalit uudistuvat vuonna 1970. Ohjelmassa korostettiin, että on tärkeää seurakuntien sosialidemokraattisten jäsenten entistä aktiivisempi osallistuminen esiintyvien kysymysten käsittelyyn ja että he käyttävät oikeuksiaan niiden ratkaisemiseen. Ohjelmassa todettiin ”Vapaamieliset, uudistuksille myöntämieliset papit usein tarvitsevat sellaista tukea, jonka vain uudistushaluisten, kansanvaltaa ja sosiaalista edistystä kannattavien maallikkojen mukanaolo voi antaa.”

Vaikka kulttuuripoliittisen ohjelman käsittelyssä ei kirkon ja valtion suhteisiin puututtu, olivat nämä kysymykset esillä kirkkolain eduskuntakäsittelyssä 1960-luvun puolivälissä. Muutamat SDP:n kansanedustajat vaativat kirkon ja valtion erottamista.²²³ Puolueohjelmien sisällöissä tuli esiin, että kirkon ja valtion suhdetta koskevassa kysymyksessä oli selvä ero sosialististen ja ei-sosialististen puolueiden välillä. Vasemmistopuolueissa oli halukkuutta kirkon ja valtion erottamiseen.²²⁴ Keskustelu heijasteli osaltaan mielipiteiden radikalisoitumista 1960-luvulla.

Ruotsissa tapahtunut kehitys näyttää heijastuneen myös Suomeen jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmenillä ja myöhemminkin 1900-luvulla, sillä Ruotsin kirkkopoliitiikka oli läheisessä yhteydessä sosialidemokraattisen puolueen (SAP) kannanottoihin.²²⁵ Keskustelu kirkon ja valtion erottamisesta oli jatkunut vuosikymmeniä mutta terävöityi vuonna 1944, jolloin puolue muutti vaatimuksensa valtionkirkon asemesta koskemaan valtionkirkkojärjestelmää. Sen seurauksena SAP:n piiriin syntyi kaksi mielipidesuuntausta. Eroamislinjan kannattajat halusivat toteuttaa puolueohjelman tavoitteet, kun taas sopeutumislinja halusi puolueen piirissä toimivien kristillisten voimien tukemana ajaa muutoksia kirkossa ulkoisesti lainsäädännön keinoin ja sisäisesti lisäämällä maallikoiden valtaa ”kansan kirkon” asioista päätettäessä.²²⁶

Kirkolliskokouksen demokratisointi tapahtui vasta vuonna 1949, kun sen jäsenten enemmistö muodostettiin maallikoista. Poliittisilla puolueilla oli jo määräysvalta seurakuntien

²²¹ Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen periaateohjelma (perusteluineen) 1952; Borg 1965, 311; Palosaari 1981, 58–59.

²²² Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma 1963, 11; Palosaari 1981, 59.

²²³ Palosaari 1981, 62.

²²⁴ Pirinen 1979, 159; Palosaari 1981, 102.

²²⁵ Alvunger 2006, 46, 48, 60, 85, 186, 199, 210–212.

²²⁶ Alvunger 2006, 184–186.

valtuustoissa, joille tämä uudistus takasi ratkaisevan roolin kirkolliskokouksen maallikkojäseniä valittaessa. Vuonna 1961 seurakunnan hallintoa uudistettiin vielä siten, että kirkkoherrasta tuli kirkkoneuvoston itseoikeutettu jäsen. Kirkollinen mielenkiinto poistettiin neuvoston jäsenen valintaperusteista. Kirkkoherra voitiin valita puheenjohtajaksi vain, jos hän oli valtuuston varsinainen jäsen.²²⁷

Uskonnonvapauslain tultua voimaan vuonna 1951 SAP:n kirkkopoliittisten linjojen näkemykset alkoivat lähestyä toisiaan kansankirkko-ohjelmaksi, jonka pyrkimyksenä oli muuttaa Ruotsin kirkko demokraattiseksi, avoimeksi ja suvaitsevaksi kansankirkoksi. Näkemyseroja yhdistäviä perustavaa laatua olevia tekijöitä tässä kehityksessä olivat toisaalta valtion kontrolloiva ote kirkosta ja toisaalta puolueen lisääntynyt mahdollisuus kirkossa tehtyjen uudistusten jälkeen ajaa omia poliittisia tavoitteitaan kirkon päättävissä elimissä. Yhdentymisvaihe kesti vuoteen 1958 asti, josta alkaen puolue alkoi ryhtymään uudelleen suhtautumisessaan kirkkoon. Tätä uutta ajattelua alettiin kutsua uskonnonvapauslinjaksi. Tätä jatkui vuoteen 1972 asti, jolloin puolueen linjaerot olivat kirkon ja valtion suhteen hälvenneet ja jolloin puoluekonferenssin mielestä valtionkirkkosysteemiä ei enää voitu pitää edellytyksenä muuttaa kirkkoa lainsäädännön keinoin ulkoa päin.²²⁸

Ruotsissa oli valmistunut maaliskuussa 1972 kirkon ja valtion suhdetta käsittelevän komitean mietintö valtioneuvos *Alva Myrdalin*²²⁹ johdolla.²³⁰ Komitean ehdotukset olisivat toteutuessaan merkinneet Ruotsin valtionkirkkojärjestelmän purkamista. Ruotsin luterilainen kirkko suhtautui hyvin kriittisesti komitean ehdotuksiin. Poliittisista puolueista keskustapuolue ja kokoomuspuolue eivät hyväksyneet ehdotuksia. Myös sosialidemokraattisen puolueen piirissä oli vastustusta.²³¹ Kehitys Ruotsissa oli läheisesti sidoksissa sosialidemokraattisen puolueen kasvuun ja valtaannousuun sekä puolueen sisäisiin linjaeroihin, vaikka monet muut yhteiskunnalliset liikkeet vaikuttivat siellä myös tapahtumien kulkuun.²³²

Myös Suomessa oltiin kiinnostuneita valtion ja kirkon suhteiden muutoskaavailuista Ruotsissa. *Keskipohjanmaa* uutisoi asiaa selvittäneen työryhmän esityksistä.²³³ Myös *Kalajokilaakso* kertoi samasta asiasta. Uutisten mukaan kirkon ja valtion suhde muuttuisi

²²⁷ Claesson 2004, 355–356, 428.

²²⁸ Alvunger 2006, 191–193, 210.

²²⁹ Alva Myrdal (1902–1986) oli ruotsalainen rauhannobelisti ja poliitikko. Hän kuului sosialidemokraattiseen puolueeseen ja valittiin kansanedustajaksi ja ministeriksi. Nobelprize 2017.

²³⁰ Alvunger 2006, 12.

²³¹ Kirkko ja valtio -komitea 1977, 33–34.

²³² Ruotsissa muodostettiin hallitus sosialidemokraattien johdolla yhtäjaksoisesti vuosina 1936–1976. Vuosina 1945–1951 ja 1957–1976 puolue oli yksin hallitusvastuussa. Vuoden 1968 valtiopäivävaaleissa puolueen kannatus nousi yli 50 %:n, mutta putosi lähes 5 prosenttiyksikköä vuoden 1970 vaaleissa, jotka olivat ensimmäiset yksikamariset vaalit. Svenska regeringar 2004; SOS 2014.

²³³ KP 19/21.1.1978 Toimikunta ehdottaa Ruotsissa: Kirkon ja valtion siteet katkaistava, 16.

löyhemmäksi, ja kirkko tulisi aiempaa itsenäisemmäksi. Lehti kertoi, että kolme neljäsosaa mietinnöstä annetuista lausunnoista puolsi työryhmän esitystä.²³⁴

Suomessa 1960-luvun lopussa ja 1970-luvulla puolueet tarkistivat ohjelmiaan ja tekivät myös runsaasti eri alojen erityisohjelmia. Myös SDP käynnisti 1960-luvun lopulla työn erillisen kirkkopoliittisen ohjelman aikaansaamiseksi. Vuonna 1969 puoluekokous teki päätöksen, jonka mukaan tuli tehdä selvitys kirkon ja valtion erottamisesta toisistaan. Päätös tulkittiin vihamieliseksi asenteeksi kirkkoa kohtaan. Puoluekokous hyväksyi *Ilkka Taipaleen* tekemän ehdotuksen, vaikka sitä ei ollut perusteellisesti valmisteltu. Vastapainoksi KSDL antoi lokakuussa 1969 kirkko ja valtio -kannanoton, jossa se korosti, ettei tutkimuksen tekeminen ole vihamielinen ele kirkkoa kohtaan. Liitto teki ohjelman, jossa korostettiin muun muassa, että kirkon hallinnon tuli perustua kansanvaltaisuuden periaatteille. Esitys ei ehtinyt SDP:n puoluekokoukseen 1969, mutta KSDL hyväksyi sen osaksi omaa toimintaansa keväällä 1969.²³⁵

Kirkkopoliitiikka oli esillä kaikissa SDP:n 1970-luvun puoluekokouksissa. Myös kirkkopoliittisen linjan määrittäjä vaihtui. Enää ei haluttu toimia KSDL:n esitysten pohjalta, vaan puoluetoimikunta hoiti ohjelmien valmistelun. Vuonna 1978 puoluetoimikunta perusti seurakunta-asiain jaoston omaksi apuelimekseen.²³⁶ Puolue sai näin tiukemman otteen kirkkoa ja uskontoa käsittelevien asioiden hoitoon. Puoluepolitiikan tulo seurakuntavaaleihin oli varmasti yhtenä pontimena.

SDP hyväksyi uuden kulttuuripoliittisen ohjelman puoluekokouksessaan Tampereella vuonna 1972. Siinä oli myös osio nimeltä Kirkon ja valtion suhteet. Ohjelmassa keskeisimpinä asioina olivat kirkon ja valtion erottaminen, kirkollisverotus sekä uskonnonopetus. Ohjelman mukaan valtion ja kirkon erottaminen merkitsee lainsäädännön muovaamista niin, että valtiosta tulee uskonnollisesti sitoutumaton ja kirkosta itsenäinen ilman valtion erityistä tukea tai sen asettamia poikkeuksellisia rajoituksia. Ohjelmassa kiinnitettiin huomiota uskonnonvapauteen ja todettiin olevan ”aiheellista pyrkiä siihen, että valtio mahdollisimman vähän puuttuu kansalaisten uskonnolliseen toimintaan ja harrastukseen”. Ohjelma sisälsi myös tavoitteet tarvittaviksi lainsäädännöllisiksi uudistuksiksi kirkon ja valtion eroa ajatellen. Ohjelman laati työryhmä, jonka puheenjohtajana toimi kansanedustaja *Antti-Veikko Perheentupa* ja teologisena asiantuntijana teologian lisensiaatti *Maunu Sinnemäki*, silloinen arkkipiispan sihteeri.²³⁷ Ohjelmaa on pidetty maltillisempänä, aiempaa myönteisempänä

²³⁴ KL 127/12.8.1978 Ruotsin kirkon ja valtion suhteiden muutokselle kannatusta, 4. Koska hallintorakenne on Tanskan ja Norjan kirkoissa erityyppinen, ei niitä käsitellä tässä tutkimuksessa lähemmin. Tanskan evankelis-luterilainen kansankirkko, Den danske folkekirke on perustuslain mukaan valtionkirkko. Norjan kirkko, Den norske kirke muutettiin lainsäädännöllä vuonna 2016 oikeusobjektiksi, jonka johdosta maassa valmistellaan uutta uskonnollisten ja elämäkatsomuksellisten yhteisöjen toimintaa koskevaa lakia. Folkekirken 2018; Den norske kirke 2018.

²³⁵ Pirinen 1979, 144–145; Mäkinen 2008, 9–10.

²³⁶ Palosaari 1981, 81–83; Mäkinen 2008, 77.

²³⁷ Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma 1972, 1–3.

kirkon suuntaan.²³⁸ Raivio on luonnehtinut, että SDP:n ohjelma tarkoittaisi uskonnollisesti neutraalia valtiota.²³⁹

SDP:n vuoden 1975 puoluekokouksessa olivat esillä myös seurakuntavaalit. Puoluekokous hyväksyi esityksen, jonka mukaan puolueen johdon tulisi olla aktiivisempi seurakuntavaalien pr-toiminnassa. Kokous yhtyi vaatimukseen, että seurakuntavaaleissa hyväksyttäisiin vaaliliitoille poliittiset tunnukset. Lisäksi se edellytti, että myös kirkon ylimmällä hallintoasteella toteutetaan demokratian edellyttämät vaatimukset. Puoluekokoukselle esitettiin myös, että puolue palkkaisi KSDL:lle päätoimisen työntekijän. Puoluetoimikunta otti asiaan kielteisen kannan mutta päätti kuitenkin liiton esityksen mukaisesti tutkia asiaa.²⁴⁰

Myös vuoden 1978 puoluekokouksessa oli kirkko esillä. Saamansa esityksen pohjalta kokous kehotti puolueen lehdistöä kirjoittamaan myönteisesti kirkosta. Kokouksessa oli myös esillä Kokkolan Sosialidemokraattisen Keskusteluseura r.y:n aloite kirkon erottamisesta valtiosta. Kokous katsoi, että puoluekokouksen vuonna 1972 hyväksymä kannanotto valtion ja kirkon suhteista oli edelleen riittävän ajankohtainen.²⁴¹ SDP:n kielteinen suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon on muuttunut vuosikymmenten myötä neutraalimmaksi, joskin puolue on ollut valtion ja kirkon siteiden purkamisen kannalla.²⁴² Teologian tohtori *Ville Jalovaaran* mukaan asiakirjat osoittavat, että erityisesti toisen maailmansodan jälkeen sen enempää SDP:n puoluejohdon kuin puoluekokousedustajien parissa ei ole ollut selkeää yhtenäistä mielipidettä kirkon ja valtion suhteiden muutostarpeesta.²⁴³

Maalaisliiton/Keskustapuolueen puolueohjelmissa käsiteltiin puolueen suhdetta kirkkoon ja uskontoon. Vuoden 1914 ohjelmassa MI katsoi, että kysymys kirkon ja valtion erosta on otettava harkinnan alaiseksi. ”Koska kumminkaan tällaista laajakantoista kysymystä ei voida pian ratkaista, niin on kirkollisella alalla saatava lainsäädännön kautta ajanvaatimia uudistuksia aikaan m.m. siten, että täydellinen uskonnonvapaus ja oikeus siviiliavioliiton solmimiseen on myönnettävä.” Vuoden 1921 ohjelmassa oli kirkon ja valtion suhteesta samanlainen kirjaus.²⁴⁴

Vuoden 1932 ohjelmassa ei ollut mainintaa kirkon ja valtion erottamisesta. Sen sijaan siinä edellytettiin, että kirkon kehitystä johdetaan kansanvaltaisempaan suuntaan, ”niin että se muuttuisi pappiskirkosta kansankirkoksi ja virkavaltaisesta kirkosta palvelevaksi kirkoksi, kyetäkseen paremmin palvelemaan kansamme tosiparasta kristillisen hengen vaati-

²³⁸ Pirinen 1979, 145–147; Rantanen 2002, 24.

²³⁹ Raivio 1994, 115.

²⁴⁰ TYARK SDP pkptk 1975 päätökset, 33 (päätos 101) Toimitsijan palkkaaminen Kristillisten Sosialidemokraattien Liitolle; TYARK SDP pkptk 1975 päätökset, 36 (päätos 111) Puolueen osallistuminen seurakuntavaaleihin.

²⁴¹ Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma 1972, 1–3; TYARK SDP pkptk 1978 376–466, 391 (aloite 123); TYARK SDP pkptk 1978 376–466, 345 (aloite 79); 14–15; Palosaari 1981, 81–82; Mäkinen 2008, 14–15.

²⁴² Raivio 1994, 115.

²⁴³ Jalovaara 2013, 110.

²⁴⁴ Borg 1965, 111, 169

musten mukaan”. MI:n mukaan seurakunnille tulee varata entistä enemmän vaikutusvaltaa kirkollisten asiain hoidossa.²⁴⁵

Vuonna 1946 MI hyväksyi ohjelman, jossa oli viimeisenä myös kirkkoa käsittelevä kohta. Siinä korostettiin elämän korkeimpien arvojen kunnioittamista ja kristillisyyden parhaiden perinteiden vaalimista, minkä vuoksi myös uskonnonopetus kouluissa on säilytettävä. Ohjelmassa painotettiin jälleen kirkon kehittämistä pappiskirkosta kansankirkon suuntaan ja virkavaltaisesta kirkosta palvelevaksi kirkoksi.²⁴⁶ Myös vuoden 1950 puolueohjelmassa oli kirkkoa käsittelevä kohta, joka oli sisällöltään hyvin samanlainen kuin vuoden 1946 ohjelmassa. Siinä todettiin tyydytyksellä, että kirkon kehitys maassamme on kulkenut kansanvaltaiseen suuntaan.

Tämä kehityksen suunta on oikea ja sitä on edistettävä. Kirkko olkoon todellinen kansankirkko, jonka pyrkimyksenä myös tulee olla kansan hyväksi suoritettavan sosiaalisen työn tehostaminen. Kirkon itsehallinto on säilytettävä, jotta se voisi häiriytymättä suorittaa kokoavaa työtään ja jotta sen kansanvaltaisuutta lujittava asema voitaisiin varmistaa.²⁴⁷

Vuonna 1962 Kemin puoluekokouksessa hyväksytyssä ohjelmassa Maalaisliiton johtavat periaatteet olivat kohta Uskonto, kirkko ja elämäntavat. Siinä todettiin, että hyväksyen uskonnonvapauden periaatteen puolue suhtautuu myönteisesti uskontoon ja luterilaiseen ja ortodoksiseen kansankirkkoon. Ohjelmassa vaadittiin kirkon itsehallinnon säilyttämistä. Usko Jumalaan on yksi elämän perusteista.²⁴⁸ Vuoden 1962 ohjelmassa uskonto ja kirkko olivat mukana ensimmäistä kertaa johtavien periaatteiden tasolla, vaikka aihetta oli käsitelty aiemminkin puolueohjelmissa.²⁴⁹ Ohjelma oli historiallinen, sillä silloin puolue luopui selvästä agraarisesta painotuksesta ja otti tavoitteekseen muuttua maakuntien yleispuolueeksi. Puolueen nimikin vaihdettiin kolme vuotta myöhemmin Keskustapuolueeksi ja edelleen vuonna 1988 Suomen Keskustaksi.²⁵⁰ Vaikka puolue haluaa edustaa kaikkia kansankerroksia, se koetaan usein vielä 2000-luvullakin maanviljelijöiden puolueeksi. Yleisesti pidetään itsestään selvänä esimerkiksi kytköstä puolueen ja Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton (MTK) välillä, vaikka MTK pyrkii hyvään yhteistyöhön kaikkien puolueiden kanssa.

Keskustapuolueen vuoden 1968 puoluekokouksessa Tampereella hyväksymä yleisohjelma perustui pitkälle MI:n vuonna 1962 hyväksymän ohjelman pohjalle. Myös uuteen yleisohjelmaan kuului osa Uskonto ja kirkko. Siinä korostettiin, että jokaisen yksilön uskonnollista vakaumusta ja elämäntatsumusta tulee kunnioittaa. Uskonnonopetus kouluissa on säilytettävä, mutta samalla sitä on pyrittävä uudistamaan niin, että oman kristillisen perintömme ohessa nuorisoa tutustutetaan myös muihin uskontoihin ja kasvatetaan suvaitsevaisuuteen näitä kohtaan. Kristillisyyden pohjalta nousevaa aktiivista panosta tulee

²⁴⁵ Borg 1965, 232.

²⁴⁶ Maalaisliiton puolueohjelma 1946.

²⁴⁷ Maalaisliiton puolueohjelma 1950.

²⁴⁸ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962, 5; Rantanen 2002, 8.

²⁴⁹ Ruostetsaari 2006, 48.

²⁵⁰ Mickelsson 2007, 147.

suunnata muuttuvan yhteiskunnan sisäisten jännitystilojen lievittämiseen ja eri etupiirien yhteisymmärryksen ja yhteistyön edistämiseen. Ohjelmassa mainittiin evankelis-luterilaisen kirkon ohella myös ortodoksinen kirkko.²⁵¹ Uskonnonopetuksen asema oli noussut juuri 1960-luvun radikalismien myötä keskusteluun. Opiskelijajärjestöt ja Teiniliitto vaativat uskonnonopetuksen lopettamista.²⁵²

Keskustapuolueen puoluehallitus nimesi vuonna 1969 erikoistoimikuntaa vuodelle 1970. Ensimmäistä kertaa nimettiin myös kirkkopoliittinen toimikunta, johon kuului useita teologeja. Useimmat edustajat kuuluivat herätysliikkeisiin ja tulivat pääkaupunkiseudulta.²⁵³

Keskustapuolue oli kärsinyt murskatappion maaliskuun 1970 eduskuntavaaleissa²⁵⁴, joten edessä olevat seurakuntavaalit eivät olleet sille yhdentekevät. Tässä tilanteessa kirkkopoliittinen toimikunta työskenteli aktiivisesti menestyksen takaamiseksi vaaleissa.²⁵⁵ Puolue oli vahvistanut kesäkuussa 1970 Mikkelissä pidetyssä puoluekokouksessa yleisohjelman nimellä Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet.²⁵⁶

Puolueen ryhtyessä valmistelemaan seurakuntavaaleja varten vaaliohjelmaa, puoluehallituksen työvaliokunta päätti käyttää vaaliohjelmana 1970-luvun tavoiteohjelmaluonnoksen Uskonto ja kirkko -ohjelmakohtaa, jota oli käsitelty erityisohjelmana.²⁵⁷ Kirkkopoliittinen toimikunta oli listannut vaaliohjelmaan keskeisimmät kirkkoa koskevat tavoitteet. Niiden mukaan seurakunnallista demokratiaa on kehitettävä siten, että nykyistä laajempien piirien osallistuminen seurakuntien hallintoon käy mahdolliseksi. Toimikunta vaati myös, että luottamusmiesvaaleissa on toteutettava suhteellinen vaalitapa vuoden 1968 kirkolliskokouksen esityksen mukaisesti. Laajat seurakunnat on jaettava vaalipiireihin.

Vuonna 1972 Keskustapuolueen puoluevaltuuskunta hyväksyi kirkkopoliittisen periaateohjelman,²⁵⁸ jota oli laatimassa *Eino Murtorinne*, joka oli toiminut Kansanahon vetämän Kirkko ja valtio -komitean sihteerinä. Ohjelmassa katsottiin, että valtion ja kirkon täydell-

²⁵¹ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968, 14; Borg 1970, 234–235; Rantanen 2002, 8.

²⁵² Jalovaara 2011, 63–64.

²⁵³ Puheenjohtaja oli teologian lisensiaatti Viljo Remes (herännäinen) ja varapuheenjohtajana pastori Urpo Kokkonen (herännäinen). Toimikuntaan kuului muun muassa teologian tohtori, dosentti Eino Murtorinne, teologian tohtori Esa Kivekäs, pastori Pentti Pelkonen (vanhoillislestadiolainen) ja pastori Esko Väyrynen (herännäinen). Sihteereinä toimivat järjestösihteeri Martti Havas ja toimittaja Kaarlo Lähteenmaa (evankelinen). Palosaari 1981, 84; Antila 2010, 135–136, 418. Teologian lisensiaatti Viljo Remes toimi kenttäpiispana vuosina 1978–1986. Suomen teologit 2010. Teologian tohtori Eino Murtorinne kuului 1960- ja 1970-luvuilla Keskustapuolueen kirkkopoliittiseen toimikuntaan. Hän toimi Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian vt. professorina vuosina 1971–75, kirkkohistorian apulaisprofessorina vuosina 1972–75, uusimman ajan kirkkohistorian henkilökohtaisena ylimääräisenä professorina vuosina 1975–93. Antila 2005, 139–140. Suomen teologit 2010.

²⁵⁴ SVT XXIX A:31, 11.

²⁵⁵ Antila 2010, 164.

²⁵⁶ Keskustapuolueen yleisohjelma 1970, 48–49.

²⁵⁷ VSA tied Tuomo Sohlmanin sähköpostiviesti 3.9.2013.

²⁵⁸ KMA Cb 11, 12 § liitteinen; KMA ohj Kirkkopoliittinen periaateohjelma 1972.

linen erottaminen ja uskonnottoman valtion toteuttaminen ei ole Suomessa mahdollista. Siinä korostettiin myös, että kirkon hallinnon tulisi olla kansanvaltainen ja koko kirkosta yhteisvastuuta kantava. Omaan toimintaansa koskevista säännöksistä kirkon tulee päättää itse. Koulujen uskonnonopetus tulisi olla tunnutuksellista ja uskontotuntien määrä tulisi pitää ennallaan. Puolue halusi, että valtio suhtautuisi tasapuolisesti muidenkin uskonnollisten yhteisöjen työhön uskonnonvapauslain hengessä.²⁵⁹

Keskustapuolue oli panostanut vuoden 1974 seurakuntavaaleihin jo ennen niitä ja alkoi pitää niiden jälkeen entistä tiiviimmin yhteyttä valittuihin keskustalaisiin jäseniinsä.²⁶⁰ Samana vuonna puolue hyväksyi Seinäjoen puoluekokouksessa yleisohjelman, jossa yhtenä osana oli kirkkopoliittikka. Ohjelmassa todettiin, että kirkon vaikutus suomalaisen yhteiskunnan ja sen kulttuurin kehitykseen on ollut merkittävä. Puolue katsoi, että elinvoimaisella Jumalan sanan pohjalla toimivalla kirkolla oli tärkeä tehtävä Suomen kansan elämässä. Varsinkin vallitsevan murroksen keskellä sekä yksityiset kansalaiset että koko yhteiskunta tarvitsivat kirkon sanomaa ja palveluksia. Uskonnonvapauden periaate, nopea yhteiskunnallinen kehitys ja kirkon tehtävän toteuttaminen edellyttivät kirkon oman sisäisen kehityksen tarkistamista ja jatkuvaa kehittämistä.²⁶¹

Valtion ja kirkon täydellinen erottaminen ei Keskustapuolueen mielestä ollut mahdollista eikä toivottavaa. Valtion ja kirkon suhteet oli säilytettävä sellaisina, että kirkko voi vapaasti ja aidosti toteuttaa tehtävänsä. Suhteiden tarkistaminen ei saanut johtaa kirkon alistamiseen valtion holhoukseen eikä kirkon toiminnan rajoittamiseen tai sen taloudellisen tilan huonontamiseen. Itsenäinen kirkko voi parhaiten palvella myös yhteiskuntaa. Puolue piti tärkeänä, että uskonto entisen sisältöisenä kuuluu edelleen koulujen opetusohjelmaan ja että sille taataan mielekkään opetustapahtuman edellyttämä tuntimäärä koulun eri asteilla.²⁶²

Keskustapuolueen vuoden 1974 yleisohjelmassa käsiteltiin myös kirkon hallintoa. Puolue piti tärkeänä, että kirkon hallinto on kansanvaltainen ja koko kirkosta yhteisvastuuta kantava. Kirkon keskushallintoa sekä hiippakunta- ja seurakuntahallintoa tulee kehittää niin, että ne antavat mahdollisimman monille edellytyksiä aktiiviseen osallistumiseen.²⁶³ Vuonna 1974 puolue julkaisi myös Kirkko keskellä kylää -ohjelman, jossa se esitti näkemyksiä kirkkoon liittyvistä kysymyksistä. Se korosti, että kirkon täydellinen politisoituminen johtaa kirkon omaluonteisen tehtävän ja omaleimaisuuden häviämiseen. ”Keskustapuolue ei ole missään vaiheessa erityisesti ajanut kirkon politisoimista, joskin se on aina Alkion päivistä lähtien korostanut kansanvaltaisuuden periaatteen merkitystä myös kirkon toiminnassa ja hallinnossa.” Ohjelmassa kuvataan yksityiskohtaisesti, mitä ja miten puolueen

²⁵⁹ KMA ohj Kirkkopoliittinen periaateohjelma 1972; Pirinen 1979, 148; Palosaari 1981, 84; Rantanen 2002, 22; Antila 2010, 188–200.

²⁶⁰ Antila 2010, 290–301.

²⁶¹ Keskustapuolueen yleisohjelma 1974, 21–22; Palosaari 1981, 85–86.

²⁶² Keskustapuolueen yleisohjelma 1974, 21–22; Palosaari 1981, 85–86.

²⁶³ Keskustapuolueen yleisohjelma 1974, 22.

tärkeinä pitämiä asioita, kuten seurakuntatiloja, diakoniaa sekä rippi- ja pyhäkoulua olisi seurakunnissa kehitettävä.²⁶⁴

Keskustapuolue hyväksyi vuonna 1978 uuden kirkkopoliittisen periaateohjelman.²⁶⁵ Se oli linjauksiltaan hyvin samanlainen kuin vuoden 1974 ohjelma. Vuoden 1978 linjaukset oli painettu myös lehtiseen, jossa oli käytännön tietoutta kyseisen vuoden seurakuntavaaleista.²⁶⁶ Lisäksi Keskustapuolue julkaisi lehtisen Kirkko ihmisen puolesta.²⁶⁷ Siinä oli paljon samoja periaatteita kuin vuonna 1974 ilmestyneessä Kirkko keskellä kylää -ohjelmassa. Muutenkin puolue oli aktiivinen vuoden 1978 seurakuntavaalien yhteydessä ja innosti kunnallisjärjestöjä vaalityöhön. Kirkkopoliittikka nousi merkitsevään asemaan myös järjestötietouden peruskurssilla.²⁶⁸ Oulun puoluekokous hyväksyi vuonna 1978 kirkkopoliittisen kannanoton. Siinä nähtiin myönteisenä, että kristityiksi tunnustautuvat puolueen jäsenet aktiivisesti osallistuvat kirkon ja sen seurakuntien elämään.²⁶⁹ Raivio on todennut, että Keskustapuolue ja myös Kokoomus sitoutuivat ohjelmissaan kristilliseen arvomaailmaan, joka tarkoittaa luterilaista kirkollisuutta.²⁷⁰

Maalaisliitto/Keskustapuolueen yleisohjelmista ja panostuksesta kirkkopoliittisiin ohjelmiin näkyi, että kirkolla ja uskonnolla oli tärkeä sija puolueen toiminnassa. Puolue halusi näin varmistaa myös niiden äänestäjien kannatuksen, joille hengellisillä asioilla oli merkitystä. 1900-luvun alun kirjaukset kirkon ja valtion erottamisesta vaimenivat ja puolue halusi kirkkoa kehitettävän kansanvaltaiseen suuntaan.

Myös *Kansallisen Kokoomuspuolueella* oli kirkkoa koskevia periaatteita ohjelmissaan. Vuoden 1922 vaaliohjelmassa puolue kannatti yleisen uskonnonvapauden säätämistä. Puolue ei katsonut olevan syytä kirkon täydelliseen erottamiseen valtiosta, vaan vastusti sitä, mutta kannatti kirkon ja valtion keskinäisten siteiden asteittaista irrottamista niissä kohdissa, joissa maassa vallinneet ”yleiset olosuhteet ja kirkon toiminnan menestyminen sitä vaativat.” Muutoksen edellytyksenä pidettiin kuitenkin sitä, että kirkolle luodaan tarpeelliset elimet hoitamaan niitä tehtäviä, joista valtio luopuu. ”Voidakseen täyttää tehtäviään, kohtuuttomasti rasittamatta jäseniään taloudellisessa suhteessa, tulee kirkon saada säilyttää loukkaamattomana oikeutensa kaikkeen kirkon toimintaa varten hankittuun omaisuuteen.” Myös vuoden 1933 vaaliohjelmassa Kansallinen Kokoomuspuolue korosti kansankirkon ja valtion yhteistoiminnan jatkamista.²⁷¹

Vuoden 1945 ohjelmassa todettiin, että kristillisen uskon ja siveellisen maailmankatsomuksen turvissa on perhe-elämä Suomessa kehittynyt yhteiskuntarakennuksen lujaksi

²⁶⁴ KMA ohj 1974 Kirkko keskellä kylää. Keskustapuolueen näkemyksiä kirkon kysymyksistä.

²⁶⁵ Keskustapuolueen kirkkopoliittinen periaateohjelma 1978; KMA ohj 1978 Kirkkopoliittinen periaateohjelma. Seurakuntavaalitietoutta; Palosaari 1981, 86–87.

²⁶⁶ KMA ohj 1978 Kirkkopoliittinen periaateohjelma. Seurakuntavaalitietoutta.

²⁶⁷ KMA ohj 1978 Kirkko ihmisen puolesta. Keskustapuolueen näkemyksiä kirkon kysymyksistä.

²⁶⁸ Antila 2010, 336–338, 389–399.

²⁶⁹ KP 131/19.6.1978 Kirkkopoliittinen kannanotto, 3.

²⁷⁰ Raivio 1994, 114.

²⁷¹ Borg 1965, 181, 242.

perustaksi. Ohjelmassa korostettiin, että on voimakkaasti torjuttava kaikkea, mikä vaikuttaa perhesiteitä höllentävästi. Myös nuorison varjelemiseksi tapainturmelukselta ja sen ohjaamiseksi kohti siveellisiä elämänarvoja on kaikella voimalla työskenneltävä.²⁷²

Kokoomuksen yleisohjelmassa vuodelta 1957 oli osa Uskonto ja kirkko. Siinä todettiin, että kirkkoa on tuettava sen pyrkimyksissä sopeuttaa toimintansa yhteiskunnassa tapahtuvaan kehitykseen. Ohjelman mukaan Suomen kansankirkkojen on saatava vapaina kirkkoina toimia valtion kanssa yhteistyössä. Niille on taattava määräysvalta sisäiseen elämänsä sekä riittävä myötävaikutus valtion ja kirkon suhteista päätettäessä.²⁷³

Kokoomuksen poliittisessa toimintaohjelmassa Kohti huomispäivän yhteiskuntaa vuodelta 1966 oli myös kirkkoa käsittelevä osa. Ohjelmassa todettiin, että valtiovalta ei saa puuttua uskonkysymyksiin eikä kirkon sisäisiin asioihin, mutta kirkon ja valtion välisiä suhteita on kehitettävä. Kirkon itsehallintoa tulee kehittää. Ohjelmassa korostettiin, että kirkon asioiden hoitamisessa on noudatettava julkisuutta ja demokratiaa, jolloin yhä laajemmat kansalaispiirit saadaan mukaan. ”Suhteellisen vaalitavan käyttöä kirkollisten luottamusmiesten valinnassa on laajennettava nykyisestäään. Kirkollinen vaalikelpoisuus ja äänioikeusikäraja on alennettava ja nuoria ihmisiä on rohkaistava entistä aktiivisemmin osallistumaan kirkollisten päätösten tekoon.”²⁷⁴ Kokoomus linjasi ohjelmassaan ainoana puolueena näin varhain kantansa myös seurakuntavaaleihin, vaalikelpoisuuteen ja äänioikeusikärajaan. Se vaati suhteellisen vaalitavan käyttöä laajennettavaksi myös kirkollisvaaleissa.

Kokoomus uudisti periaateohjelmansa toukokuussa 1970. Tämä ohjelma oli voimassa koko 1970-luvun ajan. Siinä on kappale uskonnosta ja kirkosta, mutta kirkon hallintoon siinä ei puututtu niin selkeästi kuin vuoden 1966 ohjelmassa. Ohjelmassa korostettiin, että jokaisen ihmisen tulee saada vapaasti valita uskonnolliset käsityksensä.

Uskonnollinen valinnanvapaus edellyttää uskontokuntien keskinäistä tasa-arvoisuutta. Eri kirkkokuntien ja valtion välisiä toimivaltasiteitä on voitava muuttaa yhteiskunnan kehityksen edellyttämällä tavalla. Kokoomus arvostaa sitä kristillistä perinnettä ja vakaumusta, joka oleellisella tavalla liittyy suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen.²⁷⁵

Ohjelmasta käytiin laaja keskustelu puoluekokouksessa. Menettelytapatoimikunta lisäsi puolueen toiminnan yleistavoitteisiin kohdan, joka koski uskonnollisen ja siveellisen vakaumuksen kunnioittamista. ”Koti, kirkko ja isänmaa” -peruspilari ei tullut sellaisenaan ohjelmaan, mikä herätti arvostelua varttuneissa kokousedustajissa.²⁷⁶ Vuoden 1972 joulukuussa Kokoomuksen puoluehallitus hyväksyi kirkkopoliittisen ohjelman. Ohjelmaa valmistelleen työryhmän puheenjohtajana oli kansanedustaja, teologian tohtori *Olavi*

²⁷² Kansallisen Kokoomuspuolueen Ohjelma 1945.

²⁷³ Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma 1957.

²⁷⁴ Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966.

²⁷⁵ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma 1970.

²⁷⁶ HS 138/25.5.1970 Kokoomus äänesti periaatteesta, Puoluekokous tyrmäsi moraalien vapautuksen, 7, 12.

*Lähteenmäki*²⁷⁷ ja sihteerinä rovasti *Pentti Tapio*. Ohjelmassa keskityttiin erityisesti kirkon ja valtion suhteisiin sekä kansankirkkojen yhteiskunnalliseen asemaan ja tehtäviin. Siinä haluttiin säilyttää valtiopäiväjumalanpalvelukset, rukouspäiväkäytäntö ja uskonnollinen vala. Ohjelmassa todettiin, että kirkon mahdollisimman suuri riippumattomuus valtiosta on sekä kirkon itsensä että valtion edun mukaista. Ohjelmassa korostettiin myös, että yksityisten kirkon jäsenten vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi on jatkuvasti edistettävä kirkon sisäisen päätöksenteon demokratisoimista. Uskonnonopetuksen tulee perustua Raamattuun ja kansankirkkojen elämään.²⁷⁸ Vuonna 2017 ilmestyi *Vesa Vareksen* Kokoomuksen historiaa vuosilta 1966–1987 käsittelevä teos, mutta siinä ei ole käsitelty puolueen suhdetta kirkkoon eikä sen kirkkopoliittista ohjelmaa.²⁷⁹

Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma oli lähellä Keskustapuolueen ohjelmaa, mutta se oli konservatiivisempi, sillä siinä esitettiin muun muassa tuomiokapitulilaitoksen pysyttämistä ennallaan ja myös täsmennettyjä kannanottoja oli enemmän.²⁸⁰ Raivio on todennut, että Kokoomus ja Keskustapuolue ovat seurakuntahallinnossa puolustamassa ja SDP on laajentamassa toiminta-aluettaan. Yleiskristillisenä liikkeenä SKL on valinnut neutraalin asenteen eri kristillisiä yhteisöjä kohtaan. Niinpä osallistuminen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntahallintoon merkitsi erityisen huomion antamista sille ja oli niin ollen puolueen kannalta ongelmallista.²⁸¹

SMP:n puolueohjelmissa oli kirkkoa ja uskontoa koskevia lausumia. Puolue hyväksyi Helsingin puoluekokouksessaan vuonna 1967 puolueohjelman, joka oli eräin tarkennuksin sama kuin vuonna 1959 hyväksytty *SPP:n* ohjelma. Ohjelmassa *SMP* oli määritellyt tavoitteekseen koota kaikki vastuuntuntoiset, isänmaan ja koko kansan parasta ajattelevat ja tarkoittavat ihmiset yhdeksi, yhtenäiseksi ja voimakkaaksi uudeksi maaseudun puolueeksi, joka ajaa tehokkaasti kansalaisten valtiollisia ja yhteiskunnallisia etuja heidän todellisten pyrkimystensä mukaisesti ja edistää yleistä hyvinvointia.²⁸² Ohjelman lopussa oli kymmeniä kohtia käsittävä luettelo ohjelman yksityiskohtaisesta soveltamisesta. Siinä oli kirkkoa ja uskontoa käsitteleviä kohtia, joissa todettiin puolueen tarkoituksena olevan tukea uskontoa ja korostaa uskonnollisten ja siveellisten arvojen suurta merkitystä niin yksityisten ihmisten kuin koko kansakunnan elämässä ja vaiheissa. Puolue ei hyväksy Jumalan pilkkaa, kirkko on saatettava kansaa lähemmäksi ja sen syvien rivien omaksi.²⁸³

SMP hyväksyi vuosina 1971 ja 1981 puolueohjelmaan kristillisen erityisohjelman Kristillisten ja siveellisten arvojen puolesta. Sen mukaan oli vakavasti ryhdyttävä tutkimaan, mikä on tulevaisuudessa kirkon suhde valtioon, ”jotta nykyisin vallitsevasta tilanteesta ei

²⁷⁷ Eduskunta 2014e.

²⁷⁸ Kansallisen Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma 1972; Pirinen 1979, 153–154; Palosaari 1981, 89–92; Rantanen 2002, 25–26.

²⁷⁹ Vares 2017.

²⁸⁰ Pirinen 1979, 155.

²⁸¹ Raivio 1994, 117–118.

²⁸² Suomen Maaseudun Puolueen puolueohjelma 1967.

²⁸³ Suomen Maaseudun Puolueen puolueohjelma 1967; Borg 1970, 182, 197.

koituisi vahinkoa kirkon tehtävälle”. Puolueen ohjelmassa käsiteltiin sekä evankelis-luterilaista että ortodoksista kirkkoa, sillä puolueen kannattajissa oli paljon ortodoksiseen kirkkoon kuuluvia karjalaisia siirtolaisia.²⁸⁴

Puoluekokouksissaan vuosina 1971, 1972 ja 1973 SMP antoi kirkko- ja uskontopoliittisen julkilausuman nimellä Koti, kirkko ja kansa sekä vuonna 1973 ortodoksista kirkkoa koskevan lausuman.²⁸⁵ Näin SMP muiden puolueiden tavoin otti huomioon muun muassa seurakuntavaalien vaalitavan muutoksen, joka mahdollisti puolueiden mukaan tulon, tosin ilman tunnuksia. *Kimmo Kivelän* mukaan puoluekokousten yhteydessä pidettiin aina hartaushetki. Sen piti tuomiorovasti *Eino Sares*,²⁸⁶ joka oli myöhemmin aktiivinen SKL:ssä.²⁸⁷ Veikko Vennamo korosti vuonna 1983 pitämässään puheessa, että SMP:llä on kristillis-siveellinen perusta, mikä merkitsee, että puolue ei rakenna vain kristilliselle pohjalle, vaan antaa yleismoraaliselle arvon.²⁸⁸ SMP halusi säilyttää valtion kristillisen luonteen. Puolueen erityisohjelma ei eronnut paljoakaan Keskustapuolueen vuoden 1971 ohjelmasta.²⁸⁹

SKL:n ohjelmissa kirkko ja uskonto olivat luonnollisesti vahvasti esillä. Puolueen yleisohjelmassa vuodelta 1969 kuvattiin puolueen periaatteita kohdassa kulttuuripoliittikka muun muassa seuraavasti:

Kristillisin tunnuksin esiintyvän politiikan itsestään selvä lähtökohta on molempien kansankirkkomme ja muiden kristillisten yhdyskuntien toiminnan tukeminen ja aseman vahvistaminen. On syytä korostaa, että kristillistä toimintaa ei tule rajoittaa vain sen varsinaisiin yhteyksiin, vaan sille on suotava mahdollisuus vaikuttaa myös muilla yhteiskuntamme elämän aloilla.²⁹⁰

Yleisohjelmassa korostettiin myös, että kirkkokuntien ja kristillisten yhteisöjen sisäisiin asioihin valtion ei tule puuttua. Siinä vaadittiin, että lain edessä kristilliset kirkkokunnat ja yhteisöt on asetettava yhdenvertaiseen asemaan. Niiden suorittamalle lähetys- ja kehitysaputyölle valtion tuli antaa tukensa. SKL korosti, että uskonnon vapautta on puolustettava. Samalla on korostettava, että kenenkään uskonnollista vakaumusta ei saa loukata. Puolueen ohjelmassa todettiin, että Jumalan pilkkaa on pidettävä rangaistavana tekona.

²⁸⁴ KA SMPA pkptk 1971 Pöytäkirja XIII puoluekokouksesta; KA SMPA pkptk 1971 Kristillinen erityisohjelma; SMP:n kristillinen erityisohjelma 1981.

²⁸⁵ KA SMPA MPTA krtr (157) Julkilausuma 1971; KA SMPA pkptk 1971 Kirkko- ja uskontoasiain julkilausuma; KA SMPA MPTA krtr (157) Julkilausuma 1972; KA SMPA MPTA krtr (157) Julkilausuma 1973; KA SMPA MPTA krtr (157) Ortodoksinen julkilausuma 1973.

²⁸⁶ VSA tied Rovasti, kansanedustaja Kimmo Kivelän esitys 16.11.2015 professori Jouko Talosen luentosarjalla Kirkko Suomen poliittis-yhteiskunnallisissa muutoksissa 1939–2014 Helsingin yliopistossa; KKA VV esitelmä SMP:n ideologista taustaa.

²⁸⁷ VSA tied Rovasti, kansanedustaja Kimmo Kivelän esitys 16.11.2015 professori Jouko Talosen luentosarjalla Kirkko Suomen poliittis-yhteiskunnallisissa muutoksissa 1939–2014 Helsingin yliopistossa; KKA VV esitelmä SMP:n ideologista taustaa.

²⁸⁸ KKA VV SMP:n ideologista taustaa, 11.

²⁸⁹ Pirinen 1979, 147–148.

²⁹⁰ Suomen Kristillisen Liiton yleisohjelma 1969.

SKL laati myös kirkkopoliittisen ohjelman, joka hyväksyttiin vuonna 1973. Siinä oli lähtökohtana, että valtion ja kirkon välillä tulee tehtävien erilaisuudesta huolimatta vallita yhteistyö ja keskinäinen luottamus. Ohjelmassa todettiin myös, että luterilaisen kirkon itsenäisyyttä valtion nähden on lisättävä, ja kiinnitettiin huomiota luterilaisen ja ortodoksisen kirkon ohella muiden uskonnollisten yhdyskuntien oikeuksiin. SKL:n ohjelmassa lueteltiin varsin seikkaperäisesti, miten käytännössä tulee esimerkiksi uskonnonopetus toteuttaa kouluissa, mitä kirkon yhteiskunnallisiin tehtäviin kuuluu ja miten julistustyö radiossa ja televisiossa tulee järjestää.²⁹¹

LKP ei laatinut kirkkopoliittista ohjelmaa, mutta kirkko ja uskonto olivat esillä puolueen yleisohjelmissa ja kannanotoissa. Säännöissäkkin oli maininta kristillisen elämäntavon tärkeydestä. Vuoden 1965 yleisohjelmassa LKP:llä oli osa Kirkko ja uskonto. Siinä painotettiin uskonnonvapautteen kuuluvan uskonnollisen toiminnan ja uskonharjoituksen vapautta. Kenenkään uskonnollista vakaumusta ei saanut loukata. Puolue tunnusti kirkon ensiarvoisen suuren merkityksen Suomen kansan opettajana ja kasvattajana nyt ja tulevaisuudessa. Ohjelmassa korostettiin, että molempien kansankirkkojen samoin kuin muiden maassa toimivien kristillisten yhteisöjen sekä julkisten uskonto- ja tunnustuskuntien tuli saada säilyttää itsenäisyytensä, ja niiden tuli voida maan lakien puitteissa toimia sisäisten periaatteidensa mukaisesti.²⁹²

Puolue hyväksyi vuonna 1970 sääntöjensä 2. §:ään lisäyksen ”Kristillistä elämäntavosta puolue pitää kansallisen perintömme arvokkaana ja kestäväenä osana”.²⁹³ Se julkaisi myös saman vuoden seurakuntavaaleja varten laaditun seurakuntapoliittisen kannanoton. Samaan aikaan Uudenmaan piirin seurakuntaväki teki yksityiskohtaisen ehdotuksen seurakuntatyön periaateohjelmaksi. Siinä se kiirehti kirkon ja valtion suhteiden tarkistamista.²⁹⁴ Puolueessa toimi Kristillisen työn osasto.²⁹⁵ Vuoden 1971 periaateohjelmassa LKP toi esiin Suvaitsevaisuus-osiossa uskonnon korostaen uskonnonvapauden mukaisesti kristillisten yhteisöjen sekä muiden uskonto- ja tunnustuskuntien oikeutta itsenäisyyteen ja keskinäiseen tasa-arvoisuuteen sekä toimintaan sisäisten periaatteittensa mukaan.²⁹⁶ Mikko Juva oli puolueen kirkkopoliittinen asiantuntija, joka oli laatimassa puolueen kannanottoja.

LKP laati uskonto- ja kirkkopoliittisen kannanoton vuonna 1972 ja todennäköisesti samaan aikaan seurakuntatyön tavoiteohjelman, mutta ei laatinut kirkkopoliittista ohjelmaa. Ohjelman mukaan valtio on tunnustuksellisesti sitoutumaton ja kirkot itsenäisiä ja kaikkien uskonnollisten vakaumusten ja tunnustusten tulee olla yhdenvertaisia. Tämä merkinnee

²⁹¹ SKL:n kirkkopoliittinen ohjelma 1973; Pirinen 1979, 155–157.

²⁹² Liberaalisen Kansanpuolueen Yleisohjelma 1965; Borg 1970, 122–123.

²⁹³ Polttopiste 18/1.6.1970, 8; LKPA julk (kotelo 100) Säännöt 1972.

²⁹⁴ Polttopiste 21/29.10.1970, 2–3; Pirinen 1979, 149.

²⁹⁵ KA LKPA hptk 22.1.1971, liite 4.

²⁹⁶ Liberaalisen Kansanpuolueen Periaateohjelma 1971.

pyrkimystä jäljellä olevien valtiokirkkojärjestelmän piirteiden hävittämiseen, mikä on yhteneväistä sosialidemokraattien linjausten kanssa.²⁹⁷

TPSL käytti aluksi SDP:n vuonna 1952 hyväksymää ohjelmaa, koska sen mielestä SDP ei noudattanut sitä.²⁹⁸ *TPSL* hyväksyi kesäkuussa 1967 oman periaateohjelman. Siinä oli myös osa Uskonnonvapaus toteutettava. Puolueen mukaan uskonnon harjoittamisen vapaus edellytti uskonnollisten yhdyskuntien vapaan toiminnan turvaamista sekä samanlaisten toimintamahdollisuuksien takaamista myös ateistisille ja vapaa-ajattelijain järjestöille. Uskonnonopetus maailmankatsomuksellisenä oppiaineena tuli poistaa koulujen opetusohjelmasta. Samoin oli osallistuminen uskonnollisiin tilaisuuksiin tehtävä vapaaehtoiseksi kaikissa valtion laitoksissa. Siviilirekisteriin kuuluvan väestönosan asema ja oikeudet oli turvattava tasapuolisesti muun väestön kanssa. Väestörekisterin pito oli siirrettävä valtion viranomaisille. Valtionkirkkojärjestelmästä johtuvat uskonnollisten yhdyskuntien erioikeudet tuli lopettaa. Kirkollisveron perimisoikeus oli lakkautettava.²⁹⁹ Puolue suhtautui varsin kielteisesti kirkkoon instituutiona. Tämä oli tietysti sopusoinnussa puolueen ajattelun kanssa, jonka mukaan koko maailma on siirtymässä sosialismin aikakauteen.

SKDL perustettiin vuonna 1944 kommunistien eli SKP:n ja vasemmistososialidemokraattien yhteistyöjärjestöksi.³⁰⁰ Puolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden asettamiseen vaikutti suoraan Neuvostoliitossa II maailmansodan aikana omaksuttu kirkollisen toiminnan hyväksyvä uskontopoliittinen linjaus, joka lupasi hallitusvallan ehdollisen tuen ortodoksiselle kirkolle mutta joka samalla halusi valjastaa kirkon ulkopoliittiseksi välineekseen Neuvostoliiton kansainvälisen vaikutuksen lisäämiseksi. Samoin kuin Neuvostoliitossa myös Suomessa jäi kommunistisen puolueen sisällä elämään kiista uskonnon vastaisen marxilais-leniniläisen maailmankuvan ja valtiollisen tarkoitushakuisen kirkkopoliitiikan välillä, mikä purkautui myöhemmin puolueen jyrkempinä kannanottoina kirkkoa kohtaan.³⁰¹

Lisätäkseen poliittista vaikutusvaltaansa *SKDL* halusi saada kannattajikseen myös uskonnollisia henkilöitä. Vaikuttamistyö aloitettiin jo ennen vuoden 1945 eduskuntavaaleja. Liiton valistusjaosto pyrki kirkkokuntien kanssa tehtävällä yhteistyöllä luomaan verkostoa, jota hyödynnettiin päivänpolitiikassa. Vuoden 1945 eduskuntavaalien jälkeen *SKDL* oli mukana hallituksessa, ja sillä oli kirkollisasioista vastaavan opetusministerin salkku.³⁰² Puolue oli laatinut vuonna 1947 kulttuuripoliittisen ohjelman, josta *Hertta Kuusisen* painostuksesta liittoneuvosto poisti vaatimuksen kirkon ja valtion erosta.³⁰³

²⁹⁷ KA LKPA julk (kotelo 100) Säännöt 1972; KA LKPA htvk (kotelo 44) 24.3., 27.3. ja 21.4.1972; KA LKPA julk (kotelo 100) Uskonto- ja kirkkopoliittinen kannanotto 1972; KA LKPA julk (kotelo 100) Seurakuntatyön tavoiteohjelma 1972; Pirinen 1979, 150–151; Rantanen 2002, 21, 26.

²⁹⁸ Mickelsson 2007, 161–162.

²⁹⁹ Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton puolueohjelma 1967.

³⁰⁰ Borg 1970, 151; Palosaari 1981, 95–96; Rantala 1982, 30; Nousiainen 1992, 38; Helin 1996, 18–19; Mickelsson 2007, 162.

³⁰¹ Murtorinne 2017, 388–391, 393–396.

³⁰² Helin 1996, 242.

³⁰³ Helin 1996, 72.

SKDL:llä ei ollut riittävästi uskontopolitiikan asiantuntijoita, eikä puolueessa ymmärretty riittävästi uskonnon syvällistä merkitystä suomalaisille. Uskonnolla oli kuitenkin puolueen johdon ja kannattajien keskuudessa huomattava merkitys. Niinpä vuoteen 1956 saakka liitto pyrki eri tavoin dialogiin kirkon kanssa. Koska yhteistyö ei tuottanut toivottua tulosta ja suhteet viilenivät, SKDL alkoi vaatia kirkon ja valtion erottamista. Eduskuntavaaleihin vuonna 1958 puolue meni avoimen kirkonvastaisesti ja menestyi niissä.³⁰⁴

SKDL siirtyi 1950-luvun lopulla kirkonvastaisuudesta uskonnonvastaisuuteen ja laati ohjelman uskonnon vaikutusten vähentämiseksi yhteiskunnassa. Käytännössä puolueen uskontopolitiikkaa johti SKP, jonka jäsenille ei uskonnollisen vakaumuksen julkinen levittäminen ollut mahdollisia. SKDL oli tässä asiassa paljon suvaitsevampi. Lisätäkseen kriittistä ajattelua kirkkoa kohtaan puolueen piirissä se jätti maailmankatsomuksellisen keskustelun johdon poleemisesti argumentoituneelle Vapaa-ajattelijain liitolle. Puolueen ongelmaksi kuitenkin jäi maaseudulla asuva ja kirkkoon kuuluva kenttäväki, jolle uusi ohjelma piti syöttää ikään kuin takakautta. Käydessään 1950-luvulla dialogia kirkon kanssa SKDL oli onnistunut luomaan suhteita kirkollisiin organisaatioihin ja yksityisiin pappeihin, jotka olivat mukana muun muassa Suomen rauhanpuolustajat -nimisen³⁰⁵ kansalaisjärjestön työssä. Näitä suhteita puolue hyödynsi myöhemmin muun muassa siten, että rauhantyössä olleet papit levittivät kirkkoon kansandemokratia- ja neuvostomyönteistä ajattelua.³⁰⁶

SKDL:n uskontopoliittisiin näkemyksiin liittyy myös ”korpikommunismi” (”metsäkommunismi”). Ilmiö nousi pienviljelmiltä ja työttömyydestä. Kysymyksessä oli Lapin ja Pohjois-Suomen, suhteellisen vähävaraisten, ennen muuta pienviljelijä-metsätyömiesten muodostama, SDP:stä vasemmalle sijoittuva poliittinen ilmiö, joka valtiollisissa vaaleissa ryhtymitty toisen maailmansodan jälkeen SKDL:n ympärille.³⁰⁷ *Jaakko Nousiainen* on väitöskirjassaan tutkinut kommunismia Kuopion läänissä ja todennut, että kommunismi ja uskonto eivät sulje välttämättä pois toisiaan. Tavanomainen uskonnollisuus ja kommunismi voivat hyvin yhdistyä samassa henkilössä. Metsäkommunismilla ei ole sanottavasti aatesisältöä. Se liittyy ennen kaikkea kannattajansa aineellisten olojen parantamiseen, ei ideologiaan.³⁰⁸

SKDL oli ainoa merkittävä puolue, joka ei laatinut kirkkopoliittista ohjelmaa Kansanahon komitean mietinnön julkaisemisen jälkeen. Puolueen kirkkopoliittinen työryhmä laati kuitenkin muistion syyskuussa 1970 eli pari kuukautta ennen seurakuntavaaleja. Kannanotossa esitettiin luterilaisen kirkon erioikeuksien poistamista ja kirkon asettamista samaan

³⁰⁴ Parlament 1990, 150–151; Helin 1996, 242–244.

³⁰⁵ Suomen rauhanpuolustajat perustettiin vuonna 1949 samana vuonna Pariisiin perustetun, Neuvostoliiton vaikutuskanavaksi tarkoitetun Maailman rauhanneuvoston jäseneksi. Helin 1996, 107–108.

³⁰⁶ Helin 1996, 241, 244–245.

³⁰⁷ Mickelsson 2007, 167. Kari-Matti Laaksonen on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Puolangan kirkkoherran Jussi Järvilehdon kristinuskoa ja kommunismia vuosina 1959–1960 käsitteitä kirjoituksia ja niiden vastaanottoa. Tutkimus käsittelee myös korpikommunismia ja tuo esiin kainuulaisen radikaalivasemiston suhteellisen sopuisan suhteen uskontoon. Laaksonen 2014, 19, 108.

³⁰⁸ Nousiainen 1956, 78, 151–152.

asemaan muiden kirkkokuntien yhdistysten kanssa.³⁰⁹ Merkittävää on, että puolue menestyi erityisesti Pohjois-Suomessa suhteellisen hyvin ensimmäisissä uuden vaalitavan mukaan toteutetuissa seurakuntavaaleissa vuonna 1970.³¹⁰

SKDL käsitteli uskontoa vuoden 1964 kulttuuriohjelmassa ja esitti uskonnonopetuksen muuttamista vapaaehtoiseksi aineeksi, josta ei anneta arvosanaa. Uskonnollisten yhteisöjen tulisi järjestää opetus. Radiossa ja televisiossa tulisi kirkon vaikutusta vähentää ja pitäisi harkita erillisen uskonnollisen rinnakkaisohjelman tarjoamista.³¹¹ SKDL:llä oli myös vuonna 1967 hyväksytyssä periaateohjelmassa kirkkopoliittinen kannanotto, jossa puolue korosti puolustavansa perustuslain mukaista uskonnonvapautta. Se vaati valtiota luomaan tasapuoliset toimintaedellytykset kaikille aatteellisille suuntauksille, joiden toiminta on sopusoinnussa demokratian periaatteiden kanssa. ”Siksi kirkko erotetaan valtiosta, sen verotusoikeus lakkautetaan, väestörekisterin pito siirretään yhteiskunnan tehtäväksi ja koulujen tunnustuksellinen uskonnonopetus korvataan eri uskontojen ja maailmankatsomusten esittelyllä.”³¹²

Vuoden 1970 kirkkopoliittisen työryhmän muistiossa valtion ja kirkon eroa koskeva vaatimus ilmaistiin muotoilulla, että luterilaisen kirkon erioikeudet on poistettava. Myöskään koulun uskonnonopetus ei saanut olla luterilaisen kirkon sanelemaa. Oulun läänissä vanhoillislestadiolaiset ja poliittinen vasemmisto elivät rinta rinnan, mutta 1960-luvulla SRK:n kannanotot poliittiseen vasemmistoon muuttuivat entistä jyrkemmiksi.³¹³

2.2 Puolueet 1960- ja 1970-luvun eduskunta- ja kunnallisvaaleissa koko maassa

2.2.1 Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa

Niin sanotun pitkän parlamentin³¹⁴ jälkeen eduskuntavaaleissa 1940-luvulta 1960-luvun vaaleihin saakka muodostivat Maalaisliitto, SDP ja SKDL kolmen suuren puolueen troikan, joka sai kolme neljäsosaa äänistä ja edustajapaikoista. SDP:n kansanedustajien määrä oli 1940-luvun vaaleista 1970-luvun vaaleihin 50:n tuntumassa, lukuun ottamatta vuoden 1962 vaaleja, joissa puolue sai vain 38 kansanedustajaa, vaikka sen saama äänimäärä ei

³⁰⁹ Pirinen 1979, 158.

³¹⁰ KA 309/15.11.1970 Skdl:n listalta viisi Kemin kirkkoneuvostoon, 12.

³¹¹ Palosaari 1981, 97.

³¹² Suomen Kansan Demokraattisen Liiton periaateohjelma 1967.

³¹³ Pirinen 1979, 158–159; Tölli 2007, 70.

³¹⁴ Niin sanottu pitkä parlamentti tarkoittaa, että jatkosodan poikkeusoloissa ei järjestetty eduskuntavaaleja, vaan kesällä 1939 valittu eduskunta jatkoi työtään huhtikuuhun 1945 saakka. Eduskunta/Pitkä parlamentti 2017.

pudonnutkaan edellisistä vaaleista. Annettujen äänten siirtymää SDP:stä vasemmalle ja erityisesti oikealle voidaan selittää puolueen hajaantumisella vuonna 1959 ja mahdollisesti myös vuoden 1961 noottikriisillä.³¹⁵ Vuonna 1966 puolue sai 55 kansanedustajaa, mikä on suurin määrä tarkastelujaksolla.³¹⁶ Tämän jälkeen SDP:n kannatus pysyi 23–26 %:n tasolla 1970-luvun vaaleissa (taulukko 2, s. 72).

Vuonna 1959 SDP:stä irronnut TPSL sai vuoden 1962 eduskuntavaaleissa kaksi kansanedustajaa ja vuonna 1966 seitsemän, mutta jäi vuoden 1970 vaaleissa ilman eduskuntapaikkoja ja menetti merkityksensä.³¹⁷ Puolue poistettiin puolerekisteristä vuoden 1972 eduskuntavaalien jälkeen, koska se ei ollut saanut toisissa perättäisissä kansanedustajavaaleissa yhtään kansanedustajaa.³¹⁸ SKDL:n saamien kansanedustajien määrä oli aikavälillä 1945–1979 suurimmillaan vuonna 1958, jolloin puolue sai 50 kansanedustajaa ja oli suurin puolue edustajien määrällä mitattuna. 1960- ja 1970-luvuilla kannatus laski paikkamäärän pudotessa alle neljäkymmenen. Vuonna 1979 SKDL sai 35 kansanedustajaa.³¹⁹ Äänimäärällä mitattaessa SKDL sai 1960-luvulle asti aina eduskuntavaaleissa yli 20 % äänistä. Puolueen kannatus alkoi laskea 1970-luvulta alkaen. Se sai vuonna 1970 äänistä vain 16,6 %, mutta sai vielä 1970-luvulla nostetuksi kannatustaan 2–3 prosenttiyksiköllä.³²⁰

ML/Keskustapuolueen saamien kansanedustajien määrä vaihteli vuosina 1945–1979 ol-
len alimmillaan 35 edustajaa vuonna 1972 ja suurimmillaan 56 edustajaa vuonna 1948. Puolueen saama äänimäärä vaihteli 21–24 % 1940–1960-luvuilla, mutta se menetti kannatustaan vuosien 1970 ja 1972 vaaleissa SMP:lle. Keskustapuolueen kannatus oli alimmillaan 16,3 % vuonna 1972. Vuoden 1975 vaaleissa se nousi lähes 18 %:iin.³²¹ SMP:stä irrottautui vuonna 1972 osa sen kannattajista muodostaen SKYP:n. Sen perustaminen pudotti SMP:n kannatusta, joka oli suurimmillaan vuonna 1970 yli 10 %, mutta putosi alle 5 %:n 1970-luvun loppuun mennessä. SMP sai vuoden 1966 vaaleissa yhden kansanedustajan mutta vuoden 1970 protestivaaleissa 18 edustajaa. Määrä säilyi samana vuoden 1972 vaaleissa. Vuoden 1975 vaaleissa puolue sai kaksi edustajaa ja vuoden 1979 vaaleissa seitsemän.³²²

³¹⁵ Suomen sisäpolitiikkaan vaikutti vuoden 1961 noottikriisi. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen vastustajat olivat päättäneet keväällä 1961 asettaa yhteiseksi presidenttiehdokkaaksi Olavi Hongan. Nootillaan Neuvostoliitto halusi vaikuttaa siihen, että Kekkonen valittaisiin uudelleen. SDP:ssä enemmistö eli leskisläiset olivat mukana Honka-liitossa. Kekkosen vaaliliitto sai miltei puolet kaikista valitsijamiesvaalien äänistä tammi-kuussa 1962. Kekkonen valittiin helmikuussa ensimmäisellä kierroksella uudelleen äänin 199–101. Parlament 1990, 150–151; Meinander 1999, 343–346; Jalovaara 2007, 261; Mickelsson 2007, 160–161.

³¹⁶ Parlament 1990, 150–151; Koskiahio 1977, 89–90; Rantala 1982, 148–149; Mickelsson 2007, 169, 183, 313; Paloheimo & Raunio 2008, 18.

³¹⁷ Rantala 1982, 148–149; Paastela 2006, 85; Jalovaara 2007, 261; Mickelsson 2007, 160.

³¹⁸ Koskiahio 1977, 77; Mickelsson 2007, 162.

³¹⁹ Koskiahio 1977, 90; Rantala 1982, 148, 151; Mickelsson 2007, 313; Jalovaara 2007, 261–262.

³²⁰ Rantala 1982, 148; Paloheimo & Raunio 2008, 18, 20.

³²¹ Koskiahio 1977, 89; Rantala 1982, 148–151; Nousiainen 1992, 39;

³²² Rantala 1982, 148–149; Mickelsson 2007, 187.

Kokoomuksen kannatus vaihteli vuosina 1945–1979 kansanedustajien määrän ollessa 24–47. Kokoomuksen kannatus koki notkahduksen 1960-luvulla, mutta alkoi kohota 1970-luvulla nousten lähes 22 %:iin vuonna 1979. Kansanedustajia puolue sai tuolloin 47. Pie-nimmillään äänimäärä oli vajaa 13 % vuoden 1954 vaaleissa, jolloin puolue sai 24 kansan-edustajaa. Vuoden 1966 vaaleissa äänimäärä oli vajaa 14 %, mikä toi sille 26 kansanedus-tajaa.³²³

Vuonna 1959 toimintansa aloittanut SKL sai ensimmäisen kansanedustajansa *Raino Westerholmin* vuoden 1970 vaaleissa Keskustapuolueen kanssa solmitun vaaliliiton avulla. Vuoden 1972 vaaleissa määrä nousi neljään ja vuonna 1975 yhdeksään. 1970-luvun lopussa äänimäärä lähenteli viittä prosenttia.³²⁴ LKP:n kannatus laski 6,3 %:sta 3,7 %:iin vuosina 1962–1979. Vuonna 1966 puolue sai yhdeksän kansanedustajaa ja vuonna 1979 enää neljä.³²⁵ LKP:n väistymisen puoluekentästä on katsottu hyödyttäneen Kokoomusta.³²⁶

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa vasemmistopuolueet saavuttivat enemmistön edusta-japaikoista (103–97), samoin enemmistön annetuista äänistä. Näissä vaaleissa äänestäjät vaihtoivat puoluetta enemmän kuin koskaan aiemmin. Tämä heijasteli yhteiskunnassa ta-pahtuneita muutoksia, kuten kaupungistumista. Tilanne muuttui 1970-luvulla, jolloin va-semmistopuolueiden kannatus alkoi laskea.³²⁷

Neljät eduskuntavaalit 1970-luvulla

Maaliskuun 1970 eduskuntavaalit muuttivat melko perusteellisesti voimasuhteita eduskun-nassa. Vaaleja kutsuttiin protestivaaleiksi. Kokoomus ja SMP olivat vaalien suurvoittajia. Kokoomus lisäsi äänimääräänsä 4,2 ja SMP 9,5 prosenttiyksikköä. SMP keräsi ääniä erityi-sesti tyhjenevältä maaseudulta. SKDL:n äänimäärä väheni 4,6, Keskustapuolueen 4,1 ja SDP 3,8 prosenttiyksikköä.³²⁸

Olavi Borg on todennut, että vuoden 1970-vaaleissa tapahtui yksittäisten puolueiden kohdalla normaalia suurempia voimasuhteiden muutoksia – yhtä paljon kuin Suomen koko aikaisemman vaalihistorian aikana.³²⁹ Seurakuntavaaliuudistuksen myötä puolueilla oli mahdollisuus osallistua myös näihin vaaleihin. Eduskuntavaalien tulos aktivoi puolueita osallistumaan seurakuntavaaleihin.

³²³ Rantala 1982, 148–149.

³²⁴ Koskiahho 1977, 89; Rantala 1982, 148–149; Mickelsson 2007, 183, 313; Antila 2010, 141.

³²⁵ Rantala 1982, 148–149.

³²⁶ Martikainen & Yrjönen 1991, 66.

³²⁷ Koskiahho 1977, 91; Rantala 1982, 97–98, 148–149, 152–153; Martikainen & Yrjönen 1991, 55–56; Meinander 1999, 349–350; Railo 2016, 96–97; Niemi & al. 2017, 22; Vares 2017, 12. Vuoden 1966 eduskun-tavaalien jälkeen muodostettiin SDP:n puheenjohtajan Rafael Paasion kansanrintamahallitus (punamultahal-litus), jossa olivat mukana SDP, Keskustapuolue, TPSL ja SKDL. Meinander 1999, 350; Mickelsson 2007, 408; Jalovaara 2011, 56–62; Meinander 2014, 280.

³²⁸ SVT XXIX A:31, taulut 1 ja 2; Borg 1980, 15.

³²⁹ Borg 1980, 15–16.

Taulukko 2 Puolueiden ääniosuudet % eduskuntavaaleissa vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.³³⁰

Vuosi	1970	1972	1975	1979
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SKDL	16,6	17,0	18,9	17,9
TPSL	1,4	1,0	0,0	0,0
STP	0,0	0,0	0,3	0,1
SDP	23,4	25,8	24,9	23,9
Yhteensä	41,4	43,8	44,1	41,9
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SMP	10,5	9,2	3,6	4,6
SKL	1,1	2,5	3,3	4,8
KESK	17,1	16,4	17,6	17,3
LKP	6,0	5,2	4,4	3,7
KOK	18,1	17,6	18,4	21,7
RKP	5,3	5,1	4,7	4,2
PKP	0,0	0,0	1,6	0,0
SPK	0,0	0,0	0,0	1,2
SKYP	0,0	0,0	1,7	0,3
SYP	0,0	0,0	0,4	0,0
ÅS	0,4	0,3	0,3	0,3
Yhteensä	58,4	56,2	55,9	58,1
Muut	0,2	0,0	0,0	0,0
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0
Äänestys-%	82,2	81,4	79,7	81,2

Seuraavat eduskuntavaalit olivat poikkeuksellisesti jo tammikuussa 1972, koska tasavallan presidentti Urho Kekkonen oli hajottanut eduskunnan lokakuussa 1971. Muutokset puolueiden voimasuhteissa jäivät vähäisiksi.³³¹ Presidentti hajotti eduskunnan vuonna 1975, minkä vuoksi vaalit järjestettiin poikkeuksellisesti jo syyskuussa 1975. Muuten ne olisivat olleet vuoden 1976 maaliskuussa. Näissä vaaleissa voittajia olivat SKL, Keskustapuolue, LKP ja SKDL. Myös Kokoomus lisäsi hieman kannatustaan. SDP:n paikkaluku väheni yhdellä, vaikka sen saama äänimäärä kasvoi. SMP:n kannatus romahti puolueen jakautumisen seurauksena. SKYP sai vain yhden kansanedustajan.³³² Vuonna 1979 eduskuntavaalit käytiin normaalisti. Vaalien suurin voittaja oli Kokoomus. Myös SKL ja SMP menestyivät.

³³⁰ SVT XXIX A:31, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:32, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:33, taulut 1 ja 3; SVT XXIX A:35, taulu 1.

³³¹ SVT XXIX A:32, taulut 1 ja 2; Rantala 1982, 148–149.

³³² SVT XXIX A:33, taulut 1 ja 3; Rantala 1982, 148–149.

SDP:n ja SKDL:n kannatus laski, hieman laskua oli myös Keskustapuolueen, LKP:n ja RKP:n äänimäärissä.³³³

Puolueiden menestys eduskuntavaaleissa ja yhteiskunnallinen tilanne sekä heilahtelut talouden kehityksessä vaikuttivat eduskuntavaalien jälkeen käytyihin hallitusneuvotteluihin, jotka olivat usein vaikeita 1960- ja 1970-luvuilla. Hallitukset vaihtuivat tiuhaan. Vuodesta 1959 vuoteen 1979 maassamme oli 16 hallitusta, joista puolet oli enemmistöhallituksia. Poliittisten olojen epävakautta osoittaa myös se, että 1960- ja 1970-luvuilla maassa oli neljä muutaman kuukauden ikäistä virkamieshallitusta.³³⁴ Tutkimusseurakuntien eduskuntavaalituloksia on käsitelty luvussa 2.3.

2.2.2 Puolueiden kannatus 1970-luvun kunnallisvaaleissa

Kunnallisvaaleissa vuodesta 1968 vuoteen 1980 Kokoomuksen suhteellinen ääniosuus kasvoi noin 16 %:sta lähes 23 %:iin (taulukko 3, s. 74). Myös SKL:n kannatus kasvoi 2,0 %:sta 3,7 %:iin. Keskustapuolueen osuus äänimäärästä vaihteli 18–19 %:n välillä. SMP:n äänimäärä aleni koko tarkasteluajan 7,3 %:sta 3,0 %:iin. SKDL:n kannatus kasvoi aluksi ja oli 18,5 % vuonna 1976, mutta putosi vuoden 1980 vaaleissa 16,6 %:iin. SDP:n äänimäärä vaihteli vajaasta 24 %:sta vuonna 1968 yli 27 %:iin vuonna 1972, jonka jälkeen se alkoi laskea. Tutkimusseurakuntien kunnallisvaalituloksia on käsitelty luvussa 2.4.

³³³ SVT XXIX A:35, taulu 1.

³³⁴ Lehdon 18.12.1963–12.9.1964, Auran I 14.5.1970–15.7.1970, Auran II 29.10.1971–23.2.1972 ja Liinamaan 13.6.1975–30.11.1975 hallitukset. Meinander 1999, 417–421; Mickelsson 2007, 407–408; Valtioneuvosto 2017.

Taulukko 3 Puolueiden ääniosuudet % kunnallisvaaleissa vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.³³⁵

Vuosi	1968	1972	1976	1980
Sosialistiset puolueet ja ryhmät				
SKDL	16,9	17,5	18,5	16,6
TPSL	1,8	0,5	0,0	0,0
STP	0,0	0,0	0,1	0,0
SDP	23,9	27,1	24,8	25,5
Yhteensä	42,6	45,1	43,3	42,1
Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät				
SMP	7,3	5,0	2,1	3,0
SKL	0,0	2,0	3,2	3,7
KESK	18,9	18,0	18,4	18,7
LKP	5,5	5,2	4,8	3,2
KOK	16,1	18,1	20,9	22,9
RKP	5,6	5,2	4,7	4,7
POP	0,0	0,0	0,0	0,5
SPK	0,0	0,0	0,9	0,0
SKYP	0,0	0,0	0,5	0,1
SYP	0,0	0,2	0,1	0,0
Yhteensä	53,4	53,6	55,5	56,9
Muut	4,1	1,3	1,1	1,0
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0
Äänestys-%	76,8	75,6	78,5	78,1

2.3 Eduskuntavaalien tulokset 1970-luvulla Forssassa, Merijärvellä ja Vihdissä

Maaliskuun 1970 eduskuntavaalien voittajista Lounais-Hämeessä sai Kokoomus 20,9 % ja SMP 7,2 % äänistä. Suuntaus oli sama koko maassa.³³⁶ Lounais-Häme jäi ilman kansanedustajaa ensimmäisen kerran itsenäisyyden aikana.³³⁷ SDP:n kannatus eduskuntavaaleissa Forssassa oli 30 %:n tuntumassa koko 1970-luvun ajan (taulukko 4, s. 75). SKDL:n kannatus oli korkeimmillaan vuoden 1975 vaaleissa eli yli 27 %. Vuonna 1979 sen kannatus putosi yli kolme prosenttiyksikköä 23,7 %:iin eli vuoden 1970 vaalien tasolle. Keskusta-

³³⁵ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

³³⁶ FL 62/17.3.1970 SMP ja Kansallinen Kokoomus voittoisia Lounais-Hämeessä, 1.

³³⁷ FL 63/18.3.1970 Muutosten syitä (pk), 4.

puolueen kannatus nousi koko 1970-luvun ajan – 11,7 %:sta 15,2 %:iin. Myös SKL:n kannatus nousi vajaasta prosentista 4 %:iin 1970-luvulla. Kokoomuksen kannatus laski 1970-luvun kuluessa yhden prosenttiyksikön verran. Myös SMP:n kannatus hiipui yli 7 %:sta vajaaseen 3 %:iin. LKP:n kannatus oli korkeimmillaan 4,5 % vuoden 1972 vaaleissa mutta väheni vajaaseen 3 %:iin vuoden 1979 eduskuntavaaleissa.

Taulukko 4 Eduskuntavaaleissa hyväksytyjen äänten osuudet % Forssassa vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.³³⁸

Kunta	Forssa			
Vuosi	1970	1972	1975	1979
Tulokset	Äänet %	Äänet %	Äänet %	Äänet %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SKDL	23,7	24,5	27,1	23,7
TPSL	2,1	3,2	0,0	0,0
STP	0,0	0,0	0,8	0,2
SDP	29,6	28,9	29,1	30,7
<i>Yhteensä</i>	55,4	56,6	57,0	54,6
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SMP	7,2	5,6	2,4	2,9
SKL	0,8	1,6	3,1	4,0
KESK	11,7	11,4	13,4	15,2
LKP	3,9	4,5	3,3	2,9
KOK	20,9	20,2	19,3	19,9
RKP	-	-	-	-
PKP				0,4
SPK			0,5	
SKYP			0,4	0,1
SYP			0,6	-
<i>Yhteensä</i>	44,6	43,4	43,0	45,4
Muut	0,0			-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0

Merijärvellä Keskustapuolueen osuus oli eduskuntavaaleissa vuonna 1970 yli 68 % ja kohosi vuonna 1979 noin 74 %:iin (taulukko 5, s. 76). SKDL:n osuus vaalissa annetuista äänistä nousi 9,3 %:sta 12,1 %:iin vuosina 1970–1979. SMP:n osuus äänistä oli suurimmillaan 20,7 % vuonna 1972 ja romahti vuoden 1979 vaaleissa vajaaseen 7 %:iin. Myös Kokoo-

³³⁸ SVT XXIX A:31, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:32, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:33, taulut 1 ja 3; SVT XXIX A:35, taulu 1.

muksen kannatus nousi 1970-luvun eduskuntavaaleissa, mutta jäi suurimmillaankin alle 3 %:n. SKL:n kannatus nousi lähes nolasta yli 2 %:iin.

Taulukko 5 Eduskuntavaaleissa hyväksytyjen äänten osuudet % Merijärvellä vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.³³⁹

Kunta	Merijärvi			
Vuosi	1970	1972	1975	1979
Tulokset	Äänet %	Äänet %	Äänet %	Äänet %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SKDL	9,3	10,0	11,7	12,1
TPSL	-	-	0,0	0,0
STP	0,0	0,0	-	-
SDP	0,7	1,2	2,1	1,7
<i>Yhteensä</i>	10,0	11,1	13,8	13,7
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SMP	16,8	20,7	19,4	6,6
SKL	0,1	1,0	2,1	2,2
KESK	68,1	63,5	59,0	74,2
LKP	1,5	1,3	1,2	0,4
KOK	1,8	2,4	2,9	2,6
RKP	-	-	-	-
PKP				0,1
SPK			-	
SKYP			1,6	0,1
SYP			-	-
<i>Yhteensä</i>	88,2	88,9	86,2	86,3
Muut	1,8			-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0

Vihdissä SDP:n kannatus oli korkeimmillaan yli 31 % äänistä vuoden 1972 eduskuntavaaleissa (taulukko 6, s. 77), mutta väheni vuosikymmenen loppua kohti mentäessä 28,3 %:iin. Puolueen kannatuksesta Vihdissä ja sen ympäristökunnissa kertoo muun muassa se, että vihtiläinen Veikko Helle³⁴⁰ valittiin kansanedustajaksi vuosina 1951–1983. SKDL:n

³³⁹ SVT XXIX A:31, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:32, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:33, taulut 1 ja 3; SVT XXIX A:35, taulu 1.

³⁴⁰ Puuseppä, ministeri Veikko Helle (1911–2005) oli kansanedustajana vuosina 1951–1983. Hän oli eduskunnan puhemiehenä 5.2.1976–31.1.1978 sekä I varapuhemiehenä 15.9.1972–4.2.1976 ja 1.2.1978–25.3.1983. Helle oli myös muun muassa työvoimaministerinä 1970-luvulla useissa hallituksissa. Puuseppä Suomen eduskunnasta 1981, 206–208; Eduskunta 2014c.

kannatus vaihteli 15,7 ja 17,7 %:n välillä. Keskustapuolueen suosio väheni 20,5 %:sta 18,3 %:iin 1970-luvulla. Kokoomus puolestaan kasvatti suosiotaan 16,2 %:sta 20,3 %:iin vuodesta 1970 vuoteen 1979. Myös SKL:n kannatus nousi vajaasta prosentista lähes 4 %:iin 1970-luvulla.

Taulukko 6 Eduskuntavaaleissa hyväksyttyjen äänten osuudet % Vihdissä vuosina 1970, 1972, 1975 ja 1979.³⁴¹

Kunta	Vihti			
Vuosi	1970	1972	1975	1979
Tulokset	Äänet %	Äänet %	Äänet %	Äänet %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SKDL	15,7	16,0	17,7	16,4
TPSL	1,4	0,9	0,0	0,0
STP	0,0	0,0	0,7	0,2
SDP	29,3	31,3	28,4	28,3
<i>Yhteensä</i>	46,4	48,3	46,9	45,0
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>				
SMP	9,5	8,1	3,6	3,7
SKL	0,7	1,9	2,3	3,8
KESK	20,5	19,0	19,5	18,3
LKP	5,9	5,9	5,2	6,0
KOK	16,2	15,9	18,6	20,3
RKP	0,7	1,0	0,7	0,8
PKP				1,6
SPK			1,8	
SKYP			0,9	0,4
SYP			0,6	0,1
<i>Yhteensä</i>	53,5	51,7	53,1	55,0
Muut	0,0			-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0

³⁴¹ SVT XXIX A:31, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:32, taulut 1 ja 2; SVT XXIX A:33, taulut 1 ja 3; SVT XXIX A:35, taulu 1.

2.4 Kunnallisvaalien tulokset 1970-luvulla Forssassa, Merijärvellä ja Vihdissä

Forssan kauppalan-/kaupunginvaltuustossa oli 1940-luvulta 1960-luvun loppuun kolme suurta ryhmää: SDP, SKDL ja ei-sosialistit. Vuoden 1968 vaaleissa asetelmat muuttuivat (taulukko 7, s. 79). Silloin SDP sai 12, SKDL 7, Kokoomus 7 ja Keskustapuolue 5 valtuutettua sekä TPSL ja LKP yhden valtuutetun kumpikin.³⁴² Forssassa ei-sosialistit esiintyivät yleensä 1960-luvun lopulle saakka yhtenä ryhmänä, mutta vuoden 1950-vaaleissa ”maatalousväki” sai omana ryhmänään kaksi edustajaa. Useimmissa valtuustoissa 1950–1970-luvulla ei-sosialisteilla oli määrävähemmistö.³⁴³

Forssan kaupunginvaltuustossa³⁴⁴ oli vasemmistoenemmistö koko 1970-luvun. SDP:n kannatus vaihteli 30–35 %:n välillä, ja sen valtuutettujen määrä oli 12 vuonna 1968 ja 15 vuonna 1980. SKDL:n kannatus oli vahvaa äänimäärän pudotessa kuitenkin lähes neljä prosenttiyksikköä vuoden 1980 vaaleissa verrattuna vuoden 1976 vaaleihin. Valtuutettujen määrä oli pienimmillään seitsemän vuonna 1968 ja suurimmillaan 12 vuonna 1976. Ei-sosialistisista puolueista suurin oli Kokoomus, jonka asema vahvistui yli 17 %:sta 23 %:iin vuosina 1968–1980. Puolueella oli seitsemän valtuutettua vuonna 1968 ja 10 vuonna 1980. Seuraavaksi suurin oli Keskustapuolue, jonka kannatus lisääntyi myös koko 1970-luvun ajan 13,5 %:sta lähes 17 %:iin. Valtuutettujen määrä nousi viidestä kahdeksaan. Puolueen kannatus notkahti kuitenkin vuoden 1972 vaaleissa, jolloin SDP:n suosio selvästi nousi. Myös LKP:n äänimäärä riitti valtuutettujen saamiseen, mutta ei enää vuoden 1980 kunnallisvaaleissa.³⁴⁵

³⁴² Peltovuori 1993, 265–266.

³⁴³ Peltovuori 1993, 265–266.

³⁴⁴ Koska Kojjärven kunta siirrettiin 1.1.1969 Forssan kaupunkiin ja Urjalan kuntaan, Kojjärvellä ei ollut vuonna 1968 omia kunnallisvaaleja, vaan vaalit toimitettiin Forssassa ja Urjalassa uutta jaotusta noudattaen. Laki 180/1925, V luku, 17 §; Vnp 424/1968.

³⁴⁵ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

Taulukko 7 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Forssassa vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.³⁴⁶

Kunta	Forssa							
Vuosi	1968		1972		1976		1980	
Tulokset	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SKDL	21,1	20,0	23,8	25,7	26,9	27,9	23,2	23,3
TPSL	4,0	2,9	1,8	-	-	-	-	-
STP	-	-	-	-	-	-	-	-
SDP	32,7	34,3	35,7	34,3	29,9	30,2	32,1	34,9
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	<i>57,7</i>	<i>57,1</i>	<i>61,3</i>	<i>60,0</i>	<i>56,7</i>	<i>58,1</i>	<i>55,3</i>	<i>58,1</i>
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SMP	2,0	-	2,2	-	0,9	-	1,2	-
SKL	-	-	-	-	1,7	-	1,8	-
KESK	13,5	14,3	11,8	14,3	14,2	14,0	16,9	18,6
LKP	3,3	2,9	4,2	2,9	5,0	4,7	1,7	-
KOK	17,3	20,0	20,6	22,9	21,5	23,3	23,0	23,3
RKP	-	-	-	-	-	-	-	-
PKP	-	-	-	-	-	-	-	-
POP	-	-	-	-	-	-	-	-
SKYP	-	-	-	-	-	-	-	-
SYP	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	6,1	5,7	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	<i>42,3</i>	<i>42,9</i>	<i>38,7</i>	<i>40,0</i>	<i>43,3</i>	<i>41,9</i>	<i>44,7</i>	<i>41,9</i>
Puolueettomat	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

³⁴⁶ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

Taulukko 8 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Merijärvellä vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.³⁴⁷

Kunta	Merijärvi							
Vuosi	1968		1972		1976		1980	
Tulokset	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SKDL	13,4	13,3	10,6	6,7	12,0	11,8	10,2	5,9
TPSL	-	-	-	-	-	-	-	-
STP	-	-	-	-	-	-	-	-
SDP	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	13,4	13,3	10,6	6,7	12,0	11,8	10,2	5,9
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SMP	21,0	20,0	13,8	13,3	8,9	5,9	8,7	5,9
SKL	-	-	-	-	-	-	1,4	-
KESK	65,6	66,7	75,6	80,0	79,1	82,4	79,7	88,2
LKP	-	-	-	-	-	-	-	-
KOK	-	-	-	-	-	-	-	-
RKP	-	-	-	-	-	-	-	-
PKP	-	-	-	-	-	-	-	-
POP	-	-	-	-	-	-	-	-
SKYP	-	-	-	-	-	-	-	-
SYP	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	86,6	86,7	89,4	93,3	88,0	88,2	89,8	94,1
Puolueettomat	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Merijärvellä oli kunnallisvaaleissa hallitsevin puolue Keskustapuolue, jonka asema vahvistui koko 1970-luvun ajan (taulukko 8). Vuoden 1968 kunnallisvaaleissa se sai 10, SMP kolme ja SKDL kaksi edustajaa. Vuoden 1972 vaaleissa Keskustapuolue sai 12 ja SMP kaksi edustajaa sekä SKDL yhden edustajan. Vuoden 1976 vaaleissa Keskustapuolue sai 14, SKDL kaksi edustajaa sekä SMP:n yhden. Vuoden 1980 vaaleissa Keskustapuolue sai 15

³⁴⁷ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

edustajaa, SKDL ja SMP kumpikin yhden edustajan. Keskustapuolueen osuus äänistä oli vuonna 1968 yli 65 % nousten vuonna 1980 lähes 80 %:iin. SKDL:n osuus äänistä vaihteli 1970-luvun ajan. Suurimmillaan se oli 13,4 % vuonna 1968 ja alimmillaan 10,2 % vuonna 1980. SMP:n osuus äänistä oli 21 % vuonna 1968, mistä se putosi vajaan 9 %:iin vuonna 1980.

Vihdin kunnallispolitiikassa oli tasapainoilua sosialistien ja ei-sosialistien välillä koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan 1970-luvulle saakka. Vuoden 1968 vaaleissa sosialidemokraatit muodostivat suurimman valtuustoryhmän saaden 10 valtuutettua. Keskustapuolueen valtuutettujen määrä oli kahdeksan ja SKDL:n kuusi. Myös Kokoomus sai kuusi valtuutettua. Vuoden 1976 kunnallisvaaleissa ei-sosialistit saivat ensimmäisen kerran itsenäisyyden aikana enemmistön kunnanvaltuustossa (18–17). Vuoden 1980 kunnallisvaaleissa ero kasvoi lukujen ollessa 23–20.³⁴⁸

Kokoomuksen kannatus kasvoi Vihdissä koko 1970-luvun. Valtuustopaikkojen määrä pysyi 1970-luvulla kuutena mutta kasvoi vuoden 1980 kunnallisvaaleissa kymmeneen. Vuonna 1968 Kokoomuksen osuus äänistä oli 16,6 % ja vuonna 1980 jo lähes 26 % (taulukko 9, s. 82). SDP:n kannatus pysyi 30 %:n tietämissä koko 1970-luvun ajan ja oli korkeimmillaan vuonna 1972 yli 32 %. Puolueen valtuutettujen määrä oli vuoden 1968 vaaleissa 10, mutta nousi 14:ään vuoden 1980 vaaleissa. SKDL:n kannatus putosi 18 %:sta alle 15 %:iin mutta valtuutettujen määrä pysyi kuutena. Tarkasteluajanjaksona myös Keskustapuolueen kannatus hiipui lähes seitsemän prosenttiyksikköä 24 %:sta 17,5 %:iin. Valtuutettujen määrä oli kahdeksan vuonna 1968 ja putosi seitsemään 1970-luvun vaaleissa.

³⁴⁸ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

Taulukko 9 Kunnallisvaalien ääniosuudet % Vihdissä vuosina 1968, 1972, 1976 ja 1980.³⁴⁹

Kunta	Vihti							
Vuosi	1968		1972		1976		1980	
Tulokset	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %	Äänet %	Valtuu- tetut %
<i>Sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SKDL	18,0	19,4	17,2	16,1	17,2	17,1	14,6	14,0
TPSL	0,7	-	-	-	-	-	-	-
STP	-	-	-	-	-	-	-	-
SDP	30,6	32,3	32,2	35,5	29,9	31,4	32,0	32,6
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	49,3	51,6	49,3	51,6	47,1	48,6	46,6	46,5
<i>Ei-sosialistiset puolueet ja ryhmät</i>								
SMP	5,7	3,2	3,8	3,2	2,1	-	2,3	2,3
SKL	-	-	-	-	2,9	5,7	3,2	4,7
KESK	24,1	25,8	21,8	22,6	18,5	20	17,5	16,3
LKP	2,5	-	5,6	3,2	5,2	8,6	4,5	7,0
KOK	16,6	19,4	19,5	19,4	23,9	17,1	25,9	23,3
RKP	-	-	-	-	-	-	-	-
PKP	-	-	-	-	-	-	-	-
POP	-	-	-	-	-	-	-	-
SKYP	-	-	-	-	0,4	-	-	-
SYP	-	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yhteensä</i>	48,9	48,4	50,6	48,4	52,9	51,4	53,4	53,5
Puolueettomat	1,8	-	-	-	-	-	-	-
Muut	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaikkiaan	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

³⁴⁹ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

3 VUODEN 1970 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUEET MUKAAN

3.1 Kirkolliskokous käsitteli ehdokaslistojen tunnusten sallimista

Poliittiset puolueet kiinnostuivat seurakuntavaaleista, vaikka ehdokaslistoissa ei saanut käyttää puoluepoliittisia eikä muitakaan tunnuksia. Luvallisia olivat vain roomalaiset numerot. Vuoden 1967 kirkkolakikomitea oli katsonut, että vain kristilliset tunnuksot olisi sallittava vaaliliittoja muodostettaessa, jotta vaalit eivät liikaa politisoituisi. Kirkolliskokouksen kirkkolakivaliokunta oli sitä mieltä, että ehdokaslistoissa ei saa olla mitään tunnusta. Tämä esitys hyväksyttiin vuoden 1968 kirkolliskokouksessa. Tähän asiaan palattiin myös kahdennessakymmenennessä varsinaisessa kirkolliskokouksessa lokakuussa 1973. Kokous käsitteli Kirkkohallituksen tekemän esityksen pohjalta tunnusten käyttöä ehdokaslistoissa. Kirkkohallituksen muotoilu kuului: ”Valitsijayhdistyksellä on oikeus ehdottaa ehdokaslistojen yhdistelmään otettavaksi ehdokaslistojen nimitys, joka lyhyesti osoittaa valitsijayhdistyksen pyrkimyksiä. Nimitys ei saa olla kielen vastainen eikä muutenkaan sopimaton.” Kirkkolakivaliokunta poisti tämän kohdan, ja kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan esityksen.³⁵⁰ Näin ehdokaslistat laadittiin edelleen ilman tunnuksia.

Vuonna 1975 tunnusten käyttö oli esillä myös kirkolliskokouksessa, jossa rintamalinjat kulkivat maaseudun ja kaupunkien välillä. Maaseudun seurakunnissa ehdokkaat tunnettiin, ja siellä pelättiin puoluepoliittisten asetelmien tulevan entistä voimakkaammin mukaan vaaleihin. Kaupungeissa jouduttiin arvailemaan ehdokkaiden taustoja.³⁵¹ Keväällä 1977 tiedusteltiin hiippakuntakokousedustajilta heidän suhtautumistaan tunnusten käyttöön. Sitä vastusti kokousedustajista 52 % ja käytön sallimisen kannalla oli 42 %. Vuoden 1978 seurakuntavaalien jälkeen Suomen Gallup Oy teki otantatutkimuksen, joka koski koko aikuisväestöä. Kaikista äänioikeutetuista vain 28 % oli tunnusten käytön kannalla ja 51 % halusi voimassa olleen käytännön jatkuvan. Seurakuntavaaleissa äänestäneistä 32 % kannatti tunnuksia ja 56 % voimassa ollutta käytäntöä.³⁵² Kyselyt osoittivat, että vaalien liiallista politisointumista kuitenkin pelättiin, sillä enemmistö vastaajista vastusti poliittisia tunnuksia. Vuonna 1993 kirkon vaalijärjestyksessä määrättiin, että valitsijayhdistys voi ehdottaa ehdokaslistojen yhdistelmään nimen, joka sisältää sanan ”ehdokaslista”, mikä mahdollistaa myös poliittisten tunnusten näkymisen seurakuntavaaleissa. Nimitys ei saa olla sopimaton eikä harhaanjohtava.³⁵³

Vaalitavan muutoksen yhtenä seurauksena oli, että lähes kaikki puolueet esittivät 1970-luvun alkupuolella omat kirkkopoliittiset ohjelmansa. Niitä on tarkasteltu lähemmin luvussa 2.1. Puolueiden aktiivisuutta seurakuntavaaleissa lisäsi Kristillisen Liiton rekisteröityminen

³⁵⁰ Juva 1976, 209–210, 226–227.

³⁵¹ Antila 2014, 124.

³⁵² Mäkeläinen & al. 1981, 76.

³⁵³ Kirkon vaalijärjestys 1056/1993, 32 §; Kirkon vaalijärjestys 416/2014, 14 §.

puolueeksi ja osallistuminen vuoden 1970 eduskuntavaaleihin. Kirkkopoliittisten ohjelmien laatimiseen vaikutti myös piispa Erkki Kansanahon johtama Kirkko ja valtio -komitea, joka jätti mietintönsä joulukuussa 1970. Se ei sisältänyt mitään dramaattisia muutoksia, mutta kiihdytti keskustelua radikalisoituneessa ilmapiirissä.³⁵⁴ Hallitus asetti puolestaan huhtikuussa 1972 parlamentaarisen Kirkko ja valtio -komitean, jonka monia ehdotuksia sisältänyt mietintö valmistui vuonna 1977 (ks. luku 1.2.1).³⁵⁵

On ymmärrettävää, että samoin ajattelevat kirkon jäsenet liittoutuvat keskenään halutesaan vaikuttaa seurakunnan päätöksentekoon. Koska poliittisilla puolueilla on samanlainen tavoite vaikuttaa asioiden kulkuun, osallistuminen seurakuntien hallintoon kiinnostaa myös niitä. Länsimaaisessa demokratiassa tämä ei kuitenkaan voi johtaa puolueiden pyrkimykseen alistaa kirkko kokonaan valtaansa, kuten 1900-luvulla tapahtui yksipuoluejärjestelmään perustuvassa Neuvostoliitossa 1920-luvulta 1940-luvulle ja Natsi-Saksassa vuodesta 1933 Saksan tappioon vuonna 1945.³⁵⁶ Neuvostoliiton painostus lieveni toisen maailmansodan aikana, jolloin *Josif Stalin* otti kirkon mukaan natsismin vastaiseen taisteluun. Ollessaan vallassa *Nikita Hruštšov* (1953–1964) aloitti taas ideologisen taistelun uskontoa vastaan teollisen ateismin avulla. *Leonid Brežnev*in valtakautena (1964–1982) uskontopoliitiikkaan löi puolestaan leimansa kirkon tarkka valvonta ja taistelu rekisteröitymättömiä uskonnollisia yhteisöjä vastaan.³⁵⁷

3.2 Suhteellinen vaalitapa kiinnosti sekä lehtiä että puolueita

Kirkon valmistautuessa uudella tavalla toteutettaviin vaaleihin syksyllä 1970 oli yhteiskunta suuressa murroksessa. Kirkon asema ei ollut enää niin vakaa kuin aiemmin. Muuttoliike maalta kaupunkeihin ja myös Ruotsiin oli voimakasta (ks. luku 1.1). Maaliskuun 1970 eduskuntavaalit olivat mullistaneet puolueiden voimasuhteet eduskunnassa perinpohjaisesti. Kokoomus ja SMP olivat vaalien suurvoittajia. SMP keräsi ääniä erityisesti tyhjenevältä maaseudulta. Tappion kärsivät SKDL, Keskustapuolue ja SDP (ks. luku 2.2.). Opiskelijoiden poliittinen aktiivisuus jatkui 1960-luvun lopun radikalismien jälkeenkin. Syksyn 1970 opiskelijavaalit olivat ennätysvilkkaat. Vasemmisto lisäsi kannatustaan.³⁵⁸ Yhteiskunnan poliittisoituminen näkyi myös lukiolaisten yhteenliittymän, Suomen Teiniliiton toiminnassa.³⁵⁹

³⁵⁴ Kirkko ja valtio 1970; Sihvo & al. 1973, 22–24; Pirinen 1979, 138–141, 145, 157–158; Rantanen 2002, 7–9; Antila 2005, 13–14; Mickelsson 2007, 186.

³⁵⁵ Kirkko ja valtio -komitea 1977, 3–4.

³⁵⁶ mm. Struve 1965; Meier 1967; Jääskeläinen 1980; Latvala 2008, 27–28; MacCulloch 2010, 941–942.

³⁵⁷ Henkilögalleria 2017; Lyytinen 2017; Murtorinne 2017, 387–391.

³⁵⁸ KP 21.11.1970 Opiskelijavaaleissa tuuli vasemmalta, 5; HäSa 23.10.1970 Ylioppilasvaalit (pk), 4.

³⁵⁹ Vuonna 1939 perustettu Teiniliitto oli aluksi isänmaallinen kasvatusjärjestö. Se alkoi kuitenkin 1960-luvun myötä muuttua yhteiskunnallisempaan ja radikaalimpaan suuntaan. Liitto lakkautettiin vuonna 1985. Rentola 2005, 146–147; Mickelsson 2007, 190; Jalovaara 2011, 63–64; Yle/Elävä arkisto 2017

Siellä oikeisto ja vasemmisto kisailivat johtopaikoista vuoden 1970 syyskokouksessa.³⁶⁰ *Risto Sankiahon* mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa oli 1970-luvulla havaittavissa yli-politisoitumista, josta seurasi vihamielisyys politiikkaa ja poliitikkoja kohtaan. Se oli yksi tekijä, joka vähensi äänestysaktiivisuutta.³⁶¹

Marraskuun 8.–13. päivinä pidetyt seurakuntavaalit kiinnostivat puolueita, mutta kiinnostiko äänestäminen seurakuntalaisia. Uutisjuttujen määristä on kerrottu luvussa 1.5.3. Lehdet uutisoivat uudella tavalla toteutettavista seurakuntavaaleista Kirkon tiedotuskeskuksen (KT) antamien tiedotteiden pohjalta tammikuusta alkaen.³⁶² Eri tahot asettivat ehdokkaita kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon. Heitä oli keskimäärin neljä jokaista täytettävänä ollutta paikkaa kohden. Koko maassa oli valtuustoihin 37 600 ja neuvostoihin 21 217 ehdokasta. Valtuustoihin valittiin 9 576 ja neuvostoihin 5 228 henkilöä.³⁶³

Uutisoinnin varhaiseen aloittamiseen vaikutti osaltaan se, että Eurassa ja Iisalmessa käytiin jo huhtikuussa 1970 seurakuntavaalit uuden vaalikäytännön mukaan. Vaalit piti järjestää, koska Euran, Honkilahden ja Hinnerjoen seurakunnat olivat liittyneet yhteistalouteen ja Iisalmessa kaupunki- ja maaseurakunta olivat yhdistyneet.³⁶⁴ Näistä vaaleista saatiin kokemusta kaikkia seurakuntia koskeviin syksyn 1970 seurakuntavaaleihin. *Helsingin Sanomat* käsitteli vaaleja pääkirjoituksessaan, joka oli lähinnä informaatiota uudesta vaalitavasta. Lehti piti uudistusta hyvänä ja katsoi, että vallitsevat epäkohdat poistuvat. Samalla se totesi, että Helsingin yhteistaloudessa elävien seurakuntien osalta uudistusta tulee jatkaa. Lehti kiirehti parannuksia.³⁶⁵ Mielenkiintoista on, että *HS* antoi näin paljon pääkaupunkiseudun lehdenä palstatilaa yksittäisten maaseudun seurakuntien vaaleihin. Seurakuntavaalien vaalitavan muutos oli merkittävä ja kiinnosti isoa valtakunnallista lehteä, koska uudistus avasi aivan uudet näkymät seurakuntien luottamushenkilöelinten valintaan.

Kirkkoneuvos *Mauno Saloheimo* totesi maaliskuussa, että tulevilla vaaleilla noudatetaan melko tarkkaan kunnallisvaalilain määräyksiä ja katsoi, että seurakuntien vaalilautakuntiin tulisi pyrkiä valitsemaan kokeneita kunnallismiehiä.³⁶⁶ Tällainen kehoitus varmasti innosti puolueita mukaan vaaleihin.

³⁶⁰ HäSa 2.11.1970 Politisoituminen sävytti Teiniliiton kokousta, 3.

³⁶¹ Sankiaho1986, 84.

³⁶² Esimerkiksi FL 14/20.1.1970 Kirkon demokratiaa laajennettu uuden vaalijärjestelmän avulla, 4; HäSa 14/16.1.1970 Kirkkoneuvos Mauno Saloheimo: Kirkon demokratia laajenee – uusi vaalijärjestelmä, 11; KP 14/16.1.1970 Kirkkoneuvos Mauno Saloheimo: Kirkon demokratia laajenee – uusi vaalijärjestelmä, 4; AL 4/5.1.1970 Vilkastuvat – politisoituvat, Kirkollisvaalit 8.–13. marraskuuta, 1; HS 61/4.3.1970 Kirkon uudet vaalit: Koko luottamusmiehistö uusitaan samalla kertaa, 11; HS 72/15.3.1970 Kirkon vaaliuudistus (pk), 8.

³⁶³ Sihvo & al. 1973, 82.

³⁶⁴ AL 94/8.4.1970 Uuden kirkkolain mukainen vaali ensi kerran Eurassa, 18; AL 100/14.4.1970 Kirkollisvaalit kiinnostivat, Hinnerjoella: 34,2 % äänesti, 14; HS 94/8.4.1970 Iisalmen kirkkovaltuutetut suhteellisilla vaaleilla, 14; HS 99/13.4.1970 Seurakuntavaalit alkoivat Eurassa ja Iisalmessa, 11; HS 106/20.4.1970 Iisalmen kirkkovaaleissa äänesti 14,7 prosenttia, 4.

³⁶⁵ HS 72/15.3.1970 Kirkon vaaliuudistus (pk), 8.

³⁶⁶ HS 75/18.3.1970 ”Kunnallismiehiä seurakuntien vaalilautakuntiin”, 11.

Euran ja Iisalmen vaalien jälkeen *HS* totesi pääkirjoituksessaan tyydytyksellä äänestysaktiivisuuden nousseen, mutta ilmaisi kuitenkin pettymyksen, että kunnallis- ja valtiollisten vaalien äänestysprosentista jäätin kauas. Lehti päätteli, että tulos merkitsi joko seurakuntalaisten passiivista tyytyväisyyttä asioiden hoitoon tai vieraantumista kirkosta, ja viittasi myös kirkon varojen käyttöön ja siihen kohdistuvaan mielenkiintoon.³⁶⁷ Näin *HS* toi esiin jo varhaisessa vaiheessa uuden vaalitavan mahdolliset vaikutukset kirkon varojen käyttöön, sillä seurakunnilla oli muun muassa kiinteää omaisuutta, kuten kiinteistöjä ja metsää.

Kesän ja syksyn aikana lehdet jatkoivat vaaleihin liittyvistä asioista tiedottamista useimmiten Kirkon tiedotuskeskuksen julkaisemien tiedotteiden pohjalta kertoen monista käytännön seikoista. Ääniluetteloiden tarkastamisesta muistutettiin, samoin valitsijayhdistysten muodostamisesta, vaalikelpoisuusiästä sekä vaatimuksesta, jonka mukaan ehdokkaaksi asettuvan pitää olla jumalaapelkäävä.³⁶⁸ Lehdet julkaisivat myös vaalilainsäädännön edellyttämiä kuulutuksia.³⁶⁹ Laajennetun piispainkokouksen seurakuntavaaleja koskevissa täytäntöönpanomääräyksissä (TM) oli nimittäin annettu ohje, milloin ja mitä vaaleja koskevia kuulutuksia oli julkaistava kyseisen alueen sanomalehdissä. Kuulutus ääniluettelon nähtävillä olosta oli julkaistava ainakin yhdessä paikkakunnalla yleisesti leviävässä sanomalehdessä ennen ääniluettelon nähtävälle asettamista.³⁷⁰ Ehdokaslistojen jättämistä koskeva kuulutus oli julkaistava elokuun loppuun mennessä ainakin yhdessä paikkakunnalla yleisesti leviävässä sanomalehdessä.³⁷¹ Kuulutus kirkonkokouksessa suoritettavista vaaleista luettiin kaksi viikkoa ja viikko ennen vaalin alkamispäivää sekä vaalin alkamispäivänä kirkossa päiväjumalanpalveluksen yhteydessä. Kirkkovaltuuston oli myös päätettävä, millä muulla tavalla seurakuntalaisten tuli saada tieto vaaleista. Yleinen käytäntö oli, että kirkonkokouksesta ilmoitettiin paikkakunnalla yleisesti leviävässä sanomalehdessä.³⁷² *HS*:a lukuun ottamatta kaikissa lehdissä oli seurakuntien vaali-ilmoituksia elokuusta marraskuuhun.

HS:n pääkirjoitus ennakoி elokuussa, että vaaleissa on tavoitteena kansanvaltaistaminen ja seurakuntalaisten aktiivisuuden lisääminen. Lehti odotti puoluepolitiikan näkyvän vaaleissa. Sen mukaan oli odotettavissa valtuustojen puoluelinjojen mukaista ryhmittymistä

³⁶⁷ HS 102/16.4.1970 Kirkollista aktiivisuutta (pk), 6.

³⁶⁸ KA 140/27.5.1970 Kirkollisissa vaaleissa uusi vaalitapa käyttöön syksyllä, 10; FL 183/13.8.1970 Syksyn kirkollinen vaalikampanja on pian siirtymässä lähtökuoppiinsa, 4; KA 246/12.9.1970 Voiko kukaan kontrolloida? Kirkollisvaalien ehdokkaan oltava ”jumalaapelkäävä”, 3; AL 251/17.9.1970 Ääniluettelon tarkistus (kuva ja kuvateksti), 9; AL 261/27.9.1970 Ehdokkaita keskiviikkoon asti seurakuntavaaleihin, 7; HäSa 251/17.9.1970 Seurakuntien vaaliluettelot nähtävänä, 2; HäSa 258/24.9.1970 Vaalikelpoisuusikä kirkollisissa vaaleissa, 6; FL 229/6.10.1970 Lähetettyjä (Kirkon tiedotuskeskus): Äänestäminen seurakunnan vaaleissa, 8.

³⁶⁹ Esimerkiksi FL 197/29.8.1970 Kuulutuksia seurakuntavaaleista, 8; HäSa 233/30.8.1970 Kuulutuksia srk-vaaleista, 12; KP 229/26.8.1970 Kuulutuksia srk-vaaleista, 9.

³⁷⁰ Heilimo 1970, 9.

³⁷¹ Heilimo 1970, 28.

³⁷² KL 900/1969, 2 §; Heilimo 1970, 36.

kunnallisvaltuustojen tapaan. Lehti viittasi Ruotsin myönteiseen esimerkkiin. Siellä poliittinen jakauma oli samanlainen kuin kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa.³⁷³

Hämeen Sanomat käsitteli seurakuntavaaleja elokuussa julkaistussa pääkirjoituksessaan kiinnittäen huomiota vaalien politisoitumiseen. Lehti viittasi myös Ruotsin esimerkkiin todeten, että siellä poliittiset puolueet olivat olleet mukana jo vuosikymmeniä seurakuntavaaleissa, ja kielteiset seuraukset olivat olleet vähäisiä. Lehti toivoi, että mahdollisimman laajat ja erilaiset intressipiirit lähtisivät liikkeelle saadakseen omia ehdokkaitaan valituiksi.³⁷⁴ *HäSa* oli sitoutumaton lehti 1940-luvulta alkaen, mutta todellisuudessa sitä pidettiin oikeistoporvarillisena lehtenä. Lehti viittasi Ruotsin myönteiseen esimerkkiin seurakuntavaaleissa siitä huolimatta, että toisen maailmansodan jälkeisen ajan sosialidemokraatit olivat olleet hallitseva puolue Ruotsissa. *HäSa*:n mielestä heidän osallistumisellaan kirkon hallintoon ei ollut ollut kielteisiä vaikutuksia, kuten Suomessa näytettiin pelättävän.

Aamulehti kokoomuslaisena lehtenä kiinnitti varsin paljon huomiota politisoitumiseen pääkirjoituksessaan elokuussa. Lehti oletti etukäteen, että poliittinen vasemmisto lähtee vaaleihin valta yrityksin. Puolueisiin kuulumattomat voivat muodostaa oman ryhmänsä, joka voi pyrkiä ajamaan vanhoissa raiteissa. Lehden mukaan oli olemassa vaara, että jokin puolueisiin sidottu joukko verhoisi vaaliliittonsa seurakunnallisella tunnuksella. *AL* totesi, että valittujen edustajien pitäisi vapaana puoluesidonnaisuuksista hoitaa luottamustehtävänsä.³⁷⁵ Lehden suhtautuminen politiikan mukaan tuloon vaaleihin oli kaksijakoinen. Toisaalta se toivoi, että vaalit eivät politisoidu, mutta porvarillisena lehtenä kuitenkin toivoi ei-sosialistien menestyvän.

Forssan Lehti informoi elokuussa seurakuntavaalien menettelytavoista, sillä kuulutus ehdokaslistoista oli annettava elokuun aikana. Lehti kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että ehdokkaiden keskinäisellä järjestyksellä ehdokaslistalla oli vaaleissa merkitystä. Jos samalla ehdokaslistalla eri henkilöt saivat yhtä monta ääntä, tuli suurempi vertausluku aina sille, joka oli ehdokkaana sijoitettu toisen edelle. Muuten valituksi tuleminen tietenkin ratkaisi asianomaisen henkilökohtainen äänimäärä riippumatta siitä, mikä sija hänellä oli ehdokaslistalla. Lehti viittasi myös, että ”ääniharavat” olivat varsin hyödyllisiä. Se totesi, että valitsijayhdistykset voivat omassa mainonnassaan tuoda esiin tunnuksia ja tavoitteita.³⁷⁶ Lehti antoi näin seikkaperäisiä ohjeita vaalien ehdokasasettelua ja mainontaa varten.

Valitsijayhdistysten asettamisen ollessa käynnissä *FL* kysyi uutisjutussa: ”Kirkon marasvaalit: Politisoiko uusi järjestelmä kirkollisten elinten päätökset?” Lehti oli varma, että seurakuntien luottamusmieselimiin valitaan paikoin runsaasti edustajia puolueiden listoilta. Puolueiden järjestäytyneisyys auttoi vaaleissa menestymiseen. ”Jos seurakuntahallinnon demokratisoituminen vetää siinä määrin suuret joukot mukaan vastuuseen, että nimitys

³⁷³ HS 212/9.8.1970 Kirkon vaalit (pk), 6.

³⁷⁴ HäSa 216/13.8.1970 Kirkon vaaliuudistus (pk), 4.

³⁷⁵ AL 231/28.8.1970 Seurakuntavaalit (pk), 8.

³⁷⁶ FL 183/13.8.1970 Syksyn kirkollinen vaalikampanja on pian siirtymässä lähtökuoppiinsa, 4.

'kansankirkko' edes jollakin tavoin alkaisi vastata todellista tilannetta, uudistus olisi tehnyt suuren palveluksen kirkolle itselleen ja seurakuntalaisten suurelle joukolle."³⁷⁷

FL jatkoi pohdintoja syyskuun loppupuolella ja kyseli, minkälaisia mahdollisuuksia muuttumiseen uusi vaalitapa tarjoaisi. Poliittiset puolueet saisivat oletettavasti edustajia seurakuntien luottamuselimiin. Tästä seurasi, että seurakuntien varainkäyttöön tullaan kiinnittämään entistä tarkempaa huomiota. Myös veroäyrin suuruudesta keskustellaan. Lehti arveli, että nuorten esiinmarssi saa aikaan radikaalien äänten nousemista valtuustoissa ja neuvostoissa. Myös Suomen kirkon hengellinen monenkirjavuus alkaa näkyä hallintoelimissä. Kaiken kaikkiaan uusi vaalitapa tuo seurakuntien hallintoelimiin voimakasta käymistilaa, keskusteluja ja eri näkökohtia. Kaikki tämä vaikuttaa kirkon uudistumiseen. Uudet kirkkoneuvostot vaikuttavat piispanvaaleihin ja välillisesti hiippakuntakokouksen ja kirkolliskokouksen edustajien vaaleihin.³⁷⁸ Lehden odotukset suurista muutoksista olivat perusteltuja, koska yhteiskunnassa oli meneillään monenlaista kuohuntaa.

HäSa käsitteli syyskuussa vaaleja ja kirjoitti yleisestä pappeudesta. Hallinnossa voi olla maallikoita, kyseessä oli kaikkien yhteinen vastuu seurakuntien hallinnosta. Maallikot olivat usein asiantuntijoita taloudessa, mikä ei välttämättä pätenyt pappiskoulutuksen saaneisiin. Seurakunta oli tietyissä rajoissa oikeutettu ja velvoitettu ottamaan huomioon ympäröivän yhteiskunnan omassa hallinnossaan. Ehdokailta tuli odottaa kypsyyttä.³⁷⁹

Vaikka 1960- ja 1970-lukujen taitteessa kirkon asema näytti olevan murtumassa, kiinnostivat seurakuntavaalit kuitenkin lehtiä. Vaaliaihetta käsiteltiin useiden lehtien pääkirjoituksissa uutisjuttujen lisäksi. Kirkko ei ollut merkityksetön instituutio.

Heti lokakuun alussa valitsijayhdistysten selvittyä lehdet uutisoivat erityisesti puolueiden aktiivisuudesta ehdokasasettelussa. Koska puoluetunnuksia ei saanut käyttää, joutuivat lehdet näkemään vaivaa valitsijayhdistysten takana olevien tahojen selvittämiseksi. *HS* kertoi, miten eri puolueet lähtivät mukaan kirkollisvaaleihin. Vasemmisto lähti joukolla valtaamaan kirkkovaltuustojen ja kirkkoneuvostojen paikkoja. Sosialidemokraatit asettivat ehdokkaita lähes koko maassa. Kommunistit (tällä lehti tarkoittanee kansandemokraatteja) olivat innokkaimpia Oulun seudulla. Vaalit politisoituivat, ehdokasmäärä kasvoi ja mielenkiinto vaaleja kohtaan oli suurempi kuin aiemmin. Ehdokkaita oli jopa viisi kertaa aiempaa enemmän joissain seurakunnissa.³⁸⁰

HS tarkasteli asetelmia eri puolilla maata. Selvät puolueyhmittymät hallitsivat ehdokasasettelua. Lisäväriä antoivat nuorten, rintamamiesten ja eräiden herätysliikkeiden omat listat. *HS*:n pistokoesarjan mukaan vasemmisto hakeutui omiin vaaliryhmiinsä, kun taas ei-sosialisteilla oli useissa paikoissa yhteiset rintamansa. SMP oli omilla listoillaan useimmissa seurakunnissa. Listat kertoivat poliittisesta ja myös opillisesta jaosta, jolla se viittasi

³⁷⁷ FL 208/11.9.1970 Kirkon marrasvaalit: Politisoiko uusi järjestelmä kirkollisten elinten päätökset, 5; Kirkon marrasvaalit, 8; LU 107/24.9.1970 Kirkon marrasvaalit, Politisoituvatko kirkolliset vaalit?, 2.

³⁷⁸ FL 217/22.9.1970 Uudistavatko vaalit kirkon? Äänestäjäkunta heräämässä, 5.

³⁷⁹ HäSa 238/4.9.1970 Kirkon marrasvaalit, Sopiiko demokratia kirkkoon?, 8.

³⁸⁰ HS 265/1.10.1970 Ehdokaslistoja tutkitaan: Vasemmisto rynnistää seurakuntain vaaleissa, 9; HS 265/1.10.1970 Puolueet ja herätysliikkeet kirkkoa valtaamaan, Poliittiset listat hallitsevat vaalia, 16–17.

herätysliikkeiden listoihin. Varsinkin rannikkoseuduilla suomen- ja ruotsinkielisillä olivat myös omat listansa samoin kuin suurten seurakuntien paikallisilla ryhmittymillä. Erityisesti Varsinais-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla nuoret perustivat omia valitsijayhdistyksiään.³⁸¹

Pohjois-Suomen tilanteesta HS kertoi, että laestadiolaiset rauhanyhdistykset osallistuvat vaaleihin omilla listoillaan jokaisessa seurakunnassa. Kainuussa oli myös rintamamiesten valitsijayhdistyksiä muutamain paikoin. SKDL:n Oulun piiritoimiston mukaan 12 kunnallisjärjestöä oli päättänyt esiintyä omilla listoillaan, ja Kainuun piiritoimiston mukaan sama päätös oli tehty useimmissa kunnissa. Lehden saamien ennakkotietojen mukaan Oulun läänin yli 20 seurakunnassa SKDL esiintyi omalla listallaan tai vaaliliitossa SDP:n kanssa. Lapin piiritoimistosta kerrottiin, että järjestössä ei ole osallistumiskysymystä juuri käsitelty ja että alueen kansandemokraatit eivät esiinny omina liittoinaan. Joitakin SKDL:n kannattajia saattoi kuitenkin olla sekalistoilla. Yleisesti Pohjois-Suomessa poliittisista puolueista esiintyivät omilla listoillaan SDP ja SMP. Oikeistopuolueet ja Keskustapuolue olivat sekaliitoissa kristillisten piirien kanssa. Kiinnostus vaaleja kohtaan oli lisääntynyt, mutta ehdokkaita olisi mahtunut enemmänkin. Oulussa oli Tuiran seurakunnassa eniten ehdokkaita.³⁸² Mielenkiintoista on, että HS pääkaupunkiseudun lehtenä jatkoi edelleen Pohjois-Suomen seurakuntien ehdokasasettelun käsittelyä.

HS totesi vaaleja käsitellessään myös pääkirjoituksessaan, että vaaliuudistus tekee kansanvallan toteutumisen mahdolliseksi. Vaalit kiinnostivat poliittisia puolueita, mikä saattoi lisätä seurakuntalaisten kiinnostusta vaaleihin.³⁸³

AL uutisoi ehdokaslistojen jättämisen jälkeen vaalien politisoitumisesta. Lehti mainitsi muun muassa, että Porissa sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö oli asettanut toiseksi eniten ehdokkaita ”epäpoliittisen” seurakunnallisen järjestön jälkeen.³⁸⁴ AL tarkasteli ehdokasasettelua myös lokakuisessa pääkirjoituksessaan. Vasemmistopuolueet olivat olleet aktiivisia. Omia listojaan oli myös herätysliikkeillä, jotka rikkoivat puoluerajoja ottamalla ehdokkaita eri puolueista. Myös paikallisia ja nuorten listoja oli. Koska ei saanut käyttää tunnuk-sia, vaan pelkkiä numeroita, äänestäjän oli oltava tarkkana. Lehti katsoi, että tunnuksetkin tulisi olla mahdollisia. Kommunistit, sosialidemokraatit ja SMP olivat laatineet puoluepoliittiset listat. Ehdokaslistat olivat värikkäämpiä kuin kunnallisvaaleissa tai valtiollisissa vaaleissa. Lehti arveli, että ehdokaslistojen järjestykselläkin voi olla merkitystä.³⁸⁵

Toisessa pääkirjoituksessa lokakuun alussa AL puuttui *Kotimaa*-lehden kirjoitukseen, jossa se oli ottanut kantaa AL:n kirjoitukseen tunnusten käytöstä vaaleissa ja suhtautunut niiden käyttöön varauksellisesti. AL vakuutti edelleen, että se on tunnusten käytön kannalla. Kysymys oli ihmisten valinnasta tiettyjä asioita hoitamaan. Tällöin käytetään maallisia

³⁸¹ HS 265/1.10.1970 Ehdokaslistoja tutkitaan: Vasemmisto rynnistää seurakuntain vaaleissa, 9; Puolueet ja herätysliikkeet kirkkoa valtaamaan, Poliittiset listat hallitseva vaalia, 16–17.

³⁸² HS 265/1.10.1970 Helsingissäkin runsas valikoima: Lähiöiden ryhmittymät puolueiden kilvassa, SKDL lähti vaaleihin Oulun seudulla innolla, 17.

³⁸³ HS 268/4.10.1970 Vilkastuvaa seurakunnissa (pk), 6.

³⁸⁴ AL 265/1.10.1970 Asetelmat ja ”värit” selkiävät, Seurakuntavaalien ehdokaslistat koossa, 25.

³⁸⁵ AL 268/4.10.1970 Turha värinpoisto (pk), 8.

tunnuksia. Puoluenäkökulma tuli edelleen vahvasti esille. Äänestäjien tulisi olla selvillä, keitä numeroiden takana oli.³⁸⁶ Äänestyksen alkaessa *AL* totesi pääkirjoituksessaan, että vaalien tuloksen odotettiin myötäilevän seurakunnan väestörakennetta ja poliittista koostumustakin. Lehti odotti äänestysprosentin nousevan.³⁸⁷

Kaleva pohdiskeli pääkirjoituksessaan vaaleja ensimmäisen kerran vasta lokakuun alussa valitsijayhdistysten kokoonpanojen selvittyä. Lehti arveli vaalien kiinnostavan ja piti sitä hyvänä asiana mutta totesi, että vaalien politisoitumisesta oltiin eri mieltä. Jotkut näkivät sen hyvänä mutta pelkona oli, että pieni aktiivinen kuppikunta saisi vallan. Lehti epäili, että kiinnostus vaaleihin voi olla puoluepoliittista laskelmointia, sillä kirkolla oli huomattavat omaisuudet. Niitäkin oli juuri käsitelty lehtikirjoituksissa. Kirkko oli yhteiskunnassa kiinnostava toimija. Puolueilla oli vaalikokemusta ja organisaatio, joten ne pystyivät toimimaan vaaleissa. Suuri hiljainen kirkkokansa suhtautui epäillen uuteen vaalitapaan, jossa politiikka oli mukana. Lehti toivoi, että kristillistä rakkauden henkeä välittyisi myös puolue-työhön. Vaalilain muutos osui kirkon murrosaikaan. Seurakuntalaisilta odotettiin kypsyttää ymmärtää kirkon tärkeä asema yhteiskunnassa.³⁸⁸ *KA* arvioi, että nuorten esiinmarssi voi tuoda radikaaleja ääniä valtuustoihin ja neuvostoihin.³⁸⁹ *KA*, kuten moni muu lehti, kiinnitti huomiota vaalituloksen mahdolliseen vaikutukseen seurakuntien varojen käyttöön.

KA käsitteli vaaleja pääkirjoituksessaan äänestyksen ollessa alkamassa. Lehti näki, että valtuustot ja seurakuntaneuvostot politisoituvat. Sitä ei voinut välttää. Lehti esitti varsin hengellisen kommentin, että lohdutuksen ja anteeksiantamisen sanoma ohjaisi valituksi tulevia.³⁹⁰ Uutisjutussa *KA* tarkasteli valitsijayhdistyksiä omalla alueellaan ja kertoi, että SDP:llä ja SMP:llä oli omat listansa melkein jokaisessa Oulun läänin seurakunnassa. Muut puolueet – keskustalaiset, liberaalit ja kokoomuslaiset – sitä vastoin osallistuivat useimmissa Oulun läänin seurakunnissa niin sanotuissa suurissa vaaliliitoissa, joihin niiden lisäksi kuuluivat kaikki kristilliset järjestöt ja yhdistykset lukuun ottamatta rauhanyhdistystä. Se oli ainoa kristillinen yhteisö, joka lähti vaaleihin omalla listallaan. SKDL:llä oli omia listoja noin kymmenessä Oulun läänin seurakunnassa. Lehti pahoitteli, että alle 25-vuotiaat eivät voineet asettua ehdokkaiksi.³⁹¹ *KA* uutisoi myös keskustelusta, jonka Lapin alueradio järjesti lokakuun lopussa. Siinä oli tarkoitus valottaa kirkollisvaalien merkitystä. Keskustelijoina oli eri puolueiden edustajia.³⁹² *KA* sitoutumattomana maakuntalehtenä kirjoitti seurakuntavaaleista Pohjois-Suomessa. Lehti odotti ja ehkä pelkäsikin, että kirkon luottamustehäviin tulee valituksi radikaaleja voimia.

³⁸⁶ AL 271/7.10.1970 Maallisia tunnuksia (pk), 6.

³⁸⁷ AL 301/8.11.1970 Vaaliuurnille (pk), 6.

³⁸⁸ KA 267/3.10.1970 Seurakuntavaalien henki (pk), 6.

³⁸⁹ KA 284/20.10.1970 Uudistuuko kirkko marrasvaaleissa?, 6.

³⁹⁰ KA 301/7.11.1970 Sunnuntain seurakuntavaalit (pk), 6.

³⁹¹ KA 265/1.10.1970 Tilanne Oulun läänissä: SDP:llä ja SMP:lla yleisimmin omat listat kirkollisvaaleissa, 4.

³⁹² KA 292/28.10.1970 Kirkollisvaalit alueradiossa, 9.

FL pohdiskeli lokakuisessa pääkirjoituksessaan monesta näkökulmasta puoluepolitiikan mukaantuloa kirkollisvaaleihin. Lehti viittasi arkkipiispa Martti Simojoen piispainkokouksen avauspuheeseen, jossa arkkipiispa varoitti kirkon käyttämisestä puoluepoliittisten pyrkimysten palvelukseen. Lehti totesi pääkirjoituksensa lopuksi: ”Kysymys kirkosta ja politiikasta on vaikea. Toisaalta ei vaikeuksia ole lainkaan, jos myönnetään, että kirkon elimiin valitaan seurakuntalaisia, ihmisiä, joilla luonnollisesti on myös poliittinen näkemyksensä asioista.”³⁹³

Keskipohtjanmaa ennakoi lokakuun puolivälissä, että seurakuntavaalit ovat ennätysvilkkaat ja otsikoi: ”Ennätysvilkkaat seurakuntavaalit ovella, kaappaako vasemmisto kirkon avainpaikat?” Uutinen oli keskustalaisen Uutiskeskuksen aineistoa. Lehden mukaan puolueet laidasta laitaan pyrkivät mahdollisimman voimakkaaseen, vieläpä väriä tunnustavaan edustukseen. Keskustapuolue oli vaaleissa mukana sekä omilla listoillaan että vaaliliitoissa muiden ei-sosialististen ryhmien tai epäpoliittisten yhteisöjen kanssa. Vasemmisto oli kiinnostunut vaaleista, ja jos sen äänestäjät lähtivät liikkeelle, saattaisi valta kirkkoneuvostoissa ja -valtuustoissa siirtyä vasemmistolle vaalikaudeksi 1971–1974. Tämä vaikuttaisi myös kirkolliskokousedustajien valintaan.³⁹⁴ KP oli Keskustapuolueen äänenkannattaja, joten se tarkasteli vaaleja puolueen näkökulmasta. Otsikollaan lehti lienee halunnut aktivoida keskustaväkeä äänestämään vaaleissa.

Vaalien lähetessä *HäSa* kommentoi vaaleja useissa pääkirjoituksissa. Lokakuun alussa *HäSa* arvuutteli, uudistavatko vaalit kirkon ja jos uudistavat, mitä se merkitsee. Lehti arvioi vaalien kiinnostavan poliittisia puolueita. Kun puolueiden jäseniä tulee seurakuntien elimiin, piti lehti selvänä, että tämä vaikuttaa myös seurakuntien varainkäyttöön. Lehti arvioi Suomen kirkon monenkirjavan hengellisyyden tulevan myös seurakuntien hallintoelimiin. Kaiken kaikkiaan uudenlaiset vaalit tuovat voimakastakin käymistilaa, keskusteluja, eri näkökohtia.³⁹⁵

HäSa julkaisi lokakuussa myös toisen pääkirjoituksen, jossa se luetteli vanhan vaalijärjestelmän epäkohtia, kuten pieni aktiivisten seurakuntalaisten ryhmä sai määrätä luottamushenkilöt. Lehti huomautti, että kirkkoneuvostolla oli myös valtaa, koska se nimesi ne valitsijamiehet, jotka valitsevat edustajat kirkolliskokoukseen.³⁹⁶ Marraskuun alussa vaalien jo ollessa ovella *HäSa* ilmaisi huolensa siitä, että valitsijayhdistykset eivät saaneet käyttää tunteja. Sitoutumattomana, mutta kuitenkin porvarillisena se oli huolissaan vasemmiston aktiivisesta vaalilyöstyä. ”Voimat on nyt koottava myös porvarillisella puolella, sillä muuten vaalit voivat koitua kohtalokkaiksi seurakunnille ja koko kirkolle.”³⁹⁷

Pääkirjoituksessaan vaalien alkamispäivänä (8.11.) *HäSa* pohdiskeli edelleen seurakuntavaalien poliittisuutta. Lehti vetosi arkkipiispa Martti Simojoen puheeseen piispain-

³⁹³ FL 241/20.10.1970 Kirkon vaalit (pk), 4.

³⁹⁴ KP 280/16.10.1970 Ennätysvilkkaat seurakuntavaalit ovella, kaappaako vasemmisto kirkon avainpaikat?, 12.

³⁹⁵ HäSa 273/9.10.1970 Uudistavatko vaalit kirkon? (pk), 4.

³⁹⁶ HäSa 283/19.10.1970 Perusteellinen uudistus (pk), 4.

³⁹⁷ HäSa 296/2.11.1970 Seurakuntavaalit ovella (pk), 4.

kokouksessa. Simojoki oli todennut, että tehtäisiin väärin, jos puolueiden kiinnostus kirkollisiin vaaleihin tulkittaisiin vain yritykseksi kamppailla poliittisesta vaikutusvallasta. *HäSa* korosti, että yhteiskunnan laajoissa piireissä oli syvään juurtunut kunnioitus ja luottamus kristillisiä arvoja kohtaan. Samaa kertoi Ruotsissa tehty tutkimus.³⁹⁸

KP oli lokakuun lopussa huolissaan siitä, että vaaleihin mennään sammutetuin lyhdyin, ilman tunnuksia. Lehden mukaan tämä ”suosii nimenomaan niitä yrittäjiä, joilta puuttuu seurakuntanäkemyks ja mukaantulo vaaleihin onkin lähinnä poliittista rehvastelua”. Tärkeintä oli seurakunnan paras, ei oman liittoutuman tai omien etujen ajaminen.³⁹⁹ Marraskuussa vaalien alettua *KP* innosti pääkirjoituksessaan seurakuntalaisia äänestämään. Se oli huolissaan siitä, että vaalit ovat alkaneet ”hiljaisissa merkeissä”. Jos äänestysprosentti jää alle 25:n, osoittaa se odotettuaakin suurempaa passiivisuutta, välinpitämättömyyttä ja selvää laiskuutta. Lehti oli huolissaan siitä, että poliittisesti aktiiviset piirit saavat laimeissakin vaaleissa omat äänestäjensä liikkeelle. Tällöin voi käydä niin, että rauhallista ja tasaista kehitystä kannattavat, kirkon työhön perinteellisesti myönteisesti suhtautuvat väestöpiirit jäävät vaille sitä edustusta, joka niille kannatuksensa perusteella kuului.⁴⁰⁰ Keskustalaisena lehtenä *KP* oli selvästi huolissaan mahdollisesta vasemmiston vallankasvusta seurakuntien luottamuselimissä.

HS:n mukaan Pohjois-Pohjanmaalla pelättiin politiikan ja uskonnon törmäystä. Vanhoillislestadiolainen herätysliike oli koonnut listoilleen ehdokkaita kaikista puolueista. Puolueet taas olivat useissa seurakunnissa asettaneet omat puhtaasti poliittiset listansa.⁴⁰¹ Poliitiikan ja uskonnon törmäys tuskin oli näköpiirissä, koska vanhoillislestadiolaiset ja SKDL:n kannattajat eläneet vuosia sopusointuisessa rinnakkainelossa.

Vaalitulosten selvittyä *HS* kertoi, että Sallassa oli valittu 24-jäseniseen kirkkovaltuustoon viisi kommunistia, jotka muodostivat suurimman yhtenäisen poliittisen ryhmän.⁴⁰² Lehti uutisoi tämän isolla otsikolla. SKDL:n menestys juuri lestadiolaisalueella herätti huomiota ja ristiriitaisiakin ajatuksia. Puolue ei ollut tehnyt kirkkopoliittista ohjelmaa 1970-luvun alussa monen muun tapaan. Se asetti kuitenkin omia valitsijayhdistyksiä tai oli yhteisellä listalla SDP:n kanssa.

Mielipidekirjoituksissa, kolumneissa ja pakinoissa käsiteltiin puoluepolitiikan mukaan tuloa vaaleihin ja sen vaikutusta kirkon talouteen. Myös vaalien vaikutusta kirkon varojen käyttöön mietittiin. Kirkkovaltuusto ratkaisee tärkeimmät talouskysymykset. Tärkeää olisi saada nuoria ja naisia mukaan seurakunnan toimintaan. Ehdokkaiden kristillisyyttä tulisi ottaa huomioon. Äänioikeus- ja ehdokasikärajat tulisi saada samoiksi kuin muissa vaaleissa.

³⁹⁸ *HäSa* 302/8.11.1970 Seurakuntavaalit (pk), 6.

³⁹⁹ *KP* 294/30.10.1970 Seurakuntavaaleihin (pk), 4.

⁴⁰⁰ *KP* 304/10.11.1970 On syytä äänestää (pk), 4.

⁴⁰¹ *HS* 303/9.11.1970 Kiitosta ja moitteita kirkon vaaleille, Pohjois-Pohjanmaalla pelättiin: Poliitikka ja uskonto törmäävät toisiinsa, 10.

⁴⁰² *HS* 307/13.11.1970 Kirkon vaalit loppusuoralla, Kommunistit saivat viisi paikkaa Sallassa, 19. – Tieto poikkeaa lehden ennen vaaleja Lapin piiritoimiston antamasta tiedosta, jonka mukaan SKDL:llä ei ollut omia vaaliliittoja Lapin alueella. *HS* 265/1.10.1970 SKDL lähti vaaleihin Oulun seudulla innolla, 17.

Kirjoituksissa käsiteltiin kirkon tiedottamista vaaleista. Suurilla paikkakunnilla oli vaikea tietää ”mitä kukin ehdokas sisällänsä pitää.”⁴⁰³

Kirkon edustajien kantoja puolueiden osallistumiseen

Kirkon suhtautuminen puoluepolitiikan tuloon seurakuntavaaleihin puhutti sekä kirkon sisällä että lehdistä. *Juha Riikonen* on osuvasti todennut, että kirkon ja politiikan ”epäpyhä allianssi” on satoja vuosia vanha. Kirkko ja valtio ovat aina hyötynet toisistaan. Kirkko on ollut aina läheisessä yhteydessä poliittisiin toimijoihin ja yhteiskunnalliseen järjestelmään.⁴⁰⁴ Tämä on tietenkin totta, mutta seurakunnan työntekijöiden, erityisesti pappien, voimakas esiintyminen puoluepolitiikassa on useimmiten koettu negatiiviseksi.

Vuoden 1970 seurakuntavaalien lähestyessä kirkon edustajat käsitelivät eri yhteyksissä politisoitumista vedoten usein Ruotsin esimerkkiin. Siellä oli jo vuodesta 1930 lähtien olleet poliittiset jakautumat osana kirkollisvaaleja. Kirkon luottamusmiesten neuvottelupäivillä puhuneen kirkkoneuvos *John Forsbergin* mukaan tulokset olivat olleet myönteisiä. Kirkkovaltuutetut olivat puoluekannasta riippumatta pyrkineet toimimaan seurakunnan ja seurakuntaelämän kehittämisen hyväksi, puolueiden tunnustama vastuu kirkosta oli syventynyt ja vahvistanut kirkon asemaa ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Vaaleissa oli esiintynyt niin sanottuja epäpoliittisia vaaliliittoja, mutta käytännössä ne olivat olleet porvarillisia. Ruotsissa vaalit koskevat vain kirkkovaltuustoja. Siellä kirkkoherra ei ole valtuuston puheenjohtajana⁴⁰⁵, kuten Suomessa. Myös *KA* ja *AL* viittasivat Ruotsin myönteiseen esimerkkiin.⁴⁰⁶

Arkkipiispa Martti Simojoki totesi avatessaan piispainkokouksen lokakuussa 1970, että kirkon käyttäminen puoluepoliittisten pyrkimysten palvelukseen on torjuttava. Olisi kuitenkin väärin tulkita puolueiden kiinnostus pelkäksi yritykseksi kamppailla poliittisesta vaikutusvallasta. Tämä loukkaisi kyseessä olevia henkilöitä. Arkkipiispa piti vääränä syntyneitä kahtiajakoa hengellisiin asioihin ja poliittisten puolueiden hoidettaviksi jätettyihin maallisiin asioihin. Hänen mielestään kirkko ei ollut kyennyt riittävässä määrin harjoittamaan sitä poliittisten pyrkimysten riittävää tarkkailua, joka kuuluu kirkolle ja kristityille. Yksityiset kristityt ja kirkot kirkkoina olivat hänen mukaansa vastuullisia ihmiselämän peruskysy-

⁴⁰³ KP 222/19.8.1970 Sananvaihtoa: Kirkollisvaalit, 4; KA 243/9.9.1970 Kirjeitä toimitukselle: Kirkollisista vaaleista, 6; Häsä 252/18.9.1970 Mieli-pide: Kirkkokansan vaalit, 4; KP 255/21.9.1970 Kerttu Saalasti: Äänestäkää naisia kirkon hallintoelimiin, 4; RS 110/22.9.1970 Arto E. Levanto: Seurakuntavaalit lähestyvät, 2; LU 124/5.11.1970 Karjalohjan seurakunnan kirkkovaltuuston ja -neuvoston valitsijoille, 5; Häsä 297/3.11.1970 Yleisöltä: Kirkollisvaalit Rengossa, 12; HS 302/8.11.1970 Arijoutsi: Kirkkovaalit, 8.

⁴⁰⁴ Riikonen 2013, 228.

⁴⁰⁵ Suomessa kirkkoherra oli kirkkovaltuuston puheenjohtajana 1990-luvun alkuun saakka. KirkkoJ 1055/1993, 2 §.

⁴⁰⁶ HS 152/8.6.1970 ”Politisoituminen Ruotsin kirkkovaaleissa ei ole aiheuttanut ongelmia”, 4; AL 151/7.6.1970 Kirkollisvaalien politisoituminen ei ole kielteistä, 7; KA 217/14.8.1970 Uusi vaalitapa käyttöön, Kirkko avaa ovet aktiiviselle osallistumiselle, 6.

myksistä.⁴⁰⁷ KA kertoi myös arkkipiispa Simojoen puheesta ja siteerasi seuraavasti: ”Ne väestöpiirit, jotka ovat kiinnostuneet poliittisen vallan käytöstä maassamme, pitävät kirkkoa huomionarvoisena välineenä vallankäytössä.”⁴⁰⁸

Kirkko ei ollut siis mikä tahansa instituutio, vaan merkittävä tekijä yhteiskunnallisen vallan käytössä. Niinpä monet muutkin lehdet uutisoivat Simojoen puheesta, varsinkin, kun puhuja oli arkkipiispa, joka on piispojen joukossa ”primus inter pares” eli ensimmäinen vertaistensa joukossa.

Juha Seppo on käsitellyt kirjassaan *Arkkipiispan aika* Simojoen kannanottoja politiikkaan kirkossa. Sepon mukaan arkkipiispa ei katsellut hyvällä seurakuntapappien puoluepoliittista osallistumista. Pappi oli valittu sielunhoitajaksi eikä hänen sopinut vaarantaa luottamustaan. Papilla sai olla luonnollisesti puoluepoliittinen kanta, ja hän joutui puhumaan myös poliittisista kysymyksistä.⁴⁰⁹ Juha Sepon mukaan arkkipiispa korosti kuitenkin jo Mikkelin hiippakunnan piispana toimiessaan kirkon suhdetta työväestöön ja työväenliikkeeseen. Koska hän esiintyi usein työväentaloissa, hänet leimattiin sosialidemokraatiksi.⁴¹⁰

Simojoki tarkasteli kristittyjen osallistumista puoluepoliittiseen toimintaan jo vuonna 1968 kirjassaan *Kristittyinä moniarvoisessa yhteiskunnassa*. Hänen mukaansa kristittyjen tulisi osallistua poliittiseen toimintaan niissä puitteissa ja muodoissa, jotka vastaavat parhaiten hänen omaa henkilökohtaista näkemystään. Hän esitti, että eri poliittisia piirejä edustavat kristityt voisivat pienissä piireissä kokoontua pohtimaan ajankohtaisia kysymyksiä.⁴¹¹

Teologian tohtori *Pekka Niiranen* on todennut arkkipiispa Simojokea käsittelevässä kirjassaan, että politiikan tulossa kirkkoon ei ollut tämän mielestä mitään uutta. Kysymys oli tiedossa olleen tosiasian tunnustamisesta. Poliitikko oli ollut mukana monissa papinvaa-leissa ja poliittisesti järjestäytynyt työväestö oli perinteisesti pitänyt kirkkoa vähintäänkin yhteiskunnallisena jarrumiehenä.⁴¹²

Kysymys kirkon ja työväenliikkeen suhteista ei ollut uusi. Esimerkiksi jo 1950-luvulla nousi kirkon ja työväenliikkeen lähentyminen keskustelun aiheeksi, kun Tampereen hiippakunnan piispa *Eelis Gulin* lokakuussa 1951 piti Vihdissä piispantarkastuksen. Puheessaan hän korosti, että kirkko tarvitsee työväestöä. Toisaalta hänen mukaansa puoluepolitiikkaa ei tule päästää seurakuntaelimiin. Niinpä Gulinin kirkkoherran virkaan asettama *Väinö Mutru* aloitti työn työväestön ja kirkon lähentymiseksi.⁴¹³

⁴⁰⁷ HS 279/15.10.1970 Arkkipiispa tarkasteli kirkon vaaleja ja puoluepolitiikkaa, 17; FL 237/15.10.1970 Arkkipiispa Simojoki: Kirkkomme poliittista roolia alettava etsiä, 1; KL 160/15.10.1970 Kirkko ja politiikka edelleen erillään, 2; KP 279/15.10.1970 Arkkipiispa Simojoki: Kirkossa ei enää kahtiajakoa hengellisiin ja maallisiin, 2; Kirkon vuosikirja 1970, 127–128.

⁴⁰⁸ KA 279/15.10.1970 Simojoki korosti kirkon poliittisen roolin tiedostamisen merkitystä, 12.

⁴⁰⁹ Seppo 2015, 470.

⁴¹⁰ Niiranen 2008, 80–84; Seppo 2013, 223, 230–231; Seppo 2015, 517–518.

⁴¹¹ Simojoki 1968, 64.

⁴¹² Niiranen 2008, 293.

⁴¹³ Ketola 1997, 318–319.

Kirkon suhtautuminen politiikan mukaan tuloon seurakuntavaaleihin oli haastava aihe. Vasemmisto koki positiivisena arkkipiispa Martti Simojoen suhtautumisen työväenliikkeen mukaan tuloon kirkon toimintaan, hänen kannanottonsa työväenliikkeen ja kirkon suhteisiin sekä hänen vierailunsa piispana työväentaloissa.

Puolueiden edustajien haastatteluja lehdissä

Monet puolueet olivat laatineet kirkkopoliittiset ohjelmansa ennen vuoden 1970 seurakuntavaaleja tai käsitelleet ainakin kirkon ja valtion suhteita omissa periaateohjelmissaan (ks. luku 2.1). Puolueiden osallistuminen seurakuntavaaleihin kiinnosti lehtiä, ja ne kyselivät tarkemmin asiaa puoluetoimistojen ja/tai piirien edustajilta. SDP ja SMP ilmoittivat olevansa avoimesti mukana vaaleissa, mutta myös muut puolueet osoittivat olevansa kiinnostuneita niistä.

HS, *AL* ja *KA* haastattelivat puolueiden edustajia eri aikoina ennen vaaleja. *HS*:n heinäkuussa tekemissä haastatteluissa vastaajina olivat puolue- tai tiedotussihteeri tai joku muu toimihenkilö. LKP:n kannan kertoi puheenjohtaja *Pekka Tarjanne* ja SKL:n kannan kansanedustaja Raino Westerholm. *AL*:n marraskuussa tekemissä haastatteluissa vastaajina olivat puoluesihteerit ja *KA*:n elokuussa tekemissä haastatteluissa Oulun piirijärjestöjen ja -toimistojen toimihenkilöt, jotka kommentoivat lähinnä puolueiden osallistumista omalla alueellaan.

HS:n haastatteluissa useimmat puolueet kertoivat antaneensa vaaliohjeita ja suosituksia sekä jäsenilleen että paikallisjärjestöille. Sosialistiset puolueet pitivät politisoitumista hyvänä. Ei-sosialistiset puolueet katsoivat tasoittavansa puoluepeliä ja torjuvansa vasemmiston valtapeliä kirkossa. SKL oli päättänyt valtuuskunnan kokouksessa, että se ei osallistu vaaleihin puoluetunnuksin.⁴¹⁴ *KA*:n kyselyn mukaan puolueet aikoivat olla mukana seurakuntavaaleissa Oulun alueella. Kyselyn vastauksista voi päätellä, että vasemmalla laidalla pidettiin uutta vaalijärjestelmää hyvänä ja kehoitettiin jäsenistöä osallistumaan aktiivisesti vaaleihin.⁴¹⁵

HS:n haastatteluissa kävi ilmi, että SDP kehotti tekemänsä periaatepäätöksen mukaan jäseniään osallistumaan vaaleihin. Puolue ei aikonut mennä liittoon muun vasemmiston kanssa, vaan esiintyi itsenäisenä. Perusosastot ja piirijärjestöt kantoivat päävastuun ehdokasasettelusta. Jos jäsenistä ei löytynyt sopivia ehdokkaita, voitiin hyväksyä mukaan myös muita edistyksellisiä ja sosialidemokraattisen maailmankatsomuksen omaavia seurakuntalaisia. Puolue ei aikonut käyttää rahaa vaaleihin, mutta jotkut kunnallisjärjestöt painattivat lehtisiä, joissa esiteltiin ehdokkaita.⁴¹⁶

⁴¹⁴ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9.

⁴¹⁵ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴¹⁶ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9; AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

SDP oli ollut aktiivinen kirkkoon liittyvissä asioissa jo vuoden 1903 Forssan kokouksesta alkaen. Vuoden 1963 kulttuuripoliittisessa ohjelmassaan puolue oli korostanut, että seurakuntien sosialidemokraattisten jäsenten tulee entistä aktiivisemmin osallistua kirkkoon liittyvien kysymysten käsittelyyn. Kirkkolain eduskuntakäsittelyssä 1960-luvun puolivälissä muutamat SDP:n kansanedustajat vaativat kirkon ja valtion erottamista (ks. luku 2.1). Puolueen kiinnostumista vuoden 1970 seurakuntavaaleista ja näkyvää osallistumista niihin selittää ainakin osittain sen tappio eduskuntavaaleissa saman vuoden maaliskuussa. SDP:n kannanottoihin lienee vaikuttanut myös Ruotsin sosialidemokraattien kirkkopoliittinen keskustelu.

SDP teki tiivistä yhteistyötä kristillisten sosialidemokraattien kanssa (KSDL). Liiton sihteeri *Pekka Lampinen* totesi puheessaan liiton 13. liittokokouksessa elokuussa 1970, että kristillinen vaihtoehto ei suinkaan merkitse porvarillista valintaa. Hänen mukaansa kristillinen sosialidemokratia on todistusta kristinuskon ja sosialismin yhteenkuuluvuudesta. ”Demokraattisesti valittu enemmistö voi säätää lakeja, jotka ovat enemmistön mielipiteiden mukaisia, mutta eivät kiristillisen vähemmistön. Jumalan tahdon ja kristinuskon perusarvojen vastainen laki ei ole yhtään oikeampi, vaikka sen olisikin säätänyt demokraattisesti valittu hallitus diktaattorin sijasta.”⁴¹⁷

KSDL oli SDP:n jäsenten yhdistys, jonka tuli lähentää kirkkoa ja kristillisiä piirejä työväenliikkeeseen. Vuoden 1946 perustamiskokouksessa muun muassa Helsingin yliopiston systemaattisen teologian professori *Yrjö J. E. Alanen* ja pastori *Erkki W. Mohell* liittyivät SDP:hen.⁴¹⁸ He ilmeisesti katsoivat, että SDP:n suhtautuminen kristinuskoon oli muuttunut myönteisemmäksi. Kysymys ei ollut siis pelkästään työväestön suhteesta SDP:hen ja sen uskonnollisiin kantoihin, vaan myös muihin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien suhteesta puolueeseen.

SDP:n toimitsija Oulun piiristä kertoi, ettei puolue ollut kiinnostunut vaaliliitoista. SKDL:n Oulun piirijärjestön työvaliokunta sen sijaan ilmoitti tiedotteessaan, että puolue pyrkii työväen vaaliliittoihin. Jos niitä ei muodostu, puolue perustaa omia listojaan. Kansandemokraatteja ja sosialidemokraatteja yhdisti kuitenkin kiinnostus kirkon varojen käyttöön. SKDL:n tiedotteessa todettiin, että kirkon käyttäminen äärioikeiston poliittisena välikappaleena oli saatava loppumaan.⁴¹⁹ Puolue korosti, että seurakuntavaaleissa on enemmän kysymys henkilövaaleista. Rahaa puolue ei käyttänyt niihin.⁴²⁰ SKDL ei tehnyt varsinaista kirkkopoliittista ohjelmaa 1970-luvun alussa, mutta se esitti muissa ohjelmissa ja muistioissa luterilaisen kirkon erioikeuksien poistamista ja uskonnonvapautta (ks. luku 2.1). Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa sekä SKDL että SDP kärsivät tappion. Vuoden 1972 vaaleissa vasemmiston kannatus vahvistui. Myös kunnallisvaaleissa vasemmistopuolueiden kannatus

⁴¹⁷ KA 226/23.8.1970 Kristilliset sosialidemokraatit valmistautuvat kirkollisvaaleihin, 3.

⁴¹⁸ Koskelainen 2013, 14, 77.

⁴¹⁹ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴²⁰ AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

oli 1970-luvun alussa noususuunnassa, mikä lieenee innostanut niitä vaalityöhön myös seurakuntavaaleissa (ks. luvut 2.2.1 ja 2.2.2).

Huomiota herätti, että SKDL:n listalta valittiin viisi henkilöä Kemin kirkkoneuvostoon. *KA* uutisoi asiasta isoin otsikoin.⁴²¹ Pohjois- ja Itä-Suomessa oli ilmiö, jota kutsutaan ”korpikommunismiin” (”metsäkommunismi”), joka nousi pienviljelmiltä ja työttömyydestä (ks. luku 2.1). Tuskin Kemissä oli kuitenkaan kyse korpikommunismista, koska kaupungin elinkeinoissa teollisuudella oli merkittävä osuus.

Oman näkökulmansa SKDL:n menestykseen tuo se, että lestadiolaisuudella oli vahva kannatus samalla alueella Pohjois-Suomessa. Tutkijat ovat pohtineet, miten uskontokriittinen SKDL ja rauhanyhdistys voivat toimia rinta rinnan ja samat henkilöt toimia kummasakin. Jaakko Nousiainen on väitöskirjassaan tuonut esiin, että tavanomainen uskonnollisuus ja kommunismi voivat hyvin yhdistyä samassa henkilössä. *Jouko Talonen* on väitöskirjassaan todennut, että lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallisen profiilin tutkimuksessa on suhde poliittiseen vasemmistoon yksi haastavampia tutkimuskohteita. Talosen mukaan Pohjois-Suomessa ei vuosina 1907–1929 esiintynyt yhtään lestadiolaista sosialidemokraattien tai kommunistien kansanedustajaehdokasta.⁴²² Tilanne kuitenkin muuttui 1950-luvulle tultaessa. Vuoden 1958 eduskuntavaaleissa tuli valituksi nivalalainen maanviljelijä *Martti Linna* Oulun vaalipiiristä SKDL:n listalta. Hän oli kansanedustajana vuoteen 1970. Linna kuului vuoteen 1961 saakka vanhoillislestadiolaisiin, mutta siirtyi sitten Elämän Sanan ryhmään.⁴²³ Tilanne muuttui kuitenkin 1960-luvulla, jolloin SRK:n kannanotot poliittiseen vasemmistoon muuttuivat entistä jyrkemmiksi.⁴²⁴

Jani Alatalo on tutkinut väitöskirjassaan vanhoillislestadiolaisten julkisuuskuvaa Suomessa 1961–1985 ja tulkinnut, että lestadiolaisten suhtautuminen poliittiseen vasemmistoon oli yleisesti hyvin torjuva. Hän on viitannut muun muassa SKDL:n pohjoissuomalaisen äänenkannattajan Kansan Tahdon artikkeliin 9.7.1976 ”Joudut helvettiin, jos annat äänesi kansandemokraateille”. Siinä lehti kertoi muutamasta lestadiolaisesta, jotka saivat saarnamiesten tuomion halutessaan tietää, missä kohden Raamatussa määriteltiin sopivat puolueet.⁴²⁵ Alatalo on todennut, että *Kaleva*-lehti käsitteli lestadiolaisuudesta samoja aiheita kuin muutkin lehdet, mutta *KA*:n uutisointi oli enemmän heijastelevaa kuin hyökkäävää liikettä kohtaan.⁴²⁶

SMP:n puoluesihteerin *Rainer Lemström* kertoi lehtihaastattelussa, että puolue oli mukana seurakuntavaaleissa lähinnä sen takia, että ”pystymme tasoittamaan kovaa puoluepoliittista peliä. Se ei kuulu kirkon sisälle lainkaan”. Ehdokkailta ei vaadittu puolueen jäsenyyttä. Henkilöt, jotka haluavat kehittää kirkkoa SMP:n ohjelman mukaisesti, voivat olla

⁴²¹ KA 309 15.11.1970 Skdl:n listalta viisi Kemin kirkkoneuvostoon, 12.

⁴²² Talonen 1988, 22, 357.

⁴²³ Tölli 2007, 4,

⁴²⁴ Tölli 2007, 70.

⁴²⁵ Kansan Tahto 133/9.7.1976 Joudut helvettiin jos annat äänesi kansandemokraateille, 1, 6; Alatalo 2014, 90.

⁴²⁶ Alatalo 2014, 199.

ehdokkaana, toisin sanoen uskonnollismieliset henkilöt, jotka ovat yleensä toimineet kirkossa. Puolue julkaisi yhtenäisiä listoja, joiden ilmoitettiin sisältävän heidän jäseniään. Ennakkotietona puoluesihteeri kertoi, että ehdokaiden joukossa olisi myös kansanedustajia.⁴²⁷

Myös SMP:tä kiinnosti kirkon käyttämä huomattava taloudellinen valta.⁴²⁸ SMP:n puoluesihteeri kiteytti puolueen linjan: ”Iskemme ääriivasemmiston ajattelutapaan kirkon rappeuttamiseksi. Haluamme myös vetää kirkon kansaa lähelle.” Puolue käytti 3000 markkaa⁴²⁹ vaalityöhön valmistaen muun muassa tiedotuslehtisen.⁴³⁰ Lokakuussa SMP:n kansanedustaja *Lauri Linna* puhui Ylivieskassa pidetyssä kirkollisvaaleja käsitelleessä tilaisuudessa todeten, että politiikka ei sovi kirkon sisäiseen toimintaan, mutta vaalien onnistumisen takia sen mukanaolo näyttää olevan välttämätöntä.⁴³¹ Jaakko Antilan mukaan SMP innosti kannattajiaan seurakuntavaaleihin. Puolue perusteli aktiivisuutta jopa valtakunnanpolitiikalla: harjoitettu hallituspolitiikka oli johtanut ”moraalittomuuden lisääntymiseen sekä siveellisten arvojen lokaan vetämiseen”.⁴³²

SMP:n puolueohjelmassa vuodelta 1967 todettiin, että ”kirkko on saatettava kansaa lähemmäksi ja sen syvien rivien omaksi” (ks. luku 2.1). Jättämällä vaaleissa omia ehdokaslistoja puolue halusi lähentää kirkkoa ja kannattajiaan, jotka olivat syrjäseutujen vähävaaraista väkeä. SMP:n vaali-intoon oli vaikutusta myös maaliskuun 1970 eduskuntavaaleilla. Niissä puolue oli lisännyt kannatustaan peräti 9,5 prosenttiyksikköä edellisistä vaaleista.

LKP:n puheenjohtaja Pekka Tarjanne⁴³³ katsoi, että seurakuntavaalien politisoituminen oli myönteistä, mutta pelkät puoluepoliittiset intressit eivät saaneet olla määrääviä kirkollishallinnossa. Puolueen ehdokkaat olivat puolueen jäseniä, jotka olivat olleet aiemminkin seurakunnallisesti aktiivisia.⁴³⁴ Oulun alueella liberaalit ja keskusta pyrkivät yhteistyöhön kristillisten ryhmien kanssa.⁴³⁵ LKP:n vuoden 1965 yleisohjelmassa korostettiin uskonnollisen toiminnan ja uskonharjoituksen vapautta. Tämän voi tulkita niin, että liberaaleilla ei ollut mitään sitä vastaan, että puolueet olivat aktiivisia seurakuntavaaleissa. Vuoden 1970 seurakuntavaaleja ajatellen LKP otti sääntöihinsä maininnan kristillisistä arvoista ja julkaisi seurakuntapoliittisen kannanoton (ks. luku 2.1).

⁴²⁷ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9.

⁴²⁸ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴²⁹ Vuoden 1970 rahamäärää 3000 FIM vastaava rahamäärä vuonna 2017 oli 4368,60 EUR muunnettuna elinkustannusindeksillä 1914:1-6=100. Rahanarvonmuunnin 2018.

⁴³⁰ AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

⁴³¹ KA 271/7.10.1970 ”SMP ei hyväksy kirkollista vallankumousta”, 10.

⁴³² Antila 2010, 154.

⁴³³ Pekka Tarjanne oli LKP:n kansanedustaja (23.3.1970–20.9.1977) sekä liikenneministeri (4.9.1972–12.6.1975) ja ministeri sisäasiainministeriössä (4.9.1972–12.6.1975). Eduskunta 2017c.

⁴³⁴ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9.

⁴³⁵ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

Lehtihaastattelussa Kokoomuksen tiedotussihteeri kertoi, että puolue ei pyrkinyt jakamaan valtuustoja puoluepoliittisten periaatteiden mukaan. Paikallisyjärjestöjä oli kehoitettu olemaan aktiivisia. Puolueella ei ollut selvästi puoluepoliittisia listoja. Laaja yleinen yhteistyö oli tarkoituksenmukaista, mutta vaaliliittoja ei ollut suunniteltu. Kokoomus ei ole vaaleja politisoiva puolue. Se ymmärtää vaalien tärkeyden; puolueella on vastuu siitä, että ”vasemmisto ei onnistu valtauspyrkimyksissään”.⁴³⁶ Kokoomus katsoi, että vaaleilla oli enemmän merkitystä kirkolle kuin puolueille. Rahaa puolue ei käyttänyt vaaleihin. Se kehotti jäseniään osallistumaan aktiivisesti kirkollisvaaleihin.⁴³⁷ Oulun alueella Kokoomus oli yhteistyössä ei-sosialistien ja kristillisten piirien kanssa.⁴³⁸ Kokoomus oli jo vuoden 1966 poliittisessa toimintaohjelmassaan linjannut, että suhteellista vaalitapaa oli käytettävä kirkollisissa vaaleissa (ks. luku 2.1). Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa puolue lisäsi äänimääränsä yli neljä prosenttiyksikköä vuoden 1966 vaaleihin verrattuna, mikä varmasti innosti puoluekoneistoa olemaan aktiivinen myös seurakuntavaaleissa.

Keskustapuolueen edustajat kertoivat lehtihaastatteluissa kunnallisyjärjestöjen hoitavan vaaliasiat. Yhteistyötä tehtiin seurakuntatyössä mukana olevien henkilöiden ja kristillisten järjestöjen kanssa.⁴³⁹ Todellisuudessa puolue oli hyvin aktiivinen seurakuntavaaleissa. Jaakko Antila on todennut, että Keskustapuolue tiedosti SMP:n aiheuttaman uhan, ja sen takia puolueen oli mentävä ”täysin palkein” seurakuntavaaleihin.⁴⁴⁰

Keskustapuolueen Oulun piirissä sekä keskustalaiset että oikeistolaiset pyrkivät vaaleissa yhteistyöhön uskonnollisten herätysliikkeiden kanssa. Mitään vasemmistopelkoa puolue ei haastattelun mukaan tuntenut.⁴⁴¹ Keskustapuolueen mukaan vaalit olivat epäpoliittiset, mutta listoilla oli poliittisia ryhmittymiä. Paikalliset henkilöt olivat koonneet listat. Rahaa puolue antoi vain painatus- ja postikuluihin. Puolueväki jakoi aiemmin tehtyä kirkkopoliittista ohjelmaa. Puolue ei tee johtopäätöksiä näiden vaalien tuloksesta muihin vaaleihin.⁴⁴² Kirkkopoliittinen toimikunta oli listannut ennen vuoden 1970 seurakuntavaaleja vaaliohjelmaan keskeisimmät kirkkoa koskevat tavoitteet (ks. luku 2.1).

Jaakko Antila on selostanut laajasti Keskustapuolueen valmistautumista vuoden 1970 seurakuntavaaleihin ja puolueen menestymistä niissä.⁴⁴³ Puolue innosti vaaleihin lehdissä. Maaliskuun 1970 eduskuntavaaleissa koettu raskas tappio oli yksi syy, joka sai puolueen panostamaan seurakuntavaaleihin. Esimerkiksi *KP*:ssa oli heinäkuussa 1970 jaosto-

⁴³⁶ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9; KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴³⁷ AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

⁴³⁸ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴³⁹ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9.

⁴⁴⁰ Antila 2010, 154.

⁴⁴¹ KA 218/15.8.1970 Puolueetkin mukana kirkollisvaaleissa, 1, 14.

⁴⁴² AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

⁴⁴³ Antila 2010, 151–169.

päällikkö *Antti Mäki-Reinikan* kirjoitus seurakuntavaaleista. Siinä hän totesi, että vaikka vaaleissa ei mainita puolueiden kannatusta, niin puolueen kautta voidaan kuitenkin seurakuntavaaleissakin saada oikeat naiset ja miehet päättämään oman seurakuntansa asioista.⁴⁴⁴ Marraskuussa pidetty Keskustapuolueen Keski-Pohjanmaan piirijärjestön kokous antoi kannanoton, jossa se muun muassa kehotti keskustalaisesti ajattelevaa keskipohjalaista väkeä osallistumaan aktiivisesti seurakuntavaaleihin ja antamaan kannatuksensa keskustalaisille ehdokkaille, ”jotka haluavat kaikissa vaiheissa tukea ja edistää kirkon arvokasta työtä kansamme keskuudessa”.⁴⁴⁵

Eino Murtorinne tarkasteli *KP*:ssa Keskustapuolueen suhdetta kirkkoon marraskuussa vaalien alkaessa. Puoluetta oli aiemmin vieroksuttu virallisen kirkon ja papiston piireissä. Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL)⁴⁴⁶ aikaan 1930-luvulla voitiin äärioikeistolaisissa piireissä jopa sanoa, että ”maalaisliittolainen pappi oli Jumalalle kauhistus”. Murtorinne näki tilanteen muuttuneen kuluneina vuosina. Nyt Keskustapuolue oli puolueista ”kirkollisimpia”. ”Suurelle osalle maaseutuväestöä ja muillekin puolueen kannattajakunnasta kirkko ja tietyt kristilliset käsitykset ja arvot ovat epäilemättä todella merkittäviä.”⁴⁴⁷ Murtorinteen mukaan negatiivista oli, jos edellä mainitun katsotaan merkitsevän yleistä katsomuksellista jähmettyneisyyttä. Yhteiskunnallisen muutoksen keskellä voi kristillisten käsitysten korostaminen olla positiivinen asia.

SKL:n ainoa kansanedustaja Raino Westerholm kertoi lehtihaastattelussa, ettei puolue osallistu vaaleihin puoluetunnuksin. Se pyrki saamaan laajat kristilliset joukot osallistumaan vaaleihin. Useat puolueen jäsenet asettuivat ehdokkaiksi, mutta he eivät käyttäneet puolueen nimeä. Mukaan oli pyydetty myös muutamia sosialidemokraatteja, joten ehdokasjoukko ei ollut epäpoliittinen. Mainoksia ei tarvittu, sillä ”hengellisessä elämässä ihmiset ja heidän tekonsa puhuvat puolestaan”.⁴⁴⁸ Puolue voi lähettää kiertokirjeen, mutta ei muuten aikonut käyttää rahaa vaaleihin.⁴⁴⁹ SKL:n yleisohjelmassa vuodelta 1969 korostettiin, että kansankirkkojen ja muiden kristillisten yhdyskuntien toimintaa ja asemaa tulee vahvistaa. Kristillisen toiminnan tulee voida vaikuttaa myös muilla yhteiskunnallisen elämän aloilla. (ks. luku 2.1). Puolueen mukaan kristillinen toiminta voi siis vaikuttaa myös politiikassa. Kirkon piirissä käytiin samaan aikaan keskustelua kristillisen puolueen tarpeellisuudesta. Kanta otti muun muassa arkkipiiispa Martti Simojoki (ks. luku 1.1.3). Yllättävää oli, että SKL oli valmis ottamaan listoilleen myös sosialidemokraatteja. Puolueen kannatus niin eduskunta- kuin kunnallisvaaleissa oli nouseva.

⁴⁴⁴ KP 185/13.7.1970 Jaostopäällikkö Antti Mäki-Reinikka: Kirkkoneuvostojen ja kirkkovaltuustojen vaali, 4.

⁴⁴⁵ KP 302/8.11.1970 Aatepoliittinen keskustelu on nousussa keskustaväen piirissä, 1.

⁴⁴⁶ Isänmaallinen kansanliike (IKL) perustettiin Hämeenlinnassa 5. kesäkuuta 1932. Se oli vasemmiston vastaisen Lapuan liikkeen seuraaja. Mickelsson 2007, 106–107.

⁴⁴⁷ KP 246/12.9.1970 Dosentti: Eino Murtorinne: Keskustapuolue ja kirkko, 4.

⁴⁴⁸ HS 176/4.7.1970 Kirkon vaalit politisoituvat, 5; Puolueet rynnivät kirkon valtaistuimille, 9.

⁴⁴⁹ AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihteerit yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

AL:n haastattelussa vaalien alla TPSL:n puoluesihtööri kertoi, ettei puolue puolueena osallistu vaaleihin eikä käytä rahaa niihin. Paikallisjärjestöt voivat osallistua, jos katsovat sen tarpeelliseksi. Hänen mukaansa ”kirkko on saatava eroon valtiosta. Ja se on tehtävä toisella tavoin kuin kirkollisvaaleilla”.⁴⁵⁰ HS uutisoi valitsijayhdistysten jätettyä listat vaalilautakunnille, että TPSL:kin on pyrkimässä mukaan Mikkeliissä omalla ehdokaslistallaan.⁴⁵¹

Puolueiden mainoksia ja ilmoituksia oli lehdissä vähän, vaikka seurakuntavaalit puolueita kiinnostivatkin. Tähän vaikutti se, että seurakuntavaaleja ei ilmeisesti pidetty yhtä tärkeinä kuin kunnallisia ja valtiollisia vaaleja. Koska valitsijayhdistysten listoissa ei saanut käyttää puoluetunnuksia, olisi puolueiden voinut olettaa omalla ilmoittelullaan tuovan ehdokkaita tai ainakin ehdokaslistoja esiin. Tutkimusseurakuntia koskevia puolueiden ilmoituksia ei tutkimuslehdissä ollut. Otin mukaan seurakuntavaalien listojakin, koska niillä olevien ehdokkaiden joukossa oli puolueisiin kuuluvia. Muutamat valitsijayhdistykset julkaisivat ilmoituksia lehdissä, mutta aina ei niistä käynyt ilmi, mikä puolue tai ryhmittymä oli kyseessä. Kokoomuksella, vasemmistopuolueilla ja Keskustapuolueella oli joitakin ilmoituksia, joissa selvästi kävi ilmi ilmoittajataho.

Marraskuissa pääkirjoituksessa vaalien jälkeen FL kiinnitti huomiota siihen, että vaaleissa oltiin kuin arpajaisissa. Saadut kokemukset puolsivat puoluetunnuksen esillä pitämistä.⁴⁵² HS päätteli, että kansanvaltaistaminen sai kansan käyttämään valtaa. Äänestysprosentti⁴⁵³ nousi, mutta jäi pienemmäksi kuin kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa. Poliittisestikaan ei tapahtunut niin paljon kuin odotettiin. Tosin se saattoi olla näköharha. Vain SDP ja SMP olivat avoimesti mukana. SDP sai suunnilleen saman kannatuksen kuin eduskuntavaaleissa, SMP alle puolet. Lehti katsoi, että vaaleilla ei ollut suurta yleispoliittista merkitystä. Kun tiedettiin vain nimi ja ammatti, monet pitivät osallistumattomuutta umpimähkäistä valintaa parempana. Todellinen osallistuminen toteutuu, kun äänestäjät tietävät, millaisten periaatteiden ihmisiä on ehdokkaina. Kansa käytti valtaa, mutta ehdokkaista olisi pitänyt olla tarkempaa tietoa tarjolla. Puoluetunnuksen tulisi siis olla selvästi näkyvillä.⁴⁵⁴

Vaalien jälkeen AL julkaisi laajan pääkirjoituksen. Positiivista oli, että hallintoelimet olivat uudistuneet ja osallistuminen ollut vilkasta. Lehti kiinnitti myös huomiota vaalien yhteydessä olleisiin ongelmiin. Sen mukaan kirkko epäonnistui vaaleista tiedottamisessa. Myös pitkä äänestysaika ja ehdokaslistojen tunnuksen puuttuminen johti sekaannuksiin. Vaalien ajoittaminen kuudeksi päiväksi oli täysin epäonnistunutta. Samanaikaiset kirkkovaltuuston ja -neuvoston vaalit aiheuttivat ongelmia.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ AL 301/7.11.1970 ”Kahvinporoista voitaisiin ennustaa yhtä hyvin”, Puoluesihtöörin yhtä mieltä ja eri mieltä kirkollisvaaleista, 5.

⁴⁵¹ HS 265/1.10.1970 Tpsl:kin pyrkimässä mukaan Mikkeliissä, 16.

⁴⁵² FL 264/17.11.1970 Laajapohjaisempi (pk), 4.

⁴⁵³ Äänestysprosentti oli 19,8. Sihvo & al. 1973, 82.

⁴⁵⁴ HS 309/15.11.1970 Osallistumisen aikaan (pk), 6.

⁴⁵⁵ AL 309/15.11.1970 Kokemukset opiksi (pk), 8.

Myös *HäSa* tarkasteli, miten vaalien tulos vastasi odotuksia. Osallistuminen oli vilkkaampaa kuin aiemmin, mutta kuitenkin vaisumpaa kuin oli ennakkoon odotettu. Lehden mielestä hallintoelinten uudistuminen ja demokratisoituminen etenivät. Myös nuorten ja naisten osuus kasvoi. Lehti arveli, että seuraavalla kerralla päästään varmasti parempaan. Kirkon politisoitumista ei tapahtunut vaaleissa, sillä poliittisten puolueiden muodostamat vaaliliitot keräsivät vähemmän ääniä kuin epäpoliittiset ja riippumattomat vaaliliitot. Pääkirjoituksen mukaan poliittiset puolueet saivat noin 30 % kokonaisuäänimäärästä. Puolueet eivät saaneet esiintyä omin tunnuksin, joten äänestäjät eivät tieneet, millaista väkeä milläkin listalla oli. Lehti ehdottikin, että seuraavissa vaaleissa otettaisiin käyttöön selvät sanalliset tunnukset. Se arveli, että tunnusten käyttö ei aiheuttaisi mitään vaaraa kirkon asioiden hoidolle.⁴⁵⁶

KP teki pääkirjoituksessa yhteenvetoa vaalituloksesta. Lehden mielestä uusi vaalijärjestelmä vastasi tarkoitustaan. Seurakuntien hallintoelimet olivat sukupuoli-, ikä- ja ammattijakaumaltaan muuttuneet monipuolisiksi. Pelko, että ”vieraat voimat” valloittaisivat kirkon, osoittautui aiheettomaksi. Toisaalta kohtuullinen määrä ”pyhää rauhattomuutta” olisi kirkon kannalta sekä hyödyllistä että toivottavaa. Lopuksi lehti totesi, että seurakuntavaalit toivat kirkkoa ja seurakuntaa hyvän harppauksen keskelle omaa aikaamme.⁴⁵⁷

Seurakuntavaalit olivat tärkeä aihe, joka sai palstatilaa myös pääkirjoituksissa. Lehtien kiinnostus vaaleihin heijastelee kirkon merkitystä yhteiskunnassa. Ehdokaslistoista puuttuvat puoluetunnukset ja muutkin tunnukset puhututtivat ja ärsyttivät. Yhteiseksi toiveeksi tuli, että tunnuksia tulisi voida käyttää ehdokaslistoissa. Lehdet esittivät kuitenkin tietoja puolueiden kannatusluvuista vaaleissa, vaikka tunnuksia ei saanut käyttää. Herää kysymys, miten luotettavina niiden julkaisemia tietoja voidaan pitää.

3.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseurakunnissa

3.3.1 SDP aktiivinen Forssassa

Forssan Lehti ja *Hämeen Sanomat* uutisoivat Forssan vaaleista. *FL*:ssä oli 38 uutisjuttua ja *HäSa*:ssa 68, joista osassa käsiteltiin Forssan seurakunnan vaaleja. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi kunkin Forssan kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1970 valitun henkilön yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt), samoin Koijärveltä valittujen valtuutettujen yhteydet.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ *HäSa* 310/17.11.1970 Kirkon vaalien jälkeen (pk), 4.

⁴⁵⁷ KP 308/14.11.1970 Vaalien jälkeen (pk), 4.

⁴⁵⁸ VSA taul; **Forssa:** *Vaalitulokset 1970*: FSRKA kuul 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut; *FL* 251/31.10.1970 Viljelijäväestöllä edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa, Forssan srk:n hallintoelimissä suurin edustus toimihenkilöillä, 2; *FL* 260/12.11.1970 Nimet vaihtuivat – suhteet säilyivät

Ehdokaslistojen jättämisen jälkeen *FL* uutisoi valtuustoehdokkaista. Forssa oli yhteistaloudessa Koirjärven kanssa, joten seurakunnilla oli yhteinen kirkkovaltuusto, johon valittiin Forssasta 27 ja Koirjärveltä yhdeksän valtuutettua. Kummallakin seurakunnalla oli oma kirkkoneuvostonsa. Forssan kirkkoneuvostoon valittiin 12 jäsentä ja Koirjärven kirkkoneuvostoon kuusi jäsentä. Forssan seurakunnassa jätettiin kuusi ehdokaslistaa. Poliittisista puolueista omalla listallaan esiintyi vain SDP.⁴⁵⁹ Tämä oli ymmärrettävää, kun otetaan huomioon puolueen vankka kannatus Forssassa (ks. taulukot 4 ja 7).

FL julkaisi lokakuun lopussa uutisen seurakuntien hallintoelinten sosio-ekonomisesta ryhmityksestä. Tiedot oli kerätty kirkon tilastolomakkeilta vuoden 1966 lopussa vallinneen tilanteen mukaan. Ammattia koskevien tietojen lisäksi (tarkemmin luvussa 6.4) tutkimuksessa oli tarkasteltu sukupuolijakaumaa hallintoelimissä. Koko maassa naisten osuus kirkkovaltuustoissa oli 14,6 %, kirkkoneuvostoissa 26, 7 % ja kirkkohallintokunnissa 2 %. Ennen vaaleja toimineessa Forssan ja Koirjärven yhteisessä kirkkovaltuustossa edusti Forssan seurakuntaa 21 miestä ja viisi naista ja Koirjärven seurakuntaa kahdeksan miestä ja yksi nainen. Forssan kirkkoneuvostossa oli kolme naista ja kuusi miestä. Koirjärven kirkkoneuvostossa oli kaksi naista ja neljä miestä.⁴⁶⁰

Forssassa oli evankelisella herätysliikkeellä vahva kannatus. Evankeliset halusivat omalta osaltaan olla vaikuttamassa seurakunnan päätöksentekoon ja olivat niin ollen aktiivisia myös 1970-luvun seurakuntavaaleissa. Herätysliikkeen merkitystä Forssassa on valaistu 1900-alusta saakka selvittämällä sen ja työväenliikkeen suhteita. Paavo Kortekangas on todennut Hämeen maaseutua koskevassa tutkimuksessaan, että vuoden 1907 eduskuntavaaleissa ei kristillisillä tunnuksilla ollut menestystä Hämeessä. Yhtään pappia ei valittu,

Forssan seurakunnan hallintoelimissä, Kirkkovaltuustoon 20 ja kirkkoneuvostoon 7 uutta jäsentä, 3; HäSa 305/12.11.1970 Forssassa käytti äänioikeutta 1513, 8. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: HäSa 6/8.1.1970 Forssan valtuusto yhä ministerijohtoinen, 3; HäSa 7/9.1.1970 Forssan kunnalliset lautakunnat, 3; FKA kvlptk 1972; FKA kvlptk 1976; Eduskunta 2014g. *Sidosryhmät*: FL 39/18.2.1970 Forssan maataloustuottajat esimerkillisen yksimielisiä – maatalousseura perustettiin vähin puhein, 3; HäSa 63/6.3.1970 Matti Mäkitulokas Forssan maamiesseuran puheenjohtaja, 6; FL 268/21.11.1970 Forssan ja Tammelan maatalousseuroilla tiivis yhteistoiminta, 5; HäSa 320/26.11.1970 Forssan maataloustuottajien yhdistykselle oma johtokunta, 3; FL 272/26.11.1970 Maataloustuottajain Forssan yhdistykselle uusi johtokunta, 3; VSA tied Jukka Teinisen sähköpostiviesti 25.4.2017.

Koirjärvi: *Vaalitulokset 1970*: HäSa 304/10.11.1970 Koirjärven sopuvaalit, 7; FL 239/17.10.1970 Koirjärven seurakunnassa yllättäen sopuvaalit, 3. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: FKA kvlptk 1972; FKA kvlptk 1976. *Sidosryhmät*: FL 39/18.2.1970 Forssan maataloustuottajat esimerkillisen yksimielisiä – maatalousseura perustettiin vähin puhein, 3.

⁴⁵⁹ FL 225/1.10.1970 Kirkollisvaalien ehdokaslistoja jätettiin melko vähän L-Hämeessä, 3; FL 239/17.10.1970 Koirjärven seurakunnassa yllättäen sopuvaalit, 3.

⁴⁶⁰ FL 251/31.10.1970 Viljelijäväestöllä edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa, Alarivi: Forssan srk:n hallintoelimissä suurin edustus toimihenkilöillä, 2.

eikä kristillinen työväenpuolue⁴⁶¹ eivätkä ”evankelis-luterilaiset” saaneet edustajia Hämeen eteläisestä ja pohjoisesta vaalipiiristä. Sama toistui vuoden 1908 eduskuntavaaleissa.⁴⁶² Kortekankaan mukaan sosialidemokraattinen puolue oli Hämeen maaseudulla hyväksytty tilattomien omaksi puolueeksi, jota äänestettiin, vaikka se oli kirkon vastainen. Kristillisestä työväenpuolueesta ei ollut sille kilpailijaa.⁴⁶³ Forssassa oli laajaa evankelista herätystä jo 1800-luvun loppupuolella.⁴⁶⁴ Kortekangas on todennut, että myös 1900-luvun alussa oli evankelisuudella vahva vaikutus Lounais-Hämeessä. Sen ansiosta kirkollinen muutos tapahtui Forssassa myöhemmin kuin muissa teollisuuskeskuksissa. Häme oli poliittisesti punainen, mutta samalla kirkollisuus säilyi suunnilleen ennallaan.⁴⁶⁵

Voitto Huotarin mukaan evankelisessa liikkeessä työväenkysymys ja sosialismi ovat heittäneet keskustelua, koska liike on toiminut Etelä-Suomen teollisuuspaikkakunnilla. Ääriivasemmisto on uskonnonvastaisena torjuttu. Maaseudun evankelinen väki oli suuntautunut Keskustapuolueen kannattajiksi, samoin vanhoillislestadiolaiset, jotka olivat suhtautuneet kielteisimmin sosialismiin.⁴⁶⁶ Paavo Kortekankaan mukaan kirkollinen aktiivisuus ja sosialismin kannatus viihtyivät rinnan.⁴⁶⁷ Teemu Kakkuri on väitöskirjassaan todennut, että puoluepoliittisesti evankelisuus säilyi neutraalina ja passiivisena. Hänen mukaansa evankelinen liike ei politisoitunut eikä toiminut vuorovaikutussuhteessa puoluepolitiikkaan, vaikka Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) johtokuntaan valittiin 1950-luvulla Maalaisliiton entinen puheenjohtaja ja moninkertainen ministeri *Viljami Kalliokoski* sekä yksi puolueen piirishteereistä. Myös työväenpuolueista oli henkilöitä mukana evankelisten toiminnassa. Loimaan evankelisen kansanopiston johtaja *Pentti Niemi* valittiin kansanedustajaksi sosialidemokraattien listalta vuonna 1948.⁴⁶⁸ Toisaalta Kakkuri on todennut suomalaista herätystä käsittelevässä kirjassaan evankelisuuden yhteiskunnallisesta ja poliittisesta profiilista ”heterogeeninen suhtautuminen yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja eteläsuomalaisten yhteydet vasemmistolaisuuteen”.⁴⁶⁹

Hannu Suni on väitöskirjassaan *Sekularisaation puristuksessa* tuonut esiin, että Forssassa monet opettajat olivat mukana seurakunnan toiminnassa. Esimerkiksi uskonnon ja psykologian lehtori *Vieno Saraste* oli 1950-luvulla Forssan kirkkoneuvostossa ja -valtuustossa. Toisaalta työväenliikkeen ja seurakunnan työntekijöiden välille syntyi hyvää yhteis-

⁴⁶¹ Paavo Kortekangas tarkoittanee kristillisellä työväenpuolueella Suomen Kristillistä Työväenliittoa (KTL), joka toimi vuosina 1907–1919. Mickelsson 2007, 76.

⁴⁶² Kortekangas 1967, 126, 130.

⁴⁶³ Kortekangas 1967, 132, 207.

⁴⁶⁴ Ojanen 1973, 103.

⁴⁶⁵ Kortekangas 1967, 208–209.

⁴⁶⁶ Huotari 1981, 177–179.

⁴⁶⁷ Kortekangas 1967, 210.

⁴⁶⁸ Nieminen 2010, 67; Kakkuri 2011, 108, 188; Eduskunta 2014f.

⁴⁶⁹ Kakkuri 2014, 185.

työtä. Forssan kirkkoherrana vuosina 1937–1949 toiminut *K. E. Salonen* oli myös evankelisen liikkeen keskeinen vaikuttaja.⁴⁷⁰

Heikki Mäkeläinen on lisensiaattitutkimuksessaan käsitellyt vuoden 1969 luottamushenkilöiden mukana oloa herätysliikkeissä. Maaseudulla evankelisiin liikkeisiin kuului 17,5 % luottamushenkilöistä. Kaupungeissa vastaava luku oli hieman yli 9 %. Herännäisyys oli kaupungeissa lähes samalla tasolla. Rauhanyhdistykseen kuuluvien osuus sekä maaseudulla että kaupungeissa oli noin 5 %.⁴⁷¹ Kysymyksessä oli otantatutkimus, joten mukana olevien seurakuntien kuuluminen eri herätysliikkeiden vaikutuspiiriin ei ole yksiselitteinen. Mäkeläinen tarkasteli myös väitöskirjassaan luottamushenkilöiden osallistumista herätysliikkeisiin vuonna 1972. Otannassa olivat mukana samat seurakunnat. Evankelisen liikkeen kannattajien määrä oli maaseudulla pysynyt ennallaan vuoteen 1969 verrattuna. Muiden herätysliikkeiden osuus jäi alle 10 %:n.⁴⁷²

Seurakuntavaalien äänestyksen päätyttyä vuonna 1970 *FL* ja *HäSa* uutisoivat tuloksesta Forssan kaupunkiseurakunnassa. Nimet olivat suurimmalta osalta vaihtuneet, mutta eri väestöpiirin edustus vastasi likipitään nykyisiä asetelmia, kertoi rovasti *Matti Jousimaa*⁴⁷³. Kirkkovaltuustoon valituista 27 jäsenestä oli uusia 20. Kirkkoneuvostossa oli viisi aiemmin mukana ollutta, uusia oli seitsemän. *HäSa* kertoi, että Forssassa oli äänioikeutettuja 8 418 ja äänestäneitä 1 513.⁴⁷⁴ Äänestysprosentti oli hieman alle 18. *Kirkkovaltuustoon* valittavista sai eniten ääniä ehdokaslista V (788 ääntä) 15 valtuutettua. Tällä ehdokaslistalla oli useita SLEY:n toiminnassa mukana olleita. Listalla oli myös henkilöitä, jotka oli valittu Kokoomuksen tai Keskustapuolueen ehdokaslistoilta kaupunginvaltuustoon. Ehdokaslista VI⁴⁷⁵ sai toiseksi eniten ääniä (498 ääntä) yhdeksän valtuutettua (SDP:n lista). Vaalien ääniharava oli SDP:n ehdokaslistalta valittu kauppatieteiden tohtori *Jorma Pasanen* 104 äänellä. Ehdokaslistalta I (114 ääntä) valittiin kaksi valtuutettua ja ehdokaslistalta IV (74 ääntä) yksi valtuutettu. Ehdokaslistoilta II ja III ei tullut ketään valituksi. *Kirkkoneuvoston* valinnoissa sai eniten ääniä ehdokaslista V (623 ääntä) kuusi edustajaa. Myös tällä listalla oli ainakin yksi SLEY:n toiminnassa mukana ollut henkilö sekä Kokoomukseen ja Keskustapuolueeseen kuuluvia kaupunginvaltuutettuja. Ehdokaslistalta VI (513 ääntä) valittiin viisi edustajaa (SDP:n lista). Ehdokaslistalta I (178 ääntä) valittiin yksi edustaja.

⁴⁷⁰ Suni 2005, 141.

⁴⁷¹ Mäkeläinen 1971, 35–37.

⁴⁷² Mäkeläinen 1974, 112.

⁴⁷³ Rovasti Matti Jousimaa (1908–1981) oli Forssan vt. kirkkoherrana vuosina 1949–1950 ja kirkkoherrana vuosina 1950–1972 ja Tammelan rovastikunnan lääninrovasti vuosina 1959–1972. Suomen teologit ja kirkkomuusikot 1974 ja Suomen teologit 1982.

⁴⁷⁴ FL:n mukaan äänestäneitä oli 1 510, sillä lehti oli jättänyt pois kolme ehdokaslistojen ulkopuolisille ehdokkaille annettua ääntä. FL 260/12.11.1970 Nimet vaihtuivat – suhteet säilyivät Forssan seurakunnan hallintoelimissä, 3.

⁴⁷⁵ Ehdokaslista VI:lla oli ehdokkaana kaupunkineuvos Eino Raunio (1909–1979), mistä voi päätellä, että kyseessä oli SDP:n lista. Raunio oli SDP:n kansanedustaja (1.9.1939–22.3.1970) ja valtionvarainministeri kahdessa hallituksessa (1.1.1968–21.3.1968 ja 22.3.1968–13.5.1970). Eduskunta 2014g.

Ehdokaslistoilta II, III ja VI ei tullut valituksi yhtään edustajaa.⁴⁷⁶ Kirkkovaltuustoon valituista naisia oli kahdeksan ja miehiä 19. Kirkkoneuvostoon valituista naisia oli neljä ja miehiä kahdeksan.⁴⁷⁷ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin ja järjestöihin on tarkasteltu luvussa 6.

Forssa ja Koijärvi olivat muodostaneet seurakuntayhtymän vuonna 1969, joten myös Koijärven seurakunnasta valittiin valtuutettuja Forssan ja Koijärven yhteiseen kirkkovaltuustoon. Koijärvellä näytti ensin, että siellä olisivat tulossa normaalit vaalit, mutta vaalilautakunnan kokouksessa selvisi yllättäen, että kaksi ehdokkaita asettanutta ryhmittymää olivat päättäneet yhdistää voimansa, joten kysymyksessä olivat sopuvaalit. Lista oli lähinnä oikeiston lista, sillä vasemmisto ei jättänyt ehdokaslistaa. Yhteiseen kirkkovaltuustoon tuli Koijärveltä kolme ”vanhaa” valtuutettua, mutta koijärveläisten oma kirkkoneuvosto ”pesi kasvojaan”, kirjoitti FL.⁴⁷⁸ Koijärveltä valituista naisia oli kaksi ja miehiä seitsemän.⁴⁷⁹

Vaikka puoluetunnuksia ei saanut käyttää, oli seurakuntavaaleissa paljon ehdokkaita, jotka olivat olleet kunnallisvaaleissa ehdokkaina SDP:n, Kokoomuksen tai Keskustapuolueen listoilla. Näin oli mahdollista saada tietoa seurakuntavaalien ehdokaslistojen taustoista. Juha Kauppinen on todennut vuoden 1986 seurakuntavaaleja koskevassa tutkimuksessaan, että kysymys valitsijayhdistysten puoluepoliittisuudesta on ongelmallinen. Puolueiden kunnallisjärjestöt eivät olleet aina käsitelleet valitsijayhdistysten kokoonpanoja, vaan valitsijayhdistyksen ovat voineet perustaa tiettyä puoluetta lähellä olevat tai siihen kuuluvat henkilöt.⁴⁸⁰

SDP:n kannatus kunnallisvaaleissa oli vakaata 1970-luvulla, ja se menestyi hyvin myös seurakuntavaaleissa. Kuitenkin ei-sosialistien lista, jolla oli todennäköisesti myös seurakuntaväkeä, sai eniten edustajia niin kirkkovaltuustoon kuin -neuvostoon. Kokoomuksen kannatus kunnallisvaaleissa Forssassa nousi koko 1970-luvun mutta väheni eduskuntavaaleissa. Keskustapuolueen kannatus lähti nousuun vuosikymmenen lopussa niin eduskunta- kuin kunnallisvaaleissa. Raivio on todennut, että puoluejäsenet osallistuvat seurakuntavaaleihin aktiivisesti. Oma kysymyksensä on, missä määrin puolueaktiivisuus toimii omana kiihokkeena ehdokkuudessa ja missä määrin siihen liittyy aktiivisuus seurakunnan toiminnassa. Toisaalta oma perhe voi vaikuttaa äänestysaktiivisuuteen. Jos puoliso on mukana seurakunnan toiminnassa tai puolueessa, vaikuttaa se toiseenkin puolisoon.⁴⁸¹

Forssan kirkkoneuvostoon valituista suurimman vertausluvun sai Kokoomuksen listalla kunnallisvaaleissa ollut rehtori *Ossian Rajasaari* (lista V), toiseksi tuli SDP:n listalla

⁴⁷⁶ FL 260/12.11.1970 Nimet vaihtuivat – suhteet säilyivät Forssan seurakunnan hallintoelimissä, 3; HäSa 305/12.11.1970 Forssassa käytti äänioikeutta 1513, 8; FSRKA kuuli 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut.

⁴⁷⁷ VSA taul.

⁴⁷⁸ FL 225/1.10.1970 Kirkollisvaalien ehdokaslistoja jätettiin melko vähän L-Hämeessä, 3; FL 239/17.10.1970 Koijärven seurakunnassa yllättäen sopuvaalit, 3; HäSa 304/10.11.1970 Koijärven sopuvaalit, 7.

⁴⁷⁹ VSA taul.

⁴⁸⁰ Kauppinen 1987, 9.

⁴⁸¹ Raivio 1994, 151.

kunnallisvaaleissa ollut kauppatieteiden tohtori Jorma Pasanen (lista VI). Kolmas oli nimismies *Paavo Rautkallio* (lista V). Valtuustoon korkeimman vertausluvun sai Rajasaari, toinen oli Pasanen. Kolmanneksi tuli kansalaiskoulun johtaja *Aaro Lähdekorpi* (lista V), joka oli aktiivinen evankelisessa liikkeessä.⁴⁸² Valinnoissa näkyy Heikki Mäkeläisen tutkimuksessa esiin tullut asia, että seurakuntalaiset valitsivat itseään arvostetumpia. Forssan seurakuntavaaleissa valituista luottamushenkilöistä monet muutkin kuin Lähdekorpi olivat aktiivisia evankelisessa liikkeessä (ks. luku 6).

3.3.2 Sopuvaalit Merijärvellä

Kaleva, *Keskipohjanmaa*, *Kalajokilaakso*, *Pyhäjokiseutu* ja *Raahen Seutu* ovat tutkimuksessa mukana olevat lehdet, joiden levikkialueeseen Merijärvi kuului. Nämä lehdet uutisoi-
vat eniten seurakuntavaaleista Merijärvellä. Myös *Helsingin Sanomat* uutisoi Pohjois-Suomen ehdokkaista ja valinnoista. KA:ssa oli 52 uutisjuttua, KP:ssa 55, KL:ssa 16, PY:ssa 12 ja RS:ssa 8. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Merijärven kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1970 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁴⁸³

Kirkon ja seurakunnan tilaa Merijärvellä kuvaa RS:n ja PY:n uutisointi piispa *Hannes Leinosen*⁴⁸⁴ suorittamasta piispantarkastuksesta huhtikuussa 1970. Piispa oli todennut, että seurakunnallinen elämä Merijärvellä oli erittäin vireää. Seurakunnan hengellisessä elämässä kaikki oli rakentunut ja mennyt hyvin eteenpäin. Kirkossakävijöiden ja ehtoolliselle osallistuneiden määrä oli voimakkaasti noussut. Varhaisnuoriso- ja nuorisotyö oli päässyt hyvään alkuun.⁴⁸⁵ Yhtenä syynä viime mainittuun lienee se, että Merijärven seurakunta ja Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys (SRK) järjestivät yhteistyössä leiririppikouluja vuosina 1967–1972.⁴⁸⁶ Myös muuten Merijärven seurakunta ja Merijärven rauhanyhdistys tekivät

⁴⁸² VSA taul.

⁴⁸³ VSA taul; *Vaalitulokset 1970*: MSRKA vypa A 29.9.1970; MSRKA vypa B 29.9.1970; MSRKA vlptk 3.10.1970; MSRKA vlptk 12.10.1970; MSRKA vlptk 14.11.1970; MSRK kuul 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut; VSA tied TT Yrjö Talan sähköpostiviesti 6.11.2017; Kirkko keskellä kylää 1979, 228, 231–232; PY 76/3.10.1970 Seurakuntavaaleihin valmistaudutaan Pyhäjokialueella: Kaikkiaan 25 ehdokaslistaa, vain Merijärvellä sopuvaalit, 2; KA 266/2.10.1970 Merijärven kirkollisvaaleihin yksi lista, 2. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: MKA kvlptk 1972; MKA kvlptk 1976; RS 11/27.1.1970 Entinen puheenjohtaja Merijärven valtuustolle, 1. *Kuuluminen rauhanyhdistykseen/uusheräykseen*: Alaranta 1999, 30, 39; Eskola 1999, 63; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017. *Sidosryhmät*: PY 27/8.4.1970 Merijärven maatalouskerho palkitsi ahkeria, 3; PY 86/11.11.1970 Merijärven maataloustuottajat kokoussivat, 1.

⁴⁸⁴ Piispa Hannes Leinonen oli taustaltaan lestadiolainen, mikä saattoi vaikuttaa hänen mielipiteeseensä.

⁴⁸⁵ RS 46/21.4.1970 Piispa Leinonen Merijärvellä: Seurakunnallisessa elämässä rakentumista ja eteenpäinmenoa, 1, 6; PY 31/22.4.1970 Piispa Hannes Leinonen tarkastuksessa: Merijärvellä hiippakunnan ahkerimmat kirkossakävijät, 3, 4.

⁴⁸⁶ Alaranta 1979, 178.

tiivistä yhteistyötä pyhäkoulu-, päiväkerho-, nuoriso-, diakonia- ja vanhustyössä.⁴⁸⁷ Rauhanyhdistyksen sihteerinä toimi 1960- ja 1970-luvuilla Merijärven kirkkoherra *Pekka Kinunen* (1964–1972). Myös kirkkoherrana vuosina 1973–1984 toiminut Yrjö Tala oli aktiivisesti mukana rauhanyhdistyksen toiminnassa ja toimi yhdistyksen sihteerinä vuonna 1976.⁴⁸⁸

Merijärven seurakunnan sopuvaaleissa oli jätetty yksi ehdokaslista kirkkoneuvoston vaalissa. Listalla oli yhdeksän ehdokasta. Myös kirkkovaltuuston vaaliin oli jätetty yksi ehdokaslista, jolla oli 18 ehdokasta. Ehdokkaiden asettelussa oli pyritty huomioimaan tasapuolisesti eri piirit ja seurakunnan eri alueet.⁴⁸⁹ Kirkon yhteiskunnallinen toimikunta oli kesäkuussa omassa lausunnossaan kehottanut välttämään sopuvaaleja, jotta tarjolla olisi eri ryhmien ehdokkaita ja mahdollisimman moni käyttäisi äänioikeuttaan.⁴⁹⁰ Kirkkolakivaliokunnan mietintöä vuoden 1968 kirkolliskokouksessa käsiteltäessä oli todettu, että Ruotsissa 58 %:ssa seurakuntia päätyi sopuvaaleihin.⁴⁹¹ Siellä ne eivät olleet ongelma. Sopuvaaleja Merijärvellä selitti puoluejakauma ja lestadiolaisuuden merkittävä asema.

Kansanedustaja, myöhemmin ministeri ja Oulun läänin maaherra *Erkki Haukipuro*⁴⁹² oli vaikuttamassa vuoden 1970 sopuvaaleihin Merijärvellä. Taustalla oli pyrkimys yhtenäisyyteen ja siihen, että seurakuntavaalit olisivat poliittisten puolueiden ulkopuolella. Se oli myös SRK:n tavoite: Jos sopuvaalit eivät onnistu, vaaleihin mennään omilla listoilla. Haluttiin siten sekoittaa poliittiset ympyrät.⁴⁹³

Vaalilautakunta oli koolla 12.10. ja päätti, että kirkkoneuvoston listalta valitaan kuusi ensimmäistä varsinaiseksi jäseniksi ja kolme seuraavaa varamiehiksi ilman äänestystä. Kirkkovaltuuston ehdokaslistalta vaalilautakunta päätti ilman äänestystä valita 12 ensimmäistä ehdokasta varsinaiseksi jäseniksi ja seuraavat varajäseniksi.⁴⁹⁴ Vaalilautakunta kokoontui jälleen 14.11. ja laati kuulutuksen sopuvaaleista. Se luettiin kirkossa 15.11.⁴⁹⁵ Merijärven kirkkovaltuuston varsinaisina jäseninä oli 10 miestä ja kaksi naista. Kirkkoneuvoston varsinaiseksi jäseniksi valittiin viisi miestä ja yksi nainen.⁴⁹⁶

Verrattaessa seurakuntavaaleissa valittuja kunnallisvaaliehdokkaisiin ja kunnanvaltuustoon valittuihin osoittautuivat monet Keskustapuolueen ja jotkut SMP:n ehdokkaiksi kunnallisvaaleissa. Keskustapuolueen osuus äänistä kunnallisvaaleissa oli vuonna 1968 yli

⁴⁸⁷ Alaranta 1999, 32–33.

⁴⁸⁸ Alaranta 1979, 178–179; Alaranta 1999, 39.

⁴⁸⁹ PY 76/3.10.1970 Seurakuntavaaleihin valmistaudutaan Pyhäjokialueella: Kaikkiaan 25 ehdokaslistaa, vain Merijärvellä sopuvaalit, 2; KA 266/2.10.1970 Merijärven kirkollisvaaleihin yksi lista, 2; MSRKA vypa 3.10.1970; MSRKA vlptk 14.11.1970.

⁴⁹⁰ FL 125/4.6.1970 Kirkollisissa vaaleissa vältettävä sopuvaalit, 2.

⁴⁹¹ Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968, 324–325.

⁴⁹² Eduskunta 2014b.

⁴⁹³ VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

⁴⁹⁴ MSRKA vlptk 12.10.1970.

⁴⁹⁵ MSRKA vlptk 14.11.1970.

⁴⁹⁶ VSA taul.

65 % ja nousi vuonna 1980 lähes 80 %:iin. Useat olivat mukana Merijärven rauhanyhdistyksen toiminnassa tai kuuluivat uusheräneisiin.⁴⁹⁷ Seurakuntavaaleissa valittujen kytköksiä kunnan hallintoelimiin ja lestadiolaisuuteen on tarkasteltu luvussa 6.

3.3.3 Kokoomus vahvisti asemiaan Vihdissä

Länsi-Uusimaan levikkialueeseen kuului Vihti. Lehti käsitteli 25 uutisjutussa vuoden 1970 seurakuntavaaleja. Monissa niistä kerrottiin Vihdin seurakuntavaaleista. Pääkirjoituksia ei vaaleista ollut yhtään. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Vihdin kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1970 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁴⁹⁸

LU julkaisi 15.10. ja 29.10. tiedot Vihdin seurakunnan valitsijayhdistyksistä ja niiden ehdokkaista. Kirkkovaltuustoon oli neljä valitsijayhdistystä, samoin kirkkoneuvostoon. Kirkkovaltuuston vaaliin oli asetettu 104 ehdokasta ja kirkkoneuvoston vaaliin 56 ehdokasta.⁴⁹⁹ Vaalien päätyttyä *LU* uutisoi seurakuntavaalien tuloksesta. Kirkkovaltuustoon valittiin 28 jäsentä ja kirkkoneuvostoon 12 jäsentä. Lehti luetteli valittujen nimet. *Kirkkovaltuustoon* valittiin ehdokaslistalta I (726 ääntä) 16 valtuutettua. Listalla oli kunnallisvaaleissa Kokoomuksen ehdokkaina olleita. Puolue saattoi olla vaaliliitossa SKL:n kanssa, koska yksi tältä listalta valittu oli SKL:n edustajana kunnanvaltuustossa. Ehdokaslistalta II (60 ääntä) valittiin yksi valtuutettu (SMP:n lista), ehdokaslistalta III (315 ääntä) kuusi valtuutettua (SDP:n lista)⁵⁰⁰ ja ehdokaslistalta IV (237 ääntä) viisi valtuutettua. Tällä listalla oli Keskustapuolueen ehdokkaana kunnallisvaaleissa olleita henkilöitä. Mahdollinen vaaliliitto jonkin toisen puolueen kanssa ei käynyt ilmi. *Kirkkoneuvostoon* valittiin ehdokaslistalta I (312

⁴⁹⁷ VSA taul.

⁴⁹⁸ VSA taul; *Vaalitulokset 1970*: VSRKA vlptk 14.11.1970; VSRKA vhlöt 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut; LU 116/15.10.1970 Seurakuntavaaleissa Vihdissä 160 ehdokasta, 8; LU 122/29.10.1970 Alueellamme 414 kirkkoneuvoston ja 839 kirkkovaltuuston ehdokasta, 1; LU 129/17.11.1970 Vihdin valtuustoon 20 uutta jäsentä, 3. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: VKA kvlptk 1972; VKA kvlptk 1976; LU 7/20.1.1970 Veikko Helle 14. kerran Vihdin valtuuston johtoon, 1; LU 34/24.3.1970 Ahti Nurmi Vihdin liiketoimintajäsen puheenjohtajaksi, 5.

⁴⁹⁹ LU 116/15.10.1970 Seurakuntavaaleissa Vihdissä 160 ehdokasta, 8; LU 122/29.10.1970 Alueellamme 414 kirkkoneuvoston ja 839 kirkkovaltuuston ehdokasta, 4.

⁵⁰⁰ Vuonna 1945 tuli ensimmäinen sosialidemokraatti Vihdin seurakunnan hallintoon, kun kunnallislautakunnan esimies Tuomo Heinänen valittiin kirkkovaltuustoon. Vuonna 1952 kirkkovaltuustoon valittiin kaksi tunnettua sosialidemokraattia; Vihdinseudun Osuusliikkeen liikkeenhoitaja Toivo Litja ja maalari Uno Elopuro. Seuraavina vuosina sosialidemokraattien määrä kasvoi sekä kirkkovaltuustossa että kirkkoneuvostossa. 1950-luvun loppupuolella sosialistien ja ei-sosialistien valtasuhteet vaihtelivat Vihdin seurakunnan hallintoelimissä. 1960-luvun alussa kirkkovaltuuston ja neuvoston kokoonpano vastasi melko hyvin vihtiläisen yhteiskunnan rakennetta. Ketola 1997, 324–327.

ääntä)⁵⁰¹ kolme edustajaa (SDP:n lista) ja ehdokaslistalta II (205 ääntä) kaksi edustajaa, joiden taustaryhmä ei käynyt ilmi. Ehdokaslistalta III (709 ääntä) valittiin seitsemän edustajaa. Listalla oli yksi kunnallisvaaleissa Kokoomuksen ehdokkaana ollut henkilö. Ehdokaslista IV sai 67 ääntä ja jäi ilman edustajia. Ei käynyt ilmi, kenen lista se oli. Äänioikeutettuja oli 6 933 ja äänestäneitä 1 350 henkilöä. Äänestysprosentti oli 19,5.⁵⁰² Kirkkovaltuustoon valituista naisia oli yhdeksän ja miehiä 19. Kirkkoneuvostoon valituista naisia oli seitsemän ja miehiä viisi.⁵⁰³ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin ja järjestöihin on tarkasteltu luvussa 6.

Vihdissä Kokoomuksen kannatus nousi voimakkaasti sekä kunnallis- että eduskuntavaaleissa. Suuntaus oli samanlainen seurakuntavaaleissa. Ei-sosialistien lista, jolla oli useita Kokoomuksen ehdokkaana kunnallisvaaleissa olleita, sai ylivoimaisesti eniten ääniä ja siten myös edustajia kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon. Toiseksi eniten ääniä sai SDP:n ehdokaslista. Kunnallisvaaleissa 1970-luvulla SDP:n kannatus säilyi vakaana 30 %:n tuntumassa mutta väheni eduskuntavaaleissa. Keskustapuolueen ääniosuus väheni sekä kunnallis- että eduskuntavaaleissa 1970-luvulla.

Kirkkoneuvostoon valituista sai suurimman vertausluvun rouva *Bernice Brummer* (lista III). Toiseksi tuli agronomi *Eeva Tuurna* samalta listalta. Kolmantena oli SDP:n listalta kaupunginvaltuustoon valittu työasiamies *Aino Mansikkaviita* (lista I). Kirkkovaltuustoon valituista sai suurimman vertausluvun pastori *Antero Valtonen* (lista I), joka oli SKL:n edustajana kunnanvaltuustossa. Samalta ehdokaslistalta sai toiseksi suurimman vertausluvun filosofian kandidaatti *Henrik Brummer*. Kolmanneksi tuli puuseppä *Esko Helle* SDP:n listalta.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan 307 ääntä. VSRKA kkptk 14.11.1970; VSRKA vhlöt 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut.

⁵⁰² LU 129/17.11.1970 Vihdin valtuustoon 20 uutta jäsentä, 3; VSRKA kkptk 14.11.1970; VSRKA vhlöt 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut.

⁵⁰³ VSA taul.

⁵⁰⁴ VSA taul.

4 VUODEN 1974 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUEET NOSTIVAT PROFIILIAAN

4.1 Lehdet aktiivisia vaalitiedottajia

Talouselämässä 1970-luvun alku oli nopean suhdannenousun aikaa sekä Suomessa että muualla maailmalla. Syksyllä 1973 maailmaa kohtasi kuitenkin niin sanottu öljykriisi, jonka vaikutukset talouteen olivat kaikkialla huomattavat. Sisäpolitiikkaa leimasivat useat hallituskriisit. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen oli hajottanut eduskunnan lokakuussa 1971. Vaalit järjestettiin tammikuussa 1972 (ks. luvut 1.1.1 ja 2.2.1). Kekkonen valittiin edelleen presidentiksi poikkeuslailla vuonna 1973 vuosiksi 1974–1978. Syksyllä 1973 Suomi solmi EEC:n kanssa vapaakauppaliiton, joka varmisti Suomen paperiteollisuudelle markkinat Länsi-Euroopassa ja edisti muutenkin maan taloudellista yhdentymistä länteen.⁵⁰⁵

Seurakuntavaalit järjestettiin 10.–15.11.1974. Puolueet olivat niissä avoimemmin mukana kuin edellisissä vaaleissa neljä vuotta aikaisemmin. Lehtien kiinnostus seurakuntavaaleihin jatkui. Uutisointi alkoi jo talvella ja vilkastui kesästä alkaen mutta oli hieman vähäisempää kuin vuonna 1970.⁵⁰⁶ Keskeisiä asioita olivat vaalikelpoisuus, ääniluetteloiden nähtävillä olo ja valitsijayhdistysten asettaminen.⁵⁰⁷ Kirkon tiedotuskeskus lähetti tiedotteita lehdille, kuten vuoden 1970 vaaleihin valmistauduttaessa. Uutisjuttujen määristä on tarkempia tietoja liitteessä 5.

Useat lehdet uutisoivat toukokuussa 1974 julkaistusta Paavo Kortekankaan ja Voitto Huotarin tutkimuksesta, jossa oli käyty läpi vuoden 1970 seurakuntavaaleja.⁵⁰⁸ Uutisten mukaan seurakuntien hallintoelinten paikoista oli 55 % uskonnollisten ja 45 % puoluepoliittisten ryhmittymien hallussa. Puoluepoliittiset yhdistykset saivat kaupungeissa 40 % kirkko-

⁵⁰⁵ Mickelsson 2007, 243; Meinander 2014, 277, 280.

⁵⁰⁶ LU 40/14.3.1974 Seurakuntien luottamushenkilöt valitaan ensi marraskuussa, 5; KP 73/16.3.1974 Seurakuntien luottamushenkilöt valitaan ensi marraskuussa, 8; RS 33/19.3.1974 Seurakuntien luottamushenkilövaalien valmistelut alkaneet, 4; KP 114/29.4.1974 Seurakuntavaalit ensi marraskuussa, 4; PY 35/30.4.1974 Seurakuntien luottamushenkilöt valitaan ensi marraskuussa, 4; KL 68/4.5.1974 Seurakuntavaalit ensi marraskuussa, 6; LU 68/9.5.1974 Seurakuntavaalit ensi marraskuussa, 7; KL 87/6.6.1974 Rov. Aarre Pyy: Seurakuntavaalit lähestymässä, 3.

⁵⁰⁷ HS 225/23.8.1974 Seurakuntavaalien ehdokkaat selvillä syyskuun kuluessa, 12; HS 232/30.8.1974 Kirkollisvaalien ääniluettelot esillä syyskuussa, 11; AL 213/11.8.1974 Kirkollisvaalien ehdokaslistat elokuun aikana, 13; KA 250/17.9.1974 Kuva ja kuvateksti (ääniluetteloiden tarkistaminen), 11; HäSa 225/23.8.1974 Seurakuntavaalit marraskuussa, 2; LU 140/13.9.1974 Seurakuntavaalit ensi marraskuussa, 2; HäSa 249/16.9.1974 Syksyn seurakuntavaalit: Enää pari viikkoa aikaa ehdokaslistojen jättöön, 3; HäSa 273/10.10.1974 Seurakuntavaalien valmisteluaikaa on enää lauantaihin, 7; HäSa 288/25.10.1974 Neljä ehdokasta paikkaa kohti kirkon vaaleissa, 7.

⁵⁰⁸ Kortekangas & Huotari 1974.

valtuustopaikoista ja 38 % kirkkoneuvostopaikoista. Maaseudulla vastaavat luvut olivat 52 ja 53 %. Puoluepoliittisten yhdistysten paikoista oli enemmistö ei-sosialisteilla sekä kaupungeissa että maaseudulla. Vasemmistopuolueiden saamista paikoista saivat sosialidemokraatit valtaosan eli 94 %.⁵⁰⁹ SDP oli lähtenyt vuoden 1970 vaaleihin näkyvästi puolueena. Se keräsi myös pääosan vasemmistöäänistä, vaikka SKDL oli mukana selvästi omilla listoillaan.

Aamulehti käsitteli tutkimusta vuoden 1970 vaaleista ja kiinnitti huomiota siihen, että politiikka oli saanut maaseutuseurakuntien hallinnossa vankemman jalansijan kuin kaupungeissa. Ennalta on tiedetty, että ei-sosialistiset ryhmät ovat sekä maaseudulla että kaupungeissa enemmistönä. Vasemmistosta eniten paikkoja oli sosialidemokraateilla. Lehti ennakoii politisoitumisen seurakuntavaaleissakin edelleen voimistuvan ja ihmetteli, ettei kirkollisvaaleissa sallittu selviä poliittisia tunnuksia.⁵¹⁰ *AL* käsitteli toukokuussa myös pääkirjoituksessa seurakuntien hallintoelinten politisoitumista viittaamalla Kortekankaan ja Huotarin tutkimukseen seurakuntavaaleista.⁵¹¹

Tutkimusten mukaan kristilliset piirit suosivat Suomessa lähinnä ei-sosialistisia puolueita. Kuitenkin 1970-luvulta koottujen tietojen mukaan vain joka neljäs SKDL:n kannattaja on jäänyt kirkon ulkopuolelle. Tällainen oli erittäin harvinaista Keskustapuolueen, LKP:n, RKP:n ja Kokoomuksen kannattajien keskuudessa. Puoluekannalla ja kirkkoon kuulumisella ei näyttäisi olevan täyttä yhteyttä. SKL:n jäsenistä lähes puolet oli kirkon ulkopuolella.⁵¹²

Helsingin Sanomat otsikoi elokuisen pääkirjoituksen ”Sokkoleikkii vaaleissa”. Lehti pahoitteli sitä, että vieläkään ei voida käyttää tunnuksia ehdokaslistoissa. Tämä johti siihen, että ehdokkaiden henkilökohtainen tunteminen oli ratkaisevinta. Lehti näki syyksi tunnuksettomuuteen sen, että pelättiin kirkon politisoitumista.⁵¹³ *Hämeen Sanomat* käsitteli useissa pääkirjoituksissa seurakuntavaaleja. Elokuussa lehti esitti näkökohtia valitsijayhdistysten perustamisesta. Sen mukaan ehdokasasettelusta riippui, tapahtuuko seurakuntien hallintoelimissä sellaista uudistumista, joka auttaa kirkkoa entistä paremmin palvelemaan sanomallaan ja toiminnallaan tämän päivän ihmistä ja yhteiskuntaa. Tärkeintä oli saada luottamushenkilöitä, jotka nojautuvat kirkon tunnustukseen.⁵¹⁴

Syksyllä vaalii aihe muuttui yhä ajankohtaisemmaksi, kun äänioikeuden tarkistaminen ja valitsijayhdistysten perustaminen tulivat ajankohtaisiksi. Lehdet kertoivat yksityiskohtia. *Länsi-Uusimaa* uutisoi, että Karjaalla on tarkoitus järjestää äänestyspaikoille kuljetuksia

⁵⁰⁹ HS 136/23.5.1974 Puolueilla 45 pros. seurakuntien hallintopaikoista, 13; AL 136/23.5.1974 Poliitiikka valtaa alaa seurakuntien hallinnossa, 17; HäSa 163/20.6.1974 Valitsijayhdistykset seurakuntavaaleissa, 10; FL 116/24.5.1974 Politisoituminen tosiasia seurakuntavaaleissa, 4; KP 139/26.5.1974 Tutkimus seurakuntavaaleista: Politisoituminen on tosiasia, 4; LU 87/13.6.1974 Valitsijayhdistykset seurakuntavaaleissa, 6.

⁵¹⁰ AL 136/23.5.1974 Poliitiikka valtaa alaa seurakuntien hallinnossa, 17.

⁵¹¹ AL 140/27.5.1974 Politisoitunut (pk), 6.

⁵¹² Pesonen & Sankiahon 1979, 135; Rantala 1982, 183.

⁵¹³ HS 228/26.8.1974 Sokkoleikkii vaaleissa (pk), 2.

⁵¹⁴ HäSa 232/30.8.1974 Seurakuntavaalit (pk), 4.

syryjäisiltä seuduilta.⁵¹⁵ Varsinais-Suomessa naisjärjestöt olivat ryhtyneet toimiin naisten määrän lisäämiseksi kirkon hallintoon. Tämä sai huomiota useissa lehdissä.⁵¹⁶

Syksyllä valmistui Heikki Mäkeläisen väitöskirja *Luottamushenkilöt seurakunnan hallinnossa*.⁵¹⁷ Se kiinnosti lehtiä. Uutisissa oli erilaisia painotuksia. Tutkimustuloksista *Kaleva* mainitsi seurakuntahallinnolle ominaisena piirteenä, että valtaosa luottamushenkilöistä ei kokenut edustavansa mitään erityisryhmää, ei edes omaa valitsijayhdistystään. Sen sijaan he näkivät olevansa seurakuntalaisten luottamushenkilöitä yleensä. Vain kolmasosa katsoi edustavansa jotain selvää poliittista tai uskonnollista ryhmää. *KA* referoi tutkimusta edelleen ja kertoi, että seurakuntavaaleissa poliittisilta listoilta valituista vain 26 % ilmoitti poliittisen edustuksen ja uskonnollisten ryhmien listoilta valituista vain 29 % uskonnollisen edustuksen ensisijaiseksi taustakseen.⁵¹⁸ Mäkeläisen tutkimuksesta kävi ilmi, että luottamushenkilöiden yhteydet säännölliseen seurakuntatoimintaan olivat vähentyneet, mutta yhteiskunnallinen osallistuminen oli sen sijaan kasvanut. Poliittisiin puolueisiin kuuluvien määrä oli suurempi kuin aiemmin, mutta puoluesidonnaisuus osoittautui kuitenkin varsin vähäiseksi useimmilla paikkakunnilla. Tutkimus perustui 60 kaupunki- ja maaseurakunnan luottamushenkilöille tehtyyn kyselyyn vuonna 1972.⁵¹⁹ Otanta oli sama kuin Mäkeläisen vuonna 1972 valmistuneessa tutkimuksessa.

Forssan Lehti käsitteli luottamushenkilöiden ammattijakaumia ja puoluetauostoja, jotka kävivät ilmi Heikki Mäkeläisen väitöskirjasta.⁵²⁰ Kaupunkien *kirkkoneuvostoissa* oli johtavassa asemassa olevien ja ylempien toimihenkilöiden osuus 59 % ja maaseudulla 30 %. Alempien toimihenkilöiden osuus oli vastaavasti 27 ja 20 %, työväestön osuus 11 ja 12 % sekä maanviljelijöiden 3 ja 38 %. Mäkeläinen oli selvittänyt myös luottamushenkilöiden poliittisia taustoja. *Kirkkoneuvostojen* jäsenistä poliittisen vasemmiston kannattajiin kuului kaupungeissa 23 % ja maaseudulla 13 %, keskustan kannattajiin vastaavasti 31 ja 61 % sekä oikeistoon 29 ja 17 %. Ilman puoluekanta oli kaupungeissa 17 % ja maaseudulla 19 %. *Kirkkovaltuustojen* jäsenten jakauma oli seuraava: johtavassa asemassa olevat ja ylempät toimihenkilöt kaupungeissa 55 % ja maaseudulla 25 %; alemmat toimihenkilöt vastaavasti 24 ja 22 %; työväestö 15 ja 9 %; maanviljelijät 9 ja 44 %. Kirkkovaltuustojen jäsenten puoluejakauma kaupungeissa oli: 24 % vasemmisto, 33 % keskusta, 31 % oikeisto, maaseudulla vastaavasti 16, 55 ja 24 %.⁵²¹

⁵¹⁵ LU 145/21.9.1974 Linja-autokyydityksiä kirkollisvaalipaikoille, 4.

⁵¹⁶ FL 209/13.9.1974 Enemmän naisia kirkon hallintoon, 2; AL 254/19.9.1974 Naisjärjestöjen ääni: Lisää naisväkeä kirkon elimiin, 4; HäSa 245/12.9.1974 Naisia enemmän kirkon hallintotehtäviin, 6; KP 246/13.9.1974 Naiset pyrkivät seurakunnan hallintoon, 2.

⁵¹⁷ Mäkeläinen 1974.

⁵¹⁸ KA 248/15.9.1974 Väitös seurakuntien luottamushenkilöistä, 8.

⁵¹⁹ KA 248/15.9.1974 Väitös seurakuntien luottamushenkilöistä, 8.

⁵²⁰ Mäkeläinen 1974, 101.

⁵²¹ FL 223/29.9.1974 Kirkon hallintoelinten työalat: Neuvostolla hengellinen, valtuustolla taloudellinen,

Myös *Kalajokilaakson* uutisessa kerrottiin Mäkeläisen tutkimukseen perustuen, missä määrin seurakunnan luottamustehtävissä olevat olivat myös kunnallispolitiikassa ja järjestöissä. Heistä oli ollut jäseninä kunnanvaltuustoissa tai -hallituksissa kaupungeissa 25 % ja maaseudulla 31 %. Kaupungeissa yhteisten luottamushenkilöiden määrä oli kasvanut vuodesta 1969 yli viisi prosenttiyksikköä. Vähintään yhdessä kunnallisessa lautakunnassa jäsenenä toimivia tai toimineita oli kaupungeissa 53 % ja maaseudulla 57 %. Nousua vuodesta 1969 oli kaupungeissa 12 prosenttiyksikköä. Maaseudulla ei ollut tapahtunut mainittavaa muutosta. Yhdistystoiminnassa eniten oli jäsenyyksiä ammatti- ja maatalousjärjestöissä. Poliittisiin järjestöihin osallistuvien määrä oli huomattavasti noussut.⁵²² Myös *Pyhäjokilaakso* kertoi Heikki Mäkeläisen väitöskirjasta, samoin *Keskipohtanmaa*.⁵²³ *Hämeen Sanomat* käsitteli Mäkeläisen tutkimusta pääkirjoituksessaan.⁵²⁴

Ehdokaslistat kiinnostivat lehtiä, kuten vuonna 1970. Ehdokkaita kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon oli keskimäärin lähes neljä jokaista täytettävänä ollutta paikkaa kohti. Valtuustoehdokkaita oli 32 800 ja neuvostoehdokkaita 19 100. Valtuustoihin valittiin 9 213 henkilöä ja neuvostoihin 5 147 henkilöä.⁵²⁵

KP julkaisi lokakuussa pääkirjoituksen valitsijayhdistysten ollessa selvillä. Lehti kiinnitti huomiota siihen, että ensi kerran oli vaalioikeus niillä, jotka ennen vaalivuoden alkua olivat täyttäneet 18 vuotta ja jotka oli merkitty seurakunnan ääniluetteloon. Kirjoituksessa pohdittiin ehdokkaan tärkeimpiä ominaisuuksia ja kyseltiin, pitikö hänen olla mukava, yhteiskunnallisesti valveutunut ja kokenut. Lehden mielestä tärkeimpänä valinnan lähtökohdana tuli olla kirkkomme tunnustus ja yhteinen usko.⁵²⁶ Kommentti oli luonnollinen siihen nähden, miten Keskustapuolue oli kannanotoissaan käsitellyt kirkkoa ja uskontoa.

Vaalien alkaessa *KP* pohti pääkirjoituksessa seurakuntavaaleja. Lehti piti omalla tavallaan hyvänä, että joissakin seurakunnissa oli vain yksi ehdokaslista (sopuvaalit). Lainsäätäjän tarkoituksena oli kuitenkin ollut antaa seurakuntalaisille mahdollisuus monipuoliseen valintaan. Tähän oli ensimmäinen mahdollisuus ehdokasasettelussa. Toinen mahdollisuus oli vaalissa. Lehden mielestä kysymyksessä oli ensisijaisesti henkilövaali, koska tunnusten käyttö ei ollut sallittua. Kirjoituksessa viitattiin myös siihen, että tulosten perusteella tehdään tilastoja eri ryhmittymien saamista äänimääristä. Lehden mielestä tilastot olivat epävarmalla pohjalla, kun tunnuksia ei ole voitu käyttää.⁵²⁷ Tässä lehti oli oikeassa, sillä monen valitsijayhdistyksen kohdalla jouduttiin arvaamaan, mikä ryhmä oli sen takana.

Raahen Seutu julkaisi ainoan vaaliihaisen pääkirjoituksen lokakuussa. Lehti käsitteli vaalien poliittisuutta ja totesi, että Raahen alueella poliittiset ryhmittymät eivät tuntuneet

⁵²² KL 145/18.9.1974 Puoluesidonnaisuus ei ole lyönyt läpi seurakuntahallinnossa, 5; KL 158/10.10.1974 Pikkupaketti ”hallintotietoa”, Seurakuntavaalit ovat ensi kuussa, 1 ja 4; Mäkeläinen 1974, 113.

⁵²³ PY 76/21.9.1974 Tutkimus seurakuntavaaleista osoitti politisoitumisen todeksi, 2; KP 261/28.9.1974 Kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston tehtävät, 2.

⁵²⁴ HäSa 248/15.9.1974 Seurakuntahallinto ja puolueet (pk), 4.

⁵²⁵ Lindqvist & al. 1977, 90–91.

⁵²⁶ KP 279/16.10.1974 Ehdokkaan valinta (pk), 4.

⁵²⁷ KP 302/9.11.1974 Henkilöt ja ryhmät (pk), 4.

olevan kiinnostuneita seurakuntiensa hallinnosta. Lehti viittasi, että Kirkkohallituksellakaan ei olisi ollut mitään sitä vastaan, että poliittisten puolueiden edustajia olisi omilla vaalilistoillaan. Lehti kaipasi kirkon arvostelijoita ehdokaslistoille. Silloin saataisiin selville se toinen vaihtoehto, jonka mukaan kirkon olisi toimittava yhteiskunnassa.⁵²⁸

HS käsitteli Helsingin ehdokaslistoja, ja *HäSa* julkaisi kuvan, kuvatekstin ja otsikon etusivullaan. Seurakuntalaiset olivat kuvassa tarkistamassa äänioikeuttaan.⁵²⁹ KA kertoi Oulun vaaliasetelmista ja arvioi, että ehdokaslistojen perusteella näytti siltä, että mitään kovin radikaalia ei kirkollisvaaleissa tule tapahtumaan, vaikka uusia nimiä oli tullut mukaan. Lehti jatkoi Oulun listojen käsittelyä myöhemmin lokakuussa.⁵³⁰ KA toi ainoana lehtenä esiin, että lain mukaan kuka tahansa voidaan merkitä minkä tahansa valitsijayhdistyksen listoille asianomaiselta itseltään kysymättä. Eräs pudasjärveläinen henkilö oli julkisesti ilmoittanut, että hänet oli lupaa kysymättä nimetty SMP:n kirkollisvaaliehdokkaaksi, vaikka hän oli aina ollut keskustalainen. Henkilö oli pyytänyt, ettei kukaan äänestäisi hänelle merkittyä numeroa. Tuomiokapituli vahvisti, että ehdokkaan suostumusta ei tarvittu. Henkilö voi kuitenkin leimautua muiden samalla listalla olevien poliittiselta kannaltaan tunnettujen henkilöiden vuoksi tietyn ”väriseksi”.⁵³¹

Lokakuun lopussa lehdet antoivat tarkkoja tietoja äänestämisestä ja aikatauluista.⁵³² Vaalien alla KP julkaisi tietoa äänestämisestä ja Keskustapuolueen näkemyksiä luottamushenkilön tärkeimmistä tehtävistä. Keskustalaiset ehdokkaat huolehtivat muun muassa siitä, että Jumalan sanan julistus saa häiriytymättä jatkua kotiseurakunnassa. Puolue kiinnitti huomiota myös taloudellisiin seikkoihin. Seurakunnan taloutta tulee hoitaa järkevästi.⁵³³ *HäSa* kertoi yksityiskohtia vaaleista muun muassa, että sopuvaalit olivat 29 seurakunnassa (edellisissä vaaleissa 27 seurakunnassa).⁵³⁴ RS kertoi, että tällä kertaa sopuvaalit pidettiin toista

⁵²⁸ RS 118/10.10.1974 Seurakuntavaalit lähestyvät (pk), 2.

⁵²⁹ HS 266/3.10.1974 Helsingin seurakunnissa 450 ehdokasta valtuustoon, 11; *HäSa* 250/17.9.1974 Seurakuntavaalit lähestyvät (kuva, kuvateksti ja otsikko), 1.

⁵³⁰ KA 264/1.10.1974 Yleiskirkollisilla eniten ehdokkaita, 1, 3; KA 274/11.10.1974 Seurakuntavaalien politisoituminen näkyy listoissa, 14; KA 276/13.10.1974 Seurakuntavaalien nimilistat julki tällä viikolla, 5; KA 280/17.10.1974 Srk-vaalien ehdokaslistat julki tänään, 5.

⁵³¹ KA 288/25.10.1974 Kirkollisvaalit voivat leimata väärän väriseksi, 8. KirkkoL 1969 ei suoraan määrittele asiaa. Tuomiokapituli lienee perustanut päätöksensä lain kohtaan, jonka mukaan ehdokkaalla on mahdollisuus saada nimensä poistetuksi useammista paitsi yhdestä ehdokaslistasta. Kirkkolaissa 1975 mainitaan kuitenkin nimenomaan, että ehdokkaaksi voidaan nimetä vain henkilö, joka on antanut siihen suostumuksensa. KirkkoL 900/1969, 276 §; KirkkoL 633/1975, 275 §.

⁵³² FL 246/26.10.1974 Kirkollisvaaleissa neljä ehdokasta yhtä paikkaa kohti, 3; FL 246/26.10.1974 Näin äänestän seurakuntavaaleissa, 9; RS 124/26.10.1974 Näin äänestetään seurakuntavaaleissa, 2; KA 292/29.10.1974 Tungosta kirkon elimiin: Neljä ehdokasta yhtä paikkaa kohti, 8; KA 300/7.11.1974 Seurakuntavaalit sunnuntaina, 8; KA 302/9.11.1974 Oululainen saa äänestää vain omassa seurakunnassa, 3; KL 169/30.10.1974 Näin äänestetään seurakuntavaaleissa, 3.

⁵³³ KP 302/9.11.1974 Seurakuntavaalien äänestäjille, 4.

⁵³⁴ *HäSa* 300/7.11.1974 Kansalaiset käyvät seurakuntavaaleihin sunnuntaina, 3.

kertaa peräkkäin 16 seurakunnassa.⁵³⁵ Lehdet olivat jälleen aktiivisia. Lukijoille kerrottiin tarkkoja tietoja vaaleista.

Marraskuussa lehdet seurasivat vaalien etenemistä ensimmäisestä vaalipäivästä alkaen ja kertoivat tuloksista. *AL* käsitteli pääkirjoituksessaan vaaleja äänestyksen alkaessa ja herätteli seurakuntalaisia äänestämään. Lehti huomautti, että luottamuselimiin valituilla voi olla vaikutusta esimerkiksi kirkollisäyrin hintaan.⁵³⁶

FL julkaisi vaaleja käsittelevän pääkirjoituksen vaalien alkamispäivänä. Lehti kiinnitti huomiota vaalien poliittisuuteen. Sen mukaan ehdokaslistat olivat suurimmalta osin puoluepoliittisia. Lehti katsoi, että politiikka oli erottamaton osa yhteiskuntaa, ja näin ollen se vaikutti myös kirkkoon. Pääkirjoituksessa viitattiin arkkipiispa Martti Simojoen kirkolliskouksen päättäjäispuheessaan kiinnittäneen huomiota siihen, että työväenliikkeen osuus oli ollut pieni. Näissä vaaleissa vasemmistopuolueet, lähinnä sosialidemokraatit, olivat lähteneet liikkeelle omilla listoillaan. Lehti kiinnitti huomiota myös siihen, että naiset ja nuoret olivat seurakuntien hallintoelimissä aliedustettuina. *FL* toivoi myös äänestysprosentin nousevan. Vaalit olivat nyt olleet aiempaa enemmän esillä, ja mainontaakin oli ollut. Äänestämällä voi vaikuttaa kirkon varojen käyttöön ja toimintaan.⁵³⁷ Myös vuoden 1970 vaaleissa vasemmistopuolueet olivat omilla listoillaan ja puoluepolitiikka tuli vahvasti mukaan vaaleihin. Silloin ehdokaslistojen taustaryhmien tarkistaminen oli kuitenkin vaikeaa SDP:n ja SMP:n listoja lukuun ottamatta.

Marraskuun alussa *HäSa* selvitti pääkirjoituksessaan kirkkoneuvoston ja -valtuuston syntyhistoriaa ja tehtäviä. Kirkkoneuvosto oli hengellisen elämän johdossa. Kirkkovaltuuston tehtävät liittyivät taloudellisen vallan käyttöön.⁵³⁸ Toisessa pääkirjoituksessaan marraskuussa *HäSa* innosti äänestämään. Lehti totesi, että edes yritys saada kirkollisvaaleista poliittiset ei ollut lisännyt kiinnostusta äänestämiseen. Kirkollisveroista napistaan, mutta ei kuitenkaan viitsit mennä äänestämään.⁵³⁹ Myös *KA* käsitteli seurakuntavaaleja pääkirjoituksessaan äänestyksen alkamispäivänä. Lehti kaipasi ehdokkaiden esittelyä. Se korosti, että yhdyskunnan kehitys ei ollut yksinomaan kunnallishallinnollinen kysymys. Myös kirkko vaikutti siihen. Lehti kaipasi nuoria luottamuselimiin. Siihen voitiin vaikuttaa niin ehdokasasettelulla kuin äänestysaktiivisuudellakin. Lehti kiinnitti huomiota siihen, että juuri Pohjois-Suomen paikkakunnilla seurakunnan asema oli varsin näkyvä, jopa keskeinen. Valitsemalla seurakuntien luottamusmiehiksi ja -naisiksi avarakatseisia, kokonaisuuden tavoitteet näkeviä mutta oman vakaumuksensa säilyttäviä seurakunnan jäseniä, voitiin epäilemättä vaikuttaa koko pohjoisen alueen asioihin, päätteli lehti.⁵⁴⁰

HS oli pääkirjoituksessaan edelleen huolissaan siitä, että äänestäminen on kuin arvausleikkiä. Tunnuksia ei saanut käyttää. Jo pelkästään se voi aiheuttaa vaaliväsymystä. Lehti

⁵³⁵ RS 130/9.11.1974 Seurakuntavaalit alkavat huomenna, 2.

⁵³⁶ AL 301/9.11.1974 Kirkollisvaalit (pk), 6.

⁵³⁷ FL 258/10.11.1974 Kirkollista äänioikeutta käytettävä (pk), 4.

⁵³⁸ HäSa 298/5.11.1974 Kirkkoneuvosto ja kirkkovaltuusto (pk), 4.

⁵³⁹ HäSa 302/9.11.1974 Seurakuntalaisilla nyt mahdollisuutensa (pk), 4.

⁵⁴⁰ KA 303/10.11.1974 Vaalit seurakunnassa (pk), 6.

vaati vaalilakia muutettavaksi tunnusten käytön osalta ja myös siltä osin, että ei-konfirmoiduilla ei ollut äänioikeutta. Jokaisen kirkollisveron maksajan tulisi voida olla vaikuttamassa luottamushenkilöiden valintaan.⁵⁴¹

Lehdet uutisoivat vaalien kestäessä äänestysvilkkaudesta. *HäSa* kertoi, että Forssassa äänesti 6,5 % eli 673 seurakuntalaista ensimmäisenä vaalipäivänä.⁵⁴² Lehdet käyttivät myös isoja kuvia aiheesta, muun muassa *KL* julkaisi kuvan ja kuvatekstin Raudaskylän opistolla äänestämisestä vaalien alettua.⁵⁴³ *RS* innosti äänestämään ja julkaisi ison kuvan etusivun jutussa.⁵⁴⁴ *KA* käytti vaalijutuissa isoja kuvia, jotka saivat lukijoiden huomion.⁵⁴⁵

HS uutisoi vaaliaktiivisuudesta niin Helsingissä kuin muualla Suomessa. Juttuihin kuului kaksi isoa kuvaa äänestämisestä Alppilan seurakuntasalissa Helsingissä.⁵⁴⁶ *HS* seurasi äänestystuloksia myös eri puolella Suomea.⁵⁴⁷ Lehti otsikoi peräkkäisinä päivinä äänestysinnon laskemisesta. Se julkaisi laajan jutun, johon kuului kaksi isoa kolmen palstan kuvaa. Pääsanoma oli, että äänestysvilkkaus laskee ja että kirkon edustajista vaihtuu yli puolet. *HS* kävi läpi Helsingin seurakuntien vaalitulokset. Lehti totesi, että sosialidemokraattien vaalikampanja ei täysin onnistunut, sillä Helsingin 72 valtuustopaikasta he saivat vain kuusi. Kirkon piirissä pohdittiin äänestysaktiivisuuden laskua ja yhtenä syynä pidettiin niin sanottuja pimeitä listoja.⁵⁴⁸ Niillä tarkoitettiin valitsijayhdistyksiä, joiden taustoja ei tiedetty.

Lehdet analysoivat vaalitulosta vaalien päätyttyä. *HS* kertoi, että maalaiskuntien äänestysprosentti⁵⁴⁹ oli 22 %:n tienoilla, kaupunkien vähän yli 13. Luottamushenkilöiden arvioitu keski-ikä oli 46 vuotta. Puoluelistat olivat suosittuja. Useissa seurakunnissa sitoutumattomien listat jäivät niiden varjoon. Oli myös seurakuntia, joissa ei ollut sitoutumattomien listoja. Maalaisseurakunnissa olivat keskustapuoluelaiset saaneet runsaasti paikkoja. Lehden

⁵⁴¹ HS 303/10.11.1974 Vaalit kirkossa (pk), 2.

⁵⁴² KP 304/11.11.1974 Seurakuntavaalit alkoivat laimeina Keski-Pohjanmaalla, 1; KP 305/12.11.1974 Seurakuntien luottamuselinten uusiutumisprosentit näyttävät kasvavan, 5; KP 307/14.11.1974 Mielenkiinto srk-vaaleihin vähäisempää kuin vuonna -70, 2; *HäSa* 304/11.11.1974 Seurakuntavaalit alkoivat aikaisempaa vilkkaampina, 1; HS 304/11.11.1974 Helsinkiläiset lähtivät laiskasti kirkkovaaleihin, 3; HS 304/11.11.1974 ”Olkaa kaikki yksimielisiä”, Kirkkovaalit alkoivat, 9; HS 304/11.11.1974 Ensi päivän into laimeni, 9.

⁵⁴³ KL 176/12.11.1974 Kuva + kuvateksti äänestyksestä, 2.

⁵⁴⁴ RS 131/12.11.1974 Seurakuntavaaleissa ehtii vielä äänestää, 1.

⁵⁴⁵ KA 304/11.11.1974 Vilkkaus vaihteli seurakuntavaaleissa, 7; KA 307/14.11.1974 Srk-vaali jatkuu: Joka viides äänestänyt, 12.

⁵⁴⁶ HS 304/11.11.1974 Helsinkiläiset lähtivät laiskasti kirkkovaaleihin, 3; HS 304/11.11.1974 ”Olkaa kaikki yksimielisiä”, Kirkkovaalit alkoivat, 9; HS 304/11.11.1974 Ensi päivän into laimeni, 9.

⁵⁴⁷ HS 306/13.11.1974 Puolet edustajista vaihtumassa: Kirkon luottamustoimiin äänestetty uutta väkeä, 11.

⁵⁴⁸ HS 307/14.11.1974 Äänestysinto laskussa maalaisseurakunnissa, 11; HS 308/15.11.1974 Into kirkkovaaleihin alenee yhä, Puolueet kiinnostuivat enemmän kuin äänestäjät, 13; HS 309/16.11.1974 Äänestysvilkkaus laski 2 %, Kirkon edustajista vaihtuu yli puolet, 3; HS 309/16.11.1974 Sd-kannatus laski Helsingissä, Munkkiniemi äänesti vilkkaimmin 23,3 %, 8; HS 309/16.11.1974 Helsingin tulokset, 8.

⁵⁴⁹ Kirkon virallisen tilaston mukaan koko maan äänestysprosentti oli 18,0. Lindqvist & al. 1977, 91.

mukaan useat edustajat olivat jo aikaisemmin olleet ”maalaisliittolaisia”. Sosialidemokratian ”maihinnousu” ei täydellisesti onnistunut. Poliittisen oikeiston valta kirkossa ei horjunut nytkään.⁵⁵⁰ Ehkä lehti oli toivonut vasemmiston menestyvän paremmin vaaleissa. Yllättävältä tuntuu, että oli seurakuntia, joissa ei ollut sitoutumattomien listoja.

HS tarkasteli edelleen vaalitulosta. Kaikissa hiippakunnissa äänestettiin laiskemmin kuin edellisissä vaaleissa. Korkein äänestysprosentti oli tällä kertaa Oulun hiippakunnassa. *HS*:n mukaan vaalit olivat selvästi politisoituneet. Valitsijayhdistysten asiamiesten antamien tietojen mukaan 2/3 valitsijayhdistyksistä ilmoitti taustakseen poliittisen yhteisön. Edellisissä vaaleissa puolet oli poliittisia. Sitoutumattomien ja seurakuntaväen listoilla oli edustajia, jotka eivät pitäneet tarpeellisenä puoluevärin paljastamista tässä yhteydessä.⁵⁵¹

HS käsitteli vaalitulosta myös pääkirjoituksessaan, jonka se otsikoi ”Eivät kiinnostaneet”. Lehti pohti syitä edelliskertaa alempaan äänestysprosenttiin. Yksi merkittävä syy oli tunnusten puuttuminen ehdokaslistoista. Vaalien politisoituminen oli kaksiteräinen miekka. Puoluelistat olivat houkutelleet aktiivista väkeä vaaliurnille, mutta toisaalta ne olivat karkottaneet sitoutumattomia. Myös vaihtoehtojen yksipuolistuminen oli vaikuttanut äänestysaktiivisuuteen. Joissakin seurakunnissa oli vain poliittisia listoja. Lehden arvion mukaan äänestysintoa vähensi myös kahden äänestyslipun käyttö samanaikaisissa kirkkovaltuuston ja -neuvoston vaaleissa. Jotta kiinnostus vaaleihin lisääntyisi, tarvittaisiin avoimien ehdokaslistojen lisäksi muun muassa ennakoäänestysmahdollisuus ja äänestysaikojen monipuolistaminen.⁵⁵²

AL tarkasteli vaalitulosta. Äänestysprosentti laski. Ongelmana oli, että kirkkovaltuuston ja -neuvoston äänestysliput sotkeentuivat. Tunnusten käyttökielto hämäsi äänestäjiä.⁵⁵³ *AL* kävi läpi Tampereen ja sen lähiseurakuntien vaalituloksia.⁵⁵⁴ Lehti täsmensi valtakunnallista vaalitulosta 17.11. Koko maan äänestysprosentti oli 15,6. Kaupunkien äänestysprosentti oli 12,5 ja maaseutuseurakuntien 21,2.⁵⁵⁵ Myös *FL* teki yhteenvetoa vaalituloksesta.⁵⁵⁶ Lehti tarkasteli samassa pääkirjoituksessa sekä seurakuntavaaleja että oppilasneuvostovaaleja. Seurakuntavaaleissa äänestysvilkkaus heikkeni edellisistä vaaleista. Lehti pohti syitä. Äänestysajat ja -paikat vaikuttivat. Osalla äänioikeutetuista ei ollut niistä tietoa, vaikka lehdet olivat julkaisseet myös vaali-ilmoituksia. Ratkaisevana syynä vaalien laimeuteen lehti piti ehdokaslistojen laatimista sammutetuin lyhydin. Äänestäjät olivat epätietoisia listoista ja jäivät kotiin. *FL* vertasi oppilasneuvostovaaleihin. Niissä äänestettiin vilkkaasti, eikä pimitetty puoluetunnuksia. Lehden mukaan seurakuntavaalien äänestysprosentti saadaan nousemaan, kun äänestysaika supistetaan kahteen päivään, äänestysalueiden rajat muutetaan

⁵⁵⁰ HS 309/16.11.1974 Luottamusmiesten keski-ikä 46 vuotta, 8.

⁵⁵¹ HS 310/17.11.1974 Oulun hiippakunnassa äänestettiin vireimmin, 13.

⁵⁵² HS 309/16.11.1974 Eivät kiinnostaneet (pk), 2.

⁵⁵³ AL 309/16.11.1974 Äänestysinto laski, 1.

⁵⁵⁴ AL 309/16.11.1974 Edes joka viides ei äänestänyt, 16; AL 309/16.11.1974 Messukylä jarruna Tampereella, Seurakuntaväki sai eniten ääniä – porvarit paikkoja, 16.

⁵⁵⁵ AL 310/17.11.1974 Kirkon urnilla 15,6 pros., 1.

⁵⁵⁶ FL 264/17.11.1974 Seurakuntavaaleissa tuli äänestysprosentiksi 15,6, 1.

noudattamaan kuntarajoja ja puoluetunnukset sallitaan. Tässä yhteydessä oli kuitenkin pidettävä mielessä, että kirkon päätehtävä oli Jumalan sanan julistaminen.⁵⁵⁷

KA uutisoi vaalien jälkeen, että 2/3 valitsijayhdistyksistä oli poliittisia.⁵⁵⁸ Tiedot perustuivat Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitoksen esitutkimukseen. *HäSa* totesi vaalien jälkeen, että tunnusmerkillistä oli vaalien selvä politisoituminen.⁵⁵⁹ Lehti luetteli eri seurakuntien vaalituloksia, muun muassa Forssan seurakunnan.⁵⁶⁰ Jälleen vaalien ydinasiaksi muodostui lehtien mukaan se, että tunnuksia ei saanut käyttää ehdokaslistoissa. Vaikka lehdet pitivät vaaleja esillä näkyvästi, ei äänestysvilkkaus noussut edes edellisvaalien tasolle.

AL kertoi, että Tampereella järjestettiin myös nuorten kirkkovaltuustovaalit 23.–26.11. neljännen kerran. Nuorten kirkkovaltuustoon valittiin 20 alle 30-vuotiaista. Vaaleissa saivat äänestää 15–20-vuotiaat rippikoulun käyneet seurakuntalaiset. Ehdokkaat olivat 15–30-vuotiaita.⁵⁶¹ Nuorten kirkkovaalissa äänioikeutta käytti vain 3,3 %. Nuorten kirkkovaltuusto voi tehdä aloitteita ja antaa lausuntoja.⁵⁶²

Lehdet haastattelivat äänestäjiä ennen vaaleja ja niiden aikana. KP haastatteli seurakuntalaisia vaaleista, kun ehdokaslistat oli jätetty. Haastatellut suhtautuivat joko kielteisesti tai ainakin varauksellisesti politiikan tuloon kirkollisvaaleihin.⁵⁶³ HS haastatteli äänestäjiä Helsingin Alppilan ja Vuosaaren seurakunnissa heti äänestyksen alettua jumalanpalveluksen jälkeen. Miesäänestäjiä oli harvassa. Kaikki neljä haastateltua olivat naisia. Puoluelistat eivät heitä kiinnostaneet.⁵⁶⁴ Myös KA kysyi Rovaniemellä seurakuntalaisilta, aikoivatko he äänestää. Kolme viidestä haastatellusta aikoi äänestää. Nekin, jotka aikoivat äänestää, osallistuivat kuitenkin vähän seurakunnan toimintaan.⁵⁶⁵

AL haastatteli kuutta seurakuntalaista Kauhajoella. Viisi heistä aikoi mennä äänestämään. Osa ei ollut aiemmin käynyt, mutta aikoi nyt käyttää äänioikeutta.⁵⁶⁶ *HäSa* haastatteli Riihimäellä neljää seurakuntalaista äänestyksen ollessa jo loppusuoralla. He eivät aikoneet mennä äänestämään. Yksi ei ollut ajatellut vaaleja ollenkaan.⁵⁶⁷ FL haastatteli ennen vaaleja seurakuntalaisia kysyen heiltä, mitä he odottivat luottamushenkilöiltä. Haastatellut katsoi-

⁵⁵⁷ FL 270/24.11.1974 Kahdet vaalit (pk), 4.

⁵⁵⁸ KA 309/16.11.1974 Oulun hiippakunta äänesti vilkkaimmin, 13.

⁵⁵⁹ *HäSa* 310/17.11.1974 Selvää politisoitumista päättäneissä vaaleissa, 1.

⁵⁶⁰ *HäSa* 310/17.11.1974 Forssassa äänesti 14,8 %, 4.

⁵⁶¹ AL 245/12.9.1974 Kirkon nuoret vaaliurnille, 6; AL 308/15.11.1974 Nuoret tenttaavat ennen äänestystä, 20.

⁵⁶² AL 321/28.11.1974 Nuorten kirkkovaalit: Äänioikeutta käytti 3,3 %, 11.

⁵⁶³ KP 266/3.10.1974 Mitä mieltä kirkollisvaaleista, 10.

⁵⁶⁴ HS 304/11.11.1974 ”Olkaa kaikki yksimielisiä”, Kirkkovaalit alkoivat, 9.

⁵⁶⁵ KA 306/13.11.1974 Äänestäisinkö kirkollisvaaleissa, 8.

⁵⁶⁶ AL 304/12.11.1974 ”Ellei ihan paha ilma, menen kirkolle”, Seurakuntalaisen äänellä painoa, 26.

⁵⁶⁷ *HäSa* 306/13.11.1974 Tästä on kysymys, Aiotko äänestää kirkollisvaaleissa, 5.

vat, että valittujen tuli tuntee seurakuntaelämää, poliittinen mielipide ei saanut vaikuttaa, äänestäminen oli kansalaisvelvollisuus.⁵⁶⁸

HäSa käsitteli Janakkalan seurakunnassa herätettyä kysymystä sopuvaaleista. Lehti haastatteli neljää seurakuntalaista ja kysyi heidän mielipidettään. Kolme heistä suhtautui myönteisesti sopuvaaleihin, neljäskin periaatteessa. Lehden mukaan myös poliittiset ryhmittymät hyväksyvät sopuvaalit. Ajatuksen sopuvaaleista oli tuonut esiin seurakunnan miestoimikunta.⁵⁶⁹

4.2 Puolueiden osallistuminen puhutti

Puolueiden osallistuminen seurakuntavaaleihin muodostui kirkolle jälleen haasteeksi, kuten vuonna 1970. Vaarana nähtiin vaalien liika politisoituminen. Hyvä asia olisi kuitenkin, jos puolueiden mukaan tulo vaaleihin saisi seurakuntalaiset liikkeelle. Keskustelu kirkon ja puolueiden suhteista alkoi jo lokakuussa 1972 piispainkokouksessa, jossa pohdittiin poliittisten tilaisuuksien järjestämistä kirkoissa. Aloitteen oli tehnyt Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli yksityistapauksen pohjalta. Piispainkokous kävi asiasta laajan yleiskeskustelun, ja valmistusvaliokunta laati keskustelun pohjalta uuden ehdotuksen. Piispainkokouksen päätökseksi tuli tuomiokapituleille annettava suositus, jonka mukaan puoluepoliittisia tilaisuuksia ei tule järjestää kirkoissa eikä muissa seurakuntatiloissa.⁵⁷⁰ Piispainkokouksen päätös liittyi SKL:n menestymiseen politiikassa ja kirkon haluun tehdä pesäero puolueeseen. Vuoden 1972 tammivaleissa puolue oli lähes kaksinkertaistanut äänimääränsä ja saanut neljä kansanedustajaa.⁵⁷¹

Arkkipiispa Martti Simojoki otti kantaa kirkolliskokouksen päättäjäispuheessa marraskuussa 1974 politiikan mukaan tuloon vaaleihin. Hänen mielestään vaalien saama huomio oli positiivinen asia. Hän piti myös tärkeänä, että työväenpuolueista saadaan edustajia kirkon luottamustehtäviin. Arkkipiispan mielestä ollaan surkeassa tilassa, jos puolue-elämää pidetään niin likaisena, että kunnialliset ihmiset eivät voi siitä kiinnostua. Hän varoitti seurakuntien luottamusmiespaikkojen käyttämisestä puoluepoliittisten etujen ajamiseen.⁵⁷² Myös ennen vuoden 1970 vaaleja arkkipiispa Simojoki oli käsitellyt piispainkokouksen avauspuheenvuorossa puolueiden osallistumista seurakuntavaaleihin.

Myös *Aamulehti* uutisoi arkkipiispan puheesta. Lehden mukaan hän oli todennut, että kristittyjen olisi kaikkialla oltava aktiivisesti mukana puolue-elämässä ja vaikutettava siinä vakaumuksensa mukaan. Yhteisten asioiden hoitoa ei saanut jättää uskonnollisesti välinpitämättömille, saati ateisteille. Arkkipiispa myönsi, että poliittiset vakaumukset erityisesti

⁵⁶⁸ FL 254/6.11.1974 Seurakuntavaalit, Mitä odotat luottamushenkilöltä, 3.

⁵⁶⁹ *HäSa* 217/15.8.1974 Tästä on kysymys: Sopuvaalitko Janakkalan seurakunnassa, 5.

⁵⁷⁰ Kirkon vuosikirja 1972, 120–123, 140–142.

⁵⁷¹ Niiranen 2008, 309.

⁵⁷² HS 302/9.11.1974 Arkkipiispa Simojoki: Työväen aika osallistua kirkon luottamustoimiin, 7; KA 302/9.11.1974 Arkkipiispa Simojoki: Kirkossa ei sovi ajaa puolue-etuja, 4; Antila 2014, 21.

taloudellisissa asioissa vaikuttivat tapaan ajatella seurakunnan hallinnosta.⁵⁷³ Nämä olivat toimittajien siteerauksia Simojoen puheista, jolloin kirjoittajan omat näkemykset vaikuttivat painotuksiin.

Vuonna 1971 arkkipiispa Martti Simojolta oli ilmestynyt kirja *Kirkon tie*. Siinä hän oli puuttunut seurakuntavaaleihin ja politiikan mukaantuloon kirkkoon todeten, että uuden vaalitavan myötä on tiedostettu kysymys kirkon poliittisen roolin olemassaolosta. ”Nyt ei voida sivuuttaa sitä tosiasiaa, että ne väestöpiirit, jotka ovat kiinnostuneet poliittisen vallan käytöstä tässä maassa, ajattelevat, että kirkko on huomionarvoinen väline vallankäytössä.”

Simojoen mukaan kysymys oli aikaisemmin olemassa olleen tosiasian tiedostamisesta. Hän viittasi tässä yhteydessä kirkkoa koskeneeseen poliittiseen ongelmaan tarkoittaen kirkon suhtautumista työväenliikkeeseen. Arkkipiispa korosti myös, että mikäli esiintyy yrittäjästä käyttäen kirkkoa puoluepoliittisten pyrkimysten palvelukseen, on tämä päättävästi torjuttava. Toisaalta tehtäisiin väärin, jos puolueitten kiinnostus kirkollisiin vaaleihin tulkittaisiin vain yritykseksi kamppailla poliittisesta vaikutusvallasta.⁵⁷⁴ Simojoki käsitteli kirkon suhdetta politiikkaan myös vuonna 1973 ilmestyneessä kirjassaan *Kantaaottavaa puhetta*. Luvussa *Kirkko kansan omanatuntona* on kirjoittajan Porin työväentalossa 14.2.1972 pitämä puhe. Siinä hän totesi, että luterilainen kirkko ei voi eikä saa sitoutua mihinkään puolueeseen. ”Kirkosta ei pidä tehdä poliittista salia ja puoluekokouksesta ei pidä tehdä kirkkoa.”⁵⁷⁵

Kirjassa on lyhennelmä Simojoen puheesta arkkihiippakunnan pappeinkokouksessa Turussa tammikuussa 1973. Hän totesi, että ”kristillinen usko ja politiikka yhdistetään toisiinsa kristillisessä puolueessa sillä tavalla toisiinsa, että poliittiset tilaisuudet ja niissä pidetyt puheet voivat muistuttaa hengellisiä tilaisuuksia ja puheita. Poliittiset kannanotot perustellaan Raamatulla ja kristillisellä uskolla.” Tässä tilanteessa puolue voi arkkipiispan mukaan tiedostamatta politisoida kirkkoa. Hän erotti epäpoliittisuuden ja poliittisen puolueettomuuden (neutraalisuuden). Epäpoliittisuus on irtautumista ympäröivästä päivittäisestä todellisuudesta. Poliittinen puolueettomuus tarkoittaa sitä, ettei sitoudu johonkin tiettyyn poliittiseen kannanottoon, vaan on valmis harkitsemaan ja tutkimaan erilaisia vaihtoehtoja ja valitsemaan niistä parhaan. Simojoki viittasi tanskalaisen teologin *Regin Prenterin* ajateluun, jonka mukaan kirkon tärkein tehtävä on olla poliittisesti neutraali.⁵⁷⁶

Kirkkoneuvos Mauno Saloheimo antoi elokuussa ohjeita vaaleista. Ne julkaistiin useassa lehdessä. Puoluetunnukset eivät olleet valitsijayhdistysten listoissa sallittuja, mutta valitsijayhdistykset voivat muuten tuoda esiin mihin ryhmään ehdokkaat kuuluivat. Oli luonnollista, että puolueet asettivat ehdokkaita, sanoi Saloheimo. Uutisen yhteydessä oli

⁵⁷³ AL 301/9.11.1974 Arkkipiispa seurakuntatyöstä: Työväenliikekin mukaan, 18; Häsä 302/9.11.1974 Martti Simojoki: Poliitiikan ääni kuuluu seurakunnan hallinnossa, 1, 13.

⁵⁷⁴ Simojoki 1971, 130–131, 133.

⁵⁷⁵ Simojoki 1973, 19.

⁵⁷⁶ Simojoki 1973, 38–39.

sarjakuva (kuva 2), jossa kerrottiin ikärajoista ja määraajoista (AL, FL).⁵⁷⁷ KP referoi myös kirkkoneuvos Saloheimon ohjeita. Lihavoimalla tekstin lehti korosti hänen suositelleen, että seurakunnan palveluksessa olevien ei tulisi asettua ehdokkaiksi.⁵⁷⁸

Puheessaan piispa Erkki Kansanaho oli skotlantilais-pohjoismaisessa teologikongressissa Tampereella kiinnittänyt huomiota siihen, että erilaisten poliittisten ryhmien vaikutus seurakuntien päätöksenteossa näytti vahvistuvan. Monet pitivät sitä valitettavana, sillä se voi syrjäyttää seurakunnalliset motiivit ja vetää toimintaan mukaan henkilöitä, jotka toimivat muiden tarkoituksien mukaan. Tämä riski kuului Kansanahon mielestä lisääntyvään demokratiaan, mikä osoittaa hänen hyväksyneen vallitsevan tosiasian.⁵⁷⁹

Kuva 2 Sarjakuva Aamulehdessä 20.8.1974.

AL julkaisi elokuussa 1974 arkkipiispa Martti Simojoen laajan haastattelun, jossa hän totesi poliittisia tunnuksia seurakuntavaaleissa olleen ennenkin. Hän piti hyvänä asiana, että luotamushenkilöt olisivat poliittisesti valveutuneita ja että he edustaisivat mahdollisimman

⁵⁷⁷ AL 222/20.8.1974 Seurakuntavaalit tulevat ja äänestys alkaa 10.11., 18-vuotiaat äänestävät seurakunnan vaaleissa, 7; KA 223/21.8.1974 Kirkkoneuvos Saloheimo: Puolueiden tuloa seurakuntavaaleihin ei syytä vieroksua, 4; FL 188/20.8.1974 Kirkkoneuvos Saloheimo: Puolueiden tuloa seurakuntavaaleihin ei pidä vieroksua, 4, 5; LU 126/20.8.1974 Kirkkoneuvos Saloheimo: puolueiden tuloa seurakuntavaaleihin ei ole syytä vieroksua, 2, 7; KL 130/22.8.1974 Kirkkoneuvos Mauno Saloheimo: Puolueiden tuloa seurakuntavaaleihin ei ole syytä vieroksua, 2.

⁵⁷⁸ KP 220/18.8.1974 Kirkkoneuvos Saloheimo: Puolueiden tuloa seurakuntavaaleihin ei ole syytä vieroksua, 4.

⁵⁷⁹ AL 229/27.8.1974 Kansanaho teologikongressissa: Poliitikko voi syrjäyttää seurakunnalliset motiivit, 17.

monia poliittisia suuntia. ”Siitä olen kuitenkin varma, etteivät Suomen seurakunnat salli sitä, että sen luottamushenkilöiksi tulisi edustajia, jotka olisivat hävittämässä kirkkoa.”⁵⁸⁰

AL käsitteli laajassa artikkelissa syyskuun lopussa samojen henkilöiden valitsemista sekä kunnan että seurakunnan luottamustehtäviin. Keuruulla oli kiistelty vanhan pappilan käyttötarkoituksesta. Kirkkovaltuuston enemmistö halusi muuttaa rakennuksen lasten päivähoitopaikaksi. Kirkkoherra *Heikki Karttunen* pienine kannattajajoukkoineen taas halusi rakennuksen Kansan Raamattuseuran käyttöön. Suonenjoen kirkkoherra *Yrjö Paananen* oli Karttusen kanssa samaa mieltä: ”Kunnan päätöksentekijät sieppaavat hyvin mielellään seurakunnan omaisuutta, esimerkiksi maita.” Jutussa haastateltiin myös vastakkaista kantaa edustaneita keuruulaisia.⁵⁸¹

AL julkaisi piispa Erkki Kansanahon yliöttyypisen laajan kirjoituksen, jossa hän käsitteli seurakuntavaaleja. Siinä hän tarkasteli kirkkolaissa (§ 286) ehdokkaille asetettua kelpoisuusvaatimusta ”jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu”. Piispa totesi, miten vaikeaa oli riittävän uskonmäärän ja kristillisen toimeliaisuuden mittaaminen. Hän piti tärkeänä, että sekä kirkon toimi- että luottamushenkilöt tunsivat kirkon työmuotoja, joista he keskustelevalt ja päättävät. Heidän tuli osallistua kirkon elämään ja toimintaan. Eri-tyisesti yhteinen jumalanpalvelus oli tärkeä. Kansanaho oli myös ottanut kantaa siihen, että samat henkilöt olivat sekä kunnan että seurakunnan luottamustehtävissä. Hän näki, että tästä yhteydestä voi olla hyötyä kummallekin. Ongelmaksi se voi muodostua henkilötasolla vaikeutena sovittaa eri tehtävät yhteen.⁵⁸² Kysymys kunnan ja seurakunnan yhteisistä luottamushenkilöistä nousi silloin tällöin esiin keskusteluissa.

Vaalien lähestyessä kirkon ja vasemmiston suhteesta keskusteltiin eri yhteyksissä. *Länsi-Uusimaa* julkaisi 24.10. uutisen kirkon ja työväenliikkeen kohtaamisesta. Porvoon hiippakunnan piispa John Vikström suoritti piispantarkastuksen Karjaalla. Sen yhteydessä Karjaan työväentalolla oli järjestetty tilaisuus, jossa piispa puhui aiheesta Kirkko ja työväenliike. Vikström suhtautui kielteisesti siihen, että papit kuuluisivat poliittisiin puolueisiin. Lehden mukaan piispa sanoi, että Suomen papisto oli hyvin epäyhtenäinen, mutta suurin osa papeista kuuluu poliittiseen oikeistoon ja keskustaan.⁵⁸³

Myös piispa Kansanaho käsitteli seurakuntavaalien politisoitumista uudelleen lokakuussa. Hän piti politisoitumista tosiasiana ja korosti, että on tärkeää noudattaa kristillisiä periaatteita. ”Asiat ovat tärkeämpiä kuin henkilöt, ja jokaisen on kyettävä osoittamaan, että hänen tavoitteenaan on seurakunnan toiminnan edistäminen ja Jumalan sanan levittäminen ja noudattaminen.”

Kansanahon mukaan tilanne oli muodostunut ongelmalliseksi sellaisille henkilöille, jotka halusivat ehdottomasti pysyä sitoutumattomina. Niin sanotut seurakunnalliset ryhmit-

⁵⁸⁰ AL 240/7.9.1974 Arkkipiispa Martti Simojoki: Kirkko ei saa vaieta politiikassa, 8.

⁵⁸¹ AL 262/29.9.1974 Kirkon ja kunnan luottamustoimia ei samoille, 1; AL 262/29.9.1974 Keskustelu alkoi Keuruulta, Vain ”tosi kristittyjäkö” luottamusmiehiksi, 8; AL 262/29.9.1974 Pois kunnanvaltuutetut kirkkovaltuustoista, 8.

⁵⁸² AL 277/14.10.1974 Erkki Kansanaho: ”Jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu”, 6.

⁵⁸³ LU 163/24.10.1974 Kirkko ja työväenliike kohtasivat Karjaalla, 4.

tymät voivat olla näennäisesti puolueettomia, mutta edustivat kuitenkin jotain puoluetta tai uskonnollista suuntausta. Toistaiseksi seurakuntien hallintoelimissä oli vältetty tietoinen karsinoituminen ja ryhmäpäätökset.⁵⁸⁴ Myöskään Seinäjoen seurakunnan kirkkoherra, lääninrovasti *Lauri Knuutila* ei pitänyt vaalien politisoitumista huolestuttavana. Hänen mielestään lähinnä valtuuston, mutta myös neuvoston tulisi olla läpileikkaus seurakunnasta.⁵⁸⁵

Piispa *Aimo T. Nikolainen* totesi vaalien jälkeen, että seurakuntavaalien politisoituminen oli saanut uutta väkeä liikkeelle, mutta samalla toiset olivat voineet jäädä pois. Tuomiorovasti *Pertti Ranta* näki yhdeksi syyksi äänioikeusikärajan alentamisen. Sen seurauksena nuorten äänestäjien määrä kasvoi, mutta he eivät kuitenkaan osallistuneet kovin innokkaasti vaaleihin. Ranta katsoi myös, että yhteistalousseurakunnat voisivat olla yhtä äänestysaluetta. Äänestyslippuja tulisi olla vain yksi, jotta ei tapahtuisi sekaannuksia. Oteäänestys tulisi myös Rannan mielestä mahdollistaa. Piispa John Vikström katsoi, että tiedotus ei toiminut. Seurakuntalaiset eivät tienneet, missä ja milloin tulee äänestää. Vikströmin mielestä tunnukset tulisi sallia.⁵⁸⁶

Kirkon suhde puoluepolitiikkaan oli esillä vuoden lopussa myös piispanvaalissa. Joulukuussa 1974 valittiin eläkkeelle jäävälle Kuopion hiippakunnan piispalle *Olavi Karekselle* seuraaja. Hän puuttui lähtösaarnassaan seurakuntavaaleihin. HS:n mukaan hän totesi, että seurakuntavaalien valmisteluvaiheessa maailma teki kaikkensa repiäkseen seurakunnan jäsenet hajalle toisiaan vastaan huokaileviksi puolueyhmittymiksi. Kareksen mielestä hajotustyössä ei juurikaan onnistuttu.⁵⁸⁷ Uutta piispaa valittaessa käytiin vilkasta puoluepoliittista keskustelua. Ehdokkaina olivat tuomiorovasti *Samuli Aaltonen*, lääninrovasti *Jukka Malmivaara* ja professori Paavo Kortekangas. Hiippakunnan papit ja maallikot valitsivat ensimmäiselle vaalisijalle Malmivaaran, toiselle sijalle Kortekankaan ja kolmannelle Aaltosen. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen nimitti Kuopion piispaksi Paavo Kortekankaan.⁵⁸⁸

Jaakko Antila on käsitellyt laajasti väitöskirjassaan Kuopion piispanvaalia. Siinä Kortekangas sai aikaisempien kannanottojensa vuoksi puolueleiman, vaikka oli voimakkaasti arvostellut kirkon politisoitumista. Keskustelua käytiin hänen suuntautumisestaan SDP:n tai

⁵⁸⁴ AL 277/14.10.1974 Erkki Kansanaho: ”Jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu”, 6; AL 277/14.10.1974 Kirkollinen peruslinja, 7; AL 296/2.11.1974 Kaksi linjaa tunnuksia vastaan: Uskonnolliset korulauseet – politikoinnin välttäminen, 9.

⁵⁸⁵ AL 296/2.11.1974 Poliittisuus kasvanut... paikoin vähentynyt, 9.

⁵⁸⁶ AL 318/25.11.1974 Seurakuntavaaleista kipeää keskustelua, 4.

⁵⁸⁷ HS 342/20.12.1974 Kuopion piispanvaali: Hallitus nosti Kortekankaan kilvan kärkeen, 3.

⁵⁸⁸ HS 319/26.11.1974 ”Kirkon historian kuumimmat vaalit”, Kuopion piispa valitaan pahassa skandaalinkäryssä, 7; HS 321/28.11.1974 Malmivaara voitti piispanvaalin, 3; HS 335/13.12.1974 Kuopion piispanvalinta kiristyi, 3; HS 342/20.12.1974 Kuopion piispanvaali: Hallitus nosti Kortekankaan kilvan kärkeen, 3; HS 343/21.12.1974 Kortekankaasta Kuopion piispa, 3; HS 343/21.12.1974 ”Puoluetoimistot eivät saa ohjailla kirkkoa”, Piispapeli päättyi, Kortekangas voitti, 8; HS 344/22.12.1974 Jukka Malmivaara: En aio purnata, 3; HS 344/22.12.1974 Hiippakunnan ääni hävisi hallituksessa; Malmivaara pettyi mutta tukee Kuopion uuden piispan työtä, 19; Niiranen 2000, 149–155.

Keskustapuolueen kannattajaksi. Antilan mukaan Kortekankaan kirkon ja valtion suhteita koskeneet mielipiteet olivat linjassa Keskustapuolueen kirkkopoliittisen ohjelman kanssa. Myös Kortekankaan pitämät puheet vahvistivat tätä käsitystä.⁵⁸⁹

Helsingin Sanomat julkaisi joulukuussa uutisen, jonka mukaan Mikkelin piispa *Osmo Alaja* oli huolissaan kirkollisvaalien vähäisestä äänestysaktiivisuudesta ja oli esittänyt kirkollista ”puoluetukea”. Se tarkoittaisi määrärahojen varaamista valitsijayhdistyksille seurakunnan budjettiin. Piispan mukaan näin autettaisiin nimenomaan ei-poliittisia valitsijayhdistyksiä tasa-arvoiseen kilpaan poliittisten järjestöjen kanssa.⁵⁹⁰

Esimerkiksi evankelisen liikkeen *Sanansaattaja*-lehti suhtautui pääkirjoituksessaan erittäin kielteisesti puoluepolitiikan mukaan tuloon seurakuntavaaleihin katsoessaan, että se aiheuttaa vaurion kirkolle. ”Puoluepoliittisen vaalijärjestelmän sujauttaminen kirkollisvaaleihin oli erehdys.”⁵⁹¹

Puolueet ottivat tulevat seurakuntavaalit huomioon hyvissä ajoin. Esimerkiksi Keskustapuolue, Kokoomus ja SMP laativat kirkkopoliittiset ohjelmansa vuoden 1970 vaalien jälkeen ja antoivat puoluekokouksissaan kirkkoa koskevia kannanottoja. LKP julkisti kirkko- ja uskontopoliittisen kannanottonsa vuonna 1972 ja SKL kirkkopoliittisen ohjelmansa vuonna 1973. Ohjelmista on kerrottu tarkemmin luvussa 2.1.

Lehdet selvittivät innokkaasti, miten eri puolueet milläkin alueella olivat mukana seurakuntavaaleissa. Tammikuussa 1972 oli käyty eduskuntavaalit, joissa vasemmiston kannatus oli lähtenyt hienoiseen nousuun. Kokoomuksen, Keskustapuolueen ja SMP:n kannatuslukemat olivat laskusuunnassa. SMP:stä oli irronnut SKYP, joten SMP:n menestys myös seurakuntavaaleissa oli aiempaa heikompi (ks. luku 2.2.1).

Kaleva käsitteli syyskuun alussa seurakuntavaalien politisoitumista erityisesti Oulun seurakuntien näkökulmasta. Lehden mukaan vaalit saivat entistä selvempää poliittista väriä. Oulun neljässä seurakunnassa Keskustapuolue ja liberaalit muodostivat vaaliliiton, Kokoomus meni vaaleihin omana vaaliliittonaan, mahdollisesti joidenkin kristillisten yhdistysten tukemana. Vasemmistosta mukana olivat vain sosialidemokraatit. SKDL ei ollut aktiivinen vaalien suhteen, vaikka valtaosa kansandemokraateista oli kirkon jäseniä. Vaaleissa oli myös laaja vanhoillislestadiolaisten vaaliliitto. Lehti kertoi, kuinka paljon jäseniä Oulussa valitaan yhteiseen kirkkovaltuustoon ja kirkkoneuvostoihin. Äänestysvilkkaus Oulun seurakunnissa oli edellisissä vaaleissa parhaimmillaankin vain 13 %.⁵⁹²

Syyskuun lopussa *HS* uutisoi puolueiden kiinnostuksesta seurakuntavaaleihin Pohjois-Suomessa. SKDL:n Kemin kunnallisjärjestö osallistui vaaleihin omilla listoillaan. Lehden mukaan edellisissä vaaleissa puolue sai viisi paikkaa Kemin kaupunkiseurakunnan porvarienemmistöiseen kirkkovaltuustoon ja kolme paikkaa kirkkoneuvostoon. Tavoitteena oli säilyttää paikkamäärä, mieluummin vielä saada lisää paikkoja. Kokoomus oli mukana seurakuntaväen suuressa vaaliliitossa, johon oli koottu kaikki ”sosialismista vapaat yhteisöt”.

⁵⁸⁹ Antila 2010, 282, 288–289.

⁵⁹⁰ HS 336/14.12.1974 Piispa esittää kirkollista ”puoluetukea”, 8.

⁵⁹¹ Sanansaattaja 20/1974 Kohti puoluepolitiikan kahlitsemaa kirkkoa, 2.

⁵⁹² KA 241/8.9.1974 Oulun kierros: Kirkon vaaleista selvästi poliittiset, 11.

Edellisissä vaaleissa se oli vaaliliitossa Keskustapuolueen ja LKP:n kanssa seurakuntaväen suuressa vaaliliitossa. Nyt viimeksi mainitut olivat muodostaneet oman vaaliliittonsa. Vanhoillislestadiolainen rauhanyhdistys oli omana vaaliliittonaan. SKDL ja Kokoomus toivoivat, että vaaleihin osallistuttaisiin selvin tunnuksin.⁵⁹³

Pohjois-Suomessa kaikki puolueet olivat aktiivisia. SKDL:n vaalimenestys esimerkiksi Kemissä innosti sitä vuoden 1974 vaaleissakin. Kokoomus korosti, että yksityisten kirkon jäsenten vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi on jatkuvasti edistettävä kirkon sisäisen päätöksenteon demokratisoimista. Puolue halusi olla aktiivinen seurakuntavaaleissa tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Rauhanyhdistys kieltäytyi yhteistyöstä puolueiden kanssa, mutta otti kuitenkin listoilleen myös Keskustapuolueeseen lukeutuvia ehdokkaita.

HS julkaisi valitsijayhdistysten ehdokaslistojen jättöpäivänä 30.9. laajan jutun seurakuntavaaleista. Puolueet laativat ehdokaslistoja, mutta vain SDP kävi vaalikampanjaa puolueena. Kuten edellisissäkin vaaleissa, ehdokkaiden mielipide ja tausta eivät saaneet käydä esille listojen nimissä. Kirkkohallitus oli esittänyt vuoden 1973 tunnusten käyttöönottoa kirkolliskokoukselle, mutta se tyrmäsi asian (ks. luku 3.1). Ehdokkaat ja valitsijayhdistykset voivat kuitenkin vapaasti mainostaa itseään.⁵⁹⁴

HS kyseli puolueiden edustajilta, miten ne aikoivat osallistua seurakuntavaaleihin. SDP:n tiedotussihteerin mukaan puoluetoimisto ei käy vaalikampanjaa, mutta kunnallisjärjestöt ja puolueosastot ovat aktiivisia. Puolue oli tehnyt lehtisen, jossa esiteltiin puolueen tavoitteet seurakuntatyössä ja jota puolueosastot jakoivat. Vasemmiston paikoista sosialidemokraatit saivat 94 % edellisissä vaaleissa. SKDL:n tiedotussihteerin mukaan puolue ei osallistunut valtakunnallisena järjestönä vaaleihin mutta teki aineistoa vaaleja varten. Puolueen jäsenet voivat tehdä ehdokaspäätöksensä oman harkintansa mukaan. Jotkut jäsenet olivat asettuneet ehdokkaaksi sosialidemokraattien listoille.⁵⁹⁵ SDP oli vuonna 1972 hyväksynyt uuden kulttuuripoliittisen ohjelman, jossa se oli taas tuonut esiin kirkon ja valtion erottamisen toisistaan (ks. luku 2.1).

HS:n haastattelussa Keskustapuolueen järjestöpäällikkö kertoi, että kunnallisjärjestöt päättivät itsenäisesti, osallistuivatko ne puolueena vai herätysliikkeiden mukana. Joissakin seurakunnissa puolueen edustajia oli mukana seurakuntaväen listoilla, mutta joissakin seurakunnissa sen ehdokkaita oli vaaliliitossa SDP:n ja Kokoomuksen ehdokkaiden kanssa. Keskustapuolueella oli vaaleista ohjevihkonen, joka palveli äänestäjiä.⁵⁹⁶ Antila on kuvannut puolueen valmistautumista vuoden 1974 seurakuntavaaleihin. Puolue oli todellisu-

⁵⁹³ HS 259/26.9.1974 Puolueet innolla kirkkovaaleihin, 10. HS:n ja KA:n uutisointi poikkesi toisistaan. KA:n mukaan vuonna 1970 SKDL sai viisi paikkaa Kemin kirkkoneuvostoon ja kaksi paikkaa kirkkovaalituus-
toon. KA 15.11.1970 Viisi SKDL:n listalta kirkkoneuvostoon, 12.

⁵⁹⁴ HS 263/30.9.1974 Jaossa 14 000 luottamusmiespaikkaa, Kirkkovaalien puoluetäistelu käydään paikallistasolla, 12; Juva 1976, 226–227.

⁵⁹⁵ HS 263/30.9.1974 Jaossa 14 000 luottamusmiespaikkaa, Kirkkovaalien puoluetäistelu käydään paikallistasolla, 12.

⁵⁹⁶ HS 263/30.9.1974 Jaossa 14 000 luottamusmiespaikkaa, Kirkkovaalien puoluetäistelu käydään paikallistasolla, 12.

dessa hyvin aktiivinen ja alkoi jo varhain valmistautua vaaleihin. Kaikissa piirijärjestöissä päätettiin pitää seurakuntavaaliseminaarit. Niiden osanottajamäärät vaihtelivat vajaasta parista kymmenestä sataan. Seminaareista päätettiin jo tammikuussa 1974.⁵⁹⁷

Pyhäjokilaakso kertoi helmikuussa pidetystä Keskustapuolueen kirkkopoliittisesta seminaarista. Järjestösihteeri Martti Havas oli todennut seminaarissa, että puoluepolitiikan tuleminen seurakuntahallintoon ei sellaisenaan ollut tuomittavaa. Puoluepoliittisesti ei kuitenkaan saada ratkaista asioita, jotka määritellään tai määrätään kirkon omassa toimilupakirjassa, Raamatussa tai kirkon tunnustuksessa, oli Havaksen kanta. Kokous antoi julkilausuman, jossa todettiin, että Suomessa ei tarvita porvarillista eikä vasemmistolaista kirkkoa. Kirkon ovien tuli olla avoinna kaikille kansankerroksille. Kirkon tärkein tehtävä oli toimia tunnustuksellisella pohjalla.⁵⁹⁸

SRK:n johto ei katsonut suopeasti vanhoillislestadiolaisten osallistumiseen puoluepolitiikkaan. Keskustapuolue olisi halunnut tehdä yhteistyötä SRK:n kanssa, mutta vanhoillislestadiolaiset halusivat osallistua seurakuntavaaleihin omin listoin. Heille ei annettu myöskään lupaa olla mukana Keskustapuolueen listoilla edes sellaisilla alueilla, joilla SRK ei saanut omia listoja muodostetuksi.⁵⁹⁹ Keskustapuolue korosti kirkon merkittävää vaikutusta suomalaisessa yhteiskunnassa.⁶⁰⁰ Tämä heijastui myös seurakuntavaaleihin, joihin puolue huolellisesti valmistautui.

HS:n haastattelussa Kokoomuksen järjestösihteeri kertoi, että Kokoomus ei käynyt vaalikampanjaa, mutta toivoi vaaliliittoja, joissa oli mahdollisimman laaja ei-sosialistinen pohja. Hän painotti, että seurakunnan varsinainen tehtävä oli evankeliumin julistus, mikä ei saanut väistyä puoluepolitiikan taakse. Puolue seuraa muiden puolueiden vaalitoimia ja päättää sitten, ryhtyykö se mainontaan. LKP:n tiedotuspäällikkö kertoi, että liberaalit eivät ole käynnistäneet vaalikampanjaa. Puolue pyrki vaaliliitoissaan keskipuolueiden yhteistyöhön ja halusi houkutella kristilliset mukaan. SKL:n eduskuntasihteeri kertoi, että puolue meni mukaan seurakuntaväen yhteisille listoille ja suosi ei-sosialistisia vaaliliittoja. Puolue vastusti puoluepoliittisia, mutta ei kirkollisia tunnuksia. Jutun lopussa HS muistutti vielä, että kirkkovaltuustoilla oli pitkälle menevä päätösvalta seurakunnan taloutta koskevissa asioissa.⁶⁰¹ SKL oli kirkkopoliittisessa ohjelmassaan vuonna 1973 korostanut valtion ja kirkon välistä yhteistyötä ja luottamusta (ks. luku 2.1).

Vaikka HS:a pidettiin ensisijaisesti helsinkiläisenä lehtenä, se uutisoi paljon myös seurakuntavaaliasetelmista Pohjois-Suomessa. Vaalien ollessa jo lähellä lehti uutisoi puolueiden osallistumisesta vaaleihin. Pohjois-Suomessa puolueet olivat pääasiassa omilla listoillaan. Keskustapuolue oli joissakin seurakunnissa vaaliliitossa liberaalien kanssa ja joissakin

⁵⁹⁷ Antila 2010, 263, 268.

⁵⁹⁸ PY 15/20.2.1974 Kirkkopoliittinen seminaari Oulaisissa: Keskustapuolue toivoo nuoria seurakuntatointintaan, 5.

⁵⁹⁹ Antila 2010, 263, 360.

⁶⁰⁰ Keskustapuolueen yleisohjelma 1974, 21–22; Palosaari 1981, 85–86.

⁶⁰¹ HS 263/30.9.1974 Jaossa 14 000 luottamusmiehapaikkaa, Kirkkovaalien puoluetaitelu käydään paikallistasolla, 12.

yhdessä seurakuntaväen kanssa. Myös kokoomuslaiset olivat joissakin seurakunnissa vaaliliitossa seurakuntaväen kanssa ja joissain omilla listoillaan. Sosialidemokraatit olivat yleensä omilla listoillaan Pohjois-Suomessa, mutta joissakin seurakunnissa oli otettu mukaan SKDL:n edustajia.⁶⁰² HS otsikoi vaalien alkamista edeltävänä päivänä pääjutun ”Sdp valloittaa kirkkoa väellä ja voimalla.” Jutun ingressissä lehti kuvasi värikkäästi alkavia vaaleja: ”Puolueiden naamiomiehet käyvät seurakuntia valtaamaan. Sokkopeli kirkkoneuvosto- ja valtuustopaikkojen ympärillä alkaa sunnuntaina jumalanpalveluksen jälkeen.”⁶⁰³

Luonnollista oli, että HS kuvasi erityisesti Helsingin tilannetta. Lehti oli selvittänyt, että sosialidemokraatit olivat valmistautuneet vaaleihin kaikkein uutterimmin. Heillä oli Helsingin kirkollisvaalilistoilla pitkälle yli 100 ehdokasta. Kommunisteilla ja kansandemokraateilla ei ollut Helsingissä omia listoja. Äänestäjien oli kuitenkin vaikea saada selville, ketä roomalaisilla numeroilla nimetyn listan takana oli. Lehti neuvoi, että puolueitoimistoista voi saada tietoa puolueiden listoista, mutta sitoutumattomien ja seurakuntalaisten listoista oli vaikeampi saada selvää. HS kertoi myös, että Helsingin seurakuntien *Kirkko ja kaupunki* -lehdestä monet puolueet olivat ostaneet ilmoitustilaa kertoakseen, ketkä olivat puolueen ehdokkaita.⁶⁰⁴

Hilkka Raittila on tutkinut vuoden 1974 vaalien valitsijayhdistyksiä. Hän on käyttänyt samaa 60 seurakunnan otantaa kuin Kortekangas ja Huotari vuoden 1970 vaaleja tutkissaan. Valitsijayhdistyksistä Raittila sai tietoa vaaliasiamiehille lähetetyllä kyselyllä. Hän on todennut, että vaikka poliittisiin puolueisiin kuuluvat olivat yleensä oman puolueensa tai useamman puolueen yhteisen valitsijayhdistyksen ehdokkaina, niin kuitenkin osa heistä oli epäpoliittisilla uskonnollisilla tai muilla listoilla. Poliittiseen puolueeseen kuuluva ehdokas oli myös useissa tapauksissa ehdokkaana vieraan puolueen listalla, vaikka omalla puolueella oli valitsijayhdistys seurakunnassa. Osa poliittisten valitsijayhdistysten ehdokkaista ei kuulunut julkisesti mihinkään puolueeseen. Uskonnollisilla listoilla oli kaikkiin ei-sosialistisiin puolueisiin lukeutuvia ehdokkaita. Ei-sosialistisiin puolueisiin lukeutuvia ehdokkaita oli omien valitsijayhdistysten lisäksi muillakin listoilla, mutta sosialistisiin puolueisiin lukeutuvat olivat enimmäkseen vain omilla listoillaan.⁶⁰⁵ Myös muissa 1970-luvun vaaleissa näkyi, että sosialistisiin puolueisiin kuuluvat muodostivat omia valitsijayhdistyksiä.

Puolueet olivat näkyvämmiin esillä vaaleissa kuin neljä vuotta aikaisemmin. SDP oli nytkin mukana pääasiassa omilla listoillaan. Ei-sosialistiset puolueet muodostivat vaaliliit-toja. Raittilan mukaan valitsijayhdistyksiä ja ehdokkaita asetettiin vuoden 1974 vaaleissa vähemmän kuin vuoden 1970 vaaleissa. Valitsijayhdistysten ehdokasmäärät kuitenkin kasvoivat. Vaaleissa voittivat ei-sosialististen puolueiden pohjalta syntyneet valitsija-

⁶⁰² HS 302/9.11.1974 Kirkkoa hallitsemaan pyrkii 58 000 ehdokasta, 7.

⁶⁰³ HS 302/9.11.1974 Poliitikkojen rouvat rynnivät Helsingissä, SDP valloittaa kirkkoa väellä ja voimalla, 7.

⁶⁰⁴ HS 302/9.11.1974 Poliitikkojen rouvat rynnivät Helsingissä, SDP valloittaa kirkkoa väellä ja voimalla, 7.

⁶⁰⁵ Raittila 1975, 38.

yhdistykset, erityisesti eri puolueiden yhteiset valitsijayhdistykset. Uskonnolliset valitsijayhdistykset menettivät paikkoja.⁶⁰⁶

Kuten edellisissä vaaleissa, puolueet mainostivat lehdissä vain vähän tai ei ollenkaan omia ehdokkaitaan vuonna 1974. *Forssan Lehdessä* oli marraskuun alussa Keskustapuolueen ja LKP:n vaali-ilmoitus Forssan, Koijärven ja Tammelan seurakuntavaalien ehdokkaista.⁶⁰⁷ Keskustapuolueen Jokioisten Kunnallisjärjestö ilmoitti omista ehdokkaistaan. Samalla sivulla oli puolueisiin sitoutumattomien ilmoitus.⁶⁰⁸ LKP:n vaali-ilmoituksessa lueteltiin puolueen ehdokkaat kirkkovaltuusto- ja kirkkoneuvostovaaleissa.⁶⁰⁹ Keskustapuolue julkaisi ehdokaslistan ja sen lisäksi vielä ehdokkaat Tammelan seurakunnassa.⁶¹⁰ *LU* julkaisi myös Yhdyskunta–politiikka–tavoitteet-palstalla kirjoituksen SDP:n tavoitteista seurakuntavaaleissa sekä kirjoituksen Kirkko ja työväestö, joka myös sisälsi SDP:n kantoja.⁶¹¹ *LU* julkaisi Keskustapuolueen ilmoituksen Nummen seurakunnan ehdokkaista.⁶¹² Yksittäiset ehdokkaat eivät julkaisseet kuvallisia vaali-ilmoituksia, kuten muissa vaaleissa.

Vuoden 1974 vaaleja koskevia mielipidekirjoituksia, kolumneja ja pakinoita oli 23 kpl eli lähes saman verran kuin vuonna 1970. Useimmissa käsiteltiin puolueiden osallistumista seurakuntavaaleihin. Mielipiteitä oli sekä puolesta että vastaan. Nimimerkki *Vähtäri* kirjoitti tammikuussa *AL*:n kolumnissaan kirkon vaaleista ja viittasi niiden politisoitumiseen. Hän kiinnitti huomiota myös siihen, että luottamustehtävän uutuudenviehätyksen haihduttua loppui myös henkilön aktiivisuus. Koulutusta ei haluta, eikä tietoaakaan välitetä. Kummeksuntaa herätti myös se, että luottamushenkilöt olivat pois yhteisistä tilaisuuksista, muun muassa jumalanpalveluksista.⁶¹³ Syyskuussa *Vähtäri* kirjoitti lähestyvistä seurakuntavaaleista. Hän viittasi Heikki Mäkeläisen väitöskirjan tietoihin seurakuntien luottamushenkilöistä. Ihmetystä herätti, että vuoden 1970 vaaleissa valitut luottamushenkilöt eivät kokeneet olevansa sen ryhmän edustajia, josta heidät oli valittu, vaan tavallisten seurakuntalaisten edustajia.⁶¹⁴

Tampereen Kalevan seurakunnan kirkkoherra *Voitto Voipio* oli otsikoinut kirjoituksensa Näkökulma-palstalla *Seurakuntavaalien kynnyksellä*. Hän käsitteli Raamatun opetusta ja toi

⁶⁰⁶ Raittila 1975, 77–78.

⁶⁰⁷ FL 252/2.11.1974 Ilmoitus (Keskustapuolue ja LKP): Seurakuntalainen, 2.

⁶⁰⁸ FL 256/8.11.1974 Ilmoitus Keskustapuolueen ehdokkaat, 2; FL 256/8.11.1974 Ilmoitus (Sitoutumattomat), 2.

⁶⁰⁹ FL 256/8.11.1974 Ilmoitus (LKP): Kuka päättää kirkon asioista ja miten?, 2.

⁶¹⁰ FL 257/9.11.1974 Ilmoitus (Keskustapuolue), 2; FL 257/9.11.1974 Ilmoitus (Keskustapuolue): Tammelan seurakuntalainen, 2.

⁶¹¹ LU 171/8.11.1974 Yhdyskunta – politiikka – tavoitteet: Kirkollisvaalit ja SDP:n tavoitteet, 3; LU 171/8.11.1974 Yhdyskunta – politiikka – tavoitteet: Kirkko ja työväestö, 3.

⁶¹² LU 172/9.11.1974 Ilmoitus (Keskustapuolue): Nummen ehdokaslistat, 5.

⁶¹³ AL 4/5.1.1974 Kirkon komento, 7.

⁶¹⁴ AL 254/21.9.1974 Kiri kiri, 7.

esiin, että eri ryhmiä yhdistävä tekijä oli usko ristiinnaulittuun ja ylösnousseeseen Jumalan Poikaan Jeesukseen Kristukseen.⁶¹⁵

Lauri Rantanen käsitteli *AL:n* NÄIN SEN NÄIN -palstalla Viinikan seurakunnan seurakuntaväen valitsijayhdistyksestä annettua tietoa. Lehti kertoi kyseisen valitsijayhdistyksen taustalla olevan ”seurakuntaväki – porvarit”. Keneltäkään valitsijayhdistyksen jäseneltä ei ollut kuitenkaan kysytty poliittista kantaa. Vaikka SDP ei antanut jäsentensä liittyä tähän valitsijayhdistykseen, ei se oikeuttanut lehteä lyömään yhdistyksen poliittista leimaa, kirjoitti Rantanen.⁶¹⁶

Antti Wälikangas käsitteli NÄIN SEN NÄIN -palstalla seurakuntavaaleja. Hän suhtautui myönteisesti puolueiden mukaan tuloon seurakuntavaaleihin. Hyvä on myös se, että kirkko markkinoi vaaleja.⁶¹⁷

*Urpo Harva*⁶¹⁸ käsitteli kirjoituksessaan *AL:n* Näkökulma-palstalla arkkipiispa Martti Simojoen puhetta kirkolliskokouksessa. Arkkipiispa oli katsonut, että myös työväenliikkeen edustajia tulisi saada kirkon luottamuselimiin. ”Kirkkomme priimas on ruvennut laskemaan seurakuntien luottamushenkilöiden määriä poliittisen kannan mukaan ja saanut tulokseksi, että ei-sosialistisia on liikaa ja sosialistisia liian vähän.” Tämä johtaisi parlamentarismiin kirkossa ja sivuseikaksi jäisi, mikä on puolueen suhtautuminen kirkkoon ja kristinuskoon. Myös papit ja piispat valittaisiin poliittisin perustein, päätteli Harva.⁶¹⁹ Vaalien jälkeen Vähätäri käsitteli kirjoituksessa seurakuntalaisten passiivisuutta ja vaaleissa käytettävää sokkoleikkiä. Ehdokkaita ei tunneta. Myös oteäänestys pitäisi olla mahdollinen.⁶²⁰

Hämeen Sanomat julkaisi elokuussa mielipidekirjoituksen, jossa käsiteltiin Janakkalaan suunniteltuja sopuvaaleja. Kirjoittajat vastustivat niitä. Ne merkitsisivät sitä, että puolueiden edustajat saisivat paikat ja varsinainen kirkkokansa sivuutettaisiin.⁶²¹ *HäSa* julkaisi syyskuussa *Anja Alasillan*⁶²² alakertakirjoituksen, jossa suomittiin seurakuntavaaleja. Puolueet tuovat omaa ajatteluaan esiin. Kirjoittaja kysyi, miksi sosialidemokraatit niin innokkaasti pyrkivät seurakuntien päättävälle paikoille. Mikään ei kuitenkaan muutu, valitaan ketä tahansa.⁶²³

Kalajokilaakso julkaisi vaaleja käsittelevän runon. Siinä viitattiin eri tahojen kamppailuun paikoista. Enemmän pitäisi kiinnittää huomiota Jumalan sanaan.⁶²⁴ Myös *KL:n*

⁶¹⁵ AL 288/25.10.1974 NÄKÖKULMA: Kirkollisvaalien kynnyksellä, 11.

⁶¹⁶ AL 299/6.11.1974 NÄIN SEN NÄIN: Kenen vaaliasialla on Tampereen Kirkko-Sanomat, 9.

⁶¹⁷ AL 299/7.11.1974 NÄIN SEN NÄIN: Seurakuntavaaleissa äänestettävä, 13.

⁶¹⁸ FT, filosofi Urpo Harva (1910–1994), aikuiskasvatuksen professori, Yhteiskunnallisen korkeakoulun rehtori toimi eläkkeellä ollessaan Aamulehden kolumnistina nimimerkillä Tavin tornista. Filosofia 2016.

⁶¹⁹ AL 304/12.11.1974 NÄKÖKULMA: Arkkipiispa politisoi kirkkoa, 9.

⁶²⁰ AL 309/16.11.1974 Vaalien jälkeen, 7.

⁶²¹ HäSa 231/29.8.1974 Näin lukijat: Janakkalan seurakuntavaalit, 4.

⁶²² Anja Alasilta toimi alakerta-avustajana ja aloitti 1.11.1974 artikkelitoimittajana. Alasilta nimitettiin 1.12.1976 toimituspäälliköksi (uutiset). Halla 1978, 136, 152.

⁶²³ HäSa 243/10.9.1974 Kirkko politiikan pyörteissä, 4.

⁶²⁴ KL 145/18.9.1974 Kirkko ja vaalit (runo), 6.

Veräjältä-palstan kirjoittaja käsitteli puolueiden mukanaoloa seurakuntavaaleissa. Hän epäili, että politiikan mukaantulo tuo vaaleihin sellaisiakin henkilöitä päättäjiksi kirkon asioista ja taloudesta, jotka eivät muuten osallistu seurakuntatyöhön.⁶²⁵

Kaleva julkaisi Kemin seurakunnan kirkkoherran *Olavi Kourin* avoimen kirjeen seurakuntalaisille. Hän korosti luottamushenkilöiden kristillisen mielenlaadun tärkeyttä. Vaaleissa tulisi kannattaa kristillisestä harrastuksesta tunnettuja ehdokkaita. Kirkkoherra luetteli myös muita ominaisuuksia, joita tulisi olla ehdokkailla. Vaikka edustaa jotakin ryhmää, tulisi silti pystyä itsenäiseen päätöksentekoon. On voitava toimia omantunnon mukaan. Valittavien tulisi olla suoraluonteisia ja hienotunteisia, varsinkin silloin, kun käsitellään erimielisyyttä synnyttäviä arkaluontoisia asioita. Kirkkoherran mukaan näin ei ole tapahtunut. Samalla hän kertoi edellisvuonna kemiläisille tehdystä kyselystä, jonka mukaan lähes 13 % haastatelluista piti pahimpana epäkohtana seurakunnan hallinnossa esiintyviä puoluepoliittisia pyrkimyksiä. Ne estivät eri ryhmien välisen yhteistyön.⁶²⁶ Kirkkoherran kirjeeseen tuli vastine. Siinä pohdittiin ehdokkaalle asetettavia vaatimuksia. ”Ihmisten edessä me kaikki olemme vaalikelpoisia, Jumalan edessä tuskin kukaan.”⁶²⁷

KA:n Puolesta-vastaan-palstalla oli marraskuun alussa kirjoitus, jossa tarkasteltiin kirkkoon kohdistuvaa arvostelua ja toivottiin, että seurakuntalaiset kävisivät äänestämässä ja vaikuttaisivat näin kirkon toimintaan. On hyvä, että luottamushenkilöt edustavat eri intressipiirejä, mutta poliittisten intohimojen ja ristiriitojen ei tulisi antaa pesiä kirkkoon.⁶²⁸ Seuraava kirjoitus Puolesta-vastaan-palstalla käsitteli myös puolueiden osallistumista seurakuntien luottamustehtäviin. Kirjoittaja puolusti monin tavoin myös vasemmiston mahdollisuutta osallistua seurakunnan tehtäviin. Nyt oli katsottu, että vain porvarillinen elämänkatsomus oli osoitus ihmisen kristillisestä ajattelutavasta ja mielenlaadusta.⁶²⁹ *KA* käsitteli pakinatyyppisessä kirjoituksessa vaaleja ja luetteli kirkkovaltuustoon valittuja, sieltä pudonneita ja ehdokkaita, jotka pyrkivät mutta eivät päässeet. Heissä oli kunnallispolitiikasta tunnettuja nimiä.⁶³⁰

Keskipohtajanmaassa otti *Erkki O. Auranen* voimakkaasti kantaa aiheeseen kirkko ja politiikka Sananvaihtoa-palstalla heinäkuussa. Hänen mukaansa kirkkoa oli siihen asti pidetty kokoomuslaisena. Kokoomus ajoi kuitenkin suurpääoman etuja, kun taas kirkon tulee puolustaa vähäosaisia. Ehdokkaiksi tulisi etsiä jumalaapelkääviä miehiä ja naisia, ei sellaisia, jotka ovat vain poliittisia pelinappuloita ja haluavat saada yhden luottamustoimen ansioluetteloonsa mutta eivät halua osallistua itse seurakunnan toimintaan.⁶³¹ *K. J. Pallaspuuro* vastasi vasta syyskuussa Auranen kirjoitukseen Sananvaihtoa-palstalla. Kirjoituksen aluksi hän viittasi kirkkoneuvos Mauno Saloheimon kantaan *Kotimaa*-lehdessä, ettei puolueiden tuloa

⁶²⁵ KL 162/17.10.1974 KOLUMNI: Veräjältä, 2.

⁶²⁶ KA 288/25.10.1974 Puolesta-vastaan: Kirkollisvaalit, 6.

⁶²⁷ KA 293/30.10.1974 Puolesta-vastaan: Terveisiä kirkkoherra Kourille, 6.

⁶²⁸ KA 296/2.11.1974 Puolesta-vastaan: Seurakuntavaalit, 6.

⁶²⁹ KA 305/12.11.1974 Puolesta-vastaan: Kirkosta koko kansan palvelija, 6.

⁶³⁰ KA 313/20.11.1974 Oulun kierros: Mikä 100-vuotiaan juhlapäiväpäätös?, 11.

⁶³¹ KP 173/2.7.1974 Sananvaihtoa: Poliitiikka tulee seurakuntatyöhön, 4.

seurakuntavaaleihin tullut vieroksua. Kirjoittaja päätyi siihen, että poliittisilla puolueilla oli tuotavana myönteinen panos seurakuntaan ja sen toimintaan. Kuluneella vaalikaudella vaemmistoon lukeutuneet edustajat olivat osoittautuneet yleensä kirkon perustehtäviä ymmärtäviksi henkilöiksi.⁶³²

Keskipohjanmaan Kirkko keskellä kylää -kolumnissa nimimerkki *Nikanor* piti tärkeänä, että valitsijayhdistykset laatisivat vaaliohjelman ja tavoitteet, joihin pyrkivät. Seurakuntavaaleja pidetään henkilövaalina, mutta myös oman ryhmän saamalla äänillä on merkitystä valituksi tulemisessa. Kirjoittajan mielestä tulisi myös tehdä muutos kirkkohallintokunnan valintamenettelyyn. Uuden kirkkovaltuuston tulisi valita kerralla kaikki kirkkohallintokunnan jäsenet ja uuteen kirkkoneuvostoon tarvittavat toimikuntien jäsenet.⁶³³

Juuri vaalien alla *Oltermanni* kirjoitti *KP*:ssa muun muassa ehdokaslistoista. Niillä oli henkilöitä, joita ei ole aiemmin ollut näkynyt mitenkään seurakunnan toiminnassa mukana. Kirjoittaja piti kuitenkin positiivisena asiana, että seurakunnan luottamustehtävistä kiinnostuneita oli löytynyt. Vaikka henkilö ei tulisikaan valituksi, oli hän kuitenkin ollut valmis ”näyttämään väriä” suhteessaan kotiseurakuntaansa, mikä oli myönteistä.⁶³⁴

Marraskuussa seurakuntavaalit olivat esillä *KP*:n kolumneissa. Avotulilla-kolumnin kirjoittaja pohdiskeli vaaleja eri kantilta. Poliitiikkaa ei tullut nähdä uhkaavana hirviönä kirkon piirissä. Evankeliumin julistaminen ei saanut kuitenkaan kärsiä politisoitumisesta.⁶³⁵ Näkökulmastani-kolumnissa kirjoittaja totesi äänestysaktiivisuuden jääneen alhaiseksi ja päätteli, että kansa ei pitänyt kovin tähdellisenä sitä, kuka tai ketkä vastasivat seurakuntaelämän luottamushenkilöjohdosta. Kirkon ja seurakunnan perustehtävä oli viestintä Jeesuksesta auttajana ja pelastajana. Rukous oli tärkeä ase.⁶³⁶ Kirkko keskellä kylää -kolumnisti teki yhteenvetoa vaaleista. Perhon ja Reisjärven seurakuntien äänestysprosentit nousivat kärkeen. Rauhanyhdistykset muodostivat omat valitsijayhdistyksensä, eivätkä menneet mukaan muiden herätysliikkeiden tai puolueiden kanssa liittoihin. Jos ääniä ei tullut riittävästi, jäi rauhanyhdistyksen edustus kokonaan pois. Seurakuntavaalien tiedottaminen hoidettiin hyvin.⁶³⁷ Äänestysaktiivisuuteen vaikutti se, että lestadiolaiset innostivat omiaan äänestämään ja toisaalta rauhanyhdistyksiä vastustavat olivat aktiivisia, jotta heidän edustajiaan valittaisiin luottamuselimiin.

⁶³² KP 248/15.9.1974 Sananvaihtoa: Seurakuntavaalit, 4.

⁶³³ KP 283/20.10.1974 Kirkko keskellä elämää (Kolumni), 2.

⁶³⁴ KP 302/9.11.1974 Oltermanni: Ehdokas ja äänestäjä, 4.

⁶³⁵ KP 302/9.11.1974 Avotulilla: Ajatuksia vaalien aattona, 10.

⁶³⁶ KP 309/16.11.1974 Näkökulmastani (Kolumni), 5.

⁶³⁷ KP 317/24.11.1974 Kirkko keskellä elämää, 2.

4.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseurakunnissa

4.3.1 Forssassa luottamushenkilöt vaihtuivat

Forssan Lehti ja *Hämeen Sanomat* kertoivat uutisissa Forssan seurakunnan vaaleista. *FL*:ssä oli 35 ja *HäSa*:ssa 40 uutisjuttua, joista osassa käsiteltiin Forssan seurakunnan vaaleja. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi kunkin Forssan kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1974 valitun henkilön yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt), samoin Koijärveltä valittujen valtuutettujen yhteydet.⁶³⁸

Lokakuun alussa *FL* uutisoi Forssan seurakunnan ehdokaslistoista. Uutinen muodostui isosta kuvasta ja kuvatekstistä. Mukana oli viisi eri valitsijayhdistystä ja 170 ehdokasta. Puolueista olivat mukana Kokoomus, Keskustapuolue, LKP ja SDP.⁶³⁹ Seuraavana päivänä *FL* tarkasteli ehdokaslistoja tarkemmin. Juttuun kuului iso kuva äänestystilanteesta. Lehti kävi läpi Lounais-Hämeen eri seurakuntien ehdokasasettelua ja listojen mahdollista poliittisuutta todeten, että listojen silmäileminen kertoi helposti kunkin valitsijamiesyhdistyksen ja ehdokaslistan takana olevan ajatussuunnan. *FL*:n mukaan useimmiten olivat esillä ainakin Kokoomus, Keskustapuolue ja SDP. Myös SMP oli asettanut ehdokkaita. SKDL:llä ei ollut omaa listaa yhdessäkään seurakunnassa.⁶⁴⁰ Nyt muutkin puolueet kuin SDP olivat selvästi esillä omilla listoillaan. Vaikka niissä ei ollut tunnuksia, henkilöiden mukanaolo kunnallispolitiikassa paljasti heidän puoluekantansa ja samalla, minkä puolueen listasta oli kysymys.

⁶³⁸ VSA taul; **Forssa: Vaalitulokset 1974:** FSRKA kuul 1.1.1975 alkavalle vaalikaudelle valitut; FSRKA kkptk liite P 2 / 8. § / 16.11.1974; FL 233/11.10.1974 Kirkollisvaaliehdokkaat Lounais-Hämeessä, 3; FL 260/13.11.1974 Seurakuntavaalit aiheuttivat tunteita muutoksia, 1; FL 263/16.11.1974 Forssassa laimeampaa, 5; FL 264/17.11.1974 Seurakuntavaalien tuloksia L-Hämeessä, 3; HäSa 310/17.11.1974 Forssassa äänesti 14,8, %, 4. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät:* HäSa 13/15.1.1974 Pasanen jatkaa Forssan valtuuston nuijan varressa, 3; FL 10/15.1.1974 Pasanen – Pohjola – Pyöli, pääots.: Forssan valtuusto sai entiset puheenjohtajat, 3; FKA kvlpk 1972; FKA kvlpk 1976. *Sidosryhmät:* FL 16/22.1.1974 Matti Alhoniemi johtaa Forssan viranhaltijoita, 2; FL 28/5.2.1974 Karjala-seuran työ jatkuu vilkkaana Forssan seudulla, 5; HäSa 63/6.3.1970 Matti Mäkitulokas Forssan maamiesseuran puheenjohtaja, 6; FL 278/2.12.1974 Forssan ja Tammelan maatalousseurat koolla, alaots. Elo- ja karjapäivät toimintaohjelmassa, 2; VSA tied Jukka Teinisen sähköpostiviesti 25.4.2017.

Koijärvi: *Vaalitulokset 1974:* FL 226/3.10.1974 Yhä varmemmin tulossa poliittiset kirkollisvaalit, 3; FL 260/13.11.1974 Seurakuntavaalien tulokset kertovat: Naisten edustus vahvistui, 2. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät:* FKA kvlpk 1972; FKA kvlpk 1976.

⁶³⁹ FL 225/2.10.1974 Forssan seurakuntavaalien listat valmiit (kuva + kuvateksti), 5.

⁶⁴⁰ FL 226/3.10.1974 Yhä varmemmin tulossa poliittiset kirkollisvaalit, 3.

Kuva 3 Forssan Lehti 2.10.1974: Forssan seurakunnan vaalilautakunta käsitteli eilen illalla valitsijamiesyhdistysten perustamisasiakirjat. Marraskuun seurakuntavaaleissa on mukana 5 eri yhdistystä ja ehdokkaita on asetettu sekä valtuustoon että neuvostoon yhteensä 170. Puolueista ovat mukana kokoomus, keskustapuolue, liberaalit, Sdp. –hl

Koijärvellä valittiin yhteiseen kirkkovaltuustoon kahdeksan jäsentä kolmelta listalta, joilla ehdokkaita oli yhteensä 34. Koska siellä seurakuntalaisten määrä oli vähentynyt, kirkkovaltuustoon valittiin yksi jäsen vähemmän kuin vuoden 1970 vaaleissa. Kirkkoneuvoston vaaleja varten listoja oli myös kolme ja niillä ehdokkaita 25. Kirkkoneuvostoon kuului kuusi jäsentä. Koijärvellä sosialidemokraatit eivät asettaneet omaa ehdokaslistaa. Kokoomuksella ja SMP:llä oli omat listansa ja Keskustapuolueella ja LKP:llä oli yhteinen ehdokaslista.⁶⁴¹

FL kävi läpi ehdokasasettelua Forssan seurakunnassa. Kirkkovaltuustoon oli 104 ehdokasta ja kirkkoneuvostoon 66.⁶⁴² Viidestä valitsijayhdistyksestä kolme ilmoitti puoluekantansa. Omat listansa olivat Kokoomuksella ja SDP:llä. Keskustapuolue ja LKP olivat vaaliliitossa yhteisellä listallaan. Kokoomuksen edustaja kertoi, että puolueen listalla oli korostettu jumalaapelkäävyyttä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettuutta. Kaikki listalla olleet eivät kuuluneet Kokoomukseen. SDP:n valitsijayhdistyksen asiamies korosti evankeliumin sanomaa ja hädän syiden poistamista yhteiskunnasta. Yhdistyksen piirissä ei esiinnyttä poliittisesti. Keskustapuolueen ja LKP:n valitsijayhdistys korosti kristillistä näkemystä. Ehdokaslista I oli ei-poliittinen. Sen pohjana oli vanhoillislestadiolainen liike. Ehdokaslistalle IV

⁶⁴¹ FL 226/3.10.1974 Yhä varmemmin tulossa poliittiset kirkollisvaalit, 3.

⁶⁴² Kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan oli 110 ehdokasta valtuustoon. FSRKA kkp tk liite P 2 / 8. § / 16.11.1974; FSRKA kuul 1.1.1975 alkavalle vaalikaudelle valitut.

oli koottu ehdokkaat seurakunnan eri harrastuspiireistä.⁶⁴³ Mielenkiintoista on, että Forssassa oli vanhoillislestadiolaisilla oma listansa, vaikka evankelisella herätysliikkeellä oli siellä merkittävämpi asema.

HäSa:n mukaan Forssassa oli yksi sosialidemokraattinen ja yksi keskustalainen sekä kolme (*FL*:n lehden mukaan kaksi) poliittisesti sitoutumatonta valitsijayhdistystä.⁶⁴⁴ Ehdokaslistojen tultua hyväksytyiksi *FL* kertoi Forssan seurakunnan ehdokkaiden nimet.⁶⁴⁵ Yhdistelmä ehdokkaista julkaistiin lehti-ilmoituksen muodossa 19.10.⁶⁴⁶ *FL* kertoi, että Lounais-Hämeen yhdeksässä seurakunnassa oli naisten osuus ehdokkaiden määrästä kolmannes.⁶⁴⁷

FL muistutti 7.11. pian alkavista vaaleista leveällä etusivun otsikolla: ”Seurakuntavaalit alkavat”. Sen laajempaa juttua ei aiheesta ollut.⁶⁴⁸ Vaalien edetessä lehti kertoi vaalituloksesta eri seurakunnissa. Jutussa oli kuva, jossa äänestäjät olivat ruuhkauttaneet Forssan seurakuntatalon äänestyspaikan ja toinen kuva äänestämisestä Somerolla. Lehti kertoi, että Forssan seurakunnassa kahtena ensimmäisenä vaalipäivänä käytti vaalioikeutta 1 350 henkeä eli 12,5 % seurakuntalaisista. Humppilassa, Koijärvellä ja Ypäjällä vaalit olivat jo päättyneet. Äänestysprosentti laski Humppilassa ja Ypäjällä.⁶⁴⁹ Vaalien ollessa vielä osittain kesken *FL* uutisoi 46 seurakunnan vaalituloksista tehdystä yhdistelmästä. Seurakuntien luottamuselimet näyttivät uusiutuvan, äänestysprosentti oli tuolloin korkeampi kuin edellisvaaleissa. Kahden äänestyslipun käyttö oli aiheuttanut hämmennystä.⁶⁵⁰

FL julkaisi alueensa vaalituloksia. Forssassa äänestysprosentti oli 14,8, kun se oli ollut edellisvaaleissa 17,9 %.⁶⁵¹ *FL* ja *HäSa* julkaisivat Forssan seurakunnan tulokset kokonaisuudessaan 17.11. *Kirkkovaltuustoon* valittiin ehdokaslistalta II (469 ääntä) yhdeksän edustajaa (Kok. lista), listalta III (419 ääntä) kahdeksan edustajaa (SDP:n lista), listalta IV (290 ääntä) viisi edustajaa (seurakuntaväen lista) ja listalta V (308 ääntä) kuusi edustajaa (Kesk. + LKP). Ehdokaslistalta I (25 ääntä) ei tullut valituksi ketään. Kysymyksessä oli vanhoillislestadiolaisten lista. *Kirkkoneuvostoon* valittiin ehdokaslistalta II (486 ääntä) viisi edustajaa (Kok.), listalta III (396 ääntä) neljä edustajaa (SDP) ja listalta IV (273 ääntä) kaksi edustajaa (seurakuntaväen lista) ja listalta V (312 ääntä) kolme edustajaa (Kesk. + LKP). Listalta I (30 ääntä) ei valittu ketään (vanhoillislestadiolaisten lista).⁶⁵² Forssasta kirkkovaltuustoon

⁶⁴³ FL 227/3.10.1974 Forssan kirkollisvaaleissa kolme puoluekantaa, 5.

⁶⁴⁴ HäSa 266/3.10.1974 Forssan seurakunnalla työntäyteinen syksy, 2.

⁶⁴⁵ FL 233/11.10.1974 Kirkollisvaaliehdokkaat Lounais-Hämeessä, 3.

⁶⁴⁶ FL 240/19.10.1974 Forssan lista, 12.

⁶⁴⁷ FL 255/7.11.1974 Naiset vahvistamassa asemaansa? Kirkkovaaliehdokkaista kolmannes naisia L-Hämeessä, 5.

⁶⁴⁸ FL 257/9.11.1974 Sivun alareunassa palkki ”Seurakuntavaalit alkavat”, 1.

⁶⁴⁹ FL 259/12.11.1974 Äänestys laimeahkoa Lounais-Hämeen seurakuntavaaleissa, 5.

⁶⁵⁰ FL 260/13.11.1974 Seurakuntavaalit aiheuttivat tunteita muutoksia, 1, 5.

⁶⁵¹ FL 263/16.11.1974 Seurakuntavaalit päättyivät eilen, Forssassa laimeampaa, 5.

⁶⁵² FL 264/17.11.1974 Seurakuntavaalien tuloksia L-Hämeessä, 3, 5; HäSa 310/17.11.1974 Forssassa äänesti 14,8 %, 4.

valittiin yhdeksän naista ja 19 miestä, kirkkoneuvostoon neljä naista oli ja 10 miestä. Sukupuolijakauma pysyi lähes ennallaan edellisiin vaaleihin verrattuna, vaikkakin neuvostossa naisten prosentuaalinen osuus hieman väheni.⁶⁵³ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin on tarkasteltu luvussa 6.

Koijärveltä valittiin Forssan ja Koijärven yhteiseen kirkkovaltuustoon kahdeksan edustajaa. FL kertoi Koijärven seurakunnan vaalituloksesta. Edelliset vaalit olivat olleet sopuvaalit. Nyt äänestysprosentti oli yli 26. Äänestys kesti vain kaksi päivää (sunnuntai–maanantai). Ehdokaslistalta I (129 ääntä) sai paikan kolme edustajaa, ehdokaslistalta II (29 ääntä) ei tullut kukaan valituksi, ehdokaslistalta III (167 ääntä) pääsi valtuustoon viisi edustajaa. Lehti luetteli valittujen nimet. FL ei maininnut, että Koijärvellä ja Forssalla oli yhteinen kirkkovaltuusto.⁶⁵⁴ Siihen valittiin Koijärveltä neljä naista ja neljä miestä, joten siellä naisten osuus nousi huomattavasti.⁶⁵⁵ Ehkä Koijärven korkeaan äänestysprosenttiin vaikutti se, että vain kahtena päivänä äänestettiin.

Vaalitulosta tarkasteltaessa voi todeta, että Kokoomus menestyi myös seurakuntavaaleissa, kuten sen asema oli vahvistunut kunnallisvaaleissakin. Tosin sen johtoasema ei ollut niin selkeä kuin edellisissä vaaleissa, mutta niissä puolue ei ollut esiintynyt selvästi omalla listallaan. SDP sai tälläkin kertaa toiseksi eniten ääniä ja edustajia sekä kirkkovaltuustoon että -neuvostoon.

Suurimman vertausluvun sai kaksi vuotta aikaisemmin eläkkeelle siirtynyt Tammelan rovastikunnan lääninrovasti Matti Jousimaa sekä kirkkoneuvoston että -valtuuston vaalissa (Kok. lista). Kauppatieteiden tohtori Jorma Pasasen suosio jatkui edelleen. Hän sai sekä kirkkovaltuustoon että kirkkoneuvostoon toiseksi korkeimman vertausluvun (SDP:n lista). Kolmanneksi tuli sekä kirkkovaltuuston että -neuvoston vaalissa maanviljelijä *Onni Kallonen*, joka oli listalla V (Kesk. + LKP). Hän oli aktiivinen sekä SLEY:ssä että Keskustapuolueessa.⁶⁵⁶ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin ja aktiivisuutta evankelisessa liikkeessä on tarkasteltu luvussa 6.

4.3.2 Merijärvellä keskustalaisia ja lestadiolaisia

Vuoden 1974 seurakuntavaaleista oli *Kalevassa* 31 uutisjuttua, *Keskipohjanmaassa* 30, *Pyhäjokiseudussa* 10 ja *Raahen Seudussa* 13. Osassa niistä oli käsitelty myös Merijärven vaaleja. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Merijärven kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1974 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁶⁵⁷

⁶⁵³ VSA taul.

⁶⁵⁴ FL 260/13.11.1974 Seurakuntavaalien tulokset kertovat: Naisten edustus vahvistui, 2.

⁶⁵⁵ VSA taul.

⁶⁵⁶ VSA taul.

⁶⁵⁷ VSA taul; *Vaalitulokset 1974*: MSRKA vyya 25.9.1974; MSRKA vyya 29.9.1974; MSRKA vyya 30.9.1974; MSRKA kkptk 11.11.1974; VSA tied TT Yrjö Talan sähköpostiviesti 6.11.2017; PY

Kuva 4 Pyhäjokiseutu 13.11.1974: MERIJÄRVEN seurakuntatalossa äänestettiin sunnuntaina. Il-tapäivällä äänestysvuorossa oli Hilikka Kunnari, jonka lippua leimaa Matti Pahkala. Pöy-dän takana vaalilautakunnan puheenjohtaja, khra Yrjö Tala, varapuheenjohtaja Olavi Ala-männistö, vaaliavustaja Maija Seppä sekä Martti Ollila.

83/16.10.1974 Ilmoitus (Merijärven ehdokaslistat), 5; PY 91/13.11.1974 Tuoreita voimia Merijärven seura-kunnan luottamuselimiin, 3; KA 30 6/13.11.1974 Kirkon luottamuselimet uusiutuvat, 8; RS 132/14.11.1974 Merijärvellä paljon uusia kirkon elimiin, 2; PY 93/20.11.1974 Poliittisten seurakuntavaalien satoa: Ikärakenne lähes entinen, mutta naisten osuus kasvoi, 3. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: MKA kvlptk 1972; MKA kvlptk 1976; KA 25/ 27.1.1974 Kepu hallitsee Merijärvellä, 10; KP 25/27.1.1974 Juhani Alaranta Me-rijärven valtuuston puheenjohtajaksi, 3; PY 36/4.5.1974 Merijärvellekin jätevesitaksa, Kuntasuunnitteluun määräraha, Kunnanvaltuusto valitsi lautakuntia, 1. *Kuuluminen rauhanyhdistykseen/uusheräykseen*: Hauki-puro 1991, 142; Alaranta 1999, 30, 39; Eskola 1999, 63; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

PY julkaisi Merijärven ehdokaslistojen yhdistelmän.⁶⁵⁸ Laajan, ehdokasasettelua käsittelevän jutun yhtenä osana myös HS tarkasteli rauhanyhdistyksen ehdokasasettelua. Yhdistys ei ollut lähtenyt vaaliliittoihin minkään muun ryhmän kanssa, vaan oli omilla listoillaan kaikissa Oulun ja Lapin läänin seurakunnissa.⁶⁵⁹ Myös KA viittasi vanhoillislestadiolaisten omiin listoihin.⁶⁶⁰ Liikkeen johdon silloinen näkemys esiintymisestä vain omilla listoilla on sittemmin lieventynyt.⁶⁶¹

Kaikki edellä mainitut lehdet kertoivat vaalituloksesta. Merijärven seurakunnassa äänestettiin vain kahtena päivänä, sunnuntaina ja maanantaina. Äänestysprosentti oli 34,4. *Kirkkovaltuuston* vaalissa oli kolme listaa. Lista I sai (134 ääntä) viisi edustajaa ja lista II (210 ääntä) seitsemän edustajaa. Listalta III (24 ääntä) ei valittu ketään. Se oli SKDL:n lista. *Kirkkoneuvoston* vaalissa oli kaksi listaa. Lista I sai (206 ääntä) neljä edustajaa ja lista II (141 ääntä) kaksi edustajaa. Juttuun kuului iso kuva äänestämisestä Merijärven seurakuntatalossa. Kirkkovaltuustoon valituista 12 jäsenestä kahdeksan oli uusia, kun verrataan vuoden 1970 varsinaisiin jäseniin. Valtuustossa sukupuolijakauma pysyi lähes ennallaan; vuonna 1970 valittiin 10 miestä ja kaksi naista, vuonna 1974 valittiin yhdeksän miestä ja kolme naista. Kirkkoneuvoston sukupuolijakauma muuttui vuodesta 1970 perusteellisesti. Tuolloin kirkkoneuvostoon kuului viisi miestä ja yksi nainen. Vuoden 1974 vaaleissa valittiin viisi naista ja yksi mies.⁶⁶²

Kirkkoneuvoston vaalissa suurimmat vertausluvut saivat postinhoitaja *Kirsti Lindelä* (lista I), emäntä *Rauha Viljamaa* (lista II) ja maanviljelijä *Väinö Hiitola* (lista I). Kirkkovaltuuston vaalissa korkeimmat vertausluvut saivat opettaja *Eero Seppä* (lista II), johtaja *Arvi Savukoski* (lista I) ja maanviljelijä *Kalevi Koutonen* (lista II).⁶⁶³

Merijärvellä Keskustapuolueen listoilla oli rauhanyhdistykseen ja uusheränneisiin kuuluvia ja rauhanyhdistyksen listoilla Keskustapuolueeseen kuuluvia. Keskustapuolueen valtasema kunnassa oli vankkumaton. SKDL:n kannatus vahvistui 1970-luvun eduskuntavaaleissa Merijärvellä lähes kolme prosenttiyksikköä. Menestys niissä saattoi johtua onnistuneesta ehdokasasettelusta. Kehitys oli päinvastainen kunnallisvaaleissa, joissa äänimäärä väheni saman verran.

⁶⁵⁸ PY 83/16.10.1974 Ilmoitus (Merijärven ehdokaslistat), 5.

⁶⁵⁹ HS 302/9.11.1974 Kirkkoa hallitsemaan pyrkii 58 000 ehdokasta, 7.

⁶⁶⁰ KA 241/8.9.1974 Oulun kierros: Kirkon vaaleista selvästi poliittiset, 11.

⁶⁶¹ VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

⁶⁶² VSA taul; PY 91/13.11.1974 Tuoreita voimia Merijärven seurakunnan luottamuselimiin, 3. KA 306/13.11.1974 Kirkon luottamuselimet uusiutuvat, 8; KP 307/14.11.1974 Mielenkiinto srk-vaaleihin vähäisempää kuin vuonna -70, 2; PY 93/20.11.1974 Poliittisten seurakuntavaalien satoa: Ikärakenne lähes entinen, mutta naisten osuus kasvoi, 3, 7; RS 132/14.11.1974 Merijärvellä paljon uusia kirkon elimiin, 2; KP 307/14.11.1974 Mielenkiinto srk-vaaleihin vähäisempää kuin vuonna -70, 2; MSRKA kkptk 11.11.1974.

⁶⁶³ VSA taul; MSRKA kkptk 11.11.1974.

4.3.3 Vihdissä ei-sosialistien vaaliliitto menestyi

Länsi-Uusimaa kertoi 35 uutisjutussa vuoden 1974 seurakuntavaaleista. Juttuja oli kymmenen enemmän kuin edellisissä vaaleissa. Monissa oli käsitelty vaaleja Vihdissä. Pääkirjoituksia ei vaaleista ollut yhtään. Myös *Helsingin Sanomat* luetteli Vihdissä valittujen luottamushenkilöiden nimet. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Vihdin kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1974 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁶⁶⁴

Vihdissä oli yhteensä 113 ehdokasta. Vuoden 1970 vaaleissa heitä oli ollut 160. Sekä kirkkovaltuuston että -neuvoston vaaliin jätettiin kolmen valitsijayhdistyksen perustamisasiakirjat. Valtuustoon oli 77 ehdokasta, joista 28 valittiin. Neuvostoon oli 36 ehdokasta, joista 12 valittiin. *LU* seurasi seurakuntavaalien ehdokasasettelua ja julkaisi jo heti lokakuun alussa ehdokaslistat kysyttyään tiedot valitsijayhdistysten asiamiehiltä. Lehti tiesi kertoa, minkä puolueen lista mikin oli. Sen jälkeen, kun Vihdin seurakunnan vaalilautakunta oli vahvistanut ehdokasluettelot, lehti luetteli ehdokaslistoilla olevien nimet valitsijayhdistyksittäin.⁶⁶⁵

Äänestyksen aikana ja sen päätyttyä *LU* kertoi eri seurakuntien äänestysprosentit. Vihdissä se oli 18,5 oltuaan edellisissä vaaleissa 19,5. Äänestäneitä oli 1 569, kun heitä oli ollut edellisissä vaaleissa 1 350. Lehti julkaisi valittujen nimet. *Kirkkovaltuustoon* valittiin ehdokaslistalta I (90 ääntä) yksi edustaja (SMP), listalta II (347 ääntä) kuusi edustajaa (SDP) ja listalta III (1 072 ääntä) 21 edustajaa (vaaliliitto: Kok., Kesk., LKP, SKL ja riipp.). *Kirkkoneuvostoon* valittiin edustajia listalta I (1 071 ääntä) yhdeksän edustajaa (vaaliliitto: Kok., Kesk., LKP, SKL ja riipp.) ja listalta III (346 ääntä) kolme edustajaa (SDP:n lista). Listalta II (62 ääntä) ei valittu yhtään edustajaa.⁶⁶⁶ Vihdin kirkkoneuvosto oli verrattain nuori, koska jäsenten keski-ikä oli 42,5 vuotta.⁶⁶⁷

Myös *HS* luetteli jakaumat Vihdissä puolueittain. Lehden tulkinnan mukaan neuvostoon valituista yhdeksän oli sitoutumattomia ja kolme oli SDP:n listalta (ehdokaslista III); valtuustoon valituista yksi oli SMP:n listalta (ehdokaslista I), kuusi oli SDP:n listalta

⁶⁶⁴ VSA taul; *Vaalitulokset 1974*: VSRKA vlptk 15.11.1974; VSRKA vhlöt 1.1.1975 alkavalle vaalikaudelle valitut; LU 152/4.10.1974 Vihdin srk:ssa 113 ehdokasta, 4; LU 153/5.10.1974 Srk.-vaalit, nimilistoja, 2; LU 156/11.10.1974 Lähes 8500 äänestää Vihdin seurakuntavaaleissa, 5; LU 157/15.10.1974 Ilmoitus (Vihdin ehdokaslista), 2; LU 177/19.11.1974 Vihdin äänestysprosentti 18,5, 11. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: VKA kvlptk 1972; VKA kvlptk 1976; LU 14/26.1.1974 Vihdin valtuusto aloitti onnitteiluilla, pääots.: Kulttuurilautakunta saatiin lopulta kokoon, 6.

⁶⁶⁵ LU 152/4.10.1974 Vihdin srk:ssa 113 ehdokasta, 4; LU 153/5.10.1974 Srk.-vaalit nimilistoja, 2, 4; LU 156/11.10.1974 Lähes 8500 äänestää Vihdin seurakuntavaaleissa, 5; LU 157/15.10.1974 Ilmoitus (Vihdin ehdokaslistojen yhdistelmä), 2. HS 309/16.11.1974 Mikkeliä hylätty 200 äänestyslippua, 8.

⁶⁶⁶ LU 177/19.11.1974 Vihdin äänestysprosentti 18,5, 11; VSRKA vhlöt 1.1.1975 alkavalle vaalikaudelle valitut.

⁶⁶⁷ LU 178/21.11.1974 Nuorin kirkkoneuvosto Nummella, 4; VSRKA vhlöt 1.1.1975 alkavalle vaalikaudelle valitut.

(ehdokaalista II) ja seitsemän oli sitoutumattomia.⁶⁶⁸ Kirkkovaltuustoon valituista naisia oli 12 ja miehiä 16. Kirkkoneuvostoon valituista naisia oli seitsemän ja miehiä viisi. Valtuustossa naisten osuus kasvoi vuoden 1970 vaaleihin verrattuna.⁶⁶⁹ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin ja järjestöihin on tarkasteltu luvussa 6.

Nyt siis kerrottiin jo selvästi, mikä lista kuului millekin puolueelle. Ei-sosialistiset puolueet ja riippumattomat olivat muodostaneet laajan vaaliliiton (lista III kirkkovaltuustovaalissa ja lista I kirkkoneuvoston vaalissa) ja saivat luonnollisesti eniten paikkoja niin kirkkovaltuustossa kuin -neuvostossa. Suurimman vertausluvun valtuustovaalissa sai ei-sosialistien listalla ollut terveydenhoitaja *Maija Rinne*. Hän pääsi myös vuoden 1976 kunnallisvaaleissa Kokoomuksen listalta valtuutetuksi. Seuraavina olivat samalla listalla olleet vt. tiedotuspäällikkö *Päivi Varpasuo*⁶⁷⁰, joka oli kunnanvaltuustossa Kokoomuksen edustajana ja pastori Antero Valtonen, joka oli SKL:n ryhmässä kunnanvaltuustossa. Suurimman vertausluvun kirkkoneuvostoon sai listalla I (vaaliliitto) ollut teologian ylioppilas *Ahti Karjalainen*. Seuraavina olivat samalta listalta lehtori *Hilkka-Maija Virrankoski* ja emäntä *Irma Ansamäki*.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ HS 309/16.11.1974 Mikkelissä hylätty 200 äänestyslippua, 8.

⁶⁶⁹ VSA taul.

⁶⁷⁰ Eduskunta 2014h.

⁶⁷¹ VSA taul.

5 VUODEN 1978 SEURAKUNTAVAALEISSA PUOLUELISTOJA KOLME NELJÄSOSAA

5.1 Lehdet uutisoivat – puolueita kiinnosti

Sekä politiikassa että talouselämässä 1970-luvun puolivälistä alkaen tapahtui paljon. Suomessa järjestettiin Etyk-kokous vuonna 1975. Meinanderin mukaan sopimuksen kovaa ydintä oli Euroopan poliittisen kahtiajaon tunnustaminen.⁶⁷² Samana vuonna talouselämässä tapahtui käänne, jolloin inflaatio karkasi käsistä, ja metsäteollisuuden vienti laski kolmanneksen. Työttömien määrä kasvoi voimakkaasti nousten vuoden 1977 alussa jo 140 000 henkeen. Tasavallan presidentti nimitti marraskuussa 1975 *Martti Miettusen* hätätilahallituksen syyskuussa pidettyjen ennenaikaisten eduskuntavaalien jälkeen. Sitä seurasivat vielä Miettusen II, Sorsan II ja Koiviston II hallitus ennen seuraavaa vuosikymmentä (ks. luku 2.2.1).⁶⁷³

Poliittinen keskustelu oli vilkasta tammikuussa 1978, jolloin pidettiin presidentin valitsijamiesvaalit. SKL oli asettanut omaksi ehdokkaakseen Raino Westerholmin. Valitsijamiesvaalissa istuvan presidentin Urho Kekkosen vaaliliitto sai 259 valitsijamiesääntä, Westerholm 25 ja muut kaksi ehdokasta loput 16 ääntä.⁶⁷⁴ Vaalien aikana SKL:n asemasta puoluekartalla käytiin keskustelua ja kysyttiin, onko se äärioikeistolainen.⁶⁷⁵ Maaliskuussa 1979 olivat tulossa eduskuntavaalit, ja lehdet tekivät vuoden mittaan mielipidetiedusteluja puolueiden kannatuksesta. *Kaleva* uutisoi huhtikuussa vasemmiston kannatuksen laskusta. Lehti viittasi Taloustutkimus Oy:n tutkimukseen, jonka mukaan ei-sosialistisia puolueita äänestäisi 57,9 ja vasemmistoa 42,1 % yli 18-vuotiaista kansalaisista.⁶⁷⁶ Ennusteet toteutuivat, sillä vaaleissa vasemmisto sai vajaat 42 % äänistä ja ei-sosialistit yli 58 % (ks. luku 2.2.1).

Jos valtiolliset vaalit kiinnostivat lehtiä ja puolueita, eivät seurakuntavaalitkaan olleet unohtuneet. Siitä piti omalta osaltaan huolta Kirkon tiedotuskeskus, joka jo tammikuussa tiedotti 12.–17. marraskuuta järjestettävistä vaaleista.⁶⁷⁷ Myös puolueiden aktiivisuus

⁶⁷² Meinander 2014, 278.

⁶⁷³ Meinander 1999, 439–440; Mickelsson 2007, 408.

⁶⁷⁴ Muut kaksi ehdokasta vaaleissa olivat Veikko Vennamo (SMP) ja Ahti M. Salonen (sitoutumaton sosialidemokraatti). Meinander 1999, 440–441.

⁶⁷⁵ HS 1/2.1.1978 Westerholm vastasi UKK:lle: SKL ei ole oikeistolainen eikä vasemmistolainen, 12; HS 32/3.2.1978 Martti Lindqvist: Kristillisen liiton vaihtoehdot, 17.

⁶⁷⁶ KA 105/20.4.1978 Vasemmiston kannatus laskussa, 3.

⁶⁷⁷ KP 13/15.1.1978 Srk:n luottamushenkilöt valitaan ensi marraskuussa, 4; LU 10/20.1.1978 Seurakuntien luottamushenkilöt valitaan marraskuussa, 3; HS 51/22.2.1978 Kirkkovaltuustot valitaan marraskuussa, 8; PY 25/28.2.1978 Seurakuntavaalit 12. marraskuuta, 1; FL 43/22.2.1978 Seurakuntavaalit marraskuussa, 2; HäSa 51/22.2.1978 Seurakuntavaalit 12.–17. marraskuuta, 2; RS 5/14.1.1978 Seurakuntavaalit marraskuussa, 1; RS 22/23.2.1978 Kirkollisvaalit ensi marraskuussa, 1.

jatkui. Heti vuoden alussa seurakuntavaaleja käsiteltiin erilaisissa tilaisuuksissa. Uutisjuttujen määrä lehdissä väheni hieman kuitenkin edellisistä vaaleista (liite 5).

Hangon suomalaisen seurakunnan vaalit pidettiin tapahtuneiden alueliitosten vuoksi tammikuussa. *Länsi-Uusimaa* julkaisi vaaleihin liittyviä kuulutuksia.⁶⁷⁸ *Keskipohjanmaa* julkaisi Pietarsaaren seurakuntavaalien tulokset tammikuussa.⁶⁷⁹ *Hämeen Sanomat* uutisoi helmikuussa seurakuntien kanslistien kokouksesta. Seurakuntavaaleja koskeviin lakeihin oli tehty muutoksia, joten vaalilautakuntien sihteereinä toimivat seurakuntien kanslistit tarvitsivat tuoretta tietoa.⁶⁸⁰

Keskustapuolue piti kirkkopoliittisen seminaarin Alkio-opistossa helmikuun alussa. Siellä pohdittiin muun muassa kirkon asemaa yhteiskunnassa ja keskustalaisen kirkkopoliitiikan peruspiirteitä. Jaakko Antilan mukaan tämä oli osa kirkolliskokous- ja seurakuntavaaleihin valmistautumista. Tapahtumassa vieraili myös puolueen puheenjohtaja, maa- ja metsätalousministeri Johannes Virolainen, mikä osoitti seminaarin tärkeyden. Seminaarissa suhtauduttiin kriittisesti SKL:ään ja koettiin puolue Antilan mukaan Keskustapuolueen ”murheenkryyniksi”, varsinkin kun SKL oli presidentin valitsijamiesvaaleissa irtautunut Kekkos-rintamasta.⁶⁸¹ Keskustapuolue oli 1970-luvun alussa joutunut pelkäämään SMP:n menestystä, nyt oli vuorossa SKL.

Helsingin Sanomat haastatteli Kuusjoen kirkkoherraa Maunu Sinnemäkeä hänen 50-vuotissyntymäpäivänään helmikuussa. Hän oli toiminut ennen kirkkoherraksi tuloaan viisi vuotta arkkipiispa Martti Simojoen ensimmäisenä päätoimisena sihteerinä. Siihen aikaan oli harvinaista, että papit kirjoittivat avoimesti omalla nimellään puoluelehdessä, varsinkaan vasemmistolaisessa lehdessä. Sinnemäki, jolla oli kolumni *Demari*-lehdessä, oli kaikesta huolimatta liittynyt SDP:hen ja arveli sen merkitsevän papille kirkollisen kuolemantuomion allekirjoittamista.⁶⁸² Sosialidemokraatteihin tuskin suhtauduttiin kirkon piirissä enää niin varauksellisesti kuin aikaisemmin, koska he olivat olleet avoimesti mukana jo kaksissa seurakuntavaaleissa.

Huhtikuussa SKL:n Hämeenlinnan osaston 10-vuotisjuhlassa pitämässään puheessa puolueen Etelä-Hämeen piirin puheenjohtaja korosti, että SKL ei politisoi kirkkoa eikä muita hengellisiä yhteisöjä. Se haluaa tuoda voimakkaasti esiin poliittisessa toiminnassaan kristilliset elämän arvot.⁶⁸³

⁶⁷⁸ LU 3/6.1.1978 Kuulutus, 8.

⁶⁷⁹ KP 27/29.1.1978 Pietarsaaren seurakuntavaalit, 4.

⁶⁸⁰ HäSa 47/18.2.1978 Seurakuntien kanslistit kokosivat tuoretta tietoa, 2.

⁶⁸¹ KP 37/8.2.1978 Keskustapuolueen kirkkoseminaari, 2; HS 1/2.1.1978 Westerholm vastasi UKK:lle: SKL ei ole oikeistolainen eikä vasemmistolainen, 12; Antila 2010, 367–370.

⁶⁸² HS 31/2.2.1978 Maunu Sinnemäki 50 vuotta tänään, Uskonnosta tehty vaatimusten viidakko, 13.

⁶⁸³ HäSa 109/24.4.1978 SKL:n Hämeenlinnan osasto 10-vuotias, ’Kristillinen liitto ei politisoi kirkkoa’, 2.

Lehdet tiedottivat vaaleista edelleen keväällä. Toukokuussa *Kalajokilaakso* julkaisi uutisen, jossa Raution⁶⁸⁴ kirkkoherra *Veli Taanila* antoi yksityiskohtaisia ohjeita seurakuntavaaleja varten. Lehti kertoi myös KT:n antamiin tietoihin pohjautuen, että seurakuntavaaleista oli ilmestynyt teologian tohtori *Olli Heilimon* kirjoittama opas ”*Kirkkovaltuuston, yhteisen kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston jäsenten vaalit*”.⁶⁸⁵

Keskustapuolueessa olivat kirkollisasiat monin tavoin esillä. Ennen Oulun puoluekokousta 16.–18.6. *Keskipohjanmaa* julkaisi yliön, jossa käsiteltiin puolueen tavoitteita ja politiikan painopisteitä. Siinä yhtenä osana olivat suunnitelmat syksyn seurakuntavaaleja varten. Puolue lähti vaaleihin pääasiassa omilla listoilla. Vaaliliittojen rakentaminen tuli kuitenkin kysymykseen keskiryhmien kesken. Puolue korosti kirkon sisäisen itsenäisyyden ja omaleimaisuuden säilymistä. Puoluekokouksen hyväksymässä kirkkopoliittisessa kannanotossa korostettiin olevan myönteistä, että kristityiksi tunnustautuvat puolueen jäsenet aktiivisesti osallistuvat kirkon ja sen seurakuntien elämään.⁶⁸⁶

Myös *KA* uutisoi Keskustapuolueen puoluekokouksesta. Toimintasuunnitelmaa käsiteltäessä olivat uskonnolliset ja siveelliset arvot nousseet voimakkaasti esille, ja niistä tuli ulkopoliitiikan jälkeen puolueen toinen kulmakivi. Lehden mukaan kristillisten arvojen painottaminen oli vastaus SKL:n puheenjohtajan Raino Westerholmin ryöpytykselle, että Keskustapuolue olisi unohtanut kristilliset arvot. Keskustapuolue korosti kristillisten arvojen huomioon ottamista myös lainsäädännössä. Kirkon tehtävää ei puolueen mielestä voida ratkaista soveltamalla siihen poliittista demokratiaa. Myönteistä sen sijaan on aktiivinen osallistuminen kirkon ja seurakuntien elämään.⁶⁸⁷ Jaakko Antilan mukaan puoluekokous asetti ensimmäisen kerran kirkkopoliittisen valiokunnan, joka käsiteli seurakuntavaaliohjelmaa *Kirkko ihmisen puolesta*. Valiokunta antoi myös kirkkopoliittisen julkilausuman, joka hyväksyttiin kokouksessa.⁶⁸⁸ Se rohkaisi puolueen kristityiksi tunnustautuvia aktiivisesti osallistumaan kirkon ja seurakunnan elämään. SKL:n kannatus kasvoi jatkuvasti 1970-luvulla, joten Keskustapuolue halusi tuoda esiin kristillisiä perusarvoja saadakseen kannattajia kristillisistä piireistä seuraavissa eduskuntavaaleissa vuoden 1979 maaliskuussa.

⁶⁸⁴ Raution kunta liitettiin vuonna 1973 Kalajoen kuntaan. Kalajoen ja Raution seurakunnat muodostivat vuonna 1973 täydellisessä yhteistaloudessa toimivan seurakuntayhtymän, joka purettiin Raution ja Kalajoen seurakuntien liittyessä yhteen vuonna 2006. Vnp 511/1972a; Kalajoen seurakunta 2017.

⁶⁸⁵ LU 54/13.4.1978 Äänestyspaikkoja 12 Vihdin kirkollisiin vaaleihin, 12; HS 115/1.5.1978 Seurakuntien luottamushenkilöt valitaan marraskuussa, 9; KL 80/23.5.1978 Seurakuntavaalit ensi syksynä lähes 600 seurakunnassa, 2; LU 75/25.5.1978 Syksyllä vaalit, Kirkkovaltuusto valitsi vaalilautakunnan, 3; KL 84/30.5.1978 Seurakuntavaaleista opas, 3; KP 135/23.5.1978 Seurakuntavaalit, 2; KP 137/25.5.1978 Opas seurakuntavaaleista, 2.

⁶⁸⁶ KP 155/12.6.1978 Oulussa punnitaan Keskustapuolueen tavoitteet ja politiikan painopisteet, 2; KP 131/19.6.1978 Kirkkopoliittinen kannanotto, 3.

⁶⁸⁷ KA 161/18.6.1978 Lisäys toimintasuunnitelmaan, Kristilliset arvot Kepussa etualalle, 5; AL 161/18.6.1978 Keskustapuolueen kulmakivet UKK ja perusarvot, 13.

⁶⁸⁸ Antila 2010, 387, 389–390.

Kesällä ja syksyllä lehdet tiedottivat marraskuun seurakuntavaaleista.⁶⁸⁹ Heinäkuun lopussa *Aamulehti* pohti laimeaa äänestysintoa. Yhtenä syynä pidettiin sitä, että poliittisia tunteuksia ei saanut käyttää. Edellisissä vaaleissa 2/3 valitsijayhdistyksistä oli taustaltaan poliittisia ja 157 seurakunnassa olivat ehdokkaita asettaneet vain poliittiset ryhmittymät. Pelkästään sosialistinen lista oli 22 seurakunnassa ja porvarillinen lista 34 seurakunnassa. Suurin osa valituista koki kylläkin olevansa seurakunnan valtuuttamia, eivätkä he pitäneet poliittista sitoutumistaan kovin vahvana. Lehden mukaan tyypillinen päättäjä ei ole enää ylempi virkamies vaan alempi toimihenkilö ja maaseudulla yhä useammin maanviljelijä.⁶⁹⁰

Heinä-elokuussa lehdet uutisoivat Pirkko Haapasen tutkimuksesta.⁶⁹¹ Se käsitteli, mil-laista mielenkiintoa Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli osoittanut ajanjaksolla 1945–1973 yhteiskuntaa kohtaan. Kirkon poliittisesta roolista Haapanen on todennut, että suurin törmäys politiikkaan, kirkon poliittiseen vaikuttamiseen ja asemaan tuli vuonna 1970, jolloin seurakuntien luottamushenkilöt valittiin ensimmäisen kerran suhteellisilla vaaleilla. Tämä johti kirkon poliittisen roolin tietoiseen pohdintaan. Aihe osoittautui vaikeaksi. Keskustelua käytiin kentällä, kirkolliskokouksessa, laajennetussa piispainkokouksessa sekä piispainkokouksessa.⁶⁹² Esimerkki puoluepolitiikan ja kirkon herkästä suhteesta oli, että piispainkokous teki vuonna 1972 päätöksen, jolla se epäsi puolueilta mahdollisuuden järjestää tilaisuuksiaan kirkkoissa ja muissa seurakuntien tiloissa (ks. luku 4.2).⁶⁹³

KP haastatteli pastori Urpo Kokkosta hänen täyttäessään 50 vuotta. Hän oli Keskusta-puolueen kirkkopoliittisen toimikunnan puheenjohtaja. Kokkonen esitti haastattelussa vahvoja kantoja kirkon politisoitumisesta. Hänen mukaansa niin sanottuun kirkkopoliitikkaan

⁶⁸⁹ AL 176/5.7.1978 Kirkkovaalit marraskuussa, 7; KA 176/5.7.1978 Seurakuntavaalit marraskuussa, 4; KA 215/13.8.1978 Seurakuntavaaleja valmistellaan jo, 16; KA 249/16.9.1978 Seurakuntavaalien luettelot näytteillä maanantaista alkaen, 5; KA 252/19.9.1978 Srk-vaaleihin odotetaan innostusta, 15; HS 190/19.7.1978 Seurakuntavaalien valmistelu käynnissä, 9; HS 231/29.8.1978 Srk-vaalien listat jätettävä 30.9. mennessä, 11; PY 110/19.9.1978 Seurakuntien hallintoelimet valitaan uuden lain mukaan, 2; FL 149/5.7.1978 Seurakuntavaalit marraskuussa, 2; FL 168/26.8.1978 Seurakunnissa vaalit 12.–17. marraskuuta, 2; FL 212/16.9.1978 Seurakuntavaalien vaaliluettelot tarkastettavina, 2; HäSa 177/6.7.1978 Seurakuntavaalien valmistelut käynnissä, 13; HäSa 245/12.9.1978 Vaalit lähestyvät, Seurakunnat uuteen hallintojärjestelmään, 7; HäSa 252/19.9.1978 Seurakuntavaaliluettelot esillä nyt, 1; LU 98/6.7.1978 Seurakuntavaalien valmistelut käynnissä, 8; LU 141/19.9.1978 Seurakuntavaalien vaaliluettelot nähtävinä, 1; RS 77/8.7.1978 Srk-vaalien valmistelut käynnissä, 3.

⁶⁹⁰ AL 193/22.7.1978 Vaalityö käyntiin seurakunnissa, 5.

⁶⁹¹ KA 176/5.7.1978 Kirkon vankka asema järkkyy 1960-luvulla, 14; KA 220/18.8.1978 Kirkko ottaa kantaa, 8; AL 176/5.7.1978 Kirkon asema muuttui 1960-luvulla, Tajunta arvojen ohi, 7; FL 149/5.7.1978 Kirkon yhteiskunnallinen asema muuttunut jyrkästi sotien jälkeen, 9; FL 150/6.7.1978 Kirkko ottaa kantaa, 8; HäSa 176/5.7.1978 'Kirkon sosiologinen asema on jyrkästi muuttunut', 10; KP 176/5.7.1978 Ottaako kirkko kantaa, 4; KL 111/15.7.1978 Yht. kand. Pirkko Haapanen: Kirkko ottaa kantaa, 2, 8; LU 99/7.7.1978 Yht. kand. Pirkko Haapanen: Kirkko ottaa kantaa, 4.

⁶⁹² Kirkon vuosikirja 1972, 120–123, 140–142; Haapanen 1978, 6, 30, 104.

⁶⁹³ Kirkon vuosikirja 1972, 140–142.

lähteneet papit ja tunnustavat uskovaiset kristityt eivät olleet suinkaan masinoimassa kirkon politisoitumista vaan juuri päinvastoin.⁶⁹⁴

AL:n mukaan kansanedustaja *Antero Juntumaa* (SKL) totesi Virroilla pitämässään puheessa, että uusi vaalijärjestelmä asettaa puolueet koetukselle. Ne joutuvat miettimään, haluavatko ne ajaa kirkon parasta ja edistää sen omien tehtävien hoitoa vai käyttää kirkkoa välineenä oman vaikutuksensa lisäämiseen. Juntumaan mielestä jälkimmäisestä on jo esimerkkejä. SKL kehotti äänestämään jumalaapelkääviä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettuja seurakunnan jäseniä.⁶⁹⁵ AL uutisoi myös, että kirkon ja työväenliikkeen yhteistyön lisäämistä toivoivat Pohjolan kristilliset sosialidemokraatit. Tulisi perustaa kirkon ja työväenliikkeen yhteisiä neuvostoja eri Pohjoismaihin.⁶⁹⁶

KP kertoi Keskustapuolueen naisten Pohjois-Pohjanmaan piirin kirkkosunnuntain tilaisuudesta Ylivieskassa. Juhlapuheessaan vanhoillislestadiolainen lehtori *Maija-Leena Ylimaula*⁶⁹⁷ sanoi, että kristityillä on vastuu niin hengellistä kuin maallistakin elämää koskevien asioiden hoidossa. Hänen mielestään edustajien valinta tulee kohdistua henkilöihin, jotka niin yhteiskunnan kuin kirkonkin hallinnossa toimivat kristityn arvon mukaisesti.⁶⁹⁸ Kirkon ja yhteiskunnan suhteet olivat monin tavoin esillä. Jos kirkko olisi ollut merkityksetön, ei siihen olisi kiinnitetty näin paljon huomiota.

Elokuun lopussa KA kertoi valtiotieteiden lisensiaatti *Ilppo Niemen* väitöskirjasta *Organisaatio uskonnollisten yhteisöjen säilyttäjänä ja sopeuttajana*. Niemi oli todennut, että kirkon asemassa ei 1960-luvulla ollut havaittavissa merkitsevää heikentymistä huolimatta yhteiskunnan voimakkaasta rakennemuutoksesta ja oletetusta maallistumiskehityksestä.⁶⁹⁹

HS uutisoi elokuussa puolueiden osallistumisesta vaaleihin. Lehti kertasi, että vuoden 1974 seurakuntavaaleissa vain alle neljänneksessä seurakunnista ei ollut puoluepoliittisesti koottuja valitsijayhdistyksiä. Vuoden 1978 vaaleissa oli Kirkon tiedotuskeskuksen tietojen mukaan SDP lähdössä koko maassa vaaleihin omilla ehdokaslistoillaan. SKDL ei ollut vielä käsitellyt asiaa. Uutisen mukaan SKDL ei ole aiemmin lähtenyt mukaan kirkollisvaaleihin. Tämä tieto ei pitänyt paikkaansa, sillä Pohjois-Suomessa kansandemokraatit olivat olleet edellisissä vaaleissa aktiivisia. Keskustapuolue oli omilla listoillaan tai yhteistyössä muiden keskiryhmien kanssa. Kokoomus pyrki yhteistyöhön muiden keskiryhmien, erityisesti Keskustapuolueen kanssa. Liberaalit olivat yhteislistoilla muiden ei-sosialististen ryhmien kanssa. RKP ja SKL asettivat etusijalle epäpoliittiset seurakuntavaäen listat. SMP:llä ja perustuslaillisilla oli omat ehdokaslistansa. Myös useat muut lehdet julkaisivat Kirkon tiedotuskeskuksen antamia tietoja.⁷⁰⁰ Raahan seurakunnan kirkkoherra antoi ohjeita valitsija-

⁶⁹⁴ KP 179/8.7.1978 Poliittiset paineet todellisia kirkossa, 5; Antila 2010, 393.

⁶⁹⁵ AL 192/21.7.1978 Poliitiikka on tuotu kirkkoon, 9.

⁶⁹⁶ AL 199/28.7.1978 Kirkko ja työväenliike yhteistyöhön, 9.

⁶⁹⁷ HS/Muistot 2016b.

⁶⁹⁸ KP 223/21.8.1978 Keskustanaiset Ylivieskassa: Kirkko osa yhteiskuntaa, 1.

⁶⁹⁹ KA 228/26.8.1978 Kirkko säilyy muuttuvassa yhteisössä, 14.

⁷⁰⁰ KP 217/15.8.1978 Puolueet aktiivisesti mukaan srk-vaaleihin, 1; KP 222/20.8.1978 Seurakuntavaalien ehdokasasettelu, 2; LU 121/15.8.1978 Puolueet mukana seurakuntavaaleissa, 6; HS 218/16.8.1978 Puolueet

yhdistysten perustamiseen ja muihin vaalivalmisteluihin.⁷⁰¹ Samoin *HäSa* ja *AL* julkaisivat tietoja puolueiden osallistumisesta seurakuntavaaleihin ja vähän myöhemmin käytännön tietoja muun muassa valitsijayhdistysten perustamisesta. Kirkkovaltuuston jäsen *Oiva Urrila* kertoi, että Tampereella puoluepolitiikka näkyi vain vaaleissa. Yhteisen kirkkovaltuuston ja kirkkoneuvoston työssä se ei ollut näkynyt. Kirkkoneuvosto ei esimerkiksi ollut äänestänyt kertaakaan neljän kuluneen vuoden aikana. Tampereella oli vaaleissa äänestänyt vain 10–13 % äänioikeutetuista. Urrilan mielestä pääsyy äänestyslaiskuuteen oli välinpitämättömyys. *KL* antoi yksityiskohtaisia vaaliohjeita ja kertoi edellisvaalien äänestysviikkaudesta.⁷⁰²

HS kertoi Suomen ruotsinkielisten kirkkopäivistä. Siellä oli tuotu esiin, että kristillisen puolueen esiintyminen johtaa helposti mielikuvaan, jonka mukaan kristittyjä on vain kyseisen puolueen piirissä. Kirkon tulisikin opettaa seurakuntalaisia tekemään ero yhteiskunnallisen toiminnan ja uskonnollisen osallistumisen välillä.⁷⁰³

KL haastatteli seitsemää luottamushenkilöä alueensa seurakunnista ja esitti kolme kysymystä, jotka koskivat sopuvaaleja, politiikan sopivuutta kirkon piiriin sekä kirkkovaltuuston valtaa. Vastaajat olivat yleisesti sopuvaalien kannalla. Poliitiikan sopivuudesta kirkkoon oli erilaisia näkemyksiä. Toisten mielestä politiikka kirkossa on huono asia, toisten mielestä politiikka ei ole ollenkaan tarpeellinen kirkon piirissä. Joidenkin mielestä politiikka kirkossa on sekä hyvä että huono asia. Vastaajien enemmistö katsoi myös, että kirkkovaltuustolla on todellista valtaa.⁷⁰⁴

KA kertoi vaalivalmisteluista. Se tarkasteli myös äänestäjien ja puolueiden aktiivisuutta vaaleissa. Lehti melkein painosti äänestämään. Se arveli yhdeksi merkittäväksi syyksi äänestämättömyyteen sen, että seurakuntalainen ei tiedä, ketä äänestäisi. Seurakuntavaalien tunnuksettomat listat voivat olla hämääviä verrattuna eduskunta- ja kunnallisvaalien puoluepoliittisiin listoihin. Vaalimainonnan kautta listat voi tunnistaa. Lehden mukaan osa puolueisiin sitoutuneista ehdokkaista piiloutui niin sanotuille seurakuntaväen listoille. SDP, Keskustapuolue, perustuslailliset ja SMP aikoivat vaaleihin omilla listoillaan. RKP ja kristilliset menivät ensisijaisesti seurakuntaväen listoille. Kokoomus ja LKP tekivät yhteistyötä

innolla mukaan syksyn kirkollisvaaleihin, 12; FL 184/15.8.1978 Puolueet seurakuntavaaleissa, 1, 4, 5; RS 94/17.8.1978 Puolueet tulossa srk-vaaleihin aktiivisesti, 4; RS 94/17.8.1978 Seurakuntien luottamushenkilövaalit lähestyvät, 4; KL 136/29.8.1978 Puolueet osallistuvat seurakuntavaaleihin, 5, 6.

⁷⁰¹ RS 94/17.8.1978 Puolueet tulossa srk-vaaleihin aktiivisesti, 4; RS 94/17.8.1978 Seurakuntien luottamushenkilövaalit lähestyvät, 4.

⁷⁰² HäSa 218/16.8.1978 Poliittiset puolueet aktiivisesti seurakuntavaaleihin, 2; HäSa 228/26.8.1978 Seurakuntavaalit marraskuussa, 12; AL 224/22.8.1978 Seurakuntaväki käy vaaliurnilla, 7; KL 143/9.9.1978 Vain kuukausi aikaa nimetä ehdokkaat seurakuntavaaleihin, 6.

⁷⁰³ HS 237/4.9.1978 Suomenruotsalaiset: Uskonnollinen ja yhteiskunnallinen osallistuminen erotettava, 10.

⁷⁰⁴ KL 146/14.9.1978 Kolme avointa kysymystä kirkon luottamusmiehille, 1, 2.

keskiryhmien ja sitoutumattoman seurakuntaväen kanssa. SKDL oli jättänyt vaaleihin osallistumisesta päättämisen kokonaan paikallistasolle.⁷⁰⁵

KA jatkoi vaalien käsittelyä todeten, että mikään seurakunta ei ollut vasemmistoenemistöinen. Kansandemokraatit eivät enää eronneet joukolla kirkosta vaan päinvastoin pyrkivät hankkimaan lisää valtaa siinä. Oulussa puolue suunnitteli omaa listaa. Lehti kertoi, että viime vaaleissa oli ehdokaslistat seurakuntaväellä, rauhanyhdistysväellä, SDP:llä ja keskiryhmillä (Kesk. + LKP). Seurakuntaväen joukossa oli kokoomuslaisia, liberaaleja, kristillisiä ja SMP:n ehdokkaita. Oulun yhteisen kirkkovaltuuston 60 paikasta meni edellisissä vaaleissa 29 paikkaa seurakuntaväelle, 15 paikkaa rauhanyhdistysväelle ja 8 kummallekin puoluelehdelle. Kirkkoneuvostojen osalta paikkajakauma oli vastaavasti 16, 11, 9 (Kesk.) ja 6 (SDP). Äänestysprosentti Oulussa oli tuolloin alle kaupunkien keskiarvon eli vajaa 14. Lehti kertasi vielä ikärajat ja tarkasteli vaatimusta jumalaapelkäävyydestä.⁷⁰⁶

HäSa tarkasteli puolueiden osallistumista vaaleihin ja haastatteli Janakkalan, Lopen, Lammin ja Hattulan kirkkoherroja. Heidän mukaansa puolueet olivat aktiivisia ehdokasasettelussa. Janakkalassa asetetaan todennäköisesti myös epäpoliittinen lista. Lammilla näyttäisi olevan vain Kokoomuksen, Keskustapuolueen ja SMP:n listoja. Lopella suurten puolueiden lisäksi SMP asettaa omat ehdokkaat. Hattulan kirkkoherra arveli, että SDP, Kokoomus, Keskustapuolue ja SMP asettavat omat listansa. Varuskunta oli aiemmin asettanut ja asettaa näissäkin vaaleissa oman epäpoliittisen listan.⁷⁰⁷ Myöhemmin HäSa haastatteli neljää seurakuntalaista vaaleista. Kolme heistä ilmoitti äänestävänsä. Neljäs ei äänestä, koska se ei hänen mielestään hyödytä mitään. Haastatellut eivät aikoneet valita ehdokasta poliittisin perustein.⁷⁰⁸

Syyskuun lopussa HS julkaisi artikkelin puolueiden kannatuksesta. Siinä Tampereen yliopiston tilastotieteen apulaisprofessori Pentti Manninen tarkasteli äänestäjäsiirtymiä vaaleissa. Hän teki analyysiä SMP:n noususta ja vajoamisesta. Tarkastelussa olivat mukana silloisen Kuopion läänin ja Pohjois-Karjalan läänien maalaiskunnat, koska ne olivat vahvaa SMP:n tukialuetta. Vaalikaudella 1966–1970 SMP:n kannatus kasvoi näissä lääneissä vajaasta 6 %:sta yli 22 %:iin. Suurin osa lisäyksestä tuli vuoden 1966 vaaleissa äänestämättä jättäneiltä, mutta SMP sai myös eri puolueista uusia kannattajia. Vaalikaudella 1970–1972 äänestäjien määrä kääntyi laskuun päätyen vajaan 19 %:iin. SMP menetti kannattajia Keskustapuolueelle ja osa siirtyi ”nukkuvien puolueeseen”. Vuosina 1972–1975 kannattajia siirtyi pääasiassa nukkuihin ja kannatus laski 11,6 %:iin.⁷⁰⁹ Toisaalta SMP:n aiemmista kannattajista oli vuonna 1972 osa irtautunut ja muodostanut SKYP:n (ks. luku 1.1.3).

KP piti seurakuntavaaliasiaa esillä pääkirjoituksissa kesästä alkaen. Keskustapuolueen kannattajana lehti viittasi puolueen puoluekokouksessa kesäkuussa 1978 hyväksymään

⁷⁰⁵ KA 253/20.9.1978 Kirkollisvaalien valmistelut pitkällä, 1.

⁷⁰⁶ KA 253/20.9.1978 Kirkollisvaalien valmistelut pitkällä, 1.

⁷⁰⁷ HäSa 255/22.9.1978 Puoluepolitiikka on avointa seurakuntavaalien valmisteluissa, 7.

⁷⁰⁸ HäSa 262/29.9.1978 Tästä on kysymys: Äänestättekö seurakuntavaaleissa?, 5.

⁷⁰⁹ HS 257/24.9.1978 Apulaisprofessori Pentti Manninen: Vaalien äänestäjäsiirtymät, Maaseudun puolue havahdutti nukkuvat vuoden 1970 vaaleissa, 2.

kirkkopoliittiseen julkilausumaan, jossa nähtiin myönteisenä, että kristityiksi tunnustautuvat puolueen jäsenet osallistuvat aktiivisesti kirkon ja sen seurakuntien elämään. Pääkirjoituksessa tarkasteltiin kirkon suhdetta politiikkaan ja puolueisiin. Lehti totesi Keskustapuolueen aina pitäneen tärkeänä sitä, että kirkko toiminnassaan ja ratkaisuisaan pysyy uskollisena hengelliselle tehtävälleen. ”Puolueiden ensisijainen tehtävä on luoda edellytykset kirkkoille ja uskonnollisille yhdyskunnille julistaa sanomaansa.”⁷¹⁰

KP julkaisi tietoa vaaleista elokuun lopussa ja kertoi syyskuussa, miten yksittäisissä seurakunnissa ja yhteistalousseurakunnissa valinnat vaaleissa tapahtuvat. Lehti muistutti myös vaaliluetteloiden nähtävillä olosta.⁷¹¹ Pääkirjoituksessaan syyskuussa *KP* viittasi seurakuntavaaleihin, mutta käsitteli ensisijaisesti ehdokkaiden nimeämistä kevään 1979 eduskuntavaaleihin.⁷¹²

HäSa käsitteli laajasti vaaleja ehdokaslistojen kokoamisen aikaan. Seurakuntalainen voi osallistua vaaleihin perustamalla valitsijayhdistyksen, asettumalla itse ehdokkaaksi ja käyttämällä äänioikeuttaan vaalissa. Lehti kertoi Hämeenlinnan ja Vanajan seurakuntien vaalista. Kirkkoherra Olli Heilimo kertoi vaalimenettelystä ja muutoksista, jotka tulivat voimaan kirkkolain muutoksen myötä. Hänen mielestään ei ollut mitenkään hälyttävää, että puolueet asettavat ehdokkaita. Näin valitut luottamushenkilöt ovat hyviä. He toimivat seurakunnan parhaaksi.⁷¹³

Lehdet antoivat syksyn edetessä edelleen käytännön ohjeita.⁷¹⁴ Valitsijayhdistysten asiakirjojen jättämisaajan lähestyessä *PY* julkaisi Merijärven seurakunnan kirkkoherran Yrjö Tälän kirjoituksen, jossa käytiin seurakuntavaalien menettelytapoja ja kirkkolain uudistuksen aiheuttamia muutoksia.⁷¹⁵

HS julkaisi vaaleja koskevan pääkirjoituksen syyskuussa. Lehti aloitti moittimalla Kirkon tiedotuskeskuksen vaalitiedotusta ja totesi puolueiden pitävän eniten ääntä vaaleista. Lehti kertasi vaalitavan muutosta. Se oli johtanut seurakuntien johtoelementtien uusiutumiseen ja samalla politisoitumiseen. Lehden mukaan puolueet olivat innokkaita ja etsivät ehdokkaita, tunnettuja ja vähemmän tunnettuja nimiä ja herättelivät kirkkokansaa. Ne eivät saaneet kuitenkaan paljastaa ehdokkaiden puoluekantaa virallisesti. Sen sijaan ehdokkaat ja heidän takanaan olevat valitsijayhdistykset saivat mainostaa itseään, ehdokkaitaan ja tavoitteitaan. *HS* oli huolissaan, että suurten asutuskeskusten seurakuntalaiset olivat ymmällään joutuessaan valitsemaan ehdokkaan ikään kuin sokkona. Joistakin tunnetuista nimistä voi päätellä puolueen. Tämä vieroitti äänestäjiä ja osoitti, että kirkko eli ajastaan jäljessä. Samaa

⁷¹⁰ KP 172/1.7.1978 Uskollisena tehtävälleen (pk), 2.

⁷¹¹ KP 228/26.8.1978 Seurakuntavaalit 12.–17. marraskuuta, 3; KP 246/13.9.1978 Seurakuntien hallintoelimet, 2; KP 252/19.9.1978 Srk-vaalien luettelot nähtävillä, 1.

⁷¹² KP 254/21.9.1978 Ehdokkaat esille (pk), 2.

⁷¹³ HäSa 255/22.9.1978 Ehdokaslista muodostumassa, 'Seurakuntavaalit velvoittavat osallistumaan', 1, 7.

⁷¹⁴ AL 252/19.9.1978 Kirkollisvaalin luettelot esillä, 11; AL 253/20.9.1978 Kirkollisvaalien luettelot nähtävänä, 5. HäSa 286/23.10.1978 Seurakuntavaaleissa valitaan yli 13 000 luottamushenkilöä, 3.

⁷¹⁵ PY 115/29.9.1978 Marraskuun kirkollisvaalit erilaiset kuin edeltäjänsä, 6.

osoitti ehdokkaiden alaikäraja, joka oli 20 vuotta eikä 18, kuten valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa. Lehti viittasi näissä asioissa kirkolliskokoukseen.⁷¹⁶

HäSa totesi syyskuisessa pääkirjoituksessaan, että oli aika etsiä ehdokkaita valitsijayhdistyksiin. Puoluepolitiikka oli ilmeisesti vakiinnuttanut asemansa seurakuntien päätöksenteossa. Samalla lehti päätteli, että puoluejakauma tuskin oli seurakunnan asioista päätettäessä läheskään aina ratkaiseva asia. Kirjoittaja kaipasi kirkkopoliittista keskustelua, joka olisi asiallista ja rakentavaa. Vaaleihin tulisi saada ehdokkaita, jotka edustaisivat mahdollisimman monipuolisesti eri ammatti- ja ikäryhmiä ja ajatussuuntia. Tämä saisi ehkä passiivisia äänestäjiä liikkeelle.⁷¹⁷

Raahan Seutu julkaisi syyskuussa pääkirjoituksen, jossa muistutettiin, että oli aika jättää seurakuntavaalien ehdokaslistat. Lehti toi esiin vaalien politisoitumisen todeten, että seurakuntahallinnossa oli politiikka ollut mukana aiemminkin. Politiikka ei saanut lehden mukaan kuitenkaan tulla samanlaiseen rooliin kuin esimerkiksi kunnallispolitiikassa. Seurakunnassa toimittaessa ehdokkaan oma henkilökohtainen vakaumus oli tärkeämpää. Tämä näkyi myös ehdokasasettelussa, jossa edellytettiin henkilön olevan jumalaapelkäävä ja kristillisistä elämäntavoistaan tunnettu. Monet arvostelevat seurakunnan tapaa toimia mutta maksavat kirkollisveronsa. Äänestämällä voisi vaikuttaa asioihin, lehti opasti.⁷¹⁸

KA julkaisi laajan uutisen seurakuntavaaleista heti sen jälkeen, kun ehdokaslistat oli jätetty. Oulun seurakunnissa oli Tuiraa ja Karjasiltaa lukuun ottamatta neljä ehdokaslistaa: Seurakuntaväen suuri vaaliliitto, Keskustapuolue, SDP ja vanhoillislestadiolainen rauhan-yhdistys. Tuiran ja Karjasillan seurakunnissa oli lisäksi SKDL:n lista. Seurakuntaväen listalla oli ei-sosialistisiin puolueisiin kuuluvia ehdokkaita. Lehti kertoi, että julkisuuden henkilöitä on ehdokkaina, muun muassa kansanedustajat *J. Juhani Kortessalmi* (SMP) ja *Kerttu Hemmi* (LKP).⁷¹⁹

KA kertoi ehdokasasettelusta Kainuussa ja Lapissa. Lehti mainitsi muun muassa, että Kajaanissa oli yhdeksän valitsijayhdistystä, Suomussalmella ja Kuhmossa seitsemän. Sotkamossa ja Rovaniemellä oli neljä valitsijayhdistystä. Muun muassa Rovaniemellä ja Kittilässä oli päätetty järjestää keskustelutilaisuudet, joissa oli edustajia eri valitsijayhdistyksistä.⁷²⁰ Näin oli mahdollisuus tarjota seurakuntalaisille tietoa eri valitsijayhdistysten ajattelusta ja taustoista.

KA mainitsi valitsijayhdistyksiä esitellessä jutussa, että Pellossa oli selvät puoluepoliittiset asetelmat. Siellä ehdokaslistoja olivat asettaneet Keskustapuolue, SDP, ei-sosialistit ja vanhoillislestadiolainen rauhan-yhdistys. Myös Kolarissa olivat Keskustapuolue, SDP, vanhoillislestadiolainen rauhan-yhdistys ja muu seurakuntaväki asettaneet listoja. Siellä oli

⁷¹⁶ HS 254/21.9.1978 Sokkovaalit (pk), 2.

⁷¹⁷ HäSa 243/10.9.1978 Hiljaiset vaalit (pk), 4.

⁷¹⁸ RS 110/23.9.1978 Seurakunnassa toimiminen vaatii tekoja (pk), 2.

⁷¹⁹ KA 267/4.10.1978 Satoihin seurakuntiin uudet luottamuselimet, 1.

⁷²⁰ KA 267/4.10.1978 Satoihin seurakuntiin uudet luottamuselimet, 5.

myös SKDL mukana omalla listallaan, samoin Raahessa, Kemissä, Paavolassa⁷²¹ ja Vihannissa.⁷²² SKDL oli aktiivinen seurakuntavaaleissa.

Nivalassa ja Sievissä olivat sopuvaalit. Nivalassa ne olivat yllätys, mutta Sievissä selvittiin myös edellisissä vaaleissa ilman äänestystä. Nivalassa ei kirkkoherra *Heikki Hurskaisen* mukaan politiikalla ollut juurikaan merkitystä seurakuntavaaleissa. Valinnat tehtiin uskonnollisten ryhmien välillä.⁷²³ Toisaalta esimerkiksi *HäSa*:n mielipidekirjoituksessa pohdittiin sopuvaalien sopivuutta. Kirjoittaja katsoi, että sopuvaalit ovat ”kansan pettämistä”. Kansan ääntä on kuultava.⁷²⁴

Vaalien lähetessä *HS* kertoi tulossa olevasta radiokeskustelusta, jossa käsiteltiin seurakuntavaaleja. Ohjelmassa kyseltiin neljän suurimman puolueen valmistautumisesta vaaleihin. Ohjelmaesittelyssä kerrottiin eri väestöryhmien kirkossakäyntiaktiivisuudesta ja mainittiin, että Keskustapuolueella oli ollut jo 10 vuotta kirkkopoliittinen ohjelma. SKDL ei ollut kirkollisvaaleissa mukana, koska se katsoi uskonnon olevan yksityisasia.⁷²⁵ Puolue asetti kuitenkin erityisesti Pohjois-Suomessa omia ehdokaslistoja, ja joissain seurakunnissa puolueen ehdokkaita oli SDP:n listoilla.

HäSa julkaisi Lounais-Hämeen seurakuntien ehdokaslistat, mutta Forssan seurakunnan ehdokkaita se ei julkaissut. Kirkon tiedotuskeskus pyysi vaalilautakuntien puheenjohtajia arvioimaan valitsijayhdistysten taustat. Äänestyksen päätyttyä julkistettiin jakaumat valtakunnallisesti. Kirkon tiedotuskeskuksen johtaja *Heikki Castrén* totesi, että vaaleissa puolueiden poliittinen aktiivisuus oli tosiasia. Poliittinen ajattelu on ollut mukana myös seurakuntien päätöksenteossa. Siinä ei saa kuitenkaan olla ratkaisijana puoluepoliittinen etu vaan evankeliumin pohjalta nouseva seurakunnan paras, jonka päätöksentekijät tulkitsevat eri tavoin.⁷²⁶

Kun seurakuntavaalien ehdokaslistat oli vahvistettu, julkaisi *HS* laajan jutun, jossa se pohdiskeli erityisesti vaalien poliittisuutta ja puoluetunnusten käytön kieltämistä. Vahvimmin vaaleissa olivat mukana Keskustapuolue, Kokoomus ja SDP. Listoilla oli myös kansandemokraatteja, mutta kommunistit olivat jättäytyneet pois. Lehti käytti Kirkon tiedotuskeskuksen ja puolueiden antamia tietoja. Niiden mukaan sosialidemokraatit olivat koko maassa omilla listoillaan. Keskustapuolue ja Kokoomus olivat vaaliliitossa mutta myös

⁷²¹ Paavolan kunta ja Revonlahden kunta yhdistettiin vuonna 1973 Ruukki-nimiseksi kunnaksi. Samalla Revonlahden seurakunta lakkautettiin ja liitettiin Paavolan seurakuntaan. Vuonna 1992 Paavolan seurakunta muutti nimensä Ruukin seurakunnaksi. Vuonna 2006 Ruukin ja Vihannin seurakunnat yhdistyivät Siikasalon seurakunnaksi. Kun Ruukin kunnasta ja Siikajoen kunnasta muodostettiin vuonna 2007 uusi Siikajoen kunta, liittyi Siikajoen seurakunta Siikasalon seurakuntaan. Vnp 512/1972b; Vnp 527/2006; Kirjastovirma 2017a; Kirjastovirma 2017b.

⁷²² KA 267/4.10.1978 Satoihin seurakuntiin uudet luottamuselimet, 5.

⁷²³ KA 267/4.10.1978 Satoihin seurakuntiin uudet luottamuselimet, 5.

⁷²⁴ HäSa 237/3.9.1970 Mielipide: Kirkollisvaalit 1970, 14.

⁷²⁵ HS 274/11.10.1978 Poliitiikka ja kirkollisvaalit, 43.

⁷²⁶ HäSa 275/12.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokkaiden nimet virallisesti julki, Puoluepolitiikka kuultaa taustalla, 8.

omilla listoillaan. Myös useat muut lehdet julkaisivat KT:n tietoja puolueiden osallistumisesta seurakuntavaaleihin.⁷²⁷

Puolueiden kiinnostus vaaleihin kasvoi. SDP:n puolue toimisto arvioi ehdokkaita asetettuna 4 500–5 000. Keskustapuolueella oli ehdokkaita 10 000–11 000, joista 70 % esiintyi omilla listoillaan. Loput olivat vaaliliitossa Kokoomuksen, keskiryhmien ja seurakuntaväen kanssa.⁷²⁸ Kun valitsijayhdistykset oli perustettu, KP julkaisi Keskustapuolueen kirkkopoliittisen toimikunnan sihteerin Martti Havaksen näkemyksiä seurakuntavaaleista. Hänen mukaansa vaalien polttaviksi keskustelukysymyksiksi näytti nousevan neljä asiaa: politiikka ja kirkko, vaalien avoimuus eli tunnukset, osallistumisvilkkaus ja kysymys siitä, onko meillä ”kansankirkko” ja jos ei ole, niin miksi ei. Havas puolusti voimakkaasti puolueisiin kuuluvien osallistumista kirkon hallintoon. Hän kysyi, miksi ”pitaalisuuden” leimalla lyödään seurakunta- ja kirkkohallinnossa ne ihmiset, joilla on jokin poliittinen tausta. Havas oli tyytyväinen siihen, että entinen arkkipiispa Martti Simojoki ja hänen seuraajansa Mikko Juva olivat ottaneet edes varovaisen myönteisen kannan. Tunnusten käytöstä Havas totesi, että niiden puuttuminen ei ole ongelma pienissä seurakunnissa, mutta muuttuu ongelmaksi suurissa väestötaajamissa. Tähän apua tuo valitsijayhdistysten rehellinen ja avoin vaalimainonta. Havaksen mukaan niin sanottu seurakuntaväen yhteislista leikkii edelleen kuuropiilosilla oloa. Keskustapuolue lähtee vaaleihin avoimin tunnuksin. Havas odotti äänestysvilkkauden kasvavan, sillä keskustelua vaaleista käytiin ja käydään.⁷²⁹

Keskustapuolue oli aktiivinen, kuten edellisissäkin vaaleissa. Jaakko Antila on todennut, että puolue velvoitti Järjestöpoliittisessa toimintakirjassaan jokaisen kunnallisjärjestön kutsumaan koolle seurakunnan keskustalaiset luottamushenkilöt ja perustamaan työryhmän valmistelevaan seurakuntavaalien toiminta-aikataulua, mainontaa ja ehdokasasettelua.⁷³⁰ Vuonna 1978 Keskustapuolue hyväksyi uuden kirkkopoliittisen ohjelman. Samat linjaukset oli painettu myös jaettavaksi tarkoitettuun lehtiseen.

Kokoomuksen edustaja kertoi, että ehdokkaita oli aiempaa enemmän, vaikka heidän lukumääränsä ei ollut vielä selvillä. SKDL:n ilmoituksen mukaan sillä ei ollut omia listoja, mutta puolueen ehdokkaita oli muilla listoilla. SKL:n edustajat olivat mukana epäpoliittisilla listoilla. LKP oli yhteislistoilla muiden ei-sosialististen puolueiden kanssa. SMP:llä oli

⁷²⁷ HäSa 266/3.10.1978 Seurakuntavaalien listat jätetty vaalilautakunnille, 8; LU 149/3.10.1978 Ehdokaslistat jätetty, Poliittiset puolueet osallistuvat seurakuntavaaleihin, 3, 6; KP 266/3.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokaslistat jätettiin, 3; RS 114/3.10.1978 Seurakuntavaaleissa puolueet mukana entistä aktiivisemmin, 1, 4; HS 275/12.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokaslistat vahvistettu, 3; HS 275/12.10.1978 Seurakuntavaalit piilopoliittiset, Lista ei kerro ehdokkaan väriä, 9; KP 305/12.11.1978 Seurakuntavaaleissa 38.000 ehdokasta – paikkoja 12.000, 12.

⁷²⁸ HS 275/12.10.1978 Seurakuntavaalit piilopoliittiset, Lista ei kerro ehdokkaan väriä, 9; PY 119/10.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokaslistat jätetty, 4.

⁷²⁹ KP 275/12.10.1978 Martti Havas: Seurakuntavaalien perusasetelmat, 2.

⁷³⁰ Antila 2010, 337.

omia listojaan ainakin Helsingissä. Maakunnallisia listoja tarkastellessaan *HS* kertoi, että kansanedustaja *Eino Grönholm*⁷³¹ oli ehdolla Forssan kirkkovaltuustoon.⁷³²

HS tarkasteli ehdokasasettelua Helsingissä. Ehdokkaita oli vähemmän kuin neljä vuotta aiemmin. SDP ja SMP olivat koonneet omat listansa. Muut puolueet olivat listoilla sitoutumattoman seurakuntaväen tai muiden ei-sosialistien kanssa. SDP:n ehdokkaita oli myös sitoutumattomien listoilla. Puolue oli jättänyt listoja 20 seurakuntaan 36 suomenkielisestä seurakunnasta. Keskustapuolue, Kokoomus, LKP ja RKP eivät puolueitoimistojen mukaan asettaneet yhtään omaa listaa. *HS* luetteli muutamia tunnettuja henkilöitä. Kokoomusvoittoa sitoutumattomalla listalla oli muun muassa Akavan puheenjohtaja *Samuli Apajalahti*. Entisen pääministerin *Ahti Karjalaisen* puoliso *Päivi Karjalainen* oli ehdokkaana Helsingin Munkkiniemen seurakunnassa. Samassa seurakunnassa SMP:n listalla olivat puolueen silloisen puheenjohtajan *Veikko Vennamon* puoliso *Sirkka Vennamo* ja poika *Pekka Vennamo*. Tikkurilan seurakunnassa oli Kokoomuksen listalla ehdokkaana seurakunnan kirkkoherra *Erkki Sovijärvi*. Espoossa Tapiolan seurakunnassa oli ehdokkaana kansanedustaja *Matti Louekoski* SDP:n listalla ja professori *Jaakko Voipio* (Kesk.) seurakuntaväen listalla.⁷³³ Puolueet ottivat esimerkkiä eduskuntavaaleista tuomalla esiin tunnettuja ehdokkaita, ”ääniharavia”.

Kun ehdokaslistat oli jätetty, *KP* uutisoi levikkialueensa seurakuntien listojen kokoonpanosta. Lehti luetteli myös tarkat ehdokasmäärät Keski-Pohjanmaan eri seurakunnissa. Ullavalla ja Alavetelissä oli sopuvaalit, samoin Nivalassa ja Sievissä.⁷³⁴ Myös *PY* uutisoi ehdokaslistoista. Vaalit kiinnostivat puolueita yhä enemmän, mutta tunnusten puuttuminen vaikeutti kuitenkin tietojen saamista niiden osallistumisesta. SDP ja Keskustapuolue olivat aktiivisia, samoin Kokoomus. Puolueitoimiston mukaan joka kolmas poliittisesti sitoutunut ehdokas voi olla kokoomuslainen. SKDL:llä ei ollut omia listoja, mutta puolueen ehdokkaita oli muilla ehdokaslistoilla. LKP oli yhdessä muiden keskiryhmien kanssa. RKP ja SKL olivat seurakuntaväen listoilla. SMP:llä ja perustuslaillisilla oli omia listoja.⁷³⁵

FL julkaisi oman alueensa ehdokkaiden määrät eri seurakunnissa. Forssan kirkkovaltuustoon oli eniten ehdokkaita eli 107.⁷³⁶ Lehti julkaisi nimet useassa numerossa. Forssan kirkkovaltuustoon oli asettanut ehdokkaita kuusi valitsijayhdistystä.⁷³⁷ Lehti käsitteli loka-kuisessa pääkirjoituksessa äänestämistä sammutetuin lyhdyin. Vaaleissa haluttiin välttää liikaa poliittisuutta. Oli kuitenkin käynyt niin, että kirkkovaltuustojen jäsenistä suurin osa oli

⁷³¹ Eduskunta 2014a.

⁷³² HS 275/12.10.1978 Seurakuntavaalit piilopoliittiset, Lista ei kerro ehdokkaan väriä, 9.

⁷³³ HS 275/12.10.1978 Helsingissä vaali-innostus laimeaa, Suurista puolueista listat vain Sdp:llä, 9.

⁷³⁴ KP 266/3.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokaslistat jätettiin, 3; KP 274/11.10.1978 Kokkolan srk-vaaleissa ehdokkaita 133, 8.

⁷³⁵ PY 119/10.10.1978 Seurakuntavaalien ehdokaslistat jätetty, 4.

⁷³⁶ FL 227/4.10.1978 Kirkollisvaalit Lounais-Hämeessä: Valtuustojen 165 paikkaa tavoittelee 553 ehdokasta, 3.

⁷³⁷ FL 234/12.10.1978 Lounaishämäläiset seurakuntavaaliehdokkaat, 7; FL 235/13.10.1978 Seurakuntavaaliehdokkaista, 7.

valittu jonkin puolueen edustajana. Lehti toi esiin myös arkkipiispa Mikko Juvan kannan siitä, että tunnukset tulisi sallia. Samalla lehti arveli, että Lounais-Hämeessä tunnusten puuttuminen ei aiheuta suurta epätietoisuutta. Äänestäjän tuli kuitenkin varmistua listan ”oikeaoppisuudesta” omalta kannaltaan.⁷³⁸

Toisessa pääkirjoituksessaan lokakuussa *FL* käsitteli edelleen sammutetuin lyhydin järjestettäviä vaaleja. Lehti palautti mieleen edellisissä vaaleissa alhaisiksi jääneet äänestysprosentit ja ennusti, että tällä kertaa vaalit kiinnostavat aiempaa enemmän. Erityisesti nuoret olivat osoittaneet kiinnostusta. Myös puolueiden kiinnostus vaaleihin oli kasvanut. Miten seurakuntalaiset sitten kokivat politisoitumisen, on oma kysymyksensä. Lehden mukaan poliittinen ajattelu oli aina ollut mukana seurakunnan päätöksenteossa. Ongelmana tätä oli alettu pitää siinä vaiheessa, kun kaikki poliittiset piirit olivat osoittaneet kiinnostusta seurakunnan hallintoon. Lehti luotti kuitenkin siihen, että ehdokkaiksi asettuvat seurakuntalaiset tiedostivat asemansa ja tehtävänsä itsenäisinä kristittyinä ihmisinä, ja toimisivat valituiksi tultuaan sen mukaisesti. Lehti ehdotti, että järjestettäisiin valitsijayhdistysten yhteisiä vaalikeskusteluja, joiden tiimoilta ”lyhtyihin saattaisi syttyä jonkin väristä valoa”.⁷³⁹

Lokakuun lopussa *Pyhäjokilaakso* luetteli seurakuntavaaleissa ehdolla olevien nimiä. Mukana olivat Merijärven seurakunnan ehdokkaat.⁷⁴⁰ Ennen vaaleja *PY* kertoi käytännön tietoa vaaleista. Merijärven kirkkoherra Yrjö Tala opasti äänestäjiä.⁷⁴¹ *Länsi-Uusimaa* puolestaan kertoi Vihdin ja useiden muiden seurakuntien ehdokasasetelmista ja äänestyspaikoista.⁷⁴²

Lokakuun lopussa *Keskipothanmaa* antoi käytännön ohjeita vaaleja varten.⁷⁴³ *Tapani Heinämäki* kävi läpi kirkkovaltuuston ja -neuvoston roolia ja kirkkoherran asemaa.⁷⁴⁴ Lehti kertoi, että sopuvaalit olivat tulossa Ullavan, Lestijärven, Nivalan ja Sievin seurakunnissa, ja luetteli kirkkovaltuustoihin valittavien henkilöiden nimet.⁷⁴⁵ *Kalajokilaakso* julkaisi käytännön ohjeita äänestämiseen ja kertoi kirkkoneuvoston ja -valtuuston tehtävistä sekä kertoi

⁷³⁸ FL 235/13.10.1978 Seurakuntavaalien sammutetut lyhyt (pk), 4.

⁷³⁹ FL 243/22.10.1978 Vaalikeskusteluja myös seurakuntiin (pk), 4.

⁷⁴⁰ PY 124/20.10.1978 Liki 300 ehdokasta seurakuntavaaleissa, 6.

⁷⁴¹ PY 131/7.11.1978 Seurakuntavaalit alkavat pyhänä, 3; PY 133/10.11.1978 Kirkkovaltuustojen vaalikirkonkokous käynnistyy, 3.

⁷⁴² LU 170/10.11.1978 Vihdin kirkkovaltuustoon pyrkii 116, 4; LU 170/10.11.1978 Seurakuntavaalit alkavat sunnuntaina, 3; LU 170/10.11.1978 Äänestysprosentin nostaminen tavoitteena Nummella, 4; LU 170/10.11.1978 Pusulassa valitaan 15 valtuutettua, 4.

⁷⁴³ KP 289/26.10.1978 Srk-vaalit 12.–17.11.1978: Yli 13 000 luottamushenkilöä valitaan seurakuntavaaleissa, 2.

⁷⁴⁴ KP 295/1.11.1978 Tapani Heinämäki: Valta ja vastuu seurakunnassa, 2.

⁷⁴⁵ KP 296/2.11.1978 Sopuvaali tulossa useisiin seurakuntiin, 1.

vaalien alla, miten vaalit toimitetaan ja miten vaalimenettelyä 1970-luvulla uudistettiin.⁷⁴⁶ *Forssan Lehti* kertasi vaalimenettelyn ja päivämäärät.⁷⁴⁷

Marraskuun alussa *HäSa* kertoi puolueiden aktiivisuudesta vaaleissa. Kokoomuksen Etelä-Hämeen piirin toiminnanjohtajan mukaan puolue oli valmistautunut huolellisesti vaaleihin. Eri paikkakunnilla oli julkaistu esitteitä ja lehtisiä. Kirkkopyhiin tilaisuuksissa oli pyritty tuomaan esille Kokoomuksen vuonna 1972 hyväksymiä kirkkopoliittisia periaatteita. Keskustapuolueen Etelä-Hämeen piirin toiminnanjohtaja kertoi, että puolue ei ollut ihmeemmin valmistautunut seurakuntavaaleihin. Ehdokkaat oli asetettu ja puolueen omaa väkeä oli innostettu äänestämään. Vaikka piirin toiminnanjohtaja ilmaisi asian näin, oli puolue todellisuudessa aktiivinen valtakunnallisesti. Vuonna 1978 se uusi kirkkopoliittisen ohjelmansa sekä julkaisi *Seurakuntavaalitietoutta-* ja *Kirkko ihmisen puolesta* -lehtiset. Myös SDP oli innostanut omaa väkeään äänestämään. Puolue oli vuoden 1975 puoluekokouksessaan hyväksynyt periaatteen, jonka mukaan se tekee aktiivisesti seurakuntavaalien pr-työtä. Vuoden 1978 puoluekokous kehotti puolueen lehdistöä kirjoittamaan myönteisesti kirkosta. SKDL:n edustaja kertoi, että puolue ei kovin innokkaasti osallistu vaaleihin, mutta oli kehottanut kirkkoon kuuluvia äänestämään. Joitakin ehdokkaita puolueella oli SDP:n listoilla. LKP:n ja SKL:n edustajat totesivat, että kukin äänestää vakaumuksensa mukaan.⁷⁴⁸ LKP ja SKL eivät tehneet enää 1970-luvun loppupuolella kirkkopoliittisia ohjelmia eivätkä antaneet kirkkoa ja uskontoa koskevia kannanottoja. LKP:n kannatus eduskunta- ja kunnallisvaaleissa oli hiipumassa, kun taas SKL:n kannatus oli noususuunnassa.

Vaaleja edeltäneenä päivänä *KP* selosti pääkirjoituksessa vaalien merkitystä ja äänestämisen tärkeyttä. Ehdokkaita oli nimetty 40 000, joista lähes 11 000 oli Keskustapuolueen nimeämiä. Vaalit olivat tärkeitä, sillä kirkkovaltuustot käyttävät ylintä päätösvaltaa seurakunnissa, ja paikallisseurakunnan hallinnosta yltävät vaikutuskanavat kokonaiskirkon hallintoon. Kirkolla oli nyt etsikkoaikansa, eikä se saisi olla liian pappis- ja piispakeskeinen. Lehti piti tärkeänä kirkon kansanvaltaistamista. Vaaleissa oli kysymys toimivasta ja elävästä kirkosta. Myös vaalilainsäädännön puutteet oli korjattava. Sen osoitti lehden mukaan Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien lokakuussa 1978 toteuttama Tässä elämä -kampanja.⁷⁴⁹ Tässä kokeilussa seurakunnan työntekijät ja vapaaehtoiset soittivat iltaisin klo 18–21 kymmenen päivän ajan kaikille puhelimen omistajille ja kutsuivat seurakuntalaisia kasvuryhmiin.⁷⁵⁰

KL julkaisi seurakuntavaaleja käsittelevän pääkirjoituksen juuri ennen vaaleja. Lehti odotti äänestysprosentin nousevan edelliskertoja korkeammaksi muuallakin kuin Kalajokilaaksossa. *KL* luetteli oman alueensa seurakuntien äänestysprosentteja edellisissä vaaleissa,

⁷⁴⁶ KL 162/12.10.1978 Näin äänestetään seurakuntavaaleissa, 6; KL 163/14.10.1978 Seurakuntavaalit 12.–17.11.1978, Kirkkovaltuustoilla isännän valta seurakunnissamme, 1, 8; KL 178/9.11.1978 Seurakuntavaalit ensi sunnuntaina, 3.

⁷⁴⁷ FL 245/25.10.1978 Yli 13 000 luottamushenkilöä valitaan seurakuntavaaleissa, 10.

⁷⁴⁸ HäSa 297/3.11.1978 Seurakuntavaalit eivät aiheuta suurta vaalikampanjaa, 2.

⁷⁴⁹ KP 304/11.11.1978 Seurakuntavaaleihin (pk), 2.

⁷⁵⁰ AL 260/27.9.1978 Puhelin täyttämään Tampereen kirkot, 14.

jolloin valtakunnallinen prosentti oli 18. Oulun hiippakunnassa se oli 22, Ylivieskassa 34,4 ja Nivalassa 37 %. Sievissä oli tällä ja edelliskerralla sopuvaalit. *KL* arveli, että politiikan mukaantulo oli lisännyt mielenkiintoa. Pohjanmaalla aktivoituivat myös herätysliikkeet. Kirkko koettiin läheiseksi ja tarpeelliseksi. Todellisen kirkon perimmäinen tarkoitus ei saanut kuitenkaan hautautua vaalihumuun.⁷⁵¹

KA kertoi Pudasjärvellä pari päivää ennen vaalien alkamista pidetystä vaalipaneelista. Kuudesta valitsijayhdistyksestä viisi oli lähettänyt edustajansa paneeliin. Yleisöä oli kohtalaisesti, mutta keskustelua valitsijayhdistysten tavoitteista käytiin vähän. Esiin tuli kuitenkin, että äänestyspassiivisuus oli paljon käytännön vaikeuksien syytä.⁷⁵² Vaaleja edeltävänä päivänä *KA* kertoi käytännön asioita vaalin toimittamisesta.⁷⁵³

KP julkaisi pastori Urpo Kokkosen kirjoittaman yliön, joka käsitteli Keskustapuolueen kirkkopoliitiikkaa. Hänen mukaansa lähtökohtana oli, että kirkko voi toimia omista lähtökohdistaan eli toimia Jumalan sanan pohjalta, jolloin se voi parhaiten palvella myös tätä yhteiskuntaa ja yhteiselmää. Keskustalainen kirkkopoliitiikka piti tärkeänä viedä demokratia läpi kirkon yhteisissä asioissa niin, että kansankirkko heijastaa jäsenistöään.⁷⁵⁴

Kirkon ja työväen suhteita tarkasteltiin Ylivieskassa, missä sosialidemokraattien työväenyhdistys oli järjestänyt tilaisuuden. Siellä todettiin, että pyrkiessään mukaan kirkon hallintotehtäviin työväestö ei tee sitä poliittisen vaikuttamisen takia vaan myös siksi, että kirkolla on ihmiselle paljon annettavaa ja kirkko koetaan omaksi ja tarpeelliseksi.⁷⁵⁵

Vaalien lähestyessä *AL* tarkasteli ehdokaslistoja. Tuomiorovasti Pertti Ranta kertoi, että niitä olivat muodostaneet poliittiset ryhmät ja seurakuntaväki. Lehti selosti käytännön vaalijärjestelyjä. Lehden haastattelema Kokoomuksen Pohjois-Hämeen piirin toiminnanjohtaja kertoi, että puolueella oli omat ehdokkaansa kaikissa seurakunnissa. Yhdessä seurakunnassa he olivat kuitenkin samalla listalla seurakuntaväen kanssa ja kahdessa seurakunnassa vaaliliitossa Keskustapuolueen kanssa. Useimmissa seurakunnissa oli Kokoomuksella, SDP:llä ja seurakuntaväellä omat listansa.⁷⁵⁶ *AL* kertasi muutama päivä ennen vaaleja ehdokasmääriä ja puolueiden osallistumista vaaleihin. Valitsijayhdistyksistä 75 % oli puoluepoliittisia, joista sosialistisia oli 28 %. Sopuvaalit⁷⁵⁷ järjestettiin 35 seurakunnassa, Tampereella vain ruotsalaisessa seurakunnassa.⁷⁵⁸

Vaaleja edeltäneenä päivänä *AL* kertoi Toijalassa järjestetystä vaalitilaisuudesta, jossa kirkkoherra *Martti Alaja* esitti kysymyksiä valitsijayhdistysten edustajille. Taustatietona *AL* kertoi, että kirkkoherra oli karismaattisuuden kannattaja. Hän perusteli keskustelutilai-

⁷⁵¹ *KL* 179/11.11.1978 Seurakuntavaalit (pk), 2.

⁷⁵² *KA* 303/10.11.1978 Seurakunnan vaalipaneeli Pudasjärvellä, 8.

⁷⁵³ *KA* 304/11.11.1978 Seurakuntavaalit käynnistyvät, 16.

⁷⁵⁴ *KP* 300/7.11.1978 Pastori Urpo Kokkonen: Kansankirkon oltava uskollinen tehtävälleen, 2.

⁷⁵⁵ *KL* 176/7.11.1978 Kirkon ja työväen suhteet pohdittavina Ylivieskassa, 2; *KL* 179/11.11.1978 Ylivieskassa todettiin: Kirkon ja työväen suhteet parantuneet, 2.

⁷⁵⁶ *AL* 301/8.11.1978 Seurakunnissa äänestämään, Viikon vaali seuloo päättäjät, 12.

⁷⁵⁷ Kirkon virallisen tilaston mukaan sopuvaalit oli 50 seurakunnassa. Mäkeläinen & al. 1981, 77.

⁷⁵⁸ *AL* 302/9.11.1978 Seurakuntavaalit yhä politisoituneet, 21.

suuden järjestämistä muun muassa sillä, että hän oli kuullut arveluja, että useat ryhmittymät näkevät seurakuntavaalit taisteluaseena tulevia eduskuntavaaleja varten. Lehden mukaan keskustelijat edustivat neljää valitsijayhdistystä. Ainakin kuusi kaupunginvaltuutettua oli mukana, ja suurin osa osallistujista oli jollain tavoin tuttuja kunnallispolitiikasta. Keskustelussa käsiteltiin muun muassa sitä, mikä on seurakunnan päätehtävä.⁷⁵⁹ *FL* kertasi edelleen käytännön seikkoja ja puolueiden osallistumista vaaleihin vaalien alkamispäivänä. Lehti haastatteli neljää seurakuntalaista, jotka suhtautuivat hyvin varauksellisesti politiikan tuloon kirkkoon. Ehdokasta valitessaan he pitivät lähtökohtana henkilöä eivätkä puoluetta.⁷⁶⁰

Seurakuntavaalien äänestyksen lähestyessä lehdet alkoivat julkaista mielipidemittauksia puolueiden kannatuksesta. Seuraavat eduskuntavaalit olivat tulossa maaliskuussa 1979 eivätkä seurakuntavaalit olleet merkityksellömät puolueiden yrittäessä vaikuttaa äänestäjiin. *KA* uutisoi, että Oulussa Keskustapuolue ja LKP menevät vaaliliittoon seuraavissa eduskuntavaaleissa. Myös SMP, SKL ja perustuslailliset menevät vaaliliittoon.⁷⁶¹ *KA* uutisoi loka-kuussa, että neljän suurimman puolueen Suomen Gallupilla teettämän kannatuskyselyn mukaan Kokoomus ja SDP olivat lisänneet kannatustaan vuoden 1975 eduskuntavaaleihin verrattuna, Kokoomus lähes kolme prosenttiyksikköä 21,3 %:iin ja SDP 0,5 prosenttiyksikköä 25,4 %:iin. Keskustapuolueen kannatus oli noussut lähes prosenttiyksiköllä 19,1 %:iin. SKDL oli sitä vastoin menettänyt kannatustaan lähes prosenttiyksiköllä 18 %:iin.⁷⁶² *LU* julkaisi *Apu*-lehden tilaaman mielipidemittauksen puolueiden kannatuksesta. Kokoomuksen kannatus oli noussut vuoden 1975 eduskuntavaaleista 3,6 prosenttiyksikköä, ja puolue saisi lähes 22 % äänistä. Myös SDP ja Keskustapuolue olivat lisänneet hieman kannatustaan.⁷⁶³

Puolueet julkaisivat seurakuntavaalien edellä ilmoituksia, joihin oli listattu niiden ehdokkaita. Valtiollisiin ja kunnallisiin vaaleihin verrattuna ne eivät kuitenkaan käyttäneet yksittäisiä henkilöitä esitteleviä vaalimainoksia. Seurakuntaväellä oli muutamia ilmoituksia kuvan kanssa. *KL* julkaisi vaalien lähetessä SKL:n ilmoituksen.⁷⁶⁴ *AL*:ssä oli Kokoomuksen ilmoituksia. Kahdella yhdistyneen seurakuntaväen listalla olleella ehdokkaalla oli omat ilmoituksensa, joihin oli liitetty myös ehdokkaan valokuva. Yhdistyneellä seurakuntaväellä oli muutenkin ilmoituksia, joissa kerrottiin vaaliliiton numerot.⁷⁶⁵

FL:ssa Jokioisten seurakunnassa paikallinen työväenyhdistys kehotti äänestämään oman listansa ehdokkaita. Samalla sivulla oli Kokoomuksen vaali-ilmoitus Humpinilan ehdok-

⁷⁵⁹ AL 304/11.11.1978 Seurakuntalaiset ruuvipenkissä: Kirkkoherra vaatii suoria vastauksia, 28.

⁷⁶⁰ FL 260/12.11.1978 Seurakuntavaalit alkavat, 1.

⁷⁶¹ KA 238/5.9.1978 Oulussa kepu ja liberaalit vaaliliittoon, 1.

⁷⁶² KA 275/12.10.1978 Kokoomus ja SDP lisänneet kannatustaan, 3; HS 275/12.10.1978 Gallup mittasi puoluekannatusta syys-lokakuussa, Kokoomus, Kepu, SDP lisäävät kannatustaan, 3; HS 329/6.12.1978 Kokoomuksen kannatus nousi 22 prosenttiin, 3.

⁷⁶³ LU 169/9.11.1978 Uusin Gallup: Kokoomuksen kannatus lisääntynyt, 7.

⁷⁶⁴ KL 176/7.11.1978 SKL:n ilmoitus, 2.

⁷⁶⁵ AL 303/10.11.1978 Messukylän seurakuntalaisten ilmoitus, 21; AL 304/11.11.1978 Kokoomuksen seurakuntavaaliehdokkaat, 2; AL 304/11.11.1978 Messukylän yhdistyneen seurakuntaväen ilmoitus, 4.

kaista.⁷⁶⁶ *KP* julkaisi Keskustapuolueen Keski-Pohjanmaan piirin kirkkopoliittisen toimikunnan ilmoituksen vaalien alkamispäivänä. Ilmoitus oli tekstin keskellä eikä ilmoitussivuilla. Siinä ei ollut ehdokkaiden numeroita, vain kehoitus äänestämään.⁷⁶⁷ *LU*:ssa oli eri mielipideryhmiin kuuluvien henkilöiden ilmoitus, jossa listan julkaisijat kertoivat kannattamiensa ehdokkaiden nimet. *LU* julkaisi myös Keskustapuolueen Nummen kunnallisjärjestön ehdokaslistan.⁷⁶⁸

Vaalien alettua lehdet seurasivat tiiviisti äänestysaktiivisuutta ja vaalien etenemistä. Vaalien alkamispäivänä oli *AL*:n etusivulla iso uutinen ja kuva alkavista seurakuntavaaleista. Lehti kertoi, että äänestysinto on laantunut Tampereella. Vuonna 1970 äänestysprosentti oli 13,7 ja seuraavissa vaaleissa vuonna 1974 vajaa 12 %. Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien tiedotussihteerin *Terttu Härkösen* mukaan Aitolahden seurakunnassa äänestysprosentti oli vuonna 1970 lähes 30 ja vuonna 1974 vajaa 21 %. Tampereella kirkkovaltuustossa oli vuonna 1970 naisten osuus yli 23 ja vuonna 1974 lähes 27 %.⁷⁶⁹ Vaalien alettua *AL* uutisoi vaaleista kuvan kanssa näyttävästi etusivulla ja käytti aiheeseen kokonaisen uutissivun. Etusivun kuvassa seurakuntalainen oli tullut pyörällä äänestämään Kangasalan kirkkoon. Tiedotussihteerin kertoi etusivulla äänestysprosentteja Tampereella. Ensimmäisenä vaalipäivänä oli vilkkainta Pyynikissä (6 %) ja laimeinta Messukylässä (2,7 %). Korkein äänestysprosentti oli Kuusamossa, jossa äänestäneitä oli noin 20 %.⁷⁷⁰

AL totesi vaalien alettua pääkirjoituksessaan, että poliittisia tunnuksia ei sallita, mutta vaalit olivat silti poliittiset. Tämä korosti selvästi henkilövalintaa. Lehti kiinnitti huomiota myös siihen, että vaalit toimitetaan 540 seurakunnassa, joista 35:ssä on sopuvaalit. *AL* viittasi arkkipiispa Mikko Juvan avauspuheeseen kirkolliskokouksessa. Siellä Juva oli sanonut, ettei puoluetoimistoista pitäisi paljon kysellä, eikä myöskään puoluetoimistojen tulisi ruveta kovin yksityiskohtaisesti ohjailemaan äänestäjiä. Lehden mielestä suurissa kaupungeissa äänioikeutetut kyselevät puolueiden edustajista listoilla, koska tunnuksia ei saa käyttää. Pienissä seurakunnissa tunnetaan ehdokkaat, joten niissä henkilövaaliluonne on selvempi kuin suurissa. *AL* totesi pääkirjoituksessaan puolueiden kirkkopoliittisten ohjelmien olevan varsin väljiä. Ohjelman voi sanoa olevan ehdokkaalle lisätuki, koska ohjelmat luonnollisesti olivat ehdokkaiden vakaumuksen mukaisia. Arkkipiispa Juva oli poliittisten tunnusten sallimisen kannalla. Lehti piti sitä luonnollisena, koska arkkipiispa itsekin oli ollut mukana

⁷⁶⁶ FL 58/10.11.1978 Jokioisten Työväenyhdistyksen ilmoitus, 2; FL 258/10.11.1978 Humppilan valitsijayhdistyksen ilmoitus, 2.

⁷⁶⁷ *KP* 305/12.11.1978 (Keskusta): Seurakuntavaaleihin, 2.

⁷⁶⁸ *LU* 170/10.11.1978 Ehdokaslista Nummella, 2; *LU* 171/11.11.1978 Keskustapuolueen lista Nummella, 10.

⁷⁶⁹ *AL* 305/12.11.1978 Kirkko käy vaaleihin, 1; *AL* 309/16.11.1978 Äänestäjiä etsiskeltiin, 15.

⁷⁷⁰ *AL* 306/13.11.1978 Kirkollisvaalit vanhaan tahtiin, 1; *AL* 306/13.11.1978 Kirkkokansa aloitti äänestämisen, 12; *AL* 306/13.11.1978 Seurakuntalainen kaipaa lisää tietoa, 12; *AL* 306/13.11.1978 Vain valpas tietää puolueen Virroilla, 12; *AL* 306/13.11.1978 Löysä tahti antoi sijaa huumorillekin, 12; *AL* 306/13.11.1978 Kirkossakäynti ei ole puntari, 12.

poliittisessa toiminnassa. Lehti myös arvioi, että poliittisten tunnusten sallimisen myötä seurakuntavaalit vilkastuvat aikanaan.⁷⁷¹

AL haastatteli äänestäjiä. Osa piti politisoitumista huonona asiana. Osa katsoi, että tunnusten näkyminen on hyvä asia. Virroilla oli Kokoomuksella, SDP:llä, Keskustapuolueella ja SKDL:llä listansa. Herätysliikkeistä rauhanyhdistyksellä oli lista, samoin sitoutumattomilla. Valkeakoskella äänestäminen oli laimeaa ensimmäisenä päivänä.⁷⁷²

KA kertoi käytännön asioita äänestämisestä ja myös valitsijayhdistysten taustoista. Lehti kävi läpi Oulun eri seurakuntien valitsijayhdistysten puoluetaustat. Seurakuntaväen suurella vaaliliitolla, vanhoillislestadiolaisella rauhanyhdistyksellä, Keskustapuolueella ja SDP:llä oli entiseen tapaan omat listansa sekä lisäksi SKDL:llä Tuiran ja Karjasillan seurakunnissa.⁷⁷³

Vaalien alkamispäivänä *HäSa* uutisoi vaaliasetelmista. Puoluepolitiikka leimasi vaaleja. Ehdokkaita oli 38 000, joista joka kolmas valitaan. Rengon ja Janakkalan seurakuntien kirkkoherrat eivät olleet huolissaan vaalien politisoitumisesta.⁷⁷⁴ *HäSa* jatkoi uutisointia vaaleista ja kertoi oman alueensa seurakuntien äänestysvilkkaudesta. Tuuloksessa vaalit päättyivät jo tiistaina. Siellä äänestysprosentiksi tuli 30.⁷⁷⁵

Ensimmäisenä vaalipäivänä *KA* kertoi, että puolueet olivat aktiivisesti mukana ehdokasasettelussa. Lehti julkaisi *KT*:n antamia tietoja puolueiden osallistumisesta. Puolueet voivat tunnustaa värinsä omassa vaalimainonnassaan. Lehden mukaan vuoden 1978 vaalit olivat ensimmäiset, joissa yksittäisessä seurakunnassa valitaan vain kirkkovaltuusto, joka puolestaan valitsee kirkkoneuvoston. Täydellisessä yhteistaloudessa olevissa seurakunnissa valitaan sen sijaan näissä vaaleissa sekä yhteinen kirkkovaltuusto että kunkin seurakunnan oma seurakuntaneuvosto. Myös *HäSa* ja *FL* siteerasivat *KT*:n antamia tietoja.⁷⁷⁶

Vaalien alkamispäivänä *HS* julkaisi laajan jutun, jossa se käsitteli vaalien käytännön järjestelyjä ja ehdokaslistoja. Poliittiset puolueet olivat asettaneet kolme neljäsosaa kaikista ehdokaslistoista ja perinteinen seurakuntaväki enää neljänneksen. Herätysliikkeistä vanhoillislestadiolaiset olivat pysytelleet omina vaaliliittoinaan. *KT*:n arvion mukaan ehdokaslistoista 28 % oli sosialistisia, 47 % ei-sosialistisia ja loput epäpoliittisia. *HS* uutisoi, että valasta kirkossa taistelevat SDP, Keskustapuolue ja Kokoomus. Helsingissä SDP oli kaihtelee-

⁷⁷¹ AL 304/11.11.1978 Seurakuntavaalit (pk), 6.

⁷⁷² AL 306/13.11.1978 Kirkkokansa aloitti äänestämisen, 12; AL 306/13.11.1978 Seurakuntalainen kaipaa lisää tietoa, 12; AL 306/13.11.1978 Vain valpas tietää puolueen Virroilla, 12; AL 306/13.11.1978 Löysä tahti antoi sijaa huumorillekin, 12; AL 306/13.11.1978 Kirkossakäynti ei ole puntari, 12.

⁷⁷³ KA 305/12.11.1978 Seurakuntavaalien listoista suurin osa poliittisia, 4.

⁷⁷⁴ HäSa 305/12.11.1978 Puoluepolitiikka rynnii seurakuntavaaleissa, 1; HäSa 305/12.11.1978 Valtaosa ehdokkaista poliittisia., 10.

⁷⁷⁵ HäSa 306/13.11.1978 Vaalit seurakunnissa alkoivat vilkkaasti, 1; HäSa 307/14.11.1978 Hämeenlinnan seurakuntavaalit, 2; HäSa 309/16.11.1978 Tuuloksen prosentiksi 30, Vaalit jatkuvat Kanta-Hämeen seurakunnissa, 8.

⁷⁷⁶ KA 305/12.11.1978 Seurakuntavaalien listoista suurin osa poliittisia, 3; HäSa 305/12.11.1978 Valtaosa ehdokkaista poliittisia., 10; FL 259/11.11.1978 Poliittiset ehdokaslistat lisääntyneet seurakuntavaaleissa, 10.

matta liikkeellä ”puhtain” omin listoin, samoin perustuslailliset ja SMP. Kokoomus, Keskustapuolue, LKP ja RKP olivat liittoutuneet sitoutumattoman seurakuntaväen kanssa. Tavallisen seurakuntalaisen oli vaikea saada selvyyttä, ketä listojen roomalaisnumeroiden taakse kätkeytyi. Neljä vuotta aikaisemmin äänestysprosentti Helsingissä oli 10 ja kahdeksan vuotta aiemmin lähes 12 %. Lehti oli selvittänyt myös Espoon ja Vantaan listojen poliittisia ryhmittymiä.⁷⁷⁷

HäSa pahoitteli vaalien alkamispäivänä pääkirjoituksessaan, että äänestämistä seurakuntavaaleissa ei ainakaan vielä ymmärretä samanlaiseksi kansalaisvelvollisuudeksi kuin kunnallis- ja valtiollisissa vaaleissa. Passiivisuus näkyi myös ehdokasasettelussa. Suunnilleen joka kolmas ehdokkaaksi asettuva valitaan. Kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa todennäköisyys on paljon pienempi. Lehti paheksui sitä, että tunnuksia ei saanut käyttää. Seuraavissa vaaleissa olisi paikallaan vetää puoluetunnukset avoimesti esiin.⁷⁷⁸ Äänestyksen loppuvaiheessa *HäSa* palasi vielä pääkirjoituksessaan vaaliihkeeseen. Lehti innosti äänestämään, sillä ennakkotietojen mukaan äänestysinto oli alhainen. Puolueet olivat aiempaa aktiivisemmin mukana, mutta vaalituloksesta ei kannata kuitenkaan vetää mitään yleispoliittista suuntaa.⁷⁷⁹

Vaalien alettua *FL* julkaisi pääkirjoituksen, jossa se käsitteli ehdokaslistojen poliittisuutta. Lehti piti hyvänä asiana puolueiden kiinnostusta vaaleihin. Näin saadaan kytkentöjä maalliseen päätäntään. Valituksi voi kuitenkin tulla henkilöitä, joiden aika on rajallinen ja kiinnostus kirkkoon voi olla pintapuolista. Puolueiden tulisi ottaa tämä huomioon ehdokkaita asettaessaan. Kaiken kaikkiaan politisoituminen oli tuonut lisää valinnanmahdollisuutta.⁷⁸⁰ *KP* julkaisi tietoja äänestysprosentista. Keski-Pohjanmaalla äänestysprosentit en-teilivät aiempien ennätysten lyömistä.⁷⁸¹ Lehti uutisoi, että Merijärvellä oli äänestys jo päätynyt. Siellä oli äänestetty vilkkaimmin eli 43 % seurakuntalaisista oli käynyt äänestämässä.⁷⁸² Perhossa oli päästy jo 54,3 %:iin, vaikka äänestys oli vielä kesken. *KP* luetteli tuloksia eri puolilta Suomea.⁷⁸³ Kaarlelassa nuoret äänestivät vilkkaasti.⁷⁸⁴ *KP* julkaisi vaalituloksia. Mukana oli myös Merijärven seurakunta.⁷⁸⁵

Vaalien lähestyessä loppua *AL* kertoi etusivun jutussa, että äänestysprosentti Tampereella näytti nousevan korkeammaksi kuin edellisten vaalien 11,8 %. Juttuun kuului kuva Orivedeltä, mistä vaalilautakunta oli siirtymässä seuraavaan äänestyspaikkaan. Juttu jatkui uutissivuilla yli puolen sivun kuvauksella vaalilautakunnan siirtymisestä paikasta toiseen.

⁷⁷⁷ HS 305/12.11.1978 Kirkkovaali alkaa 12 200 paikkaan 38 000 ehdokasta, 3; HS 305/12.11.1978 Päätäjät valitaan 540 seurakuntaan, 9.

⁷⁷⁸ HäSa 305/12.11.1978 Vaaliuurnille (pk), 4.

⁷⁷⁹ HäSa 310/17.11.1978 Kirkon vaali (pk), 4.

⁷⁸⁰ FL 260/12.11.1978 Äänestämään (pk), 4.

⁷⁸¹ KP 306/13.11.1978 Koko maatakin ajatellen, Seurakuntavaalien I päivä vilkas Keski-Pohjanmaalla, 1.

⁷⁸² KP 308/15.11.1978 Merijärvellä äänestetty vilkkaimmin, 5.

⁷⁸³ KP 309/16.11.1978 Perhossa äänestetty 54,3 prosenttisesti, 3.

⁷⁸⁴ KP 309/16.11.1978 Nuoret äänestivät vilkkaasti Kaarlelassa, 6.

⁷⁸⁵ KP 311/18.11.1978 Vaalituloksia, 8.

Vaalilautakunnan varapuheenjohtaja tiesi ilman poliittisia tunnuksiakin listojen poliittisen värin: ykkönen on SDP, kakkonen Keskustapuolue, kolmas SKL, neljäs LKP ja viides Kokoomus.⁷⁸⁶ Maaseutupaikkakunnalla tunnettiin ainakin osa ehdokkaista, millä perusteella voitiin tehdä johtopäätöksiä ryhmittymän taustoista. *AL* toi kiitettävästi esiin vaaleja.

AL haastatteli Tyrvään ja Huittisten kirkkoherroja. Äänestysmenettely oli heidän mielestään periaatteessa hyvä mutta kaipaisi pientä hiomista. Äänestysvilkkaus vaikutti heidän mielestään laimeammalta kuin kaksissa edellisissä vaaleissa. Kankaanpäässä oli vilkkaampaa, jonojakin muodostui. Myös Jalasjärvellä, Kauhajoella ja Kurikassa odotettiin edellisiä vaaleja vilkkaampaa.⁷⁸⁷ *HS* kertoi, että ensimmäisen vaalipäivän äänestysvilkkaus vaihteli seurakunnittain. Lehti kertoi äänestyksen alkamisesta Lohjan seurakunnassa ja haastatteli kahta äänestämään tullutta seurakuntalaista.⁷⁸⁸ *HS* kertoi myös Vantaan ja Espoon vaalituloksista.⁷⁸⁹

KA uutisoi vaaleista ensimmäisen vaalipäivän jälkeen. Äänestysvilkkaus vaihteli eri puolilla Suomea, samoin Oulun eri seurakunnissa. Vaalien jatkuessa *KA* uutisoi alueen seurakuntien äänestysaktiivisuudesta. Kempeleessä ja Merijärvellä oli äänestetty vilkkaasti.⁷⁹⁰ Vaalien lähestyessä loppuaan *KA* totesi, että into kirkollisvaaleihin oli laimeaa. Kirkon tiedotuskeskuksen mukaan maaseurakunnissa äänestysprosentti voi nousta, mutta kaupungeissa suunta voi olla päinvastainen. Esimerkiksi Oulussa oli ennen viimeistä vaalipäivää äänestänyt vain 8,1 ja Helsingissä 5–6 %. Vuonna 1974 maaseurakunnissa äänesti 23,6 ja kaupunkiseurakunnissa 13,9 %.⁷⁹¹

KA kertoi Sievin toisista peräkkäisistä sopuvaaleista. Kirkkovaltuustoon valittiin seuraavat: rauhanyhdistyksestä 6, ”sekayhtiöstä” 7, SKDL:stä 3, SDP:stä yksi, SMP:stä yksi ja vanhoillislestadiolaisesta rauhanyhdistyksestä⁷⁹² yksi edustaja. ”Sekayhtiöön” kuuluivat herräneet ja sellaiset, joilla ei ollut hengellistä taustaryhmää. Kirkkoherra *Martti Takala* totesi, että sopuvaaleilla valittu edellinen valtuusto oli ollut hyvin toimintakykyinen. Valtuustoon oli kuulunut ja oli edelleen valittu Sievin suurimman teollisuuslaitoksen edustaja. Takala toi myös esiin näkökohdan, että pienessä seurakunnassa vaalit tulevat kalliiksi.⁷⁹³ Huomattavaa on, että SKDL sai jopa enemmän paikkoja kuin SDP.

⁷⁸⁶ AL 309/16.11.1978 Kirkkovaalit: Tampere parantaa, 1; AL 309/16.11.1978 Äänestäjiä etsiskeltiin, 15.

⁷⁸⁷ AL 309/16.11.1978 Ryntäys vasta lopussa, 15.

⁷⁸⁸ HS 306/13.11.1978 Kirkkovaaleissa laimea alku, Uurnilla kävi vain 5–10 prosenttia äänioikeutetuista, 3; HS 306/13.11.1978 Kirkkovaali alkoi tungoksetta: Lohjalla äänestivät iäkkäät, 9.

⁷⁸⁹ HS 312/19.11.1978 Kokoomus sai eniten paikkoja Vantaalla, Espoossa äänesti Tapiola, 7.

⁷⁹⁰ KA 306/13.11.1978 Seurakuntavaaleilla vilkas alku, 3; KA 307/14.11.1978 Kempeleessä vilkkaat seurakuntavaalit, 7; KA 308/15.11.1978 Merijärven seurakunnassa äänestetty vilkkaasti, 5.

⁷⁹¹ KA 310/17.11.1978 Äänestys päättyy tänään, Into kirkollisvaaleihin laimeaa, 1.

⁷⁹² Tämä tarkoittanee sillanpääläisiä (rovasti Paavo Sillanpään mukaan nimetty). Se tarkoitti SRK-vanhoillisuuden opposition vuonna 1977 perustamaa Vanhoillislestadiolaisten rauhanyhdistystä. Talonen 2014, 29.

⁷⁹³ KA 310/17.11.1978 Sievin kirkkovaltuusto kokoon sopuvaaleilla, 6.

RS uutisoi muutamien oman alueensa seurakunnan⁷⁹⁴ ja FL Lounais-Hämeen äänestysvilkkaudesta. Forssassa äänestäjiä kävi ensimmäisenä päivänä suunnilleen saman verran kuin edellisvaaleissa vastaavana aikana. Kahden ensimmäisen vaalipäivän äänisaalis jäi Forssassa kuitenkin pari prosenttiyksikköä heikommaksi kuin vuonna 1974.⁷⁹⁵ FL kertoi myös muiden Lounais-Hämeen seurakuntien parin ensimmäisen vaalipäivän äänestysvilkkaudesta. Vilkkainta oli Ypäjällä ja Humppilassa.⁷⁹⁶ Lehti kertasi vielä, missä äänestyspaikoissa eri seurakunnissa äänestys jatkui.⁷⁹⁷

KL uutisoi äänestysaktiivisuudesta ja kertoi alueen eri seurakuntien äänestysprosen-teista.⁷⁹⁸ Lehti haastatteli seurakuntalaisia Ylivieskassa vaalien ollessa käynnissä. Monet ilmoittivat, etteivät aio äänestää. Heidän mielestään ei ole niin väliä, kuka kirkkovaltuus-tossa istuu.⁷⁹⁹ Samoin PY kertoi äänestysaktiivisuudesta Pyhäjokialueella. Merijärviset oli-vat olleet kaikkein ahkerimmin vaaliurnilla. Juttuun liittyi kaksi isoa kuvaa. Vaalien pää-tyttyä PY uutisoi, että Pyhäjokialueen korkein äänestysprosentti 43 oli Merijärvellä ja jul-kaisi Merijärven kirkkovaltuustoon valittujen nimet. Koko maassa äänestäneitä henkilöitä oli 19,5 %.⁸⁰⁰

Ensimmäisen vaalipäivän jälkeen LU kertoi Lohjan seurakunnan tilanteesta ja haastatteli kirkkoherra Vilho Haveria. Hän odotti äänestysvilkkauden kohoavan Lohjalla samoihin lu-kemiin kuin vuonna 1974 eli 12–13 %:iin. LU uutisoi myös Vihdin seurakuntavaaleista, joissa äänestäneitä oli ollut paljon enemmän kuin edellisissä vaaleissa samaan aikaan. Vih-din kirkkoherra Leino Hassinen oli iloinen, että paljon nuoria oli käynyt äänestämässä. Kar-jaan seurakunta oli ottanut käyttöönsä äänestystä varten eri asutusalueilla kiertävän matkai-luperävaunun.⁸⁰¹

FL jatkoi vaalien seuraamista. Äänestysvilkkaus näytti nousevan vuoden 1974 vaalien tasolle. Loimaan kaupunkiseurakunnassa äänestys oli jo päättynyt. Siellä äänioikeutta käytti hieman yli 32 % seurakuntalaisista, mikä oli pari prosenttiyksikköä enemmän kuin edellis-

⁷⁹⁴ RS 133/14.11.1978 Kirkollisvaalit alkoivat, 3.

⁷⁹⁵ FL 261/14.11.1978 Äänestysprosentti L-Hämeessä 5–15, Seurakuntavaalit alkuun laimeasti, 1; FL 261/14.11.1978 Nuoret liikkeellä Forssassa, 5.

⁷⁹⁶ FL 261/14.11.1978 Vilkkainta Ypäjällä ja Humppilassa, 5; FL 261/14.11.1978 Jokioisilla ja Somerolla hieman kasvua, 5; FL 261/14.11.1978 Loimaan kaupunkiseurakunnassa lievä pettymys, 5; FL 261/14.11.1978 Urjalassa viimekertaista vilkkaampaa, 5.

⁷⁹⁷ FL 261/14.11.1978 Seurakuntavaalit, 5.

⁷⁹⁸ KL 180/14.11.1978 Kirkollisvaalit käynnistyivät, Rautiossa paras äänestysprosentti, 1.

⁷⁹⁹ KL 182/16.11.1978 Äänestitkö kirkollisvaalissa?, 2.

⁸⁰⁰ PY 134/14.11.1978 Seurakuntavaalit vilkkaasti käyntiin, 1; PY 137/21.11.1978 Paljon uusia kasvoja kirkkovaltuustoihin, 1, 7.

⁸⁰¹ LU 172/14.11.1978 Ensimmäinen vaalipäivä: Toista tuhatta lohjalaista kävi äänestämässä, 3; LU 172/14.11.1978 Vihdissä ennakoitiin vilkasta äänestystä, 4; LU 172/14.11.1978 Karjaan seurakunnalla liikkuva vaalihuoneisto, 5; LU 172/14.11.1978 Enemmän aktiivisuutta seurakuntavaaleihin, 5.

vaaleissa. Lehti ohjeisti myös, miten vaalit eri seurakunnissa jatkuivat.⁸⁰² Tulosten selvittyä *FL* julkaisi kaikkien Lounais-Hämeen seurakunnissa valittujen nimet. Forssan äänestysprosentti laski edellisvaaleista ja oli 13,3. Kojjärvellä se sen sijaan nousi alueen korkeimmaksi eli 32,7 %:iin. Useissa seurakunnissa noin puolet tai enemmän valituista oli uusia. Koko maan äänestysprosentti oli noin 20. Tällöin vasta 40 % seurakunnista oli ilmoittanut tulokset.⁸⁰³

Vaalien ollessa käynnissä *KP* oli pääkirjoituksessa huolissaan äänestysvilkkaudesta, joka ei päättä huimannut. Lehti totesi tyydytyksellä, että Keski-Pohjanmaalla näkymät olivat paremmat. Siellä oli äänestyksissä totuttu ylittämään valtakunnalliset keskiarvot. ”Alku työn kaunistaa, mutta kiitos seisoo lopussa – jos seisoo.”⁸⁰⁴ Herätysliikkeillä oli myönteinen vaikutus äänestysaktiivisuuteen.

Vaalien päätyttyä *HS* teki yhteenvetoa tuloksista. Yli puolet valituista oli ensikertalaisia kirkon luottamuselimissä. Kirkkovaltuustoihin valituista 40 % oli naisia. Helsingissä äänestysinto laimeni. *HS* luetteli Helsingin seurakuntien äänestysprosentit ja valtuustoon valittujen nimet ja ehdokkaan ryhmän. Eniten äänestäneitä oli Munkkiniemessä ja Munkkivuorella, kummassakin 18,9 %. Heikoimmin sijoittuvilla äänestysprosentti jäi kuuden tuntumaan. Muutamat seurakunnat, kuten Huopalahti ja Johannes järjestivät sopuvaalit.⁸⁰⁵ Äänestysaktiivisuus Suomen seurakuntavaaleissa oli korkeampi kuin Ruotsissa. Siellä kirkkovaltuustovaaleissa vuonna 1976 äänestäneitä oli 14,8 %, ja annetuista äänistä oli ennakkoääniä 14 %.⁸⁰⁶

Tulosten tarkennettua *HS* jatkoi niiden käsittelyä. *KT*:n mukaan ei-sosialistisilta listoilta valittiin lähes 65, sosialistisilta listoilta yli 17 ja epäpoliittisilta listoilta lähes 18 %. Noin viidennes seurakunnista ei ilmoittanut valittujen taustayhteisöjä. Koko maan äänestysprosentti⁸⁰⁷ nousi neljän vuoden takaisesta runsaalla prosenttiyksiköllä 19,2 %:iin. Viiden laimeimmin äänestäneen seurakunnan joukossa oli neljä Helsingin seurakuntaa: Malmi 5, Alppila 5,5, Kannelmäki 5,9 ja Vanhakirkko 6 %. Perhossa äänestäneitä oli eniten eli yli 68 %. Hiippakunnista korkein äänestysprosentti oli Lapuan hiippakunnassa ja alhaisin Helsingin hiippakunnassa. Sopuvaalit pidettiin 35 seurakunnassa. Helsingin seurakuntien äänestysprosentiksi tuli 9,4. Sitoutumattomat saivat 51 paikkaa, Kokoomus 19 ja SDP kuusi paikkaa. Sitoutumattomien kanssa yhteislistoilla ollut LKP sai kolme paikkaa ja Keskustapuolue yhden paikan. Omilla listoillaan esiintyneet SMP ja perustuslailliset jäivät ilman valtuusto-

⁸⁰² FL 263/16.11.1978 Seurakuntavaalien äänestysprosentti odotettua suurempi, 5; FL 263/16.11.1978 Seurakuntavaalit, 5.

⁸⁰³ FL 265/18.11.1978 Seurakuntavaalit: Forssa 13,3 %, Kojjärvi 32,7 %, Lounais-Hämeen äänestysvilkkauudessa suuria eroja, 7; FL 265/18.11.1978 Tulokset L-Hämeestä, 7; FL 265/18.11.1978 Äänestysprosentti koko maassa n. 20, 8.

⁸⁰⁴ KP 307/14.11.1978 Alku vaalit kaunistaa... (pk), 2.

⁸⁰⁵ HS 311/18.11.1978 Kirkon edustajista vaihtuu yli puolet, 3; HS 311/18.11.1978 Vaali-into laimeni Helsingissä, Sitoutumattomille valtaosa pääkaupungin valtuustopaikoista, 9.

⁸⁰⁶ Mäkeläinen & al. 1981, 77.

⁸⁰⁷ Kirkon virallisen tilaston mukaan äänestysprosentti oli 18,9. Mäkeläinen & al. 1981, 77.

paikkoja. Valtuustoon valituista 96:sta uusia oli 49, ja naisten osuus oli kolmannes.⁸⁰⁸ Hämmästyttävää on, että *HS* pystyi luettelemaan näin tarkasti puoluejakaumat, vaikka tunnuksia ei saanut käyttää. *KT*:n kokoamisissa tiedoissa oli huomattava puute, koska viidennes seurakunnista jätti ilmoittamatta listojen taustayhteisöt.

HS tarkasteli vielä poliittisten tunnusten käyttöä seurakuntavaaleissa. Lehti oli haastatellut tuoreita kirkkovaltuutettuja eri puolilta Suomea. Useimmat haastatellut kannattivat tunnusten käytön sallimista ehdokaslistoissa. Haastatteluissa tuli esiin muun muassa, että voimassa olleen käytännön mukaan toimittaessa voi puolueeseen kuuluva ilmoittaa olevansa sitoutumaton.⁸⁰⁹ Lehti kiinnitti osuvasti huomiota siihen, mitä ongelmia syntyy, kun ehdokaslistoissa ei käytetä selviä tunnuksia.

KA kävi läpi vaalien tuloksia ja tarkasteli edelleen puolueiden ja lestadiolaisten menestystä Oulussa ja muutamissa muissa Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin seurakunnissa. Oulun seurakuntien yhteisessä kirkkovaltuustossa pysyivät voimasuhteet lähes ennallaan. Seurakuntaväen suuri vaaliliitto sai 31 edustajaa eli kaksi lisäpaikkaa. Rauhanyhdistys menetti yhden ja sai 14 paikkaa, samoin SDP menetti yhden ja sai seitsemän paikkaa, keskustalaisien lista sai kahdeksan edustajaa eli yhtä paljon kuin vuonna 1974. Oulun seurakuntien seurakuntaneuvostoissa sai seurakuntaväki 42 paikkaa, rauhanyhdistys 19, keskusta 10 ja SDP yhdeksän paikkaa.⁸¹⁰

KA uutisoi Kemin seurakunnan valinnoista. Seurakuntaväki sai eniten valtuustopaikkoja eli 18, SDP 10, SKDL kahdeksan ja rauhanyhdistykset kolme paikkaa. Merkittävää on, että SKDL:n paikkaluku lisääntyi kahdella edellisistä vaaleista. Rovaniemellä 43 valtuustopaikasta saivat sekä rauhanyhdistys että Keskustapuolue kumpikin 10 paikkaa. SDP:n listalta valittiin kahdeksan ja SKYP:n listalta yksi. *KA*:n mukaan SKDL ei asettanut Lapin läänissä yhtään virallista ehdokasta, eikä heitä ollut ehdolla myöskään omaehtoisesti. Edellisissä vaaleissa oli Rovaniemellä valittu yksi SKDL:n edustaja valtuustoon. Suuren vaaliliiton sisältä sai Kokoomus kahdeksan, LKP viisi ja kristilliset yhden paikan. *KA* kertoi myös, että Pyhäjärven seurakuntavaaleissa sai eräs listojen ulkopuolella ollut henkilö 43 ääntä. Suhteellinen vaalitapa esti hänet tulemasta valituksi, vaikka listoilta pääsi pienemmälläkin äänimäärällä.⁸¹¹ Kirkkolaki mahdollisti äänestämisen ehdokaslistojen ulkopuolelta. Tällaisen ”villin” ehdokkaan piti tietenkin täyttää samat kelpoisuusehdot kuin ennakolta asetettujen ehdokkaiden.⁸¹²

Tunnusten käyttöä seurakuntavaaleissa pohdittiin. Kirkkolakikomitea oli selvittänyt asiaa kirkolliskokouksen toimeksiannosta. Muutos ei olisi ehtinyt vuoden 1978 vaaleihin,

⁸⁰⁸ HS 312/19.11.1978 Viidesosa seurakuntien jäsenistä äänesti, 3; HS 312/19.11.1978 Helsinki laiskin kirkkovaalissa, Nikolainen: Vilkas muuttoliike vähentää kiinnostusta, 7.

⁸⁰⁹ HS 313/20.11.1978 Kirkkovaltuustoon valittu ajaa avointa asetelua: Listoihin poliittiset tunnuksset, 9.

⁸¹⁰ KA 312/19.11.1978 Voimasuhteet säilyivät Oulun seurakunnissa, 2.

⁸¹¹ KA 312/19.11.1978 Voimasuhteet säilyivät Oulun seurakunnissa, 2.

⁸¹² KirkkoL 632/1975, 279 §; Savioja 1984, 95.

joten komitea siirsi jatkokäsittelyn vaalien jälkeen, ja tarkoitus oli antaa esitys asiasta vuoden 1979 aikana. Aikomuksena oli tehdä vielä kenttätutkimus (ks. luku 3.1).⁸¹³

Vaalien päätyttyä *AL* uutisoi laajasti tuloksista etusivulla ja kahdella uutissivulla. Hämeen paras äänestysprosentti oli Viljakkalassa, jossa äänestäneitä oli lähes 43 %. Tampereella vilkkainta oli Aitolahdessa ja hiljaisinta Härmälässä, joissa äänesti vastaavasti 30,6 ja 10,3 %. Koko maassa ja kaikissa 1970-luvun seurakuntavaaleissa korkein äänestysprosentti oli Perhossa 68,3 %.⁸¹⁴ Tuomiorovasti Pertti Ranta kommentoi vaalitulosta. Hän päätteli, että alhaiseen äänestysprosenttiin oli syynä kiinnostuksen puute. Toisaalta asia voidaan tulkita niin, että seurakuntalaisilla ei ollut suurta tarvetta protestiin. Ranta piti myös kuuden päivän vaalia liian pitkänä. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnassa äänesti paljon nuoria perheitä. Siellä valtuustoon valittiin 60 jäsentä, joista puolet oli uusia. Naisia heistä oli vain 14. Virroilla oli naisenemmistö valtuustossa, miehiä 13 ja naisia 14. Tampereen Viinikan seurakunnan kirkkoherra kertoi, että äänestäminen oli kaikkina äänestyspäivinä aiempia vaaleja vilkkaampaa. Äänestysprosentti nousi edellisvaalien 8,9 %:sta 12,6 %:iin.⁸¹⁵

AL haastatteli porilaista, lähes puoli vuosisataa luottamustehtävissä toiminutta *Jorma Vaajakaria*. Hänen mukaansa ehdokkuus on vastuuntuntoa ja itsensä alttiiksi asettamista, ei niinkään vallan tavoittelua. Hän suhtautui epäillen politiikkaan kirkossa. Vaajakarin mukaan kirkon ensisijainen tehtävä on julistaa evankeliumia, mutta sen on oltava esimerkkinä myös taloudenpidossa. Lehti totesi myös, että Akaassa äänesti yli 31 %.⁸¹⁶

AL ja *FL* puivat vaaleja vielä sunnuntainumeroissaankin 19.11. Lehtiä kiinnostivat ensi sijassa äänestysprosentti, naisten ja miesten osuus valituista sekä sosialististen ja ei-sosialististen ehdokaslistojen osuus.⁸¹⁷ Samana päivänä *AL* otsikoi pääkirjoituksensa ”Laimeat vaalit”. Äänestysprosentti oli jäänyt alle 20:n, vaikkakin se oli kohonnut edellisistä, neljän vuoden takaisista vaaleista puolitoista prosenttiyksikköä. Pienillä paikkakunnilla äänestysaktiivisuus oli suurin. Lehden käsityksen mukaan ei-sosialistisilla listoilla olevien ehdokaiden puoluekannat olivat usein vaikeasti määriteltävissä. Pääkirjoituksessa viitattiin äänestyspaikkojen aukioloaikojen rajoituksiin äänestystä vähentävänä tekijänä. Lehti tulkitsi vaalitulosta kuitenkin niin, että kansalaiset olivat olleet tyytyväisiä seurakuntien asioiden hoitoon. ”Kirkon toiminnasta ja toiminnan tavoitteista ollaan yli puoluerajojen yhtä mieltä”,

⁸¹³ KL 195/9.12.1978 Seurakuntavaalien tunnuskysymykset tutkitaan, 6; KA 330/8.12.1978 Srk-vaalien tunnuksista tutkimuksia, 5.

⁸¹⁴ AL 310/18.11.1978 Uurnilla kävi 21 %, 1; AL 310/18.11.1978 Kirkkovaalien tahti parani, 16; AL 310/18.11.1978 Aitolahti äänesti Tampereen kärkeen, 16; AL 310/18.11.1978 Viljakkala yliti ennätystään, 17.

⁸¹⁵ AL 310/18.11.1978 ”Vaaliaika on turhan pitkä”, 16; AL 310/18.11.1978 Into paranee kerta kerralta, 16; AL 310/18.11.1978 Tampereen valtuustoon 30 uutta jäsentä, 16; AL 310/18.11.1978 Naisvalta Virroille, 16.

⁸¹⁶ AL 310/18.11.1978 ”Ehdokkuus pohjaa vastuuntuntoon”, 17; AL 310/18.11.1978 Akaan uurnilla kävi kolmannes, 17.

⁸¹⁷ AL 312/19.11.1978 Kirkon vaalitulokset täydentyvät, Puolet uusia – naisia 39 pros., 14; FL 266/19.11.1978 Seurakuntavaaleissa äänesti 19,2 prosenttia, 1, 5.

oli lopputoteamus.⁸¹⁸ Todennäköisesti oikeampi tulkinta alhaisesta äänestysprosentista on, että vaalit eivät kiinnostaneet valtaosaa seurakuntalaisia.

Joulukuun alussa *AL* haastatteli Nokian kirkkoherraa *Matti Majamaata*. Äänestysprosentti siellä jäi vajaaseen 18 %:iin. Kirkkoherra arveli, että kiinnostusta ei tunneta tai luotetaan, että asiat tulevat hoidetuiksi.⁸¹⁹ Lopullisten vaalitulosten selvittyä *KA* julkaisi edelleen levikkialueensa vaalituloksia. Mukana olivat myös Merijärven seurakunnan tulokset. Juttuun kuului kuva, jossa jonotettiin viime hetkillä Karjasillan seurakunnan äänestyspaikalla.⁸²⁰

Vuoden 1978 vaaleja *KA* kommentoi pääkirjoituksessaan vasta sitten, kun vaalitulokset olivat jo selvillä. Lehti totesi, että vaalit jäivät hiljaisiksi, vaikka äänestysprosentti kohosi edellisistä vaaleista. Äänioikeutta käytti 600 000 seurakuntalaista, mikä merkitsi, että mukana oli paljon sellaisiakin, jotka eivät muuten osallistu seurakunnan toimintaan. Puolueiden mukanaolo ei ollut innostanut ihmisiä urnille. Sen sijaan uskonnolliset vaihtoehdot olivat saaneet ihmiset liikkeelle. Tästä voi päätellä, että hengellisille asioille pannaan enemmän painoa kuin maallisille. Oulun hiippakunnassa äänestettiin useissa seurakunnissa vilkkaasti. Valtaosa paikoista meni enemmän tai vähemmän poliittisille henkilöille, joista kaksi kolmannelle oli porvarillisten puolueiden kannattajia. Lehden mielestä tämä ei ollut yllätys, sillä kirkollista toimintaa oli pidetty pitkään melkein ei-sosialistien yksinoikeutena. Valittujen suuri vaihtuvuus heijasteli uusien ryhmien kiinnostumista kirkon asioista. Naisten osuus oli alle puolet, vaikka aktiiviseurakuntalaisista suurin osa on naisia.⁸²¹

Pääkirjoituksessaan vaalien jälkeen *HS* pohti syitä laimeaan äänestysinnostukseen. Vaalien tausta ja sisältö olivat erilaiset kuin valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa. Seurakuntavaaleissa ei ole voimakkaita vastakkainasetteluja. Seurakuntalaiset tyytyvät maksamaan veronsa eivätkä ajattele, ketkä ovat päättäjiä. *HS* toi esiin, että varsinkin suurissa kaupunkiseurakunnissa seurakuntalaiset eivät tunne ehdokkaita ja ovat etääntyneet kirkosta. Maaseudulla sen sijaan oli vilkaskin osanotto vaaleihin. Myös vaaliajoissa ja -paikoissa oli korjaamisen varaa. Lehti vaati taas tunnuksia listoihin ja katsoi pari päivää riittäväksi vaalin toimittamiseen.⁸²²

PY käsitteli vaaleja pääkirjoituksessaan vaalituloksen selvittyä. Lehti totesi äänestysvilkkauden valtakunnallisesti aika vaatimattomaksi, sillä vain viidennes Suomen kansasta äänesti. *PY* toi esiin Pyhäjokialueen korkeat äänestysprosentit. Esimerkiksi Merijärvi ylitti yli kaksinkertaisesti valtakunnallisen keskiarvon. Alueen pieninkin äänestysprosentti, Oulaisten 25,8 %, oli yli valtakunnan keskiarvon. *PY* pohti syitä vilkkaaseen äänestämiseen Pyhäjokialueella. Syinä lehti näki alueen uskonnollisuuden, herätysliikkeet sekä aktiiviset seurakunnat. Ne olivat ottaneet hoitaakseen muun muassa nuorisotyön, diakonian ja kehitysvammatyön, jotka enemminkin kuuluisivat maallisten viranomaisten hoidettavaksi.

⁸¹⁸ AL 312/19.11.1978 Laimeat vaalit (pk), 6.

⁸¹⁹ AL 330/8.12.1978 'Kirkossa on vielä tilaa', 23.

⁸²⁰ KA 311/18.11.1978 Kiinnostus kasvoi seurakuntavaaleissa, 1.

⁸²¹ KA 312/19.11.1978 Vaisut vaalit (pk), 2.

⁸²² HS 312/19.11.1978 Kirkon valinnat (pk), 2.

Alueelle oli muuttanut väkeä muualta. Seurakunnat olivat järjestäneet heille tutustumis- ja tervetuloilaisuuksia. Lehti arveli, että veromarkkojen käyttö seurakunnassa sai myös uudet, aiemmin ehkä penseästi suhtautuneet piirit mukaan toimintaan. *PY* kiinnitti huomiota siihen, että seurakunnat tiedottivat aktiivisesti vaaleista. Lehti toi palstoillaan esiin äänestämisen tärkeyttä. Tiedottamista voisi jatkaa vielä julkaisemalla virallisena kuulutuksena äänestystulokset, kuten Ylivieskan seurakunta oli tehnyt. ”Se olisi äänestäjiä arvostava palvelu.”⁸²³ Lehti oli paneutunut vaalituloksiin muita lehtiä syvällisemmin. Sen levikkialueella uskonnollisuus oli suuremmassa roolissa kuin monella muulla alueella.

FL julkaisi pääkirjoituksen vaalien päätyttyä. Lehti iloitsi äänestysprosentin noususta ja siitä, että uusia kasvoja pääsi kirkkovaltuustoihin päättämään. Kirjoittajan mielestä näistä vaaleista kerrottiin tiedotusvälineissä enemmän kuin aikaisemmin. Äänestysvilkkautta lisäsi puolueiden kiinnostuksen kasvu. Vaikka äänestysvilkkaus kasvoi, se jäi kuitenkin alhaiseksi. Syinä alhaiseen äänestysaktiivisuuteen lehti näki toisaalta seurakuntien vähäisen tiedottamisen ja toisaalta tiedotusvälineiden vähäisen kiinnostuksen siitä, mitä seurakunnissa tapahtuu. Kiinnostusta laski myös selkeiden tunnusten puuttuminen ehdokaslistojen nimistä. Lehti kyseli lisäksi, mikä oli äänestysaikojen ja -paikkojen vaikutus. Lounais-Hämeessäkin oli lehden mielestä syytä miettiä, miten aiempaa alemmaa äänestysprosenttia saadaan nostetuksi. Forssassa annettiin puhtaasti poliittisten listojen ehdokkaille noin 1 200 ääntä ja muille vain noin 250. ”Politiikka on joka tapauksessa marssinut kirkon ovesta sisään.”⁸²⁴

HäSa luetteli Forssan ja muiden Kanta-Hämeen seurakuntien valituksi tulleiden määrät ja nimet. Hämeenlinnan kirkkoherra Olli Heilimo oli tyytyväinen, että oman seurakunnan äänestysaktiivisuus nousi viisi prosenttiyksikköä.⁸²⁵ Vaalituloksia käsittelivät myös Hämeenlinnan rovastikunnan papit kokouksessaan. Useiden pappien mielestä valtuutettujen vaihtuvuus ei ollut niin suurta kuin oli arveltu. Monet valituista olivat olleet jo aiemmin seurakunnan hallintoelimissä mukana. Edellisissä vaaleissa valittiin erikseen kirkkovaltuusto ja kirkkoneuvosto. Lehti väitti, ettei sama henkilö voinut olla niihin ehdokkaana yhtä aikaa.⁸²⁶

Vaalitulosten selvittyä *HäSa* teki yhteenvetoa tuloksesta pitkässä pääkirjoituksessa. Äänestysvilkkaus oli hienoisesti noussut, minkä lehti tulkitsi kirkon voitoksi. Osa siitä kuului poliittisille puolueille, koska niiden asettamilta listoilta valittiin valtaosa kirkkovaltuustojen ja seurakuntaneuvostojen jäsenistä. Vasemmiston aliedustus näytti kärjistyneen. Lehden mielestä vasemmistolaisten vieraantuneisuus kirkosta, välinpitämättömyys kotiseurakunnan asioista oli huolestuttava ilmiö. SDP:llä oli ehdokkaita melko paljon, mutta edes

⁸²³ PY 138/22.11.1978 Seurakuntavaalien korkea osanotto (pk), 2.

⁸²⁴ FL 265/18.11.1978 Päättäjät vaihtuvat (pk), 4.

⁸²⁵ HäSa 311/18.11.1978 Seurakuntaväki kävi vilkkaasti vaaliurnilla, 9; HäSa 314/21.11.1978 Yhä useampi kävi urnilla, Nuoret äänestivät kirkkoherran mieleen, 8.

⁸²⁶ HäSa 316/23.11.1978 Kirkkovaltuustojen verenvaihto ehkä näennäistä?, 9. Lehti oli väärässä väittäessään, ettei sama henkilö voinut olla ehdolla vuoden 1974 seurakuntavaaleissa sekä kirkkovaltuustoon että -neuvostoon.

puolueen omilla kannattajilla ei ollut selvää käsitystä puolueen todellisesta suhtautumisesta kirkkoon ja kristillisyyteen. ”SKDL:n kirkon vastainen asenne sentään lienee kaikkien tiedossa.” Epävirallisten tietojen mukaan noin puolet kirkkovaltuustojen jäsenistä vaihtui. Tätä ei tule tulkita protestiksi, vaan merkiksi siitä, että kirkko on onnistunut puhuttelemaan aiemmin välinpitämättömiä jäseniään, päätteli *HäSa*.⁸²⁷ Lehden kannanotossa kuului sitoutumattoman, mutta todellisuudessa oikeistoporvarillisen lehden näkemys. Lehdellä ei näytä olleen käsitystä siitä, että SKDL:n kannattajista osa suhtautui myönteisesti uskontoon, kuten vaalit osoittavat.

Vaalien päätyttyä *LU* uutisoi eri seurakuntien valinnoista.⁸²⁸ Lehti jatkoi vaalitulosten käsittelyä vielä muutamaa päivää myöhemmin. Se tarkasteli eri seurakuntien tuloksia ja teki muun muassa Vihdin seurakunnan vaalituloksista monenlaisia havaintoja. Lehti julkaisi kirkkoherra Leino Hassisen analyysin kirkkovaltuustoon valituista (ks. luku 5.3.3).⁸²⁹

KP totesi pääkirjoituksessaan tyytyväisenä, miten aktiivisesti juuri Keski-Pohjanmaalla oli äänestetty. Huippua edusti Perhon seurakunta yli 68 prosentilla. Korkeisiin äänestysluokuihin päästiin myös muualla: Reisjärvellä 53, Rautiossa 44,3, Merijärvellä 43,2 ja Kaustisilla 42,4 %:iin. Myös Lohtajan ja Vetelin luvut olivat yli 40 %. Kokkolan suomalainen seurakunta oli poikkeus 14,4 %:llaan.⁸³⁰ Myös *KL* julkaisi vaalituloksia. Ylivieskassa äänestysprosentti nousi 31,7 %:iin oltuaan edellisvaaleissa 28 %.⁸³¹ Lehden mielestä Nivalan sopuvaaleista jäi positiivinen kuva.⁸³² *KL* jatkoi tulosten julkaisemista, mukana Merijärven

⁸²⁷ *HäSa* 312/19.11.1978 Kirkon voitto (pk), 4.

⁸²⁸ *LU* 175/18.11.1978 Laimeat seurakuntavaalit päättyivät, 3; *LU* 175/18.11.1978 Äänestysprosentti Lohjalla 14,42, 3; *LU* 175/18.11.1978 Nummella 10 uutta jäsentä kirkkovaltuustoon, 3; *LU* 175/18.11.1978 Äänestysprosentiksi Karjalohjalla 38,84, 3; *LU* 175/18.11.1978 Sammatissa äänesti 225, 3; *LU* 175/18.11.1978 Koko maan äänestysprosentti 21,6, 3; *LU* 175/18.11.1978 Kirkkonummen suom. seurakuntalaisista äänesti vain 11,1 %, 5; *LU* 175/18.11.1978 Siuntiossa äänesti 24,6 %, 5; *LU* 175/18.11.1978 Karjaalla äänestysprosentti 21,9, 5; *LU* 175/18.11.1978 Viimeisin äänestyspäivä vilkkain Inkoossa, 5; *LU* 175/18.11.1978 Pohjan seurakunnassa äänesti 791, 5.

⁸²⁹ *LU* 176/21.11.1978 Vihdin kirkkovaltuutetuista 22 uutta ja vain 9 entistä, 4; *LU* 176/21.11.1978 Leino Hassinen: Miltä kirkkovaltuusto näyttää?, 4; *LU* 176/21.11.1978 Joka neljäs pusulalainen äänesti seurakuntavaaleissa, 4; *LU* 176/21.11.1978 Seurakuntavaalit: Inkoossa valittiin 17 – ehdokkaita 25, 5; *LU* 176/21.11.1978 Tenholan 15:sta valtuustopaikasta 10 uusille, 5. *LU* 176/21.11.1978 Pohjan suomenkielisellä seurakunnalla vaaliväsymys, 5; *LU* 176/21.11.1978 Pohjan ruotsinkielisen seurakunnan äänestäjät viimekerasta vilkkaampia, 5; *LU* 176/21.11.1978 Karjaan kirkkovaltuustoon lähes puolet uusia jäseniä, 8; *LU* 176/21.11.1978 K: nummella 31 uutta kirkollista luottamushenkilöä, 8; *LU* 176/21.11.1978 Runsaasti uusia valittiin, Vain 11,6 pros. kävi äänestämässä Tammisaarella, 8; *LU* 176/21.11.1978 Siuntion kirkkovaltuustoon 11 uutta jäsentä, 12.

⁸³⁰ *KP* 312/19.11.1978 Kiinnostusta seurakuntiin (pk), 2.

⁸³¹ *KL* 183/18.11.1978 Seurakunnille uudet luottamusmiehet: Äänestysprosentit kohosivat, Ylivieskassa äänesti kolmannes, 1.

⁸³² *KL* 183/18.11.1978 Nivalan sopuvaaleista positiiviset tulokset, 1.

seurakunnan valitut.⁸³³ Myös *RS* julkaisi alueensa seurakuntien äänestysprosentit ja valittujen nimet.⁸³⁴

Marraskuussa käytiin myös kouluneuvostovaalit. *FL* uutisoi, että Kokoomus sai eniten ääniä lähes 37 prosenttiosuudellaan. Lehden mukaan ääniosuudessa oli vähennystä edellisvaaleihin 1,7 prosenttiyksikköä. Muu oikeisto sai 7 %, joten sen osuus säilyi ennallaan. Keskustan ääniosuus oli hieman yli 18 %, jossa oli lisäystä noin yksi prosenttiyksikkö. SDP:n äänimäärä väheni 1,8 prosenttiyksikköä ja oli 9 %. SKDL:n osuus pysyi lähes ennallaan 4,7 %:na. Muun vasemmiston osuus laski hieman ja oli 1,7 %. Sitoutumattomien osuus kasvoi 22,6 %:iin, lisäystä 2,8 prosenttiyksikköä.⁸³⁵ Suuntaus koulumaailmassakin oli oikealle. Myös *HäSa* kertoi kouluneuvostovaaleista. Äänioikeutettuja oli yli 100 000 ja äänestäneitä yli 80 %. Tulos oli aivan toista luokkaa kuin seurakuntavaaleissa.⁸³⁶

Kaikissa kolmissa seurakuntavaaleissa äänestysprosentti jäi alle 20 %:n. Siihen vaikutti osaltaan se, että ei tunnettu ehdokkaita. Myös muita syitä oli. *Matti Wiberg* on todennut, että vaikka henkilöllä olisi myönteinen asenne johonkin asiaan, se ei vielä merkitse, että hän toimisi asenteensa mukaisesti asettumalla ehdokkaaksi tai äänestämällä vaaleissa. Pelkkä asenne ei riitä saamaan aikaan toimintaa.⁸³⁷ Ehdokkaaksi voi seurakuntavaaleissakin asettua myös henkilö, joka ajattelee myönteisesti kirkosta mutta ei kuitenkaan paneudu luottamustehtävään käytännössä valituksi tultuaan.

Äänestysvilkkauteen ei oltu tyytyväisiä 1970-luvulla, mutta 2000-luvun vaaleissa äänestysprosentti on ollut vielä alhaisempi. Vuonna 1986 mahdolliseksi tullut ennakoöänestys ei ole lisännyt äänestysaktiivisuutta. Tilannetta ei korjannut sekään, että vuoden 2010 vaaleissa 16-vuotiaat pääsivät äänestämään ensimmäisen kerran. Vaikka viime vaaleissa vuonna 2014 jo lähes 60 % äänioikeutta käyttäneistä äänesti ennakkoon, jäi kaikkien äänestäneiden osuus vain 15,5 %:iin. Kaksissa viime vaaleissa on ollut käytössä myös vaalikone, jonka kautta äänioikeutetut ovat voineet tutustua ehdokkaisiin.⁸³⁸

5.2 Puoluepolitiikka mietitytti edelleen

Vuonna 1978 käytiin sekä kirkolliskokousedustajien että seurakuntien luottamushenkilöiden vaalit. Poliitiikan tulo kirkkoon puhutti jälleen. *Kaleva* käsitteli tammikuussa kirkolliskokousedustajien lähestyvää vaalia. Jutussa haastateltiin Oulun tuomiokapitulin lainoppi-

⁸³³ KL 184/21.11.1978 Seurakuntavaalit, 4.

⁸³⁴ RS 134/18.11.1978 Kirkkovaltuustoihin paljon uusia jäseniä Raahan alueen srk:ssa, 2, 7.

⁸³⁵ FL 268/22.11.1978 Kouluvaalien tulokset, 2.

⁸³⁶ HäSa 314/21.11.1978 Kokoomukselle voitto kouluneuvostovaaleissa, 1; HäSa 315/22.11.1978 Kouluvaalien paikkajakauma laskettu, 3.

⁸³⁷ Wiberg 1986, 134–135.

⁸³⁸ Palmu 2018; Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti 2018.

nutta asessoria *Eero Heinosta*, joka totesi, että ensi kertaa tuntui puolueiden kiinnostus kirkolliskokousedustajien vaaliin heränneen.⁸³⁹

KA kertoi, että arkkipiispa Martti Simojoki oli helmikuussa piispainkokouksen avauspuheessaan todennut, että kirkon asiana ei ole esittää yhteiskunnallisia ohjelmia ja osallistua poliittiseen toimintaan. Kirkon työ ja poliittinen toiminta oli pidettävä erillään.⁸⁴⁰ Piispa Aimo T. Nikolainen tarkasteli kirkon politisoitumista puheessaan Helsingin hiippakunnan seurakuntien luottamushenkilöiden neuvottelupäivillä maaliskuussa. Nikolainen näki politisoitumisen huolestuttavana asiana. ”On valitettavaa, että kirkkoa käytetään välineenä puolueiden välisessä kilvoittelussa ja kirkon työntekijät ja edustajat etsivät tukea itselleen ja aatteilleen puoluesidonnaisuudesta”, totesi piispa. Hän toivoi, että löydetään oikea työnjako kirkon ja yhteiskunnan välille, koska puoluepoliittiset kannanotot väistämättä tulevat esille kirkossa.⁸⁴¹

Myös piispa John Vikström⁸⁴² käsitteli Porvoon hiippakuntakokouksen avauksessa kirkon politisoitumista. Hänen mukaansa politisoitumisen ongelmaa ei voida torjua, vaan sen kanssa on elettävä. Päättäviin elimiin kuuluvien henkilöiden kirkon organisaation kaikilla tasoilla tulee olla selvillä, että mikään muu uskollisuus ei saa ohittaa uskollisuutta kirkon olemukselle ja tehtävälle.⁸⁴³ HS ja KA käsitelivät myös Kuopion hiippakunnan piispan Paavo Kortekankaan puhetta hiippakuntakokouksessa. Kannanotossaan hän puuttui jäsenkirjanimityksiin ja piti epäterveenä, jos puoluepoliittinen sitoutuneisuus on ensimmäinen peruste virkoja täytettäessä.⁸⁴⁴

HS haastatteli maaliskuussa syksyllä 1978 eläkkeelle jäävää arkkipiispa Martti Simojokea. Laajassa haastattelussa on käsitelty pappien suhdetta politiikkaan. ”Pappien pitäisi puhua samoista asioista kuin mistä poliitikotkin puhuvat, mutta papit eivät saisi osallistua puoluepoliittiseen toimintaan. Luottamusta, jonka pappi on saanut, ei pidä valjastaa puoluepoliittisten vankkureiden eteen.”⁸⁴⁵

Hämeen Sanomat julkaisi arkkipiispaksi valitun Mikko Juvan haastattelun. Siinä häneltä kysyttiin kirkon poliittisesta tehtävästä. Hän vastasi kirkon poliittisen vastuun tarkoittavan,

⁸³⁹ KA 22/24.1.1978 Hiljaiset vaalit: Kirkolliskokous valitaan piakkoin, 8.

⁸⁴⁰ KA 37/8.2.1978 ”Kirkko ja politiikka pidettävä erillään”, 5.

⁸⁴¹ AL 70/13.3.1978 ”Puoluekilpa pois kirkosta”, 19; HS 69/12.3.1978 Piispa Nikolainen huolissaan kirkon politisoitumisesta, 7; FL 59/12.3.1978 Piispa Nikolainen: Kirkon politisoituminen huolestuttavaa, 11.

⁸⁴² John Vikström, joka toimi arkkipiispana vuosina 1982–1998, oli vasta 1980-luvun alkuvuosina kääntynyt vastustamaan avointen tunnusten käyttöä seurakuntavaaleissa, mikä vaikutti kirkolliskokouksen päätöksiin. Suomen teologit 2010; Antila 2014, 125.

⁸⁴³ FL 62/16.3.1978 Piispa John Vikström: Politisoituminen johtaa vaaraan että kirkkoa johdetaan ulkoa päin, 11; KP 73/16.3.1978 Piispa Vikström: Politisoituminen otettava tosiasiana kirkon piirissä, 3, 11; KA 73/16.3.1978 Hiippakuntakokous 30-vuotias, Kortekangas paheksui jäsenkirjanimityksiä, 1, 5.

⁸⁴⁴ KA 73/16.3.1978 Hiippakuntakokous 30-vuotias, Kortekangas paheksui jäsenkirjanimityksiä, 1, 5; HS 73/16.3.1978 Piispa Paavo Kortekangas: Jäsenkirjanimitykset ilmiö rappeutumisesta, 12.

⁸⁴⁵ HS 76/19.3.1978 Arkkipiispa puhuu, 3; HS 76/19.3.1978 Syksyllä eläkkeelle siirtyvä arkkipiispa Martti Simojoki: Papin on puhuttava siitä mistä poliittikkokin, 23.

että kirkon tulee julistaa niin vallankäyttäjille kuin tavallisille kansalaisille velvoitusta toteuttaa Jumalan tahtoa, mikä merkitsee oikeudenmukaisuutta ja kohtuutta. Juva totesi, että kirkko puhuu samoista asioista kuin poliittiset päättäjät, mutta ei taistele poliittisin asein.⁸⁴⁶

Vihdin seurakunnan kirkkoherra Leino Hassinen käsitteli *Länsi-Uusimaan* Lukijat keskustelevat -palstalla seurakuntavaaleja. Tämä palsta näytti lähinnä yleisönosastokirjoituksilta, mutta koska Hassinen oli ottanut siellä kantaa vaaleihin, otin hänen kirjoituksensa mukaan aineistooni. Saman kirjoituksen julkaisivat myös *Kalajokilaakso* ja *Forssan Lehti*.⁸⁴⁷ Hassinen käsitteli puolueiden roolia seurakuntavaaleissa ja totesi, että on nurinkurista, jos ehdokkaaksi pannaan vain puoluehenkilö, jolle itse kristillinen usko ja elämäntapa on vieras. Luottamushenkilön tulisi osallistua myös seurakunnan toimintaan, kuten jumalanpalveluksiin. Hassinen huomautti, että kirkkolain mukaan kirkkovaltuuston jäseneksi voidaan valita jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu seurakunnan äänivaltainen jäsen. Hän käsitteli myös seurakunnan luottamushenkilöiden osallistumista esimerkiksi kunnan luottamustehtäviin. Hassisen mielestä oli arvokasta, että jotkut seurakunnan luottamushenkilöt olivat samalla kunnanvaltuutettuja. Tieto kulkee tällöin suuntaan ja toiseen. Jos kuitenkin huomattava osa seurakunnan ja kunnan luottamushenkilöistä on samoja, se on osoitus puutostaudista. Välttämällä asioidenhoidon kasaamista yksille henkilöille korostetaan kunnan ja seurakunnan luonteen erilaisuutta.⁸⁴⁸ Hassinen käsitteli monissa yhteyksissä esiin noussutta kysymystä, onko suotavaa, että kunnallisissa luottamustehtävissä olevat henkilöt kuuluvat myös seurakunnan hallintoelimiin.

Syyskuun lopussa *FL* julkaisi laajan artikkelin vaalien politisoitumisesta. Se perustui Kirkon tiedotuskeskuksen (KT) tiedotusjohtajan Heikki Castrénin haastatteluun. Hänen mielestään listojen tunnuksettomuus oli ongelma isoissa kaupungeissa ja asutustaaajamissa, missä ihmiset eivät tunne toisiaan. Ehdokkaiden tavoitteista voi kuitenkin saada selville vaalikeskustelujen avulla ja valitsijayhdistysten vaali-ilmoittelun ja vaalitiedotuksen kautta. Poliittisiin tunnuksiin verrattuna pulmallisempia olivat epämääräisyytensä tähden niin sanotut uskonnolliset tunnuks⁸⁴⁹. Vaali-ilmoittelu ja vaalikeskustelujen järjestäminen oli aika vähäistä, joten sitä kautta seurakuntalainen ei juurikaan saanut tietoa ehdokkaista.

Tiedotusjohtaja Castrén korosti, että poliittinen ajattelu oli aina ollut mukana seurakunnan päätöksenteossa. Ongelmana asiaa ruvettiin pitämään sen jälkeen, kun kaikki eri

⁸⁴⁶ KP 152/9.6.1978 Kansleri Mikko Juva: Kirkkokin voi ottaa kantaa politiikkaan, 2; HäSa 153/10.6.1978 Uusi arkkipiispamme kirkon tehtävästä: Valo, suola, ei käskijä, 4; KP 154/11.6.1978 Kahdeksan kysymystä tulevalle arkkipiispalle, 2.

⁸⁴⁷ LU 96/1.7.1978 Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi, 6; FL 186/17.8.1978 Rovasti Leino Hassinen: Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi, 4; KL 132/22.8.1978 Rovasti Leino Hassinen: Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi?, 3, 6.

⁸⁴⁸ FL 96/1.7.1978 Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi, 6; FL 186/17.8.1978 Rovasti Leino Hassinen: Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi, 4; KL 132/22.8.1978 Rovasti Leino Hassinen: Kuka seurakunnan luottamushenkilöksi?, 3, 6.

⁸⁴⁹ FL 223/29.9.1978 Poliitikka on mukana seurakuntavaaleissa, 4; KP 263/30.9.1978 Kirkon tiedotusjohtaja seurakuntavaaleista: Poliitikka on mukana, mutta poliittinen etu ei saa ratkaista, 2.

poliittiset piirit alkoivat osoittaa kiinnostusta seurakunnan hallintoon. Seurakunnan päätöksenteossa ei saa olla ratkaisijana puoluepoliittinen etu, vaan evankeliumin pohjalta nouseva seurakunnan paras. Castrénin mielestä poliittinen ajattelu oli niin keskeinen osa demokraattista päätöksentekoa, että monien ihmisten on vaikea ymmärtää sen sulkemista täysin pois joltakin alueelta.⁸⁵⁰

Tiedotusjohtaja toi esiin myös sen, että seurakunnan kokoukset olivat tarkkaan virkamiesten valmistelemia. Maallikon oli siksi vaikea päästä väliin esittämään näkökohtia, jotka painaisivat kylliksi ehdotuksen muuttamiseksi. Näin kokivat erityisesti ne henkilöt, jotka olivat olleet maallisissa luottamustehtävissä vastuullisilla paikoilla. Castrén viittasi myös kirkkolain kohtaan, jossa luottamushenkilön kelpoisuusvaatimukseksi mainitaan jumalaa-pelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu. Moni koki, ettei hän täytä näin vaativia ehtoja. Castrén kiinnitti huomiota uskonnolliseen liikehdintään, jonka hän toivoi näkyvän aktiivisuutena seurakuntavaaleissa. Jos tämä aktiivisuus jää irralleen järjestyneestä kirkollisesta elämästä, onko koko liikehdintä vain enempää jälkeä jättämätön tuulahdus.⁸⁵¹

Kuopion piispa Paavo Kortekangas puhui kirkon ja työväenliikkeen suhteista syyskuussa paikallisten ammattiyhdistysjärjestöjen yhteisessä tilaisuudessa Kuopiossa. Hänen mukaansa kirkosta vieraantuminen on ollut selvästi yhteydessä niin sanottuun sosiaaliseen vieraantumiseen. Kortekangas totesi, että vaikka työväenliikkeen johto oli omaksunut uskonnonvastaisen sosialismin, ei valtaosa työväestöstä ole näin tehnyt. Työväenliike on hyväksytty köyhien asianajajana, mutta ei niinkään kirkon vastustajana.⁸⁵²

Lokakuun alussa *Aamulehti* teki laajan jutun seurakuntavaalien valmistelusta. Lehti arvioi, että vaalit ovat poliittisemmat kuin mitkään aiemmat. Jutussa haastateltiin piispa Paavo Kortekangasta, joka toivoi, että puoluepoliittisia tunnuksia ei sallittaisi jatkossakaan. Jos tunnukset sallitaan, menetetään piispan mukaan viimeinenkin mahdollisuus, etteivät vaalit olisi puhtaasti puoluepoliittiset. Kortekankaan mukaan SDP, Keskustapuolue ja SKDL olivat vaaleissa omilla valitsijayhdistyksillään. Tunnuksettomuus aiheutti ongelmia erityisesti suurilla paikkakunnilla, koska listoilta ei mahdollisesti löydy ainoatakaan äänestäjälle tuttua nimeä. Tällöin voidaan jättää äänestämättä, jotta ääni ei mene ”väärälle” puolueelle. Tämän tosiasian myönsi myös Kortekangas.⁸⁵³

AL haastatteli edellä mainitun jutun kainalojutussa myös Parkanon kirkkoherraa *Erkki Hirveä*. Häinkin vastusti tunnusten käyttöä. Hänen mielestään poliittinen vakaumus ei saisi mennä seurakunnallisen asiantuntemuksen edelle. Parkano oli niin pieni paikka, että siellä ehdokkaat tunnettiin ja tiedettiin heidän linjansa.⁸⁵⁴ Juttuun liittyi toinenkin kainalojuttu, jossa haastateltiin kankaanpääläistä lehtoria *Tapani Torpoa*. Hänen mielestään puoluevärin pitäisi näkyä selvästi, jotta äänestäjä tietäisi, miten ehdokas tulevassa päätöksenteossa käyttäytyy. Torpo oli Kankaanpään valtuustossa johtanut niin sanottua seurakuntaväen

⁸⁵⁰ FL 223/29.9.1978 Poliitiikka on mukana seurakuntavaaleissa, 4.

⁸⁵¹ FL 223/29.9.1978 Poliitiikka on mukana seurakuntavaaleissa, 4, 7.

⁸⁵² LU 147/29.9.1978 Työväenliikkeen johdon uskonnonvastaisuus ei ole tarttunut työväestöön, 1.

⁸⁵³ AL 269/6.10.1978 Poliitiikka kirkkoon ilman tunnuksia, 9.

⁸⁵⁴ AL 269/6.10.1978 'Iskulauseet peittäisivät', 9.

valtuustoryhmää. Siihen kuuluvat valittiin porvarillisten puolueiden yhteisesti asettamalta listalta. Torpon mukaan päätöksenteossa puoluepoliittiset näkökohdat eivät ole juurikaan vaikuttaneet.⁸⁵⁵

AL kertoi keskustelua herättäneen myös seurakuntayhtymään kuuluvan seurakunnan viranhaltijan ehdokkuus yhteisen kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston vaalissa. Kirkkoherran asema muuttui kaksi vuotta aiemmin tehdyllä lainmuutoksella. Sen mukaan kirkkoherralta jäi virka-asemaan perustuva äänioikeus pois kirkkovaltuustossa, mutta hänellä voi kuitenkin olla läsnäolo- ja puheoikeus. Tuomiorovasti Pertti Ranta kertoi, että paikallisseurakunnan palveluksessa oleva pappi voi asettua ehdokkaaksi yhteisen kirkkovaltuuston vaalissa, koska hän on paikallisseurakunnan seurakuntaneuvoston alainen. Seurakunnan erityistyömuotojen parissa työskentelevä selektiivipappi ei ole kirkkovaltuustossa vaalikelpoinen, mutta seurakuntaneuvoston vaalissa hän on. Vaikka laki sallii viranhaltijan asettumisen ehdokkaaksi, Rannan mielestä lain henki edellytti, että heitä ei olisi mukana kovin paljon vaaleissa.⁸⁵⁶

HS haastatteli lokakuussa arkkipiispa Mikko Juvaa. Hän oli puoluetunnusten käytön kannalla, mutta hänen mielestään seurakuntavaaleista ei saanut tulla puoluepoliittisen valтатаistelun temmellyskenttää. Juva myönsi, että ahkerat kirkossakävijätäkään eivät ehkä tunne yhdistelmissä esiintyviä nimiä henkilökohtaisesti. Hän myös mainitsi, että kirkolliskokous on jo kahteen kertaan viiden vuoden välein käsitellyt tunnusten käytön sallimista mutta tehnyt siitä kielteisen päätöksen. Juva piti epätodennäköisenä, että asia otettaisiin nopeasti uuteen käsittelyyn. Samalla hän totesi, että kirkolliskokousedustajalla oli mahdollisuus tehdä aloite ja kokous käsittelee sen.⁸⁵⁷ *AL* kertoi arkkipiispa Mikko Juvan kirkolliskokouksessa pitämästä puheesta. Hän toivoi, että puolueet eivät ala kovin yksityiskohtaisesti ohjailla, miten seurakunnissa pitäisi äänestää. Kirkolliskokouksessa hän myönsi äänestäneensä tunnusten käytön puolesta, koska suurissa seurakunnissa oli vaikea tietää, mihin ryhmittymään ehdokas kuului.⁸⁵⁸

HS julkaisi vaalien jälkeen piispa Aimo T. Nikolaisen ajatuksia vaaleista. Hän uskoi äänestysvilkkauksen kasvavan seuraavissa vaaleissa, sillä paikallisseurakuntien hallintomalli alkoi tulla tutuksi. Piispan mukaan äänestysprosenttia tulisi verrata puhelinyhdistys- tai osuuskauppavaen vaaleihin eikä valtiollisiin vaaleihin. Poliittisten ryhmien mukaantulo lisää kiinnostusta, mutta voi myös karkottaa äänestäjiä. Helsingin alhaisen äänestysaktiivisuuden Nikolainen katsoi johtuvan muun muassa siitä, että Helsinkiin muuttaneet ovat joutuneet eroon aiemmista seurakunnistaan, eivätkä ole vielä riittävästi kotiutuneet Helsinkiin.

⁸⁵⁵ AL 269/6.10.1978 'Puolueväri reilusti esiin', 9.

⁸⁵⁶ AL 288/25.10.1978 Kirkon vaaleissa: Selektiivipappia ei ehdokkaaksi, 14.

⁸⁵⁷ HS 275/12.10.1978 Arkkipiispa Mikko Juva: Selvät tunnukset takaisivat järkevän valinnan, 9.

⁸⁵⁸ AL 302/9.11.1978 Arkkipiispa kirkon vaaleista: 'Ei neuvoa puolueilta', 19; KA 302/9.11.1978 Arkkipiispa Juva: Kirkko ei kaipaa puolueiden neuvoja, 3.

Hänen mielestään pappien ehdokkuus vaaleissa ei kaventanut maallikkovaaltoa ja viittasi siihen, että aiemmin oli 33 kirkkoherraa päättävissä elimissä virkansa puolesta.⁸⁵⁹

Vuoden 1978 vaaleja koskevia mielipidekirjoituksia, kolumneja ja pakinoita oli hieman vähemmän kuin kaksissa edellisissä vaaleissa, 21 kpl. *AL*:ssa oli Tavin tornista -palsta vuonna 1978. Palstalla Urpo Harva käsitteli helmikuussa kirkon vaalien politisoitumista ja viittasi *Uuden Suomen* ja *Kotimaa*-lehden tätä aihetta käsitelleisiin artikkeleihin. Nämä lehdet kertoivat, miten eri puolueet olivat edustettuina kirkolliskokouksessa ja miten puolueet harrastivat juntausta myös kirkollisissa vaaleissa. Harva piti kirkon tahallista politisoimista ”kauhistuttavana pelinä” ja näki tulevaisuuden kuvana, että kirkkoa koskevat päätökset tehdään puoluetoimistoissa puoluepoliittisia etuja laskelmoiden. Loppupäätelmänään Harva totesi, että puolueiden pitäisi jättää kirkko rauhaan.⁸⁶⁰

Nimimerkki Välttää kirjoitti *AL*:ssä elokuussa seurakuntavaaleista ja käsitteli ehdokasasettelua. Hän piti tärkeänä, että seurakunnan hallinnossa mukana oleva esittää oman kantansa eikä vain suostu johonkin ryhmään, joka tahtoo selvittää voitollisesti ”taistelussa ja kyrräilyssä toista ryhmää vastaan”. Ei pidä vain tyytyä siihen, että oman ryhmän kellokkaat ottavat selvää, miten puhua ja äänestää.⁸⁶¹

Tavin tornista -palstalla Urpo Harva käsitteli seurakuntavaaleja lokakuun lopussa, jolloin äänestyksen alkamiseen oli enää pari viikkoa. Hänen mukaansa vaaleihin mennään ”suljetuin” silmin. Harva mietti kirjoituksessaan vaalien politisoitumista. Vaikka seurakuntalaiset tietävät, minkä puolueen lista mikin on, pientä vähemmistöä lukuun ottamatta he eivät kuitenkaan tunne puolueiden kirkkopoliittisia ohjelmia. Lopputuloksena oli porvarien kirkko, sillä seurakuntalaisten vähemmistö oli vasemmistolaisia. Harva totesi, että sen sijaan, että kirkko rakentaisi yhteyttä yli puoluerajojen, viedään puoluerajat itse kirkon sisälle.⁸⁶² Oiva Urrila kommentoi Harvan kirjoitusta todeten, että yhteisen kirkkovaalituoston ja kirkkoneuvoston jäsenenä hän voi sanoa, että puolueet eivät olleet pienimmässäkään määrin puuttuneet seurakuntien sisäisiin asioihin.⁸⁶³

*Eeva Ojanen*⁸⁶⁴ kirjoitti *AL*:n Näkökulma-palstalla kristittyjen osallistumisesta politiikkaan. Kirjoittaja kysyi, eikö juuri aktiivisten kristittyjen tulisi osoittaa tietä yhteyteen erilaisista katsomuksista huolimatta. Hän huomautti, että Vapahtaja kehotti opetuslapsiaan olemaan valona ja suolana maailmassa eikä jossain suljetussa piirissä.⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ HS 312/19.11.1978 Viidesosa seurakuntien jäsenistä äänesti, 3; HS 312/19.11.1978 Helsinki laiskin kirkkovaalissa, Nikolainen: Vilkas muuttoliike vähentää kiinnostusta, 7.

⁸⁶⁰ *AL* 47/18.2.1978 Tavin tornista: Kirkko ja politiikka, 4.

⁸⁶¹ *AL* 228/26.8.1978 Ehdokkaaksi srk-vaaleihin?, 5.

⁸⁶² *AL* 291/28.10.1978 Tavin tornista: Porvarien kirkko, 6.

⁸⁶³ *AL* 292/29.10.1978 Kirjeet: Porvarikirkko?, 5.

⁸⁶⁴ TT Eeva Ojanen (s. 1927) oli muun muassa Helsingin yliopiston vs. kirkkohistorian apulaisprofessori 1975–1978 ja vs. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian professori vuonna 1982. Hän on kirjoittanut useiden seurakuntien historiateoksia. Suomen teologit 2010.

⁸⁶⁵ *AL* 316/23.11.1978 Näkökulma: Aktiivinen kristitty tekee politiikkaakin, 9.

Seurakuntavaalien jälkeen Urpo Harva palasi Tavin tornista -palstalla vaalien politisoitumiseen. Hän painotti kuuluvansa niihin, jotka vastustavat seurakuntavaalien politisointia. Harva viittasi Paavalin sanaan siitä, että Kristuksen edessä ei ole kreikkalaista eikä juutalaista, ei orjaa eikä vapaata. Eikä myöskään oikeistolaista eikä vasemmistolaista, lisäsi Harva. Hänen mukaansa puolueiden pitäisi rajoittaa ottamaan kantaa vain uskonnollisten yhdyskuntien ja valtion väliseen suhteeseen.⁸⁶⁶ Nimimerkki Vähätäri kertoi samassa numerossa, että luottamushenkilöiksi valituille on valmisteltu koulutuspaketti. Kirjoittaja mietti myös, miten luottamushenkilöiden turhautuminen voitaisiin välttää.⁸⁶⁷ Joulukuussa Vähätäri palasi valintoihin, jotka uusi kirkkovaltuusto joutuu tekemään. Se valitsee muun muassa yhteisen kirkkoneuvoston jäsenet. Henkilökysymyksiä tulisi Vähätärin mukaan huolellisesti pohtia.⁸⁶⁸

Vihdin kirkkoherra Leino Hassinen käsitteli puoluepolitiikka- ja seurakuntavaaliaihetta Lukijat keskustelevat -palstalla valitsijayhdistysten muodostamisen jälkeen. Hän totesi, että jos puolueet eivät olisi muodostaneet valitsijayhdistyksiä, ei olisi jätetty ainuttakaan listaa. Ketkä tahansa kymmenen seurakunnan jäsentä olisivat voineet koota ehdokaslistan. Hassinen kuvasi, että seurakunnasta puhuttaessa poliittinen tausta on päällystakki, joka on ollut henkilön päällä, kun hän tuli sisään. Sen hän jätti eteiseen, kun hän astui kristittynä suorittamaan palvelustaan seurakunnan yhteiseksi parhaaksi.⁸⁶⁹ Leino Hassinen käsitteli vielä Lukijat keskustelevat -palstalla erityisesti ehdokkaalta vaadittua ”jumalaapelkäävää ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu seurakunnan äänivaltainen jäsen”. Jumalaapelkäävyydestä Hassinen totesi sen tarkoittavan, että henkilö haluaa olla Kristuksen opetuslapsi koko sydämeästään. Sen rinnalla puolueisiin kuuluminen on vain pintakuvi. Kirkkoherra Hassinen korosti myös, että kristillistä harrastuneisuutta voidaan mitata. Se merkitsee aktiivista osallistumista seurakunnan elämään.⁸⁷⁰ LU julkaisi myös pilakuvan äänestämään menossa olevista isästä ja lapsesta.⁸⁷¹

HäSa julkaisi *Matti Paavonsalon* kolumnin tyypillisen kirjoituksen, joka käsitteli seurakuntavaaleja ja kirkon hallinnon vaikeaselkoisuutta. Hän luetteli syitä, miksi seurakunnan hallintoelimiin oli kuitenkin vetoa. Kirkolla on taloudellista valtaa. Etenkin porvarilliset puolueet haluavat näyttää seurakuntavaaleissa voimansa. Vaikutusvaltaansa kasvattavat henkilöt haluavat luoda suhteita kirkkoon hyödyntääkseen niitä maallisia tarkoituksiaan varten. Halutaan luoda nuhteetonta mainetta. Halutaan kasvattaa luottamustoimien listan pituutta. Joku voi olla pyyteettömästäkin mukana.⁸⁷²

KL julkaisi Aaronin sauvalla -palstalla syyskuussa *Aaro Vilkun* kirjoittaman kolumnin otsikolla Nivalaanko sopuseurakuntavaalit? Kirjoittajan mielestä ajatus sopuvaaleista on

⁸⁶⁶ AL 318/25.11.1978 Tavin tornista: Poliitiikka ja kirkko, 6.

⁸⁶⁷ AL 318/25.11.1978 Luottamushenkilöiden aivoriini, 7.

⁸⁶⁸ AL 325/2.12.1978 Vaalien jälkeen, 7.

⁸⁶⁹ LU 152/7.10.1978 Poliitiikkaa seurakuntavaaleissa, 6.

⁸⁷⁰ LU 158/19.10.1978 Vaalikelpoinen, 6.

⁸⁷¹ LU 171/11.11.1978 Pilakuva vaaleista, 7.

⁸⁷² HS 259/26.9.1978 Matti Paavonsalo: Kirkollinen veto, 11.

korkeasti ihanteellinen ja varmaankin hyvää tarkoittava varsinkin, kun on kyse seurakuntavaaleista. Vaarana on kuitenkin kansanvallan kaventuminen ja harvainvalta.⁸⁷³

KA:n toimitussihteeri *Jukka Ukkola*⁸⁷⁴ kirjoitti seurakuntavaalien poliittisuudesta. Hän totesi, että kirkollisvaalit eivät yleensä kiinnosta seurakuntalaisia. Kun ei osallistu muutenkaan kirkon toimintaan, kehtaako mennä äänestämäänkään. Kirjoittaja arveli, että äänestysvilkkaus saattaisi lisääntyä, jos kirkollisvaalit muuttuisivat poliittisiksi. Puolueväki patistettaisiin vaaliurnille. Tämä voisi karkottaa nykyiset kirkossakävijät. Ehkä voitaisiin ruveta perustamaan puoluekirkkoja.⁸⁷⁵

KP:n pakinoitsija Oltermanni käsitteli elokuun pakinassa sitä, että seurakunnan ja kunnan luottamustehtävissä olevat olisivat samoja henkilöitä. Näitä tehtäviä ei pidä erottaa liikaa. SKL:n käyttövoima on kirjoittajan mielestä siinä, että maallinen ja hengellinen ovat liiaksi erillään.⁸⁷⁶ Lokakuussa Oltermanni kirjoitti, ettei seurakuntavaaleissa tule tehdä periaatteellista eroa ”seurakuntavaäen” ja ”puolueväen” vaaliliittojen kesken.⁸⁷⁷ Marraskuussa Oltermanni totesi, että jos seurakuntavaalien äänestysaktiivisuutta haluttiin nostaa, oli mentävä avoimempaan poliittisuuteen. Vaaleista pitäisi myös tiedottaa tehokkaammin.⁸⁷⁸ KP julkaisi vaalien jälkeen Juhonpojan pakinatyyppisen kirjoituksen seurakuntavaaleista. Hän katsoi, että kirkon tulee esiintyä mahdollisimman puolueettomana. Nukkuvia tulisi havahduttaa hereille.⁸⁷⁹

5.3 Seurakuntavaalien tulokset tutkimusseurakunnissa

5.3.1 Äänestysprosentti laski edelleen Forssassa

Forssan Lehdessä oli 30 uutisjuttua vuoden 1978 seurakuntavaaleista ja *Hämeen Sanomissa* 25 uutisjuttua, joista osassa käsiteltiin Forssan seurakunnan vaaleja. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi kunkin Forssan kirkkovaltuustoon ja seurakuntaneuvostoon vuonna 1978 valitun henkilön yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt), samoin Koijärveltä valittujen valtuutettujen yhteydet.⁸⁸⁰

⁸⁷³ KL 154/28.9.1978 Aaronin sauvalla: Nivalaanko sopuseurakuntavaalit, 4.

⁸⁷⁴ Suistola 1999, 355.

⁸⁷⁵ KA 306/13.11.1978 Kirkon vaalit, 2.

⁸⁷⁶ KP 232/30.8.1978 Oltermanni, Lähempään käsittelyyn: Ehdokkaat seurakuntavaaleihin, 2.

⁸⁷⁷ KP 277/14.10.1978 Oltermanni, Lähempään käsittelyyn: Kontaktitapahtuma, 2.

⁸⁷⁸ KP 304/11.11.1978 Oltermanni, Lähempään käsittelyyn: Minun kirkkoni, 2.

⁸⁷⁹ KP 316/23.11.1978 Kirkko keskellä elämää: Jälkipuintia, 4.

⁸⁸⁰ VSA taul; **Forssa: Vaalitulokset 1978**: FSRKA ely 1978; FSRKA kuul 1.1.1979 alkavalle vaalikaudelle valitut; FSRKA kkptk liite P 1 / 7. § / 18.11.1978; FL 234/12.10.1978 Lounaishämäläiset

Forssan seurakunta oli yhteistaloudessa Kojjärven seurakunnan kanssa, joten niille valittiin yhteinen kirkkovaltuusto ja kummallekin seurakunnalle oma seurakuntaneuvostonsa (ks. luku 1.2). Valitsijayhdistysten kokoonpanojen selvittyä *FL* julkaisi ehdokkaiden määrät kirkkovaltuustoon Forssassa ja muissa alueensa seurakunnissa.⁸⁸¹ *FL* julkaisi lounaishämäläisten ehdokkaiden nimet useissa numerossaan. Forssan kirkkovaltuustoon oli asettanut ehdokkaita kuusi valitsijayhdistystä.⁸⁸² *FL* kertasi vaalimenettelyn ja päivämäärät.⁸⁸³

Forssan *kirkkovaltuuston* vaalissa oli 107 ehdokasta⁸⁸⁴, joista valittiin 29 valtuutettua. Äänestysprosentti oli 13,3, edellisissä vaaleissa 14,8 %. Ehdokaslistoja oli kuusi. Lista I sai (313 ääntä) kuusi edustajaa. Sillä oli evankelisessa liikkeessä mukana olleita, joten kysymyksessä lieene ollut seurakuntaväen lista. Ehdokaslista II (11 ääntä) ei saanut edustajaa, ehdokaslista III (420 ääntä) kahdeksan edustajaa (SDP:n lista) ja ehdokaslista IV (518 ääntä) 10 edustajaa. Listalla oli kunnallisvaaleissa Kokoomuksen ehdokkaina olleita. Ehdokaslista V (16 ääntä) ei saanut yhtään edustajaa. Ehdokaslista VI (254 ääntä) sai viisi edustajaa. Tällä ehdokaslistalla oli kunnallisvaaleissa Keskustapuolueen ehdokkaina olleita. Mahdollinen vaaliliitto jonkin toisen puolueen kanssa ei käynyt ilmi. Myös *seurakuntaneuvostoon* oli kuusi ehdokaslistaa, joilta valittiin 20 edustajaa. Ehdokaslistalta I (367 ääntä) valittiin viisi edustajaa. Heissä oli useita evankelisessa liikkeessä mukana olleita, joten listaa voi luonnehtia seurakuntaväen listaksi. Ehdokaslistalta III (385 ääntä) valittiin myös viisi edustajaa (SDP:n lista) ja ehdokaslistalta IV (470 ääntä) seitsemän edustajaa. Listalla oli kunnallisvaaleissa Kokoomuksen ehdokkaina olleita. Ehdokaslistalta VI (257 ääntä) valittiin kolme edustajaa. Tällä listalla oli kunnallisvaaleissa Keskustapuolueen ehdokkaina olleita. Ehdokaslistoilta II (9 ääntä) ja V (19 ääntä) ei valittu ketään. *FL*:n tietojen mukaan valtuustoon ei-sosialistit saivat 15 paikkaa, sosialistit kahdeksan ja muut kuusi. Seurakunta-

seurakuntavaaliehdokkaat, 7; *FL* 244/24.10.1978 Kuulutus (Forssan ehdokaslistat), 12; *FL* 265/18.11.1978 Seurakuntavaalit: Forssa 13,3 %, Kojjärvi 32,7 %; päätös. Lounais-Hämeen äänestysvilkkauudessa suuria eroja, 7; HäSa 311/18.11.1978 Seurakuntaväki kävi vilkkaasti vaaliuurnilla, 9. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: FKA kvltk 1972; FKA kvltk 1976; *FL* 6/10.1.1978 Forssan valtuustolle entiset puheenjohtajat, 3; *FL* 36/14.2.1978 Forssan valtuustossa äänestettiin 5 kertaa, Rakennuslautakuntaan 8 jäsentä, 5. *Sidosryhmät*: *FL* 37/15.2.1978 Bühler jatkaa maakuntaliiton puheenjohtajana, 7; VSA tied Jukka Teinisen sähköpostiviesti 25.4.2017.

Kojjärvi: *Vaalitulokset 1978*: *FL* 234/12.10.1978 Lounaishämäläiset seurakuntavaaliehdokkaat, 7; *FL* 243/22.10.1978 Kuulutukset (Forssa, Kojjärvi), 10; *FL* 265/18.11.1978 Seurakuntavaalit: Forssa 13,3 %, Kojjärvi 32,7 %; päätös. Lounais-Hämeen äänestysvilkkauudessa suuria eroja, 7. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: FKA kvltk 1972; FKA kvltk 1976.

⁸⁸¹ *FL* 227/4.10.1978 Kirkollisvaalit Lounais-Hämeessä: Valtuustojen 165 paikkaa tavoittelee 553 ehdokasta, 3.

⁸⁸² *FL* 234/12.10.1978 Lounaishämäläiset seurakuntavaaliehdokkaat, 7; *FL* 235/13.10.1978 Seurakuntavaaliehdokkaita, 7.

⁸⁸³ *FL* 245/25.10.1978 Yli 13 000 luottamushenkilöä valitaan seurakuntavaaleissa, 10.

⁸⁸⁴ FSRKA ely 1978.

neuvostoon ei-sosialistit saivat 10, sosialistit viisi ja muut viisi paikkaa.⁸⁸⁵ Kirkkovaltuustoon valittiin 12 naista ja 17 miestä. Seurakuntaneuvostoon valittiin kuusi naista ja 14 miestä. Näin ollen naisten määrä lisääntyi valtuustossa kolmella ja neuvostossa kahdella vuoden 1974 vaaleihin verrattuna.⁸⁸⁶ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin on tarkasteltu luvussa 6.

Valtuustovaalissa ehdokaslistalla IV oli kunnallisvaaleissa Kokoomuksen ehdokkaina olleita henkilöitä. Se sai eniten edustajia ja SDP:n lista toiseksi eniten. Keskustapuolueeseen lukeutuvia edustajia oli todennäköisesti myös muilla kuin puoluepoliittisilla listoilla. Myös seurakuntaneuvoston vaalissa eniten edustajia sai lista, jolla oli Kokoomukseen kuuluneita kunnallisvaaliehdokkaita. Toiseksi eniten ääniä saivat seurakuntaväen ja SDP:n listat, kumpikin viisi.⁸⁸⁷

Valtuustovaalissa oli uutena ehdokkaana peruskoulunopettaja *Pentti Kaunisto*, joka sai korkeimman vertausluvun (lista IV). Hänet oli valittu vuoden 1976 kunnallisvaaleissa valtuustoon Kokoomuksen ehdokkaana. SDP:hen kuulunut kansanedustaja Eino Grönholm (lista III) tuli toiseksi ja kolmanneksi opettaja Aaro Lähdekorpi (lista I). Seurakuntaneuvostoon valituista suurimman vertausluvun sai lastentarhanopettaja *Airi Auranen* listalta IV. Tällä listalla oli Kokoomuksen ja LKP:n edustajina kaupunginvaltuustoon valittuja henkilöitä. Toiseksi suurimman vertausluvun sai peruskoulunopettaja *Riitta Kivekäs* SDP:n listalta III, ja kolmas oli Aaro Lähdekorpi listalta I. Opettajat sijoittuivat kärkeen luottamushenkilövalinnoissa.⁸⁸⁸

Forssan ja Kojjärven seurakuntien yhteiseen kirkkovaltuustoon valittiin Kojjärveltä seitsemän edustajaa. *FL* julkaisi 22.10. Kojjärven ehdokaslistojen yhdistelmän. Siellä oli kolme listaa seurakuntaneuvostoon ja neljä listaa kirkkovaltuustoon. Ehdokkaita valtuustoon oli 27.⁸⁸⁹ Vaalien päätyttyä *FL* julkaisi Kojjärven tulokset. Äänestäneitä oli 32,7 %. Listalta II valittiin yksi edustaja sekä listoilta III ja IV kummaltakin kolme edustajaa.⁸⁹⁰ Kirkkovaltuustoon valituista naisia oli kaksi ja miehiä viisi. Naisten määrä väheni puoleen vuoden 1974 vaaleihin verrattuna, mikä oli vastoin yleistä suuntausta.⁸⁹¹ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin on tarkasteltu luvussa 6.

⁸⁸⁵ FL 265/18.11.1978 Seurakuntavaalit: Forssa 13,3 %, Kojjärvi 32,7 %; Lounais-Hämeen äänestysvilkkauksessa suuria eroja, 7; FL 265/18.11.1978 Tulokset L-Hämeestä, 7; HäSa 311/18.11.1978 Seurakuntaväki kävi vilkkaasti vaaliurnilla, 9; FSRKA kuul 1.1.1979 alkavalle vaalikaudelle valitut; VSA tied Jukka Teinisen sähköpostiviesti 25.4.2017.

⁸⁸⁶ VSA taul.

⁸⁸⁷ VSA taul.

⁸⁸⁸ VSA taul.

⁸⁸⁹ FL 234/12.10.1978 Lounaishämäläiset seurakuntavaaliehdokkaat, 7; FL 243/22.10.1978 KUULUTUKSET Kojjärvi, Forssa, 10.

⁸⁹⁰ FL 265/18.11.1978 Seurakuntavaalit: Forssa 13,3 %, Kojjärvi 32,7 %; Lounais-Hämeen äänestysvilkkauksessa suuria eroja, 7; FL 265/18.11.1978 Tulokset L-Hämeestä, 7.

⁸⁹¹ VSA taul.

5.3.2 Naisenemmistö valtuustoon Merijärvellä

Vuoden 1978 seurakuntavaaleista oli *Kalevassa* 20, *Keskipohjanmaassa* 22, *Pyhäjokiseudussa* 9 ja *Raahen Seudussa* 8 uutisjuttua. Osassa niistä oli käsitelty myös Merijärven vaaleja. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Merijärven kirkkovaltuustoon vuonna 1978 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁸⁹²

PY julkaisi ehdokaslistojen yhdistelmän Merijärven seurakunnan vaalissa. Kirkkovaltuustoon oli kaksi ehdokaslistaa.⁸⁹³ Sinne valittiin 15 valtuutettua. Ehdokaslista I (281 ääntä) sai 10 edustajaa (Keskustapuolueen lista) ja ehdokaslista II (153 ääntä) viisi edustajaa. Äänestysprosentti oli 43,2 eli yhdeksän prosenttiyksikköä korkeampi kuin vuoden 1974 vaaleissa. Ääniä annettiin 435 kpl. Monet valituista olivat olleet aiemmin kirkkoneuvostossa tai -valtuuston varajäseniä, joten kirkon luottamustoimet olivat heille tuttuja.⁸⁹⁴ Valtuuteissa oli kahdeksan naista ja seitsemän miestä. Edellisissä vaaleissa valtuustoon valituista neljäsosa oli naisia.⁸⁹⁵

Korkeimman vertausluvun kirkkovaltuustoon sai maanviljelijä *Olavi Haarakangas* (lista I), toinen oli kunnansihteeri *Kaija Eskola* (lista II) ja kolmas kunnanjohtaja *Erkki Heilaakoski* (lista I).⁸⁹⁶ Vaaleissa valittiin edustajat vain kirkkovaltuustoon, sillä vuoden 1975 kirkkolain muutoksen perusteella kirkkovaltuusto valitsi kirkkoneuvoston.

Merijärvellä seurakuntalaiset osallistuivat aktiivisesti seurakuntavaaleihin. Sielläkin oli tyytymättömyyttä kirkkoa kohtaan, sillä siitä erosi 13 henkeä vuonna 1977.⁸⁹⁷ Toisaalta väki oli hyvin aktiivisesti mukana seurakunnan toiminnassa. Kinkereillä kävijöiden määrä oli kasvanut Merijärvellä vuonna 1978 ja oli lähes 270 henkeä, mikä oli noin viides osa Merijärven väestöstä.⁸⁹⁸ Merijärviset kunnostautuivat myös yhteisvastuukeräyksessä vuonna 1978. Keräys saavutti uuden ennätyksen taloudellisesta lamasta ja korkeista työttömyys-

⁸⁹² VSA taul; *Vaalitulokset 1978*: MSRKA vypa 25.9.1978; MSRKA vypa 1.10.1978; MSRKA vlptk 17.11.1978; VSA tied TT Yrjö Talan sähköpostiviesti 6.11.2017; PY 137/21.11.1978 Paljon uusia kasvoja kirkkovaltuustoihin, 1; KP 311/18.11.1978 Vaalituloksia (ml. Merijärvi), 8; KL 184/21.11.1978 Seurakuntavaalit, 4. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: MKA kvlptk 1972; MKA kvlptk 1976; KP 29/31.1.1978 Entinen puheenjohtajisto jatkaa myös Merijärvellä, 12; KA 30/1.2.1978 Entinen johto Merijärven valtuustolle, 6. *Kuuluminen rauhanyhdistykseen/uusheräykseen*: Alaranta 1999, 30, 39; Eskola 1999, 63; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

⁸⁹³ PY 123/18.10.1978 ILMOITUS, Merijärven ehdokaslistat, 2.

⁸⁹⁴ PY 137/21.11.1978 Paljon uusia kasvoja kirkkovaltuustoihin, 1; KP 311/18.11.1978 Vaalituloksia (ml. Merijärvi), 8; KA 311/18.11.1978 Kiinnostus kasvoi seurakuntavaaleissa, 1; KL 184/21.11.1978 Seurakuntavaalit, 4; MSRKA vlptk 17.11.1978.

⁸⁹⁵ VSA taul.

⁸⁹⁶ VSA taul.

⁸⁹⁷ PY 1/3.1.1978 Alueellamme on nyt 26 676 asukasta, 1.

⁸⁹⁸ PY 25/22.2.1978 Seurakunnan kuulumisia: Kinkereillä kävijöiden määrä kasvanut Merijärvellä, 1.

luvuista huolimatta. Valtakunnallinen tavoite oli 1,10 markkaa (0,7 €) henkeä kohden. Merijärvellä luku oli 1,71 mk (1,02 €).⁸⁹⁹

Myös vuoden 1978 seurakuntavaaleissa Merijärvellä oli Keskustapuolueen listoilla rauhahdistykseen kuuluvia ja uusheränneitä ja rauhanyhdistyksen listoilla Keskustapuolueeseen kuuluvia.

5.3.3 Äänestysaktiivisuus kasvoi Vihdissä

Länsi-Uusimaa kertoi 52 uutisjutussa vuoden 1978 seurakuntavaaleista. Juttujen määrä kasvoi vaali vaalilta. Monissa niistä käsiteltiin seurakuntavaaleja Vihdissä. Pääkirjoituksia ei vaaleista ollut yhtään. Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukon, josta käyvät ilmi Vihdin kirkkovaltuustoon vuonna 1978 valittujen henkilöiden yhteydet kunnallisiin ja valtiollisiin luottamustehtäviin sekä sidosryhmiin (mm. järjestöt).⁹⁰⁰

LU julkaisi Vihdin kirkkovaltuustoon ehdolla olevien nimelistat, joita oli neljä ja jotka lehti oli nimennyt puolueiden mukaan. Ehdokkaita oli kaikkiaan 116, joista 31 valittiin. SDP:llä, Keskustapuolueella ja SMP:llä oli omat listansa. Kokoomus oli yhdessä SKL:n, LKP:n ja sitoutumattoman seurakuntaväen kanssa samalla listalla. Lehti julkaisi myös useiden muiden alueensa seurakuntien ehdokaslistat. Puoluesidonnaisuuksia ei kerrottu, mutta *LU* antoi kuitenkin myös vinkkejä, miten listoja tuli puoluepoliittisista näkökulmista lukea.⁹⁰¹ Kuten Merijärvelläkin, vaaleissa valittiin edustajat vain kirkkovaltuustoon, sillä vuoden 1975 kirkkolain muutoksen perusteella kirkkovaltuusto valitsi kirkkoneuvoston.

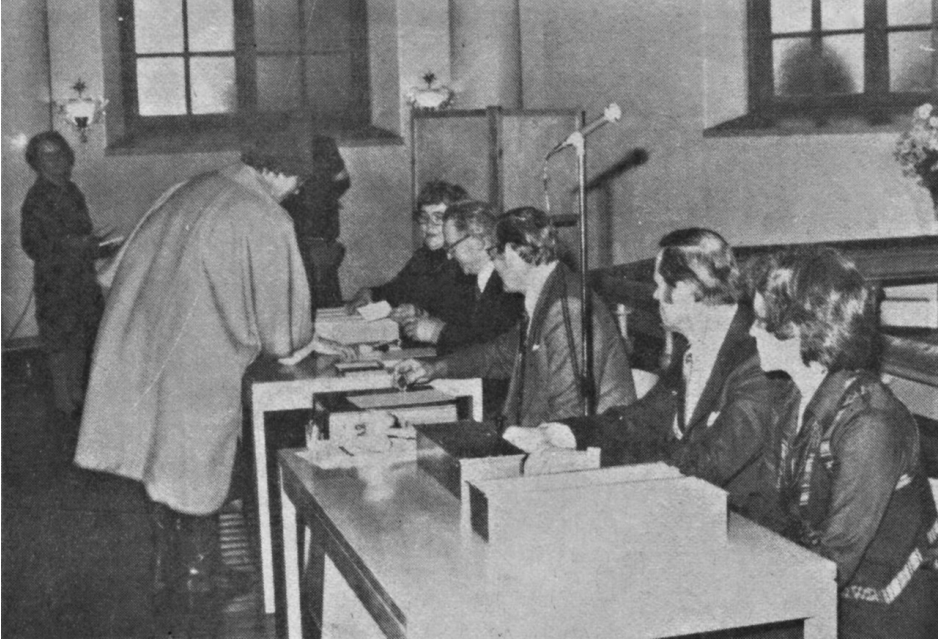
Vihdin kirkkovaltuustoon valittiin kaikki ehdolla olleet kolme pankinjohtajaa ja yksi entinen pankinjohtaja. Äänestysprosentti oli lähes 22. Ehdokaslistalta I (497 ääntä) valittiin kahdeksan edustajaa (Kesk. lista), ehdokaslistalta II (501 ääntä) kahdeksan edustajaa (SDP:n lista) ja ehdokaslistalta III (966 ääntä) 15 edustajaa (Kok., SKL, LKP ja sitoutumaton seurakuntaväki). Ehdokaslista IV sai 58 ääntä ja jäi ilman edustajia. Kyseessä oli

⁸⁹⁹ PY 88/28.7.1978 Vapaaehtoisuutta ja talkoomieltä Merijärven seurakunnassa, 2. Rahanarvonmuunnin 2018.

⁹⁰⁰ VSA taul; *Vaalitulokset 1978*: VSRKA ely lokakuu 1978; VSRKA kuul 1.1.1979 alkavalle vaalikaudelle valitut; VSRKA kkptk 18.11.1978; LU 149/3.10.1978 Kirkkovaltuustoon 116 ehdokasta Vihdissä, 4; LU 176/21.11.1978 Vihdin kirkkovaltuutetuista 22 uutta ja vain 9 entistä, 4. *Kunnalliset ja valtiolliset luottamustehtävät*: VKA kvlptk 1972; VKA kvlptk 1976; LU 4/10.1.1978 Ari Helle Vihdin Kokoomuksen puheenjohtajaksi, 5. *Sidosryhmät*: LU 2.2.1978/17 Vihti-Seuran hallitus järjestäytyi, 5; LU 41/16.3.1978 Heikki Heikkilä Kristillisten johtoon Vihdissä, 5; LU 48/1.4.1978 Arvi Noro Vihdin Karjalaisten pj:ksi, 4; LU 161/24.10.1978 Veikko Helteestä 41. kerran Elon puheenjohtaja, 4; LU 182/1.12.1978 Vihti-Seura etsii koti-seutumuseolle lämmintä tilaa, 4.

⁹⁰¹ LU 149/3.10.1978 Kirkkovaltuustoon 116 ehdokasta Vihdissä, 4; VSRKA ely lokakuu 1978.

SMP:n lista.⁹⁰² Äänimäärät perustuvat LU:n julkaisemiin tietoihin.⁹⁰³ Kirkkovaltuustoon valittiin 15 naista ja 16 miestä. Valtuuston koko oli kasvanut edellisistä vaaleista kolmella, ja naiset saivat näistä lisäpaikoista kaksi.⁹⁰⁴ Valittujen kytköksiä kunnallisiin luottamustehtäviin on tarkasteltu luvussa 6.

Kuva 5 Länsi-Uusimaa 14.11.1978: Vihdin kirkossa äänestettiin vilkkaasti heti ensimmäisenä äänestyspäivänä. Vaalilautakunta oli paikalla varajäsenineen.

Vihdin kirkkoherra Leino Hassinen kommentoi vaaleja LU:ssa. Hän piti oman seurakuntansa äänestysprosenttia hyvänä, koska se oli pari prosenttiyksikköä korkeampi kuin koko maassa. Hassinen tulkitsi äänestämättä jättämistä ”hyväntahtoiseksi välinpitämättömyydeksi”. Nummelassa, kirkonkylässä, Härkälässä ja Selissä olivat nuoret työikäiset liikkeellä. Kirkkoherra piti puutteena sitä, että Jokikunnalta ja Otalammelta ei tullut ketään valituksi. Ammatillinen jakauma oli Hassisen mielestä yksipuolinen. Varsinaisia maanviljelijöitä oli niukasti, vaikka Vihti oli voimakas maatalouspitäjä. Myös työväestöä oli niukasti, samoin

⁹⁰² LU 149/3.10.1978 Kirkkovaltuustoon 116 ehdokasta Vihdissä, 4; LU 176/21.11.1978 Vihdin kirkkovaltuutetuista 22 uutta ja vain 9 entistä, 4; LU 176/21.11.1978 Leino Hassinen: Miltä kirkkovaltuusto näyttää?, 4.

⁹⁰³ Kirkkokokouksen pöytäkirjaliitteessä ei ollut äänimääriä, vain nimet vertauslukujen mukaisessa järjestyksessä.

⁹⁰⁴ VSA taul.

itsenäisiä yrittäjiä. Virkamiehiä ja palvelualan edustajia oli riittävästi ellei liikaakin. Kirkkovaltuustoon valituista kahdeksan oli myös kunnanvaltuustossa. Hassinen näki tässä vallan keskittymistä yksille. Hän näki negatiivisena, jos puolueitoimistot ja puoluepoliittiset ryhmäkokoukset alkavat määrätä päätöksentekoa kirkossa.⁹⁰⁵

Vihdissä äänestysprosentti oli korkeampi kuin kaksissa edellisissä seurakuntavaaleissa, lähes 22 %. Edellisissä vaaleissa Keskustapuolue oli ollut vaaliliitossa muiden ei-sosialististen puolueiden kanssa. Nyt se oli omalla listallaan. Eri puolueiden listat olivat tunnistettavissa nyt aiempaa paremmin, vaikka puoluetunnuksia ei saanutkaan käyttää. Ylivoimaisesti eniten ääniä sai lista III, jolla olivat vaaliliitossa Kokoomus, SKL, LKP ja sitoutumaton seurakuntaväki. Keskustapuolueen ja SDP:n saivat kumpikin puolet listan III äänimäärästä ja saman määrän edustajia valtuustoon. Suurimman vertausluvun sai terveydenhoitaja Maija Rinne listalta III, toinen oli kalustonhoitaja *Pentti Luoto* listalta II (SDP) ja kolmas pankinjohtaja *Arvi Noro* listalta I (Kesk.).⁹⁰⁶

Marraskuussa käytiin myös kouluneuvostovaalit. *LU* kertoi, että Kokoomuksen Nuorten Liitto keräsi Uudellamaalla yli 42 % äänistä ja lähes 47 % kouluneuvostopaikoista. Vihdissä kolmesta oppilasjäsenestä valittiin kaksi Kokoomuksen listalta ja sitoutumattomien listan ainoa ehdokas. Keskustan listan ainoa ehdokas ei tullut valituksi.⁹⁰⁷ Suuntaus kouluneuvostovaaleissa oli siis samanlainen kuin eduskunta- ja kunnallisvaaleissa. Kouluneuvostovaalien valtakunnallisista tuloksista on kerrottu luvussa 5.1.

⁹⁰⁵ LU 176/21.11.1978 Leino Hassinen: Miltä kirkkovaltuusto näyttää?, 4.

⁹⁰⁶ VSA taul; LU 176/21.11.1978 Vihdin kirkkovaltuutetuista 22 uutta ja vain 9 entistä, 4; VSRKA kkptk 18.11.1978; VSRKA kuul 1.1.1979 alkavalle vaalikaudelle valitut.

⁹⁰⁷ LU 169/9.11.1978 Sitoutumattomat menestyivät, 9; LU 176/21.11.1978 Kokoomus suurin ryhmä kouluneuvostoissa, 3; LU 176/21.11.1978 Vähän ehdokkaita Vihdin kouluneuvostovaalissa, 4.

6 LUOTTAMUSHENKILÖT MONESSA MUKANA

6.1 Luottamushenkilöiden yhteiskunnallinen aktiivisuus

Heikki Mäkeläinen tutki lisensiaattityössään vuoden 1969 kirkkovaltuuston, kirkkoneuvoston ja kirkkohallintokunnan jäsenten taustaa, toimintaa hallintoelimissä ja heidän käsityksiään luottamustehtävän hoitamisesta. Hän on todennut, että äänestäjät valitsevat edustajikseen tavalla tai toisella itseään arvostetumpia, joten luottamuselimet eivät ole pienois kuvia valitsijakunnasta. Hänen mukaansa vuonna 1969 maaseudun luottamushenkilöistä 1/3 oli jäsenenä kunnanvaltuustossa tai -hallituksessa. Vastaava luku kaupunkien osalta oli viidenes. Seurakunnan luottamushenkilöitä oli paljon myös kunnallisissa lautakunnissa.⁹⁰⁸

Mäkeläinen jatkoi saman aihepiirin tutkimista väitöskirjassaan, joka ilmestyi vuonna 1974. Kysely tehtiin vuonna 1972. Kyselyyn vastanneista seurakunnan luottamushenkilöistä oli tutkimushetkellä tai oli ollut aikaisemmin jäsenenä kunnallishallituksessa tai valtuustossa kaupungeissa 25 % ja maaseudulla 31 %. Kaupungeissa seurakunnan luottamushenkilöiden osallistuminen kunnallisiin luottamustehtäviin oli lisääntynyt runsaat viisi prosenttiyksikköä. Maaseudulla luku oli pysynyt suunnilleen vuoden 1969 tasolla.⁹⁰⁹

Mäkeläinen on tutkimuksessaan selvittänyt myös vuoden 1969 luottamushenkilöiden mukana oloa järjestötoiminnassa. Vähintään yhden yhdistyksen luottamustehtävissä toimivia oli maaseudun luottamushenkilöistä 51 % ja kaupungeissa 46 %. Maaseudun miehet osallistuivat eniten maatalousalan järjestöjen ja naiset Marttojen tai maatalousnaisten toimintaan. Myös Punaisen Ristin ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimintaan osallistuttiin sekä maaseudulla että kaupungeissa.⁹¹⁰ Vuoden 1972 luottamushenkilöiden osallistumisesta järjestötoimintaan Mäkeläinen on todennut, että erityisesti poliittisten järjestöjen luottamustehtävissä toimiminen oli lisääntynyt verrattuna vuoden 1969 tutkimustuloksiin. Maaseudulla maatalousjärjestöjen toimintaan osallistuvien määrä oli huomattavasti vähentynyt.⁹¹¹

Tutkimusaineistoni pohjalta laadin taulukot, joista käyvät ilmi kaikkien tutkimusseurakuntien luottamushenkilöiden yhteydet kunnallisiin luottamustehtäviin.⁹¹² Verrattaessa seurakuntavaalien tuloksia kunnallisvaalien tuloksiin tutkimusseurakunnissa voin tehdä johtopäätöksiä siitä, minkä puolueen ehdokaslistasta milloinkin oli kysymys.

⁹⁰⁸ Mäkeläinen 1971, 16, 37, 90.

⁹⁰⁹ Mäkeläinen 1974, 20, 113.

⁹¹⁰ Mäkeläinen 1971, 37–38.

⁹¹¹ Mäkeläinen 1974, 114.

⁹¹² VSA taul.

SDP:n luottamushenkilöillä tiiviit kontaktit kunnallispolitiikkaan

SDP oli avoimesti ilmoittanut omista ehdokaslistoistaan jo vuonna 1970. Eri puolueisiin kuuluvia saattoi olla esimerkiksi seurakuntavaäen listoilla. Ei-sosialististen puolueiden mahdolliset vaaliliitot eivät aina käyneet ilmi ehdokasasettelussa.

Forssan kirkkovaltuustoon valittiin useita SDP:n kaupunginvaltuutettuja. Vuoden 1970 vaaleissa SDP:n listalta seurakuntavaaleissa kirkkovaltuustoon valituista vain kaksi yhdeksästä ei ollut kunnallisvaaleissa mukana. Vuonna 1974 kaikki SDP:n listalta valitut kahdeksan edustajaa olivat kaupunginvaltuustossa joko varsinaisia tai varajäseniä. Vuonna 1978 kirkkovaltuustoon SDP:n listalta valitusta kahdeksasta valtuutetusta vain yksi ei kuulunut kaupunginvaltuustoon. *Kirkkoneuvostoon* vuonna 1970 SDP:n listalta valituista viidestä neljä oli mukana kunnallisvaaleissa SDP:n listalla. Vuonna 1974 kaikki neljä valittua olivat myös varsinaisia tai varajäseniä kaupunginvaltuustossa SDP:n edustajina. Vuonna 1978 seurakuntaneuvostoon valittuja oli viisi, joista yksi ei ollut mukana kunnallispolitiikassa SDP:n listalla, mutta seurakuntavaaleissa hän sai toiseksi korkeimman vertausluvun.

Forssassa oli vahva kytkös SDP:n kaupunginvaltuutettujen ja seurakuntavaaleissa valittujen välillä kaikissa 1970-luvun vaaleissa. SDP:n kirkkovaltuutettujen joukossa oli vuonna 1970 aiemmin kansanedustajana ja ministerinä ollut *Eino Raunio*, joka valittiin uutena edustajana. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin uutena edustajana kirkkovaltuustoon kansanedustaja Eino Grönholm. Kaupunginvaltuustossa oli vahva vasemmistoenemmistö koko 1970-luvun. Ei-sosialistisista puolueista suurin oli Kokoomus, jonka asema kaupungissa selvästi vahvistui 1970-luvun kuluessa. Seuraavaksi suurin oli Keskustapuolue, jonka kannatus lähti nousuun 1970-luvun lopulla. Näiden puolueiden kannatus vahvistui myös seurakuntavaaleissa.⁹¹³

Merijärvellä ei SDP:llä ollut ehdokaslistaa, mutta vuoden 1974 vaaleissa vasemmistosta oli mukana SKDL. Sen ehdokaslista ei kuitenkaan tullut ketään valituksi.

Vihdissä kirkkovaltuustoon vuonna 1970 SDP:n listalta valituista kuudesta valtuutetusta viisi oli valittu joko varsinaiseksi tai varajäseneksi 1970-luvun kunnallisvaaleissa SDP:n edustajina. Vuonna 1974 kirkkovaltuustoon valituista kuudesta valtuutetusta viisi oli SDP:n kunnanvaltuutettuja tai varavaltuutettuja. Vuoden 1978 seurakuntavaaleissa valittiin edustajat vain kirkkovaltuustoon. Kahdeksasta valitusta SDP:llä oli kolme valtuutettua, jotka olivat myös kunnanvaltuustossa 1970-luvulla. Näin ollen SDP:n kirkollisten edustajien kytkökset kunnallisiin luottamustehtäviin vähenivät. *Kirkkoneuvostoon* vuonna 1970 valituista kolmesta henkilöstä kaksi oli myös kunnanvaltuuston jäseniä. Vuonna 1974 valituista kolmesta edustajasta kaksi oli SDP:n kunnanvaltuutettuja.

Ei-sosialistiset puolueet vaaliliitoissa

Ei-sosialistiset puolueet olivat aktiivisia seurakuntavaaleissa, mutta eivät niin avoimesti kuin SDP. Tosin Keskustapuolue järjesti eri puolilla maata esimerkiksi seminaareja, joissa käsiteltiin seurakuntavaaleja. Ei-sosialistiset puolueet muodostivat myös vaaliliittoja.

⁹¹³ SVT XXIX B:3, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:4, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:5, taulut 1 ja 2; SVT XXIX B:6, taulu 1.

Forssan *kirkkovaltuustoon* tuli vuonna 1970 valituksi kaksi henkilöä, jotka olivat 1970-luvulla Kokoomuksen varavaltuutettuja kaupunginvaltuustossa. Seurakuntavaaleissa he olivat eri ehdokaslistoilla (listat I ja V). Yksi kirkkovaltuustoon valittu (lista V) oli Keskustapuolueen varavaltuutettu kaupunginvaltuustossa. *Kirkkoneuvostossa* oli kaksi edustajaa (lista V), joista toinen oli Keskustapuolueen ja toinen Kokoomuksen varavaltuutettu kaupunginvaltuustossa 1970-luvulla.

Vuoden 1974 vaaleissa valittiin Forssan *kirkkovaltuustoon* kaksi valtuutettua (lista II), jotka olivat kaupunginvaltuustossa Kokoomuksen varavaltuutettuja. Neljä kirkkovaltuustoon valittua (lista V) oli kaupunginvaltuustossa Keskustapuolueen ryhmässä varsinaisia tai varajäseniä. *Kirkkoneuvostoon* valittiin myös kaksi jäsentä (lista II), joista toinen oli Kokoomuksen valtuutettu ja toinen varavaltuutettu kaupunginvaltuustossa. Yksi neuvostoon valituista (lista V) oli Keskustapuolueen kaupunginvaltuutettu ja yksi varavaltuutettu. Vuoden 1976 kunnallisvaaleissa olivat Kokoomus, Keskustapuolue, SMP ja LKP vaaliliitossa.

Vuoden 1978 vaaleissa valittiin *kirkkovaltuustoon* neljä edustajaa (lista IV), jotka olivat kaupunginvaltuustossa Kokoomuksen ryhmässä joko varsinaisina tai varajäseninä 1970-luvulla. Samoin neljä valtuutettua (lista VI) oli Keskustapuolueen ryhmässä kaupunginvaltuustossa joko varsinaisina tai varajäseninä. Kirkkovaltuustoon valittiin myös yksi edustaja (lista IV), joka kuului LKP:n ryhmään kaupunginvaltuustossa. Yksi kirkkovaltuuston jäsen (lista I) oli kaupunginvaltuustossa SKL:n varajäsenenä. *Seurakuntaneuvostoon* valittiin kaksi edustajaa (lista IV), jotka olivat Kokoomuksen ryhmässä kaupunginvaltuuston varajäseninä. Yhdelläkään valitulla ei ollut kytköstä Keskustapuolueeseen kaupunginvaltuuston kautta. Yksi edustaja (lista I) oli kaupunginvaltuustossa varajäsenenä SKL:n ryhmässä ja yksi edustaja (lista IV) varsinaisena jäsenenä LKP:n ryhmässä. Heistä kumpikin kuului myös kirkkovaltuustoon.

Koijärveltä vuonna 1970 Forssan ja Koijärven yhteiseen kirkkovaltuustoon sopuvaaleilla valituista henkilöistä oli yksi valtuutettu kaupunginvaltuustossa SMP:n varajäsenenä, ja yksi oli myös Keskustapuolueen ehdokkaana vuoden 1976 kunnallisvaaleissa tulematta kuitenkaan valituksi. Vuoden 1974 vaaleissa valittiin listalta III valtuustoon yksi Keskustapuolueen ryhmään kaupunginvaltuustossa kuulunut varajäsen. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin kirkkovaltuustoon siihen jo vuonna 1970 kuulunut henkilö, joka oli valittu myös kaupunginvaltuuston varajäseneksi SMP:n ehdokkaana. Samoin kirkkovaltuustoon valittiin siihen jo vuonna 1974 kuulunut henkilö, joka tuli valituksi vuonna 1976 kaupungin valtuuston varajäseneksi Keskustapuolueen ehdokkaana.

Saman henkilön toimiminen sekä seurakunnan että kunnan luottamustehtävissä lisäantyi Forssassa 1970-luvulla SDP:n lisäksi myös Kokoomuksen ja Keskustapuolueen edustajien joukossa. Puolueiden kannatuksesta on tarkempaa tietoa luvussa 2.4.

Merijärven kirkkovaltuustoon ja kirkkoneuvostoon sopuvaaleilla vuonna 1970 valituilla oli joitakin kytköksiä puolueisiin. Näissä vaaleissa valituista edustajista oli yksi *kirkkovaltuustoon* valittu ja yksi *kirkkoneuvostoon* valittu Keskustapuolueen ehdokkaana myös kunnallisvaaleissa 1970-luvulla. Kirkkovaltuustoon oli valittu myös yksi henkilö, joka osallistui vuoden 1972 kunnallisvaaleissa SMP:n ehdokkaana. Vuoden 1974 vaaleissa *kirkkovaltuustoon* valituista kaksi oli 1970-luvulla Keskustapuolueen edustajana kunnanvaltuustossa, lisäksi heistä yksi oli ehdokkaana kunnanvaltuustoon tulematta valituksi. Myös

kirkkoneuvoston jäsenistä kaksi oli ollut Keskustapuolueen ja yksi SMP:n ehdokkaana kunnallisvaaleissa. Vuonna 1978 *kirkkovaltuustoon* valituista henkilöistä oli neljä ollut Keskustapuolueen ja yksi SMP:n ehdokkaana kunnallisvaaleissa 1970-luvulla. Hänet oli valittu kirkkovaltuustoon jo edellisissä vaaleissa. Kirkkoneuvoston valitsi kirkkovaltuusto vuonna 1978.

Merijärvellä oli luonnollista, että seurakunnan luottamustehtäviin valituista monilla oli kytkökset Keskustapuolueeseen. Puolueiden kannatuksesta on tarkempaa tietoa luvussa 2.4.

Vihdin seurakuntavaaleissa tuli valituiksi useita henkilöitä, jotka olivat mukana myös kunnallispolitiikassa ei-sosialististen puolueiden edustajina. Vuonna 1970 *kirkkovaltuustoon* valtuustoon listalta I valituista henkilöistä kaksi oli Kokoomuksen listalla 1970-luvun kunnallisvaaleissa. Keskustalla ja SMP:llä oli kummallakin yksi seurakuntavaaleissa valittu (listat II ja IV) kirkkovaltuutettu, joka tuli valituksi myös kunnanvaltuuston varsinaiseksi tai varajäseneksi 1970-luvun kunnallisvaaleissa. Vuonna 1970 *kirkkoneuvostoon* valituista yhdellä (lista III) oli kokoomuslainen tausta.

Vuoden 1974 seurakuntavaaleissa *kirkkovaltuustoon* valituista oli viisi valtuutettua (lista III), jotka olivat Kokoomuksen edustajina kunnanvaltuustossa joko varsinaisina jäseninä tai varajäseninä. Kirkkovaltuustoon valituissa oli kolme edustajaa (listat I ja III), jotka edustivat joko SMP:tä, Keskustapuoluetta tai SKL:ää kunnanvaltuuston varsinaisina tai varajäseninä 1970-luvulla. *Kirkkoneuvostoon* listalta I valituista henkilöistä yksi edustaja oli kunnanvaltuustossa Keskustapuolueen ryhmässä ja yksi Kokoomuksen ryhmässä.

Vuoden 1978 seurakuntavaaleissa valittiin Vihdissä edustajat vain *kirkkovaltuustoon*. Näissä vaaleissa Kokoomus, SKL, LKP ja sitoutumaton seurakuntaväki olivat vaaliliitossa (lista III). Valituista henkilöistä viisi kirkkovaltuustoon valittua oli joko varsinaisia jäseniä tai varajäseniä kunnanvaltuustossa, tai he olivat olleet Kokoomuksen ehdokkaana kunnallisvaaleissa 1970-luvulla. Keskustalla (lista I) oli kaksi kirkkovaltuutettua, jotka olivat tulleet valituksi myös kunnanvaltuuston varsinaiseksi tai varajäseneksi 1970-luvun. SKL:llä oli edelleen yksi valtuutettu (lista III), joka oli myös kunnanvaltuuston jäsen 1970-luvulla.

Suuntaus oikealle näkyi valtakunnallisesti myös kouluneuvosto- ja ylioppilasvaaleissa syksyllä 1974. Kouluneuvostovaaleissa⁹¹⁴ ei-sosialistit menestyivät hyvin Vihdin lukiossa. ”Kolme oppilaspaikkaa ja kolme porvaria”, uutisoi *LU*.⁹¹⁵ Myös ylioppilasvaaleissa syksyllä 1974 näkyi valtakunnallisesti suuntaus oikealle. Kokoomuksen kannatus kasvoi, mutta myös SKP:n jyrkkä siipi niin sanotut taistolaiset vahvistivat asemiaan.⁹¹⁶

Seurakuntavaaleissa valittuja kuului myös puolueiden hallintoelimiin. Vihdissä pastori Antero Valtonen kuului SKL:n johtokuntaan ja pankinjohtaja *Valfrid Jokisuu* Kokoomuksen kunnallisjärjestön hallitukseen.

⁹¹⁴ Oppikouluissa tuli kouluneuvostolain ja -asetuksen mukaan olla koulun kasvatus- ja opetustehtävän edistämiseksi kouluneuvosto, jossa koulun opettajat ja 15 vuotta täyttäneet oppilaat olivat edustettuina. Ensimmäiset kouluneuvostot järjestäytyivät vuonna 1973. Kärenlampi 1999, 79.

⁹¹⁵ LU 178/21.11.1974 Porvarit ja riippumattomat veivät kouluneuvostopaikat, 5.

⁹¹⁶ FL 250/31.10.1974 Ylioppilasvaalit, 4 (pk).

Vihdissä ei-sosialististen puolueiden kannatus kasvoi kunnallisvaaleissa 1970-luvun loppua kohti. Seurakunnan luottamustehtäviin valituissa oli myös aiempaa enemmän niitä, joilla oli kokoomuslainen tausta (ks. luku 2.4).

6.2 Sekä uusia että pitkäaikaisia valtuutettuja useista puolueista

Seurakuntavaaliuudistuksen myötä luottamushenkilöt vaihtuivat seurakunnissa. Toisaalta tutkimusseurakunnissa oli useita henkilöitä, jotka valittiin kaikissa 1970-luvun vaaleissa seurakunnan luottamustehtäviin. Kokosin taulukot, joihin listasin kaikkien tutkimusseurakuntien uudet edustajat ja aiemmin olleet. Tiedot sain lehtiartikkeleista ja seurakuntien vaaliasiakirjoista.⁹¹⁷

Forssassa valittiin uusia luottamushenkilöitä kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon vuonna 1974 kaikkiaan 37. Kymmenen heistä oli kuitenkin sekä kirkkovaltuustossa että -neuvostossa joko varsinaisina tai varajäseninä, joten todellisuudessa uusia henkilöitä oli 27. Kaikkiaan luottamushenkilöitä valittiin 84. Vuonna 1978 uusia valittiin 51 kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston varsinaiseksi tai varajäseneksi. He eivät olleet olleet vuosina 1970 ja 1974 kirkkovaltuustossa ja/tai -neuvostossa. Jälleen heistä osa oli sekä kirkkovaltuustossa että -neuvostossa. Todellisuudessa uusia henkilöitä oli 37. Kaikkiaan luottamushenkilöitä valittiin 98. Forssa oli tutkimusseurakunnista ainoa, jossa vuosina 1974 ja 1978 valittiin samoja henkilöitä sekä kirkkovaltuustoon että -neuvostoon. **Koijärveltä** valittiin edustajat Forssan ja Koijärven yhteiseen kirkkovaltuustoon. Vuonna 1974 uusia oli varsinaisista jäsenistä seitsemän kahdeksasta ja vuonna 1978 vain kaksi seitsemästä.

Merijärvellä vuonna 1974 kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon varsinaiseksi jäseneksi tai varajäseneksi valituista uusia oli 36:sta 26. Heistä kukaan ei kuulunut samanaikaisesti molempiin luottamuselimiin. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin kirkkovaltuustoon uusia varsinaisia tai varajäseniä 15. Kaikkiaan valtuutettuja oli 30.

Vihdissä vuonna 1974 valittiin kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon 43 uutta edustajaa joko varsinaiseksi tai varajäseneksi. He eivät olleet olleet vuonna 1970 aloittaneissa kirkko-neuvostossa ja -valtuustossa. Kaikkiaan valittuja oli 80. Kukaan heistä ei ollut samanaikaisesti molemmissa luottamuselimissä. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin 27 uutta edustajaa kirkkovaltuustoon. Kaikkiaan valittuja oli 62. Pitkäaikainen valtuutettu, lehtori Hilka-Maija Virrankoski on kertonut Vihdin seurakunnan 500-vuotisjuhla-julkaisussa, että oli kova työ etsiä mahdollisia ehdokkaita. ”Ehdokkuuteen näyttää olevan tietynlainen kynnys. On eri asia ruveta kirkkovaltuuston kuin kunnanvaltuuston ehdokkaaksi.”⁹¹⁸

Kaikissa tutkimusseurakunnissa edustajat vaihtuivat vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa. Forssassa kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon valituista vuonna 1974 vajaa kolmannes ja vuonna 1978 yli kolmannes. Tämän lisäksi Forssan ja Koijärven yhteisen kirkkovaltuuston kokoonpanoon vaikutti vuonna 1974 Koijärveltä valittujen varsinaisten valtuutettujen lähes

⁹¹⁷ VSA taul.

⁹¹⁸ Keskenäinen tehtävä 2006, 147.

täydellinen uusiutuminen. Vuonna 1978 Koijärven edustajista vaihtui enää kaksi. Merijärvellä kirkkovaltuuston ja -neuvoston uusiutuminen oli erittäin voimakasta vuonna 1974. Yli 2/3 varsinaisista ja varajäsenistä vaihtui. Vaihtuvuus oli huomattavaa myös vuonna 1978, jolloin puolet valtuutetuista oli uusia. Äänestysvilkkaus nousi lähes yhdeksän prosenttiyksikköä vuoden 1974 vaaleihin verrattuna. Vihdissä vuoden 1974 vaaleissa vaihtui yli puolet kirkkovaltuuston ja -neuvoston varsinaisista ja varajäsenistä. Vuonna 1978 uusien jäsenten osuus oli yli 2/5. Äänestysvilkkaus oli noin 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin vuonna 1974.

Vuoden 1978 vaaleissa valittiin Merijärvellä ja Vihdissä vain kirkkovaltuuston jäsenet. Luottamushenkilöiden vaihtuvuus osoittaa, että seurakuntien luottamustehtäviin oli kiinnostusta ja uusia ehdokkaita oli tarjolla.

Pitkäaikaisia luottamushenkilöitä

Forssassa tulivat valituiksi kirkkovaltuustoon tai -neuvostoon (seurakuntaneuvostoon) kaikissa 1970-luvun vaaleissa joko varsinaiseksi jäseneksi tai varajäseneksi. Heitä oli myymälänhoitaja *Anja Airola*, vesilaitoksen johtaja *Matti Alhoniemi*, lastentarhan johtaja *Airi Auranen*, sairaalan emäntä *Taimi Haavisto*, entinen varastonhoitaja *Kalle Jyly*, maanviljelijä *Väinö Järveläinen*, maanviljelijä *Onni Kallonen*, kansalaiskoulun johtaja *Aaro Lähdekorpi*, konttoristi *Lea Mäkelä*, kirjaltaja *Seppo Nieminen*, terveyssisar *Anna-Liisa Niittykartano*, rehtori *Asko Nurminen* ja kauppatieteiden tohtori *Jorma Pasanen*. Pitkäaikaisia edustajia olivat myös kotitalousopettaja *Aura Petteri*, rehtori *Ossian Rajasaari*, toimitusjohtaja *Elo Reikunen*, tuotantosunnittelija *Pentti Salo*, koulunjohtaja *Jorma Salomaa*, kirjaltaja *Sirkka Sjööroos* ja työnjohtaja *Pentti Suonpää*. **Koijärvellä** peruskoulun opettaja *Aimo Honkasalo* valittiin kirkkovaltuustoon kaikissa vaaleissa.

Merijärvellä tulivat valituiksi joko kirkkovaltuustoon tai -neuvostoon varsinaisiksi tai varajäseniksi kaikissa 1970-luvun seurakuntavaaleissa maanviljelijä *Niilo Isokääntä*, postiaseman hoitaja *Kirsti Lindelä*, liikeapulainen (myyjä) *Kaija Kekolahti*, pankkivirkailija *Marjatta Ojala*, maanviljelijä *Vilho Talus* ja emäntä *Rauha Viljamaa*.

Vihdissä valittiin kaikissa 1970-luvun vaaleissa joko kirkkovaltuustoon tai -neuvostoon varsinaiseksi tai varajäseneksi emäntä *Irma Ansamäki*, myymälänhoitaja *Leo Finér*, emäntä *Kerttu Huitu*, kansakoulunopettaja (peruskoulunopettaja) *Aimo Kaattari*, sairaanhoitaja (työterveyshoitaja) *Tytti-Kaarina Kaipainen*, metsäteknikko *Olavi Kuusela*, emäntä *Helmi Lanssila*, rouva *Aira Leikkaa*, vaatturi (hioja) *Heikki Louhi*⁹¹⁹, puuseppä (kalustonhoitaja) *Pentti Luoto*, postinkantaja (leipomotyöntekijä) *Anja Maarto*, kansakoulunopettaja (peruskoulunopettaja) *Sirkku Palonen*, autoilija *Keijo Sundvall*, agronomi *Eeva Tuurna*, pastori *Antero Valtonen* ja lehtori *Hilkka-Maija Virrankoski*.

Kaikissa tutkimusseurakunnissa oli pitkäaikaisia luottamushenkilöitä. He olivat asettuneet ehdokkaiksi ja nauttivat äänestäjien luottamusta, koska tulivat vaali vaalin jälkeen valituiksi.

⁹¹⁹ Heikki Louhen ammatinvaihdosta voidaan pitää osoituksena käsityöammattien hiipumisesta maaseudulla. VSA tied Matti Mäkelä 22.11.2017; VSA tied Matti Waara 5.12.2017.

6.3 Herätysliikekytkennät Forssassa ja Merijärvellä

Forssassa ja Merijärvellä seurakunnan luottamustehtäviin valituista oli myös aktiivisesti mukana herätysliikkeissä, Forssassa evankelisessa liikkeessä ja Merijärvellä vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä. Myös Forssassa oli vanhoillislestadiolaisilla ehdokaslista vuonna 1974, mutta he eivät saaneet edustajia kirkkovaltuustoon eivätkä -neuvostoon.⁹²⁰

Forssassa SLEY:n toiminnassa olivat mukana opettaja Aaro Lähdekorpi ja maanviljelijä Onni Kallonen, kotitalousopettaja Aura Petteri sekä laitosmies *Veini Tähtinen* ja rouva *Hellin Pell*i. Tähtinen oli vuosikymmeniä SLEY:n Forssan osaston puheenjohtaja. Myös sairaalan emäntä Taimi Haavisto ja lihanleikkaaja *Jukka Teininen* olivat mukana SLEY:n Forssan osaston toiminnassa. Hilikka Raittila on todennut vuoden 1974 valitsijayhdistyksiä koskevassa otantatutkimuksessa, että kaupungeissa evankelisista ehdokkaista 80 % oli poliittisilla ei-sosialistien listoilla.⁹²¹ Evankelisuudesta Forssassa on kerrottu myös luvuissa 1.4.1 ja 3.3.1.

Merijärvellä seurakuntien luottamushenkilöillä oli kiinteät yhteydet lestadiolaiseen herätysliikkeeseen. Rauhanyhdistyksellä oli oma ehdokaslistansa vaaleissa. Vuonna 1970 kirkkovaltuustoon sopuvaaleilla valituista varsinaisista jäsenistä puolet eli kuusi valtuutettua oli vanhoillislestadiolaisia, uusheränneitä oli kaksi ja muut neljä olivat vailla selvää uskonnollista viiteryhmää. Kirkkoneuvostoon valituista varsinaisista jäsenistä puolet eli kolme edustajaa oli vanhoillislestadiolaisia, kaksi uusheränneitä tai lähellä sitä, yhdellä ei ollut selvää uskonnollista viiteryhmää.⁹²²

Merijärven seurakuntavaalit vuonna 1974 merkitsivät luottamuselimissä rauhanyhdistyksen väen vähenemistä, uusheränneiden ja muiden lisääntymistä. Kirkkovaltuustoon valituista 12 jäsenestä kuusi oli vanhoillislestadiolaisia, uusheränneitä oli edelleen kaksi, ilman selvää uskonnollista viiteryhmää olevien osuus oli edelleen neljä. Kirkkoneuvostoon valituista kuudesta jäsenestä kaksi oli vanhoillislestadiolaisia, kaksi uusheränneitä, kahdella ei ollut selvää uskonnollista viiteryhmää. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin vain kirkkovaltuusto, johon kuului 15 valtuutettua. Heistä vanhoillislestadiolaisia oli viisi, uusheränneitä oli myös viisi, samoin ilman selvää uskonnollista viiteryhmää olevien määrä oli viisi.⁹²³

Maanviljelijä *Martti Ollila* toimi rauhanyhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1973–1976 ja maanviljelijä *Vilho Ahonen* vuosina 1977–1978. Liikeapulainen (myyjä) Kaija Kekolahti kuului rauhanyhdistyksen johtokuntaan samoin kuin kunnansihteeri Kaija Eskola⁹²⁴, joka valittiin vuonna 1977 yhdistyksen sihteeriksi. Maanviljelijä *Kalle Majava* kuului rauhanyhdistyksen rakennustoimikuntaan, ja emäntä Rauha Viljamaa oli mukana diakonia-

⁹²⁰ VSA taul.

⁹²¹ Raittila 1975, 44.

⁹²² MSRKA vlptk 14.11.1970; MSRK kuul 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

⁹²³ MSRKA vlptk 14.11.1970; MSRK kuul 1.1.1971 alkavalle vaalikaudelle valitut; VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

⁹²⁴ Eskola oli myöhemmin kunnanjohtaja. VSA tied TT Yrjö Talan kirjallinen tiedonanto 12.2.2017.

työssä.⁹²⁵ Eskola ja Kekolahti kuuluivat myös muun muassa yhdistyksen historiaa valmisteeseen toimikuntaan ja uuden toimitalon hankintaa suunnitteleeseen rakennustoimikuntaan.⁹²⁶ Rauhanyhdistyksen historiikissa todetaan, että yhdistys on ollut seurakuntavaaleissa mukana omalla listallaan.⁹²⁷ Monet uusheränneet olivat myös Keskustapuolueen ehdokaina kunnallisvaaleissa. Lestadiolaisuudesta Merijärvellä on kerrottu tarkemmin luvussa 1.4.2.

6.4 Luottamushenkilöiden ammatit ja osallistuminen järjestötoimintaan

Tutkimusseurakuntien luottamustehtäviin valittujen ammattijakauman selvittäminen riittävän luotettavasti oli vaikeaa. Toisten kohdalla oli pelkkä oppiarvo, toisten kohdalla oli ammatti. Suuntaa antavia johtopäätöksiä oli kuitenkin mahdollista tehdä. Kaikista tutkimusseurakunnista kokoamissani taulukoissa oli mukana myös ammatti- tai oppiarvo.⁹²⁸

FL julkaisi lokakuun lopussa uutisen seurakuntien hallintoelinten sosio-ekonomisesta ryhmityksestä, jossa ovat maanviljelijät, muut yrittäjät, toimihenkilöt ja työntekijät. Tiedot oli kerätty kirkon tilastolomakkeilta vuoden 1966 lopussa vallinneen tilanteen mukaan. Suomen tilastollisen vuosikirjan mukaan koko väestöstä vuoden 1960 lopussa suurimman ryhmän muodostivat työntekijät. Heitä oli neljä kertaa enemmän kuin maatalouden harjoittajia, kaksi kertaa enemmän kuin toimihenkilöitä ja johtajia ja kahdeksan kertaa enemmän kuin muita yrittäjiä.⁹²⁹

FL:n mukaan 1960-luvun lopulla maanviljelijät muodostivat kirkkovaltuustoissa suurimman ryhmän 46,7 %:n osuudellaan Helsingin hiippakuntaa lukuun ottamatta. Työntekijöitä oli vain 10,1 % ja muita yrittäjiä suunnilleen saman verran. Kolmannes oli toimihenkilöitä. Kirkkoneuvostoissa toimihenkilöiden määrä oli hieman suurempi kuin maanviljelijöiden. Työntekijöiden määrä oli suunnilleen sama kuin kirkkovaltuustoissa. Kirkkohallintokunnissa maanviljelijöiden osuus oli 44,6 %, ja toimihenkilöiden melkein yhtä suuri. Työntekijöiden osuus oli vain 4,1 %. Tutkimuksen mukaan Forssan seurakunnan kirkkovaltuustossa maanviljelijöiden osuus oli 19 % ja työntekijöiden hieman suurempi. Loput noin 55 % olivat ”muista yrittäjiä” ja toimihenkilöitä. Koirjärveltä oli yhteisessä kirkkovaltuustossa yhdeksän edustajaa. Heistä seitsemän oli maanviljelijöitä ja kaksi toimihenkilöitä.⁹³⁰

⁹²⁵ Eskola 1999, 63.

⁹²⁶ Alaranta 1999, 30.

⁹²⁷ Alaranta 1999, 33.

⁹²⁸ VSA taul.

⁹²⁹ FL 251/31.10.1970 Viljelijäväestöllä edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa, Alarivi: Forssan srk:n hallintoelimissä suurin edustus toimihenkilöillä, 2.

⁹³⁰ FL 251/31.10.1970 Viljelijäväestöllä edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa, Alarivi: Forssan srk:n hallintoelimissä suurin edustus toimihenkilöillä, 2.

Vuoden 1970 vaaleissa **Forssan** kirkkovaltuuston valittiin Forssasta 27 valtuutettua, joista vain kolme oli maanviljelijöitä. Tosin agrologi-nimikettä käyttänyt valtuutettu saattoi olla myös maanviljelijä. Näin ollen maanviljelijöiden osuus väheni noin puoleen 1960-lukuun verrattuna. Kirkkoneuvostoon valituista 12 edustajasta vain yksi oli maanviljelijä eli määrä oli paljon alle maan keskimääräisen luvun. Vuoden 1974 vaaleissa Forssan kirkkovaltuustoon valituista 28 valtuutetusta viisi oli maanviljelijöitä, joten määrä kasvoi kahdella edellisistä vaaleista. Myös kirkkoneuvostossa, johon kuului 14 edustajaa, maanviljelijöiden määrä kasvoi kahteen. Vuonna 1978 valittiin 29-jäseniseen valtuustoon kaksi maanviljelijää. Tosin apulaistalouspäällikkö *Sirkka-Liisa Anttilalla*⁹³¹ oli myös maataloustausta. Forssan 20-jäseniseen seurakuntaneuvostoon valittiin kaksi maanviljelijää vuonna 1978.

Koijärveltä vuoden 1970 vaaleissa valittiin valtuustoon yhdeksän valtuutettua, joista maanviljelijöitä oli kuusi ja emäntiä kaksi, joten siellä maatalouden harjoittajien määrä ei juurikaan muuttunut 1960-lukuun verrattuna.⁹³² Vuoden 1974 vaaleissa valittiin vain kolme maanviljelijää ja yksi emäntä. Valtuutettujen määrä oli kahdeksan. Vuonna 1978 valituissa oli edelleen neljä maanviljelijää. Valtuutettujen määrä oli pudonnut seitsemään. Maatalouden edustus vahvistui näin ollen hieman edellisistä vaaleista.

Forssan ja Koijärven seurakuntien yhteiseen kirkkovaltuustoon valittujen ammattijakautumassa maanviljelijöiden määrä väheni 1970-luvun loppua kohti. Voimakas muutos elinkeinorakenteessa vaikutti myös seurakuntavaalien ehdokkaisiin ja valintoihin. Forssassa maataloudessa työskentelevien osuus oli vuonna 1980 enää vajaa 5 %. Luottamushenkilöiden ammattien kirjo oli laaja. Opettajien lisäksi valittiin vuoden 1978 vaaleissa valtuustoon liikkeenharjoittaja, sairaalan emäntä, rakennusmestari, laitospäällikkö, tuotantosuunnittelija, kanttori, kansanedustaja, rouva, terveyshoitaja, apulaistalouspäällikkö, toimitusjohtaja, talousjohtaja, tarkastaja, kirjaltaja, entinen konttoristi, lihanleikkaaja, entinen myymälänhoitaja, rehtori, kanslisti, ylipostimies, sosiaalisuhteiden johtaja ja koulunjohtaja.

Merijärven kirkkovaltuustoon vuonna 1970 valituista 12 varsinaisesta jäsenestä kahdeksan oli maanviljelijöitä, kaksi opettajaa ja yksi rouva sekä yksi kodinhoitaja. Kirkkoneuvostoon valituista kuudesta varsinaisesta jäsenestä oli maanviljelijöitä viisi, lisäksi yksi rouva.⁹³³ Vuonna 1974 Merijärvellä maatalousväestöä edustavien määrä väheni yhdellä kirkkovaltuustossa, jonka 12 jäsenestä maanviljelijöitä oli viisi ja emäntiä kaksi. Kirkkovaltuustoon kuului lisäksi yksi johtaja, kaksi kirvesmiestä, pankkivirkailija ja opettaja. Myös kirkkoneuvostossa maataloutta edustavien määrä väheni yhdellä, jolloin kuuden jäsenen joukossa oli yksi maanviljelijä ja kolme emäntää. Kirkkoneuvostoon kuului maataloutta edustavien lisäksi postinhoitaja. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin kirkkovaltuustoon 15 valtuutettua, joihin kuului viisi maanviljelijää ja neljä emäntää. Lukumäärän lisääntymisestä huolimatta maatalouden edustajien suhteellinen osuus laski hieman 1970-luvun vaaleihin

⁹³¹ Sirkka-Liisa Anttila valittiin kansanedustajaksi ensimmäisen kerran maaliskuun 1983 eduskuntavaaleissa ja jatkaa edelleen kansanedustajana. Hän on toiminut eduskunnan varapuhemiehenä sekä maa- ja metsätalousministerinä. Eduskunta 2016.

⁹³² HäSa 304/10.11.1970 Koijärven sopuvaalit, 7; FKA kvlptk 1972.

⁹³³ MSRKA vyya 29.9.1970.

verrattuna. Valtuustoon kuului myös kunnanjohtaja, postiaseman hoitaja, kirvesmies, kunnansihteeri, myyjä ja pankkivirkailija. Ammattien kirjo laajeni 1970-luvun loppua kohti.

FL:n mukaan viljelijäväestöllä oli edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa. Toteamus perustui seurakuntien sosio-ekonomista ryhmitystä käsittelevään tutkimukseen, johon verrattuna Merijärvellä seurakunnan luottamuselimissä oli maanviljelijöitä enemmän kuin keskimäärin koko maassa.⁹³⁴ Maanviljelijöiden ja emäntien määrä Merijärvellä tuntuu luonnolliselta, kun otetaan huomioon kunnan elinkeinorakenne. Maa- ja metsätalousväestön osuus oli siellä vuonna 1970 noin 54 % ja 1980-luvulle tultaessa vielä lähes kolmannes.⁹³⁵ Tämän ammattiryhmän edustus seurakunnan luottamuselimissä oli suurempi kuin osuus koko Merijärven väestöstä.

Vihdin seurakunnan luottamushenkilöiden ammattien kirjo oli laaja. Maatalousväestön osuus vuosina 1970 ja 1974 valituissa oli lähes kolmannes. Vuoden 1978 kirkkovaltuustovaalissa heidän osuutensa jäi alle viidenneksen. Maa- ja metsätaloudessa työskentelevien osuus laski 1970-luvulla 20:sta noin 8 %:iin Vihdissä, mikä näkyi myös seurakunnan luottamushenkilöiden ammattijakaumassa. Vihdin kirkkoherra Leino Hassinen kommentoidessaan vuoden 1978 vaaleja kiinnitti huomiota siihen, että varsinaisia maanviljelijöitä valittiin niukasti, vaikka Vihti oli voimakas maatalouspitäjä.⁹³⁶ Vuoden 1978 vaaleissa Keskustapuolueen ehdokaslistalla (lista I) oli lähes 2/3 maanviljelijöitä ja emäntiä, joten heitä oli kyllä runsaasti ehdokkaiden joukossa. Myös ehdokaslistalla III (Kok., SKL, LKP ja sitoutumaton seurakuntaväki) oli useita maanviljelijöitä ja emäntiä.⁹³⁷

Vihdin seurakunnan vaaleissa 1970-luvun alkupuolella valituissa oli useita opettajia. Vuoden 1978 vaaleissa valittiin laajasti eri ammattien edustajia: kolme pankinjohtajaa ja lisäksi yksi entinen pankinjohtaja, sosiaalijohtaja, sosiaalihoitaja, konttorinjohtaja, postivirkailija, hioja, työnjohtaja, kanslisti, terveydenhoitaja, pastori, rouva, lehtori, hammaslääkäri, toimittaja, rakennusmestari, farmaseutti, tiedotuspäällikkö, taloudenhoitaja. Joillakin oli oppiarvo/tutkinto ilman ammattinimikettä: filosofian tohtori, filosofian kandidaatti, agronomi ja agronomi.

Järjestöt ja yhdistykset kiinnostivat

Seurakuntien luottamustehtäviin valituista kiinnosti järjestötyö ja muu yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Tiedot osallistumisesta perustuvat lehdissä olleisiin uutisiin, joten kaikki luottamustehtävät eri sektoreilla eivät ole mukana kattavasti.⁹³⁸ Mäkeläinen on tutkimuksessaan todennut, että 1960-luvulta 1970-luvun alkupuolelle seurakuntien luottamushenkilöiden osallistuminen maatalousalan järjestötoimintaan väheni voimakkaasti (ks. luku 6.1).

⁹³⁴ FL 251/31.10.1970 Viljelijäväestöllä edelleenkin vankka enemmistö seurakuntien hallinnossa, Forssan srk:n hallintoelimitys suurin edustus toimihenkilöillä, 2.

⁹³⁵ Turunen 1991, 23.

⁹³⁶ LU 176/21.11.1978 Leino Hassinen: Miltä kirkkovaltuusto näyttää?, 4.

⁹³⁷ VSRK ely lokakuu 1978.

⁹³⁸ VSA taulu

Luonnollista on, että kirkon luottamustehtäviin valituilla maanviljelijöillä ja emännillä oli yhteyksiä maatalouden järjestöihin. Forssassa maanviljelijä *Erkki Känkänen* kuului paikalliseen maataloustuottajayhdistykseen ja edusti yhdistystä Maataloustuottajain Etelä-Hämeen Liiton kokouksissa. Maanviljelijä *Olavi Tapani* oli Forssan maataloustuottajayhdistyksen johtokunnan jäsen ja agrologi *Eero Hirvikoski* yhdistyksen tilintarkastaja. Kojjärveltä valittu maanviljelijä *Kalevi Hyytiäinen* oli Forssan maatalousseuran johtokunnan jäsen ja toimitusjohtaja *Elo Rekunen* tilintarkastaja.

Myös muilla ammattiryhmillä oli yhteyksiä oman alansa järjestöihin ja seuratoimintaan. Vihdissä myymälänhoitaja *Leo Finér* kuului Liiketoimintajärjestön liiton osaston toimikuntaan ja oli osaston luottamusmies. Tiedotuspäällikkö *Päivi Varpasuo* oli mukana Vihti-seurassa ja oli seuran varapuheenjohtaja 1970-luvun lopulla. Vihdissä *Karjala-seuran* toimintaan osallistui pankinjohtaja *Arvi Noro* Vihdin karjalaisten puheenjohtajana. Forssan Seudun *Karjala-seurassa* toimivat maanviljelijät *Onni Kallonen* ja *Erkki Känkänen*, joka oli myös seuran puheenjohtaja.

Kunnallispolitiikan lisäksi monet seurakuntien luottamushenkilöt osallistuivat muuhun puolue-toimintaan. Forssalainen *Eino Grönholm* tuli kansanedustajaksi varasijalta vuonna 1975 SDP:n eduskuntaryhmään. Kansanedustajuuden lisäksi hänellä oli myös monia muita luottamustehtäviä ja jäsenyyksiä, kuten Hämeen maakuntaliiton hallituksen jäsenyys. Vihdissä seurakunnan luottamushenkilöiksi valitut olivat mukana myös työväenyhdistyksen toiminnassa. Työasiainmies *Aino Mansikkaviita* oli Vihdin sos.dem. työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen. Saman yhdistyksen puheenjohtaja oli puuseppä *Pentti Luoto*.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tavoite oli selvittää, millaisina kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet kuvastuivat lehdissä 1970-luvulla seurakuntavaalien valossa. Valitsin tutkimukseeni kolme erilaista seurakuntaa eri puolilta Suomea – Forssa Kanta-Hämeestä, Merijärvi Pohjois-Pohjanmaalta ja Vihti Uudeltamaalta. Tutkimusaineisto koostui seurakuntavaaleja käsittelevistä lehtikirjoituksista kymmenessä lehdessä sekä tutkimusseurakuntien seurakuntavaalien ja kunnallisvaalien asiakirjoista.

Tarkasteluajanjaksolla suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui suuri murros, joka alkoi jo 1960-luvulla. Sen vaikutus näkyi myös kirkossa, johon alettiin kohdistaa arvostelua. Kirkon ja valtion suhteesta keskusteltiin. Vasemmistopuolueilla oli halua erottaa kirkko ja valtio toisistaan, mikä kävi ilmi niiden yleis- ja kirkkopoliittisissa ohjelmissa. Kritiikin kohteena kirkon toiminnassa oli myös seurakuntien luottamushenkilöiden vaali, jonka uudistamista alettiin valmistella 1960-luvulla. Uudistuksen tullessa voimaan vuoden 1970 alussa seurakuntavaaleissa otettiin käyttöön suhteellinen vaali demokraattisuuden lisäämiseksi seurakuntien hallinnossa, mitä oli pidetty vaaliuudistuksen keskeisenä tavoitteena. Valitsijayhdistysten perustaminen etukäteen takasi äänestäjille mahdollisuuden asettua itse ehdokkaaksi ja saada tieto kaikista ehdokkaista hyvissä ajoin ennen vaaleja.

Puolueiden kiinnostus vaaleihin kasvoi vaali vaalilta, vaikka ehdokaslistoissa ei saanut käyttää muita tunnuksia kuin roomalaiset numerot. Vaalien politisoituminen puhutti seurakuntalaisia, poliitikoita ja kirkon edustajia. Vaikka puolueiden johto linjasi vaalitavoitteitaan ohjelmissaan ja kannanotoissaan, tekivät kunnallisjärjestöt ja paikallisosastot usein omat päätöksensä itsenäisesti osallistumisestaan ja vaaliliitoistaan. Tavallisille seurakuntalaisille ehdolla olleen henkilön tunteminen näytti usein olevan tärkeämpää kuin se, mitä puolueiden ohjelmiin oli kirjattu. Seurakuntavaalit olivat pitkälti henkilövaalit, mutta henkilökohtaista vaalimainontaa ei mainittavasti ollut. Kaupungeissa ongelmia aiheutti, että äänestäjät eivät tunteneet ehdokkaita. Seurakuntalaiset suhtautuivat usein kielteisesti puolueiden mukaan tuloon seurakuntavaaleihin, mutta monet halusivat ehdokaslistoihin kuitenkin selviä tunnuksia.

Etenkin Keskustapuolueen ja SDP:n, joskus myös Kokoomuksen ja LKP:n, puoluekokouksissa käytiin vilkasta keskustelua puolueohjelmien kirkkoa ja uskontoa koskevista kirjauksista. Niitä koskevia linjauksiaan varten Keskustapuolue perusti vuonna 1970 toimintansa aloittaneen kirkkopoliittisen toimikunnan. SDP:n kantoihin vaikutti Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto (KSDL), joka pyrki lähentämään kirkkoa ja kristillisiä piirejä työväenliikkeeseen. Liiton rooli väheni puolueen kirkkopoliittisen kannan määrittäjänä, kun puoluetoimikunta perusti vuonna 1978 seurakunta-asiain jaoston omaksi apuelimekseen.

Vuoden 1970 vaaleissa puoluepoliittisella pohjalla muodostettuja valitsijayhdistyksiä oli lähes puolet, vuoden 1974 vaaleissa kaksi kolmasosaa ja vuoden 1978 vaaleissa kolme neljäsosaa. Kysymys valitsijayhdistysten puoluepoliittisuudesta oli jossain määrin ongelmallinen. Puolueiden kunnallisjärjestöt eivät aina käsitelleet valitsijayhdistysten kokoonpanoja, vaan valitsijayhdistyksen voivat perustaa tiettyä puoluetta lähellä olevat tai siihen kuuluvat henkilöt. Arvostelua herätti myös se, että osa puolueisiin kuuluvista ehdokkaista ”piiloutui” seurakuntaväen listoille. Toisaalta seurakunnalliset ryhmittymät voivat olla näennäi-

sesti puolueettomia, mutta edustivat kuitenkin jotain puoluetta tai uskonnollista suuntausta. Silloin puolueetonkin ehdokas saattoi leimautua muiden listalla olevien poliittiselta kannaltaan tunnettujen henkilöiden vuoksi tietyn väriseksi. Puolueiden lisäksi seurakuntaväki ja herätysliikkeet perustivat omia valitsijayhdistyksiä. Niitä perustivat myös muut yhteenliittymät, kuten Kainuussa rintamamiehet. Kaikki puolueet pyrkivät saamaan vaaleihin julkisuudessa tunnettuja henkilöitä ääniharavikseen. Sopuvaalien määrän lisääntyminen vuosikymmenen kuluessa rajoitti kuitenkin monien mielestä demokratiaa.

Lehdissä oli vähän puolueiden mainoksia ja vaali-ilmoituksia. Koska ehdokaslistoissa ei saanut käyttää tunnuksia, olisi puolueiden voinut olettaa ilmoittelullaan tuovan omia ehdokkaitaan tai ainakin ehdokaslistojaan esiin. Puolueet halusivat osallistua seurakuntavaaleihin, ja niillä oli valmis koneisto hyödynnettäväksi, mutta rahalliset satsaukset olivat vähäisiä. Seurakuntavaaleja eivät puolueet ilmeisesti pitäneet yhtä tärkeinä kuin kunnallisia ja valtiollisia vaaleja, joihin ne kuitenkin toivoivat saavansa vetoapua myös tätä kautta.

Puoluepolitiikka oli ollut mukana jo aiemmin seurakuntien päätöksenteossa, mutta uusi vaalijärjestelmä toi sen näkyvämmiin esiin. Vanhan vaalijärjestelmän aikana ei-sosialistiset puolueet, erityisesti Keskustapuolue ja Kokoomus, olivat olleet ikään kuin luonnostaan valankäyttäjiä seurakuntien päättävissä elimissä. Vuoden 1970 seurakuntavaalit tarjosivat sen sijaan kaikille puolueille uuden foorumin toimia ja tilaisuuden päästä vaikuttamaan kirkon asioihin. Näkyvimmin osallistuivat omilla listoillaan SDP ja SMP. Myös Keskustapuolue valmistautui huolellisesti vaaleihin, vaikka sen ja Kokoomuksen ehdokkaat esiintyivät pääasiassa yhteislistoilla LKP:n ja SKL:n ja epäpoliittisten tahojen kanssa. Vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa SDP ja SMP esiintyivät edelleen omilla listoillaan. Keskustapuolueella ja Kokoomuksella oli omia listojaan, mutta ne muodostivat myös vaaliliittoja. SKL asetti seurakuntavaaleissa ehdokkaita, mutta ei käyttänyt puolueen nimeä. SKDL:llä oli kaikissa vaaleissa omia listojaan erityisesti Pohjois-Suomessa. Siellä SKDL:ään kuulumisen ja kirkon luottamustehtäviin ehdolla olemisen välillä ei nähty ristiriitaa, vaikka SKDL oli kirkkokriittinen. Puolueen ehdokkaita oli myös SDP:n listoilla.

Puolueiden aktiivisuus ja niiden menestyminen eduskunta- ja kunnallisvaaleissa heijastuivat seurakuntavaaleihin. SMP:n vaalivoitto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa lisäsi Keskustapuolueen aktiivisuutta kilpailla äänestäjistä myös seurakuntavaaleissa. Puolueen asema helpottui tässä suhteessa SMP:n jakauduttua ja menetettyä kannatustaan vuodesta 1972 alkaen. Sen sijaan SKL:n menestymisen vuosien 1970, 1972 ja 1975 eduskuntavaaleissa kokivat muut ei-sosialistiset puolueet kiristävän kilpailua äänestäjistä, minkä johdosta varsinkin Keskustapuolue panosti seurakuntavaaleihin.

Kaikissa kolmissa seurakuntavaaleissa lehdet uutisoivat vuoden mittaan Kirkon tiedotuskeskuksen lähettämien tiedotteiden pohjalta. Lehdet esittelivät myös ehdokaslistoja, haastattelivat puolueiden ja kirkon edustajia sekä seurakuntalaisia. Ne seurasivat samoja asioita ja kirjoittivat samaan aikaan samoista asioista. Vuoden 1970 seurakuntavaaleista oli eniten uutisjuttuja, mutta määrä putosi lähes viidenneksen vuoden 1978 vaaleissa. Lehdet pitivät hyvänä seurakuntavaaliuudistusta ja katsoivat sen lisäävän demokraattisuutta kirkossa. Salamyhkäisyys ehdokaslistojen muodostamisessa sai niiltä kuitenkin voimakasta kritiikkiä kaikkien vaalien yhteydessä.

Seurakuntavaaleille annettu palstatila lehdissä ja erilaiset painotukset artikkeleissa kuvastivat kirkon ja uskonnon merkitystä 1970-luvun yhteiskunnassa. Aiheen tärkeyttä osoitti sekin, että lehdet käsittelivät vaaleja myös pääkirjoituksissaan. Uutisoinnissa korostui vaaliprosessin ja tulosten tarkastelu. Harvat lehdet kiinnittivät huomiota seurakuntavaalien heijastumiin hiippakunta- ja kirkolliskokousvaaleissa. Vain muutama lehti muistutti, että valituiden tulisi muistaa päätöksenteossaan myös kirkon hengellinen ja uskonnollinen tausta ja tehtävä, vaikka keskustelua käytiin paljon ehdokkaalle asetetusta vaatimuksesta ”jumalaa-pelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu”. Seurakuntavaaleja käsittelevissä uutisissaan lehdet keskittyivät nimenomaan vaaleihin ja puuttuivat vähän keskusteluun kirkon asemasta eräänä yhteiskunnan keskeisenä instituutiona. Vaikka suurin osa tutkimuksessa olleista lehdistä oli sitoutumattomia, ne olivat huolissaan mahdollisesta vasemmiston vallan kasvusta seurakuntien hallinnossa ja sen vaikutuksista kirkon varojen käyttöön.

Lehdistö käsitteli haastatteluihin perustuvissa uutisartikkeleissaan ja julkaisemissaan mielipidekirjoituksissa kirkon suhtautumista poliittisten puolueiden mukaantuloon seurakuntavaaleihin. Kirkossa puolueiden aktiivisuus ja puoluetunnusten käyttö seurakuntavaalien ehdokaslistoissa jakoivat mielipiteitä. Toisaalta tunnustettiin, että politiikka oli aina jollain tavalla ollut mukana kirkon toiminnassa ennen vaaliuudistustakin. Toisaalta vieroksuttiin liian läheistä yhteistyötä puolueiden kanssa ja pelättiin niiden vallankäyttöä ja vallankäytön seurauksia kirkon sisäisessä päätöksenteossa.

Arkkipiispa Martti Simojoki puuttui useassa yhteydessä kirkon ja puolueiden suhteeseen. Hän korosti, että kirkon käyttäminen puoluepoliittisten pyrkimysten palvelukseen oli torjuttava, mutta lisäsi, että olisi väärin tulkita puolueiden kiinnostus pelkäsi yritykseksi kamppailla poliittisesta vaikutusvallasta. Myös piispat käsittelivät puolueiden osallistumista kirkon toimintaan ja seurakuntavaaleihin. Useimmat heistä pitivät puoluepolitiikan mukaantulota kirkkoon tosiasiana, joka on tunnustettava ja jolla voi olla myös myönteisiä vaikutuksia kirkon ja yhteiskunnan suhteeseen.

Lehtien palstoilla keskusteltiin myös siitä, missä määrin työväenpuolueet olivat olleet mukana kirkon toiminnassa ja missä määrin niiden tulisi olla. Kirkon edustajat viittasivat Ruotsin esimerkkiin. Siellä puoluetunnukset olivat olleet vaaleissa jo 1930-luvulta alkaen, eikä ongelmia ollut esiintynyt. Tunnusten käytön sallimisesta keskusteltiin kirkolliskokouksissa, mutta kanta oli 1970-luvulla kielteinen. Käyttö tuli mahdolliseksi vasta 1990-luvulla.

Aktiivisesta tiedottamisesta huolimatta äänestysprosentti jäi alhaiseksi. Tosin ilman lehtien vilkasta uutisointia olisi äänestysinto voinut olla vieläkin alhaisempi. Vuonna 1970 äänestysprosentti oli vajaa 20, vuonna 1974 se oli 18 ja vuonna 1978 hieman alle 19. Syy passiivisuuteen oletettavasti oli, että seurakunnan ja kirkon asioihin vaikuttaminen ei lopulta kuitenkaan kiinnostanut seurakuntalaisia. Sekularisaatiolla oli oma vaikutuksensa. Osa äänioikeutetuista taas saattoi katsoa, että asioita on hoidettu riittävän hyvin, joten samaan tyyliin voidaan jatkaa. Uusi vaalitapa tarjosi seurakuntalaisille mahdollisuuden osallistua seurakunnan päätöksentekoon eli lisäsi demokraattisuutta, mutta huomattava osa seurakuntalaisista jätti käyttämättä tämän mahdollisuuden.

Tutkimusseurakuntien vaaleja tarkastellessa voi todeta, että **Forssassa** vuoden 1970 vaaleista alkaen aktiivisin oli SDP, joka sai siellä eniten ääniä niin eduskunta- kuin kunnallisvaaleissa. Se asetti omat valitsijayhdistyksensä ja esiintyi selvästi omilla listoillaan ja sai

sekä kirkkovaltuustoon että -neuvostoon (seurakuntaneuvostoon) toiseksi eniten edustajia, joista suurin osa oli mukana myös 1970-luvun kunnallisvaaleissa. Listalta, jolla oli Kokoomuksen, Keskustapuolueen ja Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) toiminnassa mukana olevia, valittiin eniten edustajia kumpaankin luottamuselimeen vuonna 1970. Kokoomuksen asema vahvistui Forssassa kunnallisvaaleissa koko 1970-luvun. Myös Keskustapuolueen kannatus nousi sekä kunnallis- että valtiollisissa vaaleissa.

Vuoden 1974 vaaleissa olivat SDP:n lisäksi muutkin puolueet omilla listoillaan Forssassa. Kokoomus ei mennyt vaaliliittoon muiden puolueiden kanssa. Sen listalta valittiin kirkkovaltuustoon eniten edustajia, toiseksi ylsi SDP. Keskustapuolue ja LKP olivat vaaliliitossa ja saivat kolmanneksi eniten edustajia. Puolueiden järjestys kirkkoneuvoston vaalissa oli sama. Vuoden 1978 vaaleissa listalta, jolla oli ollut Kokoomuksen ehdokkaana kunnallisvaalissa olleita, valittiin valtuustoon eniten edustajia, toisena oli jälleen SDP, jonka äänimäärä putosi kuitenkin huomattavasti vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa verrattuna vuoden 1970 vaaleihin. Seurakuntaneuvostoon valittujen järjestys oli samankaltainen. Vaikka Keskustapuolueen äänimäärä nousi voimakkaasti Forssassa kunnallisvaaleissa, seurakuntavaaleissa se ei näkynyt. Forssassa puolueiden, erityisesti vasemmiston, kiinnostus seurakunnan luottamustehtäviin kasvoi 1970-luvulla. Ne esiintyivät yhä selkeämmin omilla listoillaan. Valitsijayhdistysten määrä pysyi lähes samana ollen 5–6 kaikissa vaaleissa.

Koijärveltä Forssan ja Koijärven yhteiseen kirkkovaltuustoon 1970-luvulla valituista yhdellä henkilöllä oli kytkentä SMP:hen ja kahdella kytkentä Keskustapuolueeseen.

Merijärvellä vuoden 1970 vaalit olivat sopuvaalit. Ratkaisua selitti Keskustapuolueen ja lestadiolaisuuden merkittävä asema. Keskustapuolueen kannatus vahvistui Merijärvellä koko 1970-luvun ajan sekä kunnallis- että eduskuntavaaleissa. Merijärvellä ei voida puhua siitä, että puolueet olisivat olleet kirkkoa valtaamassa. Osa seurakuntavaalien ehdokkaista oli ehdolla myös kunnallisvaaleissa. SMP:llä ja SKDL:llä oli myös kannattajia Merijärvellä. SKDL:llä oli oma listansa vuoden 1974 seurakuntavaaleissa. Vuosien 1974 ja 1978 vaaleissa Merijärvellä Keskustapuolueen listoilla oli rauhanyhdistykseen ja uusherännisiin kuuluneita. Toisaalta rauhanyhdistyksen listalla oli Keskustapuolueeseen kuuluneita. Valitsijayhdistyksiä oli 2–3 kaikissa vaaleissa.

Vihdin seurakuntavaalien tuloksessa näkyi Kokoomuksen kannatuksen nousu. Näin tapahtui myös kunnallis- ja eduskuntavaaleissa. Vuoden 1970 seurakuntavaaleissa kirkkovaltuustoon eniten edustajia saaneella listalla oli kaksi henkilöä, joilla oli kokoomuslainen tausta. SDP:n listalta valittiin toiseksi eniten kirkkovaltuutettuja. Myös SMP sai yhden edustajan kirkkovaltuustoon. Kirkkoneuvostoon valittujen taustaryhmät olivat tulkinnanvaraisemmat, mutta yksi listoista oli selkeästi SDP:n, jolta valittiin toiseksi eniten edustajia. Vuoden 1974 vaaleissa puolueiden ehdokaslistat olivat Vihdissä selvästi tunnistettavissa. Ei-sosialistiset puolueet (Kok., Kesk., SKL, LKP) ja riippumattomat olivat muodostaneet laajan vaaliliiton, joka sai eniten ääniä sekä kirkkovaltuuston että -neuvoston vaalissa. SDP:n lista sai toiseksi eniten edustajia kumpaankin ja SMP:n lista yhden edustajan kirkkovaltuustoon.

Vuoden 1978 vaaleissa Keskustapuolue, SMP ja SDP olivat omilla listoillaan Vihdissä. Kokoomus, SKL, LKP ja sitoutumaton seurakuntaväki muodostivat vaaliliiton, joka sai eniten valtuutettuja. SDP:n ja Keskustapuolueen listat saivat kumpikin lähes saman verran

ääniä ja edustajia eli puolet vaaliliitossa olleiden ääni- ja edustajamäärästä. Valitsijayhdistyksiä oli 3–4 kaikissa vaaleissa. Merijärvellä ja Vihdissä valittiin vuonna 1978 vain kirkkovaltuusto, koska vuoden 1975 kirkkolain muutoksen myötä kirkkoneuvoston valinta oli siirretty kirkkovaltuuston tehtäväksi. Äänestyksen rajautuminen koskemaan vain valtuustoa saattoi lisätä äänestysaktiivisuutta.

Seurakuntavaalit osoittavat, että tutkimusseurakuntien luottamustehtäviin valituista monilla oli vahvat kytkennät puolueisiin. SDP esiintyi omilla listoillaan ja ei-sosialistiset puolueet muodostivat vaaliliittoja.

Kaikissa tutkimusseurakunnissa vaihtui jokaisessa vaalissa suuri määrä edustajia, kuten koko maassa. Jopa 2/3 kirkkovaltuustoon ja -neuvostoon valituista varsinaisista jäsenistä ja varajäsenistä vaihtui. Myös naisten määrä kasvoi luottamuselimissä. Merijärvellä tapahtui suurin muutos, kun kirkkoneuvostoon valittiin vuonna 1970 viisi miestä ja yksi nainen, olivat luvut päinvastoin vuoden 1974 vaaleissa. Naisten osuuden kasvu näkyi koko maan luottamushenkilövalinnoissa.

Tutkimusseurakunnissa äänestysprosentti vaihteli seurakunnittain ja vaaleittain. Forsassa äänestysprosentti oli vuonna 1970 lähes 18, vuonna 1974 vajaa 15 ja vuonna 1978 hieman yli 13 %. Suunta oli laskeva. Koirjärven edustajat yhteiseen kirkkovaltuustoon valittiin vuonna 1970 sopuvaaleilla. Vuonna 1974 äänestysprosentti nousi siellä yli 26 %:iin ja seuraavissa vaaleissa lähes 33 %:iin eli paljon yli valtakunnallisen keskiarvon. Samoin Merijärvellä äänestysaktiivisuus oli paljon yli koko maan keskiarvon. Ensimmäiset uuden vaalitavan mukaiset vaalit olivat sopuvaalit. Vuoden 1974 vaaleissa yli 34 % seurakuntalaisista kävi äänestämässä ja neljä vuotta myöhemmin yli 43 %. Vihdissä äänestysprosentti oli 19,5 vuonna 1970, 18,5 vuonna 1974 ja vuonna 1978 lähes 22 %. Maaseudulla äänestettiin aktiivisemmin. Äänestäjät tunsivat henkilökohtaisesti ehdokkaat.

Puolueiden aktiivinen osallistuminen seurakuntavaaleihin ilmaisi vahvaa yhteyttä kirkon ja muun yhteiskunnan välillä ja lähensi niitä, joskin aiheutti myös ristiriitaista suhtautumista kirkossa ja seurakuntalaisissa. Eri yhteiskuntaluokkia edustavien henkilöiden asettuminen ehdokkaiksi kuvasi kuitenkin arvostusta ja kiinnostusta kirkkoa kohtaan. Tutkimusseurakuntien luottamushenkilöiksi valitut osallistuivat myös muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan, kuten eri alojen järjestö- ja seuratoimintaan sekä politiikkaan kunnan ja valtakunnan tasolla, mikä ilmiö on todettu myös valtakunnallisesti aikaisemmissa tutkimuksissa. Usein luottamustehtävät kasaantuivat samoille henkilöille.

Vaikka 1960-luvulla noussut ja vielä 1970-luvun puolella jatkunut radikalismi kyseenalaisti kirkon asemaa, kertoivat 1970-luvun seurakuntavaalit kuitenkin kirkon vahvasta asemasta edelleen. Monet seurakuntien luottamustehtäviin valituista henkilöistä toimivat luottamustehtävissä koko 1970-luvun ajan, mutta vaalitavan muutoksen myötä tuli paljon uusiaakin. Seurakuntavaalit viitoittivat 1970-luvulla tietä päätöksenteon demokratisoitumiseen kirkossa.

Vuonna 1970 alkanut vaalijärjestelmän uudistaminen on jatkunut myös seuraavilla vuosikymmenillä. On mahdollistettu tunnusten käyttö ehdokaslistoissa, äänioikeusikärajaa laskettu, otettu käyttöön ennakoäänestys ja vähennetty vaalipäivien määrää. Uudistuksilla on pyritty vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneeseen muutokseen. Seuraavat seurakuntavaalit

järjestetään marraskuun kolmantena sunnuntaina eli 18.11.2018. Silloin seurakuntalaisilla on jälleen mahdollisuus vaikuttaa, mihin suuntaan kirkkoa luotsataan.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla, miten puolueet pyrkivät ajamaan eduskunnassa kirkkopoliittisissa ohjelmissa esiin tuotuja asioita. Toinen mielenkiintoinen aihe voisi olla, miten puolueet ovat olleet mukana seurakuntavaaleissa 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla ja miksi ne eivät käyttäneet vielä vuoden 2014 vaaleissakaan selvästi omia tunnuksiaan, vaikka se oli sallittua vuodesta 1994 alkaen.

Liitteet

Lehti	1	2	3
Aamulehti	352	90	113
Forssan lehti	299	54	59
Helsingin Sanomat	352	66	79
Hämeen Sanomat	352	101	106
Kalajokilaakso	204	25	25
Kaleva	352	60	73
Keskipohjanmaa	352	84	90
Länsi-Uusimaa	147	54	55
Pyhäjokiseutu	100	22	22
Raahen Seutu	152	23	24
Kaikki lehdet	2662	579	646

Liite 1 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1970.

Lehti	1	2	3
Aamulehti	351	61	78
Forssan lehti	297	48	52
Helsingin Sanomat	351	30	35
Hämeen Sanomat	351	64	66
Kalajokilaakso	202	29	33
Kaleva	351	50	55
Keskipohjanmaa	351	53	56
Länsi-Uusimaa	197	64	66
Pyhäjokiseutu	105	25	27
Raahen Seutu	150	24	25
Kaikki lehdet	2706	448	493

Liite 2 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1974.

Sarakkeiden sisältö ja lähde liitteissä 1 ja 2:

1 = Lehtien numeroiden lkm

2 = Vaaliartikkeleita (otsikoita) sisältäneiden lehtien numeroiden lkm luokissa 1 - 8

3 = Vaaliartikkeleissa kerrottujen asioiden lkm luokissa 1 – 8

Lähde: VSA taul Tutkimusaineiston jakaumat.

Lehti	1	2	3
Aamulehti	351	57	73
Forssan lehti	299	56	64
Helsingin Sanomat	351	24	27
Hämeen Sanomat	351	52	57
Kalajokilaakso	206	31	38
Kaleva	351	28	32
Keskipohjanmaa	351	51	56
Länsi-Uusimaa	196	88	94
Pyhäjokiseutu	152	24	24
Raahen Seutu	151	20	21
Kaikki lehdet	2759	431	486

Liite 3 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuonna 1978.

Lehti	1	2	3
Aamulehti	1054	208	264
Forssan lehti	895	158	175
Helsingin Sanomat	1054	120	141
Hämeen Sanomat	1054	217	229
Kalajokilaakso	612	85	96
Kaleva	1054	138	160
Keskipohjanmaa	1054	188	202
Länsi-Uusimaa	540	206	215
Pyhäjokiseutu	357	71	73
Raahen Seutu	453	67	70
Kaikki lehdet	8127	1458	1625

Liite 4 Lehtien numeroiden, vaaliartikkeleiden ja niissä kerrottujen asioiden lkm vuosina 1970, 1974 ja 1978.

Sarakkeiden sisältö ja lähde liitteissä 3 ja 4:

1 = Lehtien numeroiden lkm

2 = Vaaliartikkeleita (otsikoita) sisältäneiden lehtien numeroiden lkm luokissa 1 - 8

3 = Vaaliartikkeleissa kerrottujen asioiden lkm luokissa 1 - 8

Lähde: VSA taul Tutkimusaineiston jakaumat.

Lehti	1970	1974	1978	Yht.
Aamulehti	72	49	36	157
Forssan Lehti	38	35	30	103
Helsingin Sanomat	58	26	21	105
Hämeen Sanomat	68	40	25	133
Kalajokilaakso	16	17	16	49
Kaleva	52	31	20	103
Keskipohjanmaa	55	30	22	107
Länsi-Uusimaa	25	35	52	112
Pyhäjokiseutu	12	10	9	31
Raahen Seutu	8	13	8	29
Yhteensä	404	286	239	929

Liite 5 *Uutisjuttujen (luokka 3: uutiset, kuvat, uutisraportit, uutiskommentit, uutistaustat) lkm lehdissä vuosina 1970, 1974 ja 1978.*

Lähde: VSA taul Tutkimusaineiston jakaumat.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

<i>Kansallisarkisto, Helsinki</i>	KA
Valtioneuvoston kirjaajan konttorin arkisto	VNKKKA
Pöytäkirjat I 1922–1922	C:38
Pöytäkirjat III 1923–1923	C:52
Pöytäkirjat XI 1923–1923	C:60
Pöytäkirjat XII 1923–1923	C:61
Pöytäkirjat VII 1924–1924	C:68
Pöytäkirjat X 1924–1924	C:71
Pöytäkirjat VI 1968–1968	Ca:631
Pöytäkirjat XIIa 1968–1968	Ca:639
Kirkollisasian toimituskunnan arkisto	KTKA
Puhtaaksi kirjoitetut konseptit 1901–1901	Da:96
Kirjekonseptit 1909–1909	Db:117
Liberaalisen kansanpuolueen arkisto	LKPA
Puolueen julkaisusarja 1965–1988 (kotelo 100)	julk
Hallituksen pöytäkirjat 1971	hptk
Hallituksen/Puoluehallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1966–1985 (kotelo 44)	htvk
Suomen Maaseudun Puolueen arkisto	SMPA
Puoluekokousten pöytäkirjat 1971	pkptk
Muu puoluetoimiston arkisto	MPTA
Kristillinen työryhmä	krtr
 <i>Keskustan ja maaseudun arkisto, Helsinki</i>	 KMA
Ohjelmat	ohj
Puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1972 (pvptk)	Cb 11
 <i>Työväen arkisto, Helsinki</i>	 TYARK
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue	SDP
Pöytäkirjat. Sähköiset pöytäkirjat.	sptk
Puoluekokoukset	pk
 <i>Forssan kaupungin arkisto, Forssa</i>	 FKA
Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat	kvlpk
Ehdokaslistojen yhdistelmät	ely
 <i>Forssan seurakunnan arkisto, Forssa</i>	 FSRKA
Kirkonkokouksen pöytäkirja	kkptk

Kuulutus alkavaksi nelivuotiskaudeksi valituista seurakunnan luottamushenkilöistä Ehdokaslistojen yhdistelmät	kuul ely
<i>Merijärven kunnan arkisto</i> , Merijärvi Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat Ehdokaslistojen yhdistelmät	MKA kvlptk ely
<i>Merijärven seurakunnan arkisto</i> , Merijärvi Valitsijayhdistysten perustamisasiakirjat Kirkonkokouksen pöytäkirja Seurakunnan vaalilautakunnan pöytäkirjat	MSRKA vypa kkptk vlptk
<i>Vihdin kunnan arkisto</i> , Vihti Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat Ehdokaslistojen yhdistelmät	VKA kvlptk ely
<i>Vihdin seurakunnan arkisto</i> , Vihti Kirkonkokouksen pöytäkirja Vaalilautakunnan pöytäkirja Luettelot nelivuotiskaudeksi kirkkoneuvostoon ja kirkkovaltuustoon valituista henkilöistä Ehdokaslistojen yhdistelmät Kuulutukset	VSRKA kkptk vlptk vhlöt ely kuul
<i>Kimmo Kivelän arkisto yksityisarkisto</i> , Kuopio Veikko Vennamo, esitelmä: SMP:n ideologista taustaa	KKA VV
<i>Virpi Siitosen tutkimusarkisto</i> , Helsinki Tiedonannot Taulukot	VSA tied taul

Painetut lähteet

Haukipuro, Erkki

1991 Maamiesseuratyötä Merijärvellä 80 vuotta. – Palasia matkalta: Merijärven kunta vuosina 1866–1991. Juhani Alaranta, Aarno Kuusela, Terttu Tohola & Anni Vidnäs. Oulainen: Merijärven kunta.

Kirkko ja valtio 1970

- 1970 Kirkko ja valtio 1970. Laajennetun piispainkokouksen asettaman komitean mietintö. Pieksämäki.

Kirkko ja valtio -komitea

- 1977 Kirkko ja valtio -komitean mietintö. Komiteanmietintö 1977:21. Helsinki.

Kirkko keskellä kylää

- 1979 Kirkko keskellä kylää. Merijärven seurakunta 1779–1979. Juhani Alaranta, Pirkko & Yrjö Tala (toim.). Merijärvi: Merijärven seurakunta.

Kirkkolakikomitea

- 1967 Kirkkolakikomitean mietintö vuoden 1968 kirkolliskokoukselle. Pieksämäki.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat

- 1963 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhdeksännentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1963. Pieksämäki.

- 1968 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdenkymmenennen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968. Hämeenlinna.

Kirkon kalenteri

- 1970 Kirkon kalenteri 1970. Suomen kirkon sisälähetysseura 1969.

Kuka kukin on

- 2015 Kuka kukin on. Who's who in Finland. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 2015. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Lehtinen, Eero

- 1973 Protestiliike rakentavana voimana kirkossa. – Evankeliumi liikkeellä. Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys 100-vuotias 1873–1973. Esa Santakari (toim.). Helsinki: Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys.

Lindqvist, Martti & al.

- 1977 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1972–1975. Pieksämäki: Kirkon tutkimuslaitos.

- 2003 Kristillinen opiskelijaliike 1960-luvun murroksessa – osallisen näkökulma. – Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Eila Helander (toim.). Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 106. Helsinki: Kirjapaja.

Mäkeläinen, Heikki & Heino, Harri & Bäckman, Eero

- 1981 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1976–1979. Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.

Kirkon vuosikirja 1968

1969 Kirkon vuosikirja 1968. Pieksämäki.

Kirkon vuosikirja 1969

1970 Kirkon vuosikirja 1969. Pieksämäki.

Kirkon vuosikirja 1970

1971 Kirkon vuosikirja 1970. Pieksämäki.

Kirkon vuosikirja 1972

1973 Kirkon vuosikirja 1972. Pieksämäki.

Mediasanasto

1998 Mediasanasto. Heikki Kuutti & Jukka-Pekka Puro (toim.). Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Mäkeläinen, Heikki & Heino, Harri & Bäckman, Eero

1981 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1976–1979. Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.

Parlament

1990 Das finnische Parlament. Hintergrund, Tätigkeit, Haus. Liisa-Maria Hakala & Pekka Suhonen (Red.). Helsinki: Eduskunta.

Puuseppä Suomen eduskunnasta

1981 Puuseppä Suomen eduskunnasta. Olavi Hurri (toim.) Helsinki: Tammi.

Seurakuntahallinnonkomitea

1973 Seurakuntahallinnonkomitean mietintö. – Suomen evankelisluterilaisen kirkon kahdennenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. Liite IV B. Pieksämäki.

Sihvo, Jouko & Mäkeläinen, Heikki & Lindqvist, Martti

1973 Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1967–1971. Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.

Simojoki, Martti

1968 Kristittynä moniarvoisessa yhteiskunnassa. Porvoo: WSOY.

1971 Kirkon tie. Porvoo: WSOY.

1973 Kantaaottavaa puhetta. Helsinki: Kirjapaja.

Suomen asetuskokoelma ja Suomen säädöskokoelma

1921 Asetus 265/1921

Asetus Forssan kauppalan perustamisesta 3.7.1921. Helsinki.

- 1939 Asetus 14/1939
Asetus Kuopion hiippakunnan perustamisesta ja Kokkolan rovastikunnan siirtämisestä Oulun hiippakuntaan 13.1.1939. Helsinki.
- 1961 Asetus 191/1963
Asetus Forssan kaupungin perustamisesta 18.4.1963. Helsinki.
- 1961 Forssan kaupungin perustamiskirja 192/1963. Helsinki.
- 1993 KirkkoJ 1055/1993
Kirkkojärjestys 8.11.1991. Helsinki
- 2013 KirkkoJ 415/2014
Kirkolliskokouksen päätös kirkkojärjestyksen muuttamisesta 8.11.2013. Helsinki.
- 1964 KirkkoL 635/1964
Kirkkolaki 23.12.1964. Helsinki.
- 1969 KirkkoL 900/1969
Laki kirkkolain muuttamisesta 30.12.1969. Helsinki.
- 1973 KirkkoL 607/1973
Laki kirkkolain muuttamisesta 13.7.1973. Helsinki.
- 1975 KirkkoL 632/1975
Laki kirkkolain muuttamisesta 25.7.1973. Helsinki.
- 1975 KirkkoL 633/1975
Laki kirkkolain muuttamisesta 25.7.1975. Helsinki.
- 1993 KirkkoL 1054/1993
Kirkkolaki 26.11.1993. Helsinki.
- 2000 KirkkoL 201/2000
Laki kirkkolain muuttamisesta 25.2.2000. Helsinki.
- 2014 KirkkoL 414/2014
Laki kirkkolain muuttamisesta 6.6.2014. Helsinki.
- 1993 Kirkon vaalijärjestys 1056/1993
Kirkon vaalijärjestys 8.11.1991. Helsinki.
- 2013 Kirkon vaalijärjestys 416/2014
Kirkon vaalijärjestys 8.11.2013. Helsinki.

- 1917 Laki 108/1917
Maalaiskuntain kunnallislaki 27.11.1917. Helsinki.
- 1925 Laki 180/1925
Laki kunnallisen jaoituksen muuttamisesta 19.5.1925. Helsinki.
- 2008 Laki 689/2008
Laki kirkkolain 7 luvun 3 §:n ja 8 luvun 3 §:n muuttamisesta 14.3.2008. Helsinki.
- 2015 Laki 156/2015
Laki avioliittolain muuttamisesta 12.2.2015. Helsinki.
- 1924 Vnp 280/1924.
Valtioneuvoston päätös eräiden tilojen siirtämisestä hallinnollisessa, oikeudellisessa ja kameraalisessa suhteessa Tammelan ja Urjalan kunnista Koijärven kuntaan 30.7.1924. Helsinki.
- 1968 Vnp 424/1968
Valtioneuvoston päätös Koijärven kunnan alueen siirtämisestä Forssan kaupunkiin ja Urjalan kuntaan sekä eräiden tilojen, muiden maarekisteriyksikköjen, tilanosien ja alueiden siirtämisestä Urjalan kunnasta Forssan kaupunkiin 19.6.1968. Helsinki.
- 1970 Vnp 303/1970
Valtioneuvoston päätös eräiden tilojen, erään rekisteriyksikön, eräiden tilanosien ja alueiden siirtämisestä Tammelan kunnasta Forssan kaupunkiin 22.4.1970. Helsinki.
- 1972a Vnp 511/1972
Valtioneuvoston päätös Raution kunnan siirtämisestä Kalajoen kuntaan. Helsinki.
- 1972b Vnp 512/1972
Valtioneuvoston päätös Paavolan ja Revonlahden kuntien yhdistämisestä Ruukki-nimiseksi kunnaksi. Helsinki.
- 2006 Vnp 527/2006
Valtioneuvoston päätös Ruukin kunnan ja Siikajoen kunnan lakkauttamisesta ja uuden Siikajoen kunnan perustamisesta. Helsinki.

Suomen kielen perussanakirja

- 1995 Suomen kielen perussanakirja, Ensimmäinen osa A–K. 3. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Painatuskeskus.

Suomen lehdistön historia

- 1988a Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Päiviö Tommila (päätoim.). Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salonkangas (toim.). Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- 1988b Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Päiviö Tommila (päätoim.). Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salonkangas (toim.). Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Suomen teologit

- 1982 Suomen teologit 1982. Helsinki: Suomen pappisliitto.
- 1999 Suomen teologit 1999. Helsinki: Suomen kirkon pappisliitto.
- 2010 Suomen teologit 2010. Helsinki: Suomen kirkon pappisliitto.

Suomen teologit ja kirkkomuusikot

- 1974 Suomen teologit ja kirkkomuusikot. Hämeenlinna: Suomen kirkon pappisliitto.

SVT Suomen virallinen tilasto

- 1969 SVT XXIX B:3
Kunnallisvaalit 1968. Helsinki 1969. Tilastollinen päätoimisto. SVT XXIX B:3.
- 1970 SVT XXIX A:31
Kansanedustajain vaalit 1970. Helsinki 1970. Tilastollinen päätoimisto. SVT XXIX A:31.
- 1973 SVT XXIX A:32
Kansanedustajain vaalit 1972. Helsinki 1973. Tilastokeskus. SVT XXIX A:32.
- 1974 SVT XXIX B:4
Kunnallisvaalit 1972. Helsinki 1974: Tilastokeskus. SVT XXIX B:4.
- 1976 SVT XXIX A:33
Kansanedustajain vaalit 1975. Helsinki 1976. Tilastokeskus. SVT XXIX A:33.
- 1977 SVT XXIX B:5
Kunnallisvaalit 1976. Helsinki 1977: Tilastokeskus. SVT XXIX B:5.
- 1979 SVT XXIX A:35
Valtiolliset vaalit. Kansanedustajain vaalit 1979. Helsinki 1979. Tilastokeskus. SVT XXIX A:35.

- 1979 Tilastollisia tiedonantoja Nro 63
Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975.
Tilastokeskus. Helsinki.
- 1981 SVT XXIX B:6
Kunnallisvaalit 1980. Helsinki 1981: Tilastokeskus. SVT XXIX B:6.
- 1983 SVT VI C:106
Väestö- ja asuntolaskenta. Osa I A. Ammatti ja elinkeino; koko väestö. SVT VI
C: 106. Tilastokeskus. Helsinki.
- Turunen, Harri
1991 Merijärven elinkeinoelämästä. – Palasia matkalta: Merijärven kunta vuosina
1866–1991. Juhani Alaranta, Aarno Kuusela, Terttu Tohola & Anni Vidnäs.
Oulainen: Merijärven kunta.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti (AL) 1970, 1974, 1978

Forssan Lehti (FL) 1970, 1974, 1978

Helsingin Sanomat (HS) 1970, 1974, 1978

Hämeen Sanomat (HäSa) 1970, 1974, 1978

Iustitia 2001

Kalajokilaakso (KL) 1970, 1974, 1978

Kaleva (KA) 1970, 1974, 1978

Kansan Tahto 1976

Keskipohjanmaa (KP) 1970, 1974, 1978

Länsi-Uusimaa (LU) 1970, 1974, 1978

Polttopiste 1970

Pyhäjokiseutu (PY) 1970, 1974, 1978

Raahen Seutu (RS) 1970, 1974, 1978

Sanansaattaja 1974

Teologinen Aikakauskirja (TA) 1978, 2014, 2013, 2017

Internetlähteet

Henkilöhistoria

Eduskunta

- 2014a Kansanedustajat 1907–2014. Grönholm, Eino. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910381.aspx>. Viitattu 23.7.2016.
- 2014b Kansanedustajat 1907–2014. Haukipuro, Erkki. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910026.aspx>. Viitattu 17.2.2017
- 2014c Kansanedustajat 1907–2014. Helle, Veikko. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?%7Bhnro%7D=910028&%7Bkieli%7D=su&%7Bhaku%7D=kaikki>. Viitattu 1.8.2014.
- 2014d Kansanedustajat 1907–2014. Juva, Mikko. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?%7Bhnro%7D=910047&%7Bkieli%7D=su&%7Bhaku%7D=kaikki>. Viitattu 11.7.2014.
- 2014e Kansanedustajat 1907–2014. Lähteenmäki, Olavi. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?hnro=910093>. Viitattu 10.7.2014.
- 2014f Kansanedustajat 1907–2014. Niemi, Pentti. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911128.asp>. Viitattu 5.8.2016.
- 2014g Kansanedustajat 1907–2014. Raunio, Eino. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911341.aspx>. Viitattu 23.4.2017.
- 2014h Kansanedustajat 1907–2014. Varpasuo, Päivi. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/284.aspx>. Viitattu 21.6.2016.
- 2014i Kansanedustajat 1907–2014. Virolainen, Johannes. <https://www.edus-kunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/231.aspx>. Viitattu 23.4.2017.
- 2016 Nykyiset kansanedustajat. Anttila, Sirkka-Liisa. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/127.aspx>. Viitattu 23.7.2016.
- 2017a Kansanedustajat 1907–2014. Pursiainen, Terho. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911296.aspx>. Viitattu 13.10.2017.
- 2017b Kansanedustajat 1907–2014. Alkio, Santeri. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910255.aspx>. Viitattu 13.10.2017.
- 2017c Kansanedustajat 1907–2014. Tarjanne, Pekka. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910170.aspx>. Viitattu 9.12.2017.

HS/Muistot

2016a HS/Muistot. Veikko Vennamo. <http://www.hs.fi/muistot/a1364353975655>. Viitattu 3.8.2016.

2016b HS/Muistot. Maija-Leena Ylimaula. <http://www.hs.fi/muistot/a1305798257049>. Viitattu 3.8.2016.

Kansallisbiografia

2017a Kansallisbiografia. Alkio, Santeri (1862–1930). <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/740>. Viitattu 13.10.2017.

2017b Kansallisbiografia. Simojoki, Martti (1908–1999). <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3922>. Viitattu 26.10.2017.

Nobelprize

2017 Alva Myrdal. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/myrdal-facts.html. Viitattu 20.2.2017.

Puolueiden ohjelmat

Kansallinen Kokoomus

Kansallisen Kokoomuspuolueen Ohjelma

1945 Kansallisen Kokoomuspuolueen Ohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokohjelma1945>. Viitattu 30.7.2014.

Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma

1957 Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokyleis1957>. Viitattu 9.7.2014.

Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma

1966 Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966 Kohti huomispäivän yhteiskuntaa. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=koktoiminta1966>. Viitattu 8.3.2014.

Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma

1970 Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokperiaate1970>. Viitattu 8.3.2014.

Kansallisen Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma

1972 Kansallisen Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokkirkko1972>. Viitattu 3.4.2014.

Liberaalinen Kansanpuolue

Liberaalisen Kansanpuolueen Yleisohjelma

1965 Liberaalisen Kansanpuolueen Yleisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=lkpyleis1965>. Viitattu 8.3.2014.

1971 Liberaalisen Kansanpuolueen Periaateohjelma
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/LKP/163>. Viitattu 11.1.2018.

Maalaisliitto/Keskustapuolue

Maalaisliiton puolueohjelma

1946 Maalaisliiton puolueohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1946>. Viitattu 30.7.2014

1950 Maalaisliiton puolueohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1950>. Viitattu 30.7.2014.

Maalaisliiton johtavat periaatteet

1962 Maalaisliiton johtavat periaatteet. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalperiaate1962>. Viitattu 6.7.2014.

Keskustapuolueen yleisohjelma

1968 Keskustapuolueen yleisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskyleis1968>. Viitattu 8.3.2014.

1970 Keskustapuolueen yleisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KESKP/232>. Viitattu 20.4.2017.

1974 Keskustapuolueen yleisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskyleis1974>. Viitattu 22.3.2014.

Keskustapuolueen kirkkopoliittinen periaateohjelma

1978 Keskustapuolueen kirkkopoliittinen periaateohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskkirkko1978>. Viitattu 3.4.2014.

Suomen Kristillinen liitto

Suomen Kristillisen Liiton yleisohjelma

1969 Suomen Kristillisen Liiton yleisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sklyleis1969>. Viitattu 8.3.2014.

SKL:n kirkkopoliittinen ohjelma

1973 SKL:n kirkkopoliittinen ohjelma 1973. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sklkirkko1973>. Viitattu 13.7.2014.

Suomen Maaseudun Puolue

Suomen Maaseudun Puolueen puolueohjelma

- 1967 Suomen Maaseudun Puolueen ohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=smpohjelma1967>. Viitattu 8.3.2014.

SMP:n kristillinen erityisohjelma

- 1981 SMP:n kristillinen erityisohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=smpkristillinen1981>. Viitattu 7.6.2014.

Suomen Kansan Demokraattinen Liitto

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton periaateohjelma

- 1967 Suomen Kansan Demokraattisen Liiton periaateohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=skdlperiaate1967>. Viitattu 8.3.2014.

Suomen Sosialidemokraattinen puolue

Sosialidemokraattisen puolueen ohjelma

- 1903 Sosialidemokraattisen puolueen ohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpohjelma1903>. Viitattu 30.7.2014.

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelma (perusteluineen)

- 1952 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelma (perusteluineen). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpperiaate1952>. Viitattu 30.7.2014.

Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma

- 1963 Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpkulttuuri1963>. Viitattu 8.3.2014.

- 1972 Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripoliittinen ohjelma. <http://matriisi.ee.tut.fi/~nurmi28/sanasota/tekstimuodossa/sdpkulttuuri1972>. Viitattu 23.9.2015.

Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto

Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton puolueohjelma

- 1967 Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton puolueohjelma. Poliittisten ohjelmien tietovaranto (POHTIVA). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=tpslperiaate1967>. Viitattu 8.3.2014.

Muut internetlähteet

Aamulehden 100-vuotisrahasto

- 2018 Aamulehden 100-vuotisrahasto. <https://apurahat.skr.fi/nimikkorahastot/nimikkorahastoosite?numero=295001>. Viitattu 1.2.2018.

Den norske kirke

- 2018 Endringer i forholdet mellom kirke og stat. <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/bakgrunn/var-historie/endringer-i-forholdet-mellom-kirke-og-stat/>. Viitattu 8.2.2018.

Eduskunta/Nuorten parlamentti

- 2017 Suhteellinen vaalitapa – tulos lasketaan d'Hondtin menetelmällä. <http://www.nuorteneduskunta.fi/fi/suhteellinen-vaalitapa-%E2%80%93-tulos-lasketaan-dhondtin-menetelm%C3%A4ll%C3%A4>. Viitattu 23.6.2017.

Eduskunta/Pitkä parlamentti

- 2017 Tietoa eduskunnasta. <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/Eduskunta-mukana-rauhanteossa-vuonna1944-tietopaketti/Sivut/Pitka-parlamentti-ja-jatkosodan-paattyminen.aspx>. Viitattu 13.10.2017.

Filosofia

- 2016 Harva, Urpo. http://filosofia.fi/suomalainen_filosofia/galleria/1110. Viitattu 26.4.2016.

Folkekirken

- 2018 Grundloven. <https://www.folkekirken.dk/om-folkekirken/grundloven>. Viitattu 8.2.2018.

Forssan seurakunta

- 2014 Seurakunnan historiaa. <http://www.forssanseurakunta.fi/seurakunnanhistoriaa>. Viitattu 17.3.2014.

Hallituksen esitys

- 2018 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirkkolain muuttamisesta HE 1/2018 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kasittelytiedot/Valtiopaivaasia/Sivut/HE_1+2018.aspx. Viitattu 9.2.2018.

Henkilögalleria

- 2017 Henkilögalleria SUO. www.tkm.fi/opastusmateriaalit/Leninmuseo/.../Henkilögalleria%20SUO.docx. Viitattu 12.12.2017.

Jyväskylän yliopisto/Koppa

- 2017 Historiatutkimus. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tutkimusstrategiat/historiatutkimus>. Viitattu 22.7.2017.

Kalajoen seurakunta

- 2017 Kalajoen seurakunta. Historiaa. <http://www2.kalajoenseurakunta.fi/historiaa>. Viitattu 1.5.2017.

Keskipohtjanmaa

2018 Keskipohtjanmaa. Historia. <http://www.kpk.fi/Historia>. Viitattu 31.1.2018.

Keskusta

2017 Keskusta 110 vuotta. Välähdyksiä puolueen historiasta. <http://www.keskusta.fi/Suomeksi/Keskusta/Keskusta-110-vuotta-historia>. Viitattu 21.4.2017.

Kirjastovirma

2017a Kirjastovirma. Pohjoispohjalaista kulttuuriperintöä. Revonlahden kirkko. <http://www.kirjastovirma.fi/kirkot/revonlahti>. Viitattu 1.5.2017.

2017b Kirjastovirma. Pohjoispohjalaista kulttuuriperintöä. Siikajoen kirkko. <http://www.kirjastovirma.fi/kirkot/siikajoki> Viitattu 1.5.2017.

Kokoomus

2014 Kokoomuksen historia. <http://www.kokoomus.fi/faktat/tata-on-kokoomus/historia/>. Viitattu 31.7.2014.

Kristillisdemokraatit

2015 Puolueen historia. <http://www.kd.fi/politiikka/puolueen-historia>. Viitattu 6.7.2015.

2017 Puolueen historia. <http://www.kd.fi/politiikka/puolueen-historia/>. Viitattu 13.10.2017.

Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto

2017 Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto. <https://kristillinensdpliitto.fi/kristilliset-sosialidemokraatit-veljeys-liike>. Viitattu 21.4.2017.

Lyytinen, Jaakko

2017 Epuskon puolue. Bolshevikkien uskontopolitiikka 1917–1991. <http://www.helsinki.fi/jarj/polho/vanhat/luukkane.html>. Viitattu 12.12.2017.

Merijärvi

2017 PohjoisPohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö 2015 Merijärvi. <https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/file.php?3530>. Viitattu 29.11.2017.

Palmu, Harri

2018 Seurakuntavaalit 2010. Kirkon tutkimuskeskus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/\\$FILE/Seurakuntavaalit%202010.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/$FILE/Seurakuntavaalit%202010.pdf). Viitattu 13.2.2018.

Rahanarvonmuunnin

2018 Laskuri. <http://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html>. Viitattu 24.1.2018.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna

2006 KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>. Viitattu 19.6.2017.

Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti

2018 Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti. Kirkon tutkimuskeskus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/6C80D07E181AB-357C2257DFE003FFB95/\\$FILE/Loppuraportti_vaalit2014.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/6C80D07E181AB-357C2257DFE003FFB95/$FILE/Loppuraportti_vaalit2014.pdf). Viitattu 13.2.2018.

SKP Moskovan etäispäät

2017 SKP Moskovan etäispäät. Kansan Uutisten Viikkolehti 15.5.2009. <https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/2090504-skp-moskovan-etaispaate>. Viitattu 13.10.2017.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko

2017a Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Tietoa kirkosta. Tilastotietoa. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilastotietoa>. Viitattu 25.9.2017.

2017b Uuspietismi. Kirkollinen sanasto – Aamenesta öylättiin. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Uuspietismi>. Viitattu 13.10.2017.

2017c Seurakuntaneuvosto. Kirkollinen sanasto – Aamenesta öylättiin. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Seurakuntaneuvosto>. Viitattu 13.10.2017.

2017d Seurakuntavaalit. Kirkollinen sanasto – Aamenesta öylättiin. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Seurakuntavaalit>. Viitattu 13.10.2017.

Svenska kyrkan

2014 Rösta i kyrkovalet. <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=581917>. Viitattu 8.3.2014.

Svenska regeringar

2004 Svenska regeringar 1905–2004. http://partiforskning.gu.se/digitalAssets/1563/1563292_1469142_svenska-regeringar.pdf. Viitattu 28.3.2017.

SOS Sveriges officiella statistik

2014 Historisk statistik över valåren 1910–2014. Procentuell fördelning av giltiga valsedlar efter parti och typ av val. <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/allmanna-val/allmanna-val-valresultat/pong/tabell-och-diagram/historisk-valstatistik/historisk-statistik-over-valaren-19102014.-procentuell-fordelning-av-giltiga-valsedlar-efter-parti-och-typ-av-val>. Viitattu 28.3.2017.

Tampereen hiippakunta

2014 Tampereen hiippakunta. <http://tampereenhiippakunta.fi/hiippakunta/tampereen-hiippakunta>. Viitattu 6.7.2014.

Tilastokeskus

- 2015 Koulutus Suomessa: yhä enemmän ja yhä useammalle.
<http://www.stat.fi/tup/suomi90/marraskuu.html>. Viitattu 7.7.2015.

Valtioneuvosto

- 2017 Hallitukset aikajärjestyksessä. <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>. Viitattu 20.4.2017.

Yle/Elävä arkisto

- 2017 Yle/Elävä arkisto. Teiniliitto oli aikansa mahtijärjestö. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/11/15/teiniliitto-oli-aikansa-mahtijarjesto>. Viitattu 26.7.2017.

Tutkimuskirjallisuus

Alaranta, Juhani

- 1979 Merijärven rauhanyhdistys 1929–1979. – Kirkko keskellä kylää: Merijärven seurakunta 1779–1979. Juhani Alaranta, Pirkko & Yrjö Tala, (toim.). Merijärvi: Merijärven seurakunta.
- 1999 Merijärven Rauhanyhdistys 1929–1999 - 70 toiminnan ja siunauksen vuotta. – Armopöydän ääressä. Merijärven Rauhanyhdistys ry 70 vuotta. Rovaniemi: Merijärven Rauhanyhdistys r.y.

Alasuutari, Pertti

- 1995 Laadullinen tutkimus. 2. p. Tampere: Vastapaino.

Alatalo, Jani

- 2014 Pohjoinen herätysliike ja modernisaation kipukohdat. Vanhoillislestadiolaisuuden julkisuuskuva Suomessa 1961–1985. *Studia Historica Septentrionalia* 72. Diss. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Alestalo, Matti

- 1985 Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. – Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, & al. (toim.). Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Alvunger, Daniel

- 2006 Nytt vin i gamla läglar. Socialdemokratisk kyrkopolitik under perioden 1944–1973. Diss. Göteborg: Församlingsförlaget.

Antila, Jaakko

- 2005 ”Me emme ole kirkkoa politisoimassa”: Keskustapuolue ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokous vuosina 1970–1977. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

- 2010 ”Politiikka on kirkossa”: Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978. Diss. SKHST 213.
- 2014 Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011. SKST 1407.
- Auranen, Ari
- 2008 Lestadiolais-uuspietistinen konservatiiviteologi – Uuras Saarnivaaran elämä ja toiminta vuoteen 1966. Diss. *Studia historica septentrionalia* 53. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Björkstrand, Gustav
- 2016 Elämä on joukkuepeliä. John Vikström kirkollisena ja yhteiskunnallisena toimijana. Suomennos Sirpa Hietanen. Helsinki: Kirjapaja.
- Borg, Olavi
- 1965 Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo: WSOY.
- 1970 Puolueiden ohjelmat 1970. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- 1980 Puolueiden ja eduskuntaryhmien suhteet 1907–1977. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 53.
- 2006 Liberaalinen aatetraditio Suomessa. – Suomen puolueiden periaateohjelmat. Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua. Jukka Paastela, & Heikki Paloheimo (toim.). Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos.
- Claesson, Urban
- 2004 Folkhemmet kyrka: Harald Hallén och folkkyrkans genombrott; en studie av socialdemokrati, kyrka och nationsbygge med särskild hänsyn till perioden 1905–1933. Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Denk, Thomas & Silander, Daniel
- 2007 Att studera demokratisering – fenomen, förlopp, förutställningar och framtid. Estland: Santérus Förlag.
- Enävaara, Reijo
- 1979 Unohdetun kansan puolesta. SMP 20 vuotta 1959–1979. Helsinki: Suomen Maaseudun puolue.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha
- 2008 Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. p. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Kaija
- 1999 Laajenevan työn vuodet 1978-1999. – Armopöydän ääressä. Merijärven Rauhanyhdistys ry 70 vuotta. Rovaniemi: Merijärven Rauhanyhdistys r.y.

- Haapanen, Pirkko
1978 Kirkko ottaa kantaa. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A N:o 33. Tampere.
- Haastettu kirkko
2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Porvoo.
- Haaavio, Ari
1963 Evankelinen liike. Sosiologinen tutkimus Suomen evankelisen liikkeen organisaatiosta ja kannatuksen levinneisyydestä. Diss. Turun Yliopisto. Forssa.
- Hakalehto, Ilkka
1986 Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. Maalaisliitto autonomian aikana 1906–1917. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Halla, Leo
1978 Hämeen Sanomat 1879–1978. Hämeenlinna: Hämeen Sanomat Oy.
- Heikkilä, Markku
1977 Yhdistysten jäsentyminen kirkolliseen toimintaan. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- 1980 Kirkon kriisi, Kotimaa ja tilanteen rauhoittuminen 1964–1980. – Eino Murtorinne & Markku Heikkilä, Kotimaa 1905–1980 kristillisenä vaikuttajana suomalaisessa yhteiskunnassa. Helsinki: Kirjapaja.
- Heikkilä, Markku & Lampinen, Tapio
1982 Kirkko ja joukkoviestintä. – Kirkkososiologia. Irja Askola, Tapio Lampinen, & Pentti Lempiäinen (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- Heilimo, Olli
1970 Kirkkovaltuuston ja seurakuntaneuvoston jäsenten vaalit. Seurakuntahallinnon opas n:o 7. Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto.
- Helander, Eila
1999 Uskonto ja arvojen murros. – Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros. Markku Heikkilä (toim.). Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Helin, Matti
1996 Päästä meidät pahasta. Uskonto Skdl:n politiikassa. Turun yliopiston julkaisuja C:121. Diss. Turku.

- Hemánus, Pertti
1972 Sanomalehden pääkirjoituksen päämääristä ja keinoista. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos. Monistesarja 10/1972.
- 1990 Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula
2009 Tutki ja kirjoita. 15. p. Helsinki: Tammi.
- Hobsbawm, Eric
2003 The Age of Extremes. A History of the World 1914–1991. 4. ed. New York: A Division of Random House, Inc.
- Honka-Hallila, Helena
2003 Veljeysliike. Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto 1946–. Saarijärvi: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p.
- Huotari, Voitto
1973 Seurakuntavaalit v. 1970. Tutkimus suhteellisen vaalitavan käyttöönotosta kirkkoneuvoston ja kirkkovaltuuston jäsenten valinnassa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- 1977 Kirkollinen toiminta toisen maailmansodan jälkeen. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- 1981 Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Helsinki: Kirjapaja.
- Isotalo, Leena
2013 Kirkkohistorian tutkija suomalaisen puoluehistorian parissa. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Jaakko Antila, Esko M. Laine & Juha Meriläinen (toim.). SKHST 226.
- Jalovaara, Ville
2007 Kirkko, Kekkonen ja kommunismi kriisivuosina 1958–1962. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 200. Helsinki.
- 2011 Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 219. Helsinki.
- 2013 Kirkko, valtio ja SDP. – TA 2/2013.
- Juva, Mikko
1976 Kirkon parlamentti: Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Helsinki: Otava.

- Jyrkiäinen, Jyrki & Savisaari, Eero
2012 Sanomalehdistön nykytila. – Suomen mediamaisema. Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio (toim.). Vantaa: WSOY.
- Järvinen, Pertti & Järvinen, Annikki
1995 Tutkimustyön metodeista. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Jääskeläinen, Juhani
1980 Inkerin suomalainen evankelis-luterilainen kirkko neuvostojärjestelmän ensimmäisenä vuosikymmenenä 1917–1927. Diss. Helsinki: Kirjapaja.
- Kakkuri, Teemu
2011 Evankelinen liike kirkossa ja yhteiskunnassa 1944–1963. Aktiivinen uudistusliike ja konservatiivinen sopeutuja. Diss. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu.
2014 Suomalainen herätys. Herätyskristillisyyden historia nälkävuosista Nokia-misioon. Helsinki: Kirjapaja.
- Kansanaho, Erkki
1976 Suomen kirkon hallinto. Vaasa: Gaudeamus.
- Kauppinen, Juha
1987 Seurakuntavaalit 1986. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B N:o 51. Tampere.
- Keskeneräinen tehtävä
2006 Keskeneräinen tehtävä. Vihdin 500-vuotisjuhlajulkaisu. Helsinki: Vihdin seurakunta.
- Ketola, Eino
1997 Vihdin historia 1918–1965. Maanjaon aika. Toinen osa 1939–1965. Jyväskylä: Vihdin kunta ja Vihdin seurakunta.
- Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykypäivään
2012 Kirkollisia vaikuttajia Pyhästä Henrikistä nykypäivään. Mustakallio, Hannu (toim.) Studia Biographica 10. Porvoo
- Knuutila, Jyrki
2010 Kirkkolainsäädäntö ja kirkon virka Suomessa kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin ja -järjestykseen. – Edilex 2010/25 (15.9.2010).
2012 Kirkkolainsäädäntö – kirkon vai yhteiskunnan asia? Kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet ja Suomessa käytetyt säädökset kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin. –Edilex 2012 (8.10.2012).
- Knuutila, Simo
1972 Kirkko päivälehdissä kesästä 1970 vuoden 1971 loppuun. Kirkon Tutkimuslaitos. Sarja A N:o 16, 1972. Tampere.

Kortekangas, Paavo

1967 Kirkko murroksen vuosina. Tutkimus Hämeen maaseudusta 1899–1917. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

2003 Kirkko ja rakennemuutos. – Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Eila Helander (toim.). Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 106. Helsinki: Kirjapaja.

Kortekangas, Paavo & Huotari, Voitto

1974 Seurakunta vaaliurnilla. Tutkimus vuoden 1970 seurakuntavaaleista. Kirkon Tutkimuslaitos. Sarja A N:o 24. Tampere.

Koskelainen, Laura

2013 Sosiaalidemokraattien suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon vuosina 1946–1952. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Koskeniemi, Lauri

1973 Evankelisen liikkeen julistus ja teologia. – Evankeliumi liikkeellä. Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys satavuotias 1873–1973. Santakari, Esa (toim.). Helsinki.

Koskiahho, Tapio

1977 Vaaliliittoutuminen eduskuntavaaleissa. Tutkimus puolueiden vaaliliitoista 1907–1975 ja vaaliliittoutumispolitiikasta vuosien 1970 ja 1972 eduskuntavaaleissa. Diss. Tampere.

Krapu, Jenni

2009 E. G. Gulinin ekumeeninen työ ja ajattelu. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 211. Helsinki.

Kukkonen, Mia

1999 Kirkon muutos 1978 – Ohitetun vaaran vuosi? Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Kärenlampi, Paavo

1999 Taistelu kouludemokratiasta: kouludemokratian aalto Suomessa. Bibliotheca historica, 37. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Laaksonen, Kari-Matti

2014 Puolangan kirkkoherra ja korpikommunismi. Jussi Järvilehdon kristinuskoa ja kommunismia käsitelleet kirjoitukset vuosina 1959–1960 ja niiden vastaanotto. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

- Latvala, Piia
2008 Valoa itään? Kansanlähetys ja Neuvostoliitto 1967-1973. Diss. Suomen kirkko-historiallisen seuran toimituksia 209. Helsinki.
- Lehto, Keijo
2006 Aatteesta arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971–2005. Diss. Studies in Humanities 48. Jyväskylä.
- Lindfors, Helena
1972 Ehdokkaat vuoden 1970 kirkollisvaaleissa. Kirkkososiologian laudaturtyö. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Lindqvist, Martti
1970 Kirkkoa koskeva keskustelu päivälehdissä kesästä 1969 kevääseen 1970. Kirkon Tutkimuslaitos. Sarja A N:o 9 1970. Tampere.
- Lohi, Seppo
1997 Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870–1899. Diss. Oulu: Suomen Rauhan-yhdistysten Keskusyhdistys ry.

2007 Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat. Jyväskylä: Suomen Rauhan-yhdistysten Keskusyhdistys ry.
- MacCulloch, Diarmaid
2010 A History of Christianity. The First Three Thousand Years. Great Britain: Penguin Books.
- Malmberg, Marjatta
1977 Kirkko keskustapuoluelaisissa sanomalehdissä: sisällönanalyttinen tutkimus viiden keskustapuoluelaisen sanomalehden kirkkoa ja uskontoa käsitelleistä kirjoituksista ajalla 1.9.1970–31.5.1972. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto
1991 Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos. Tilastokeskus. Tutkimuksia 178.
- McLeod, Hugh
1997 Religion and the people of Western Europe 1789–1989. New York: Oxford University Press.

2003 Introduction. – The Decline of Christendom in Western Europe, 1750–2000. Hugh McLeod & Werner Ustorf (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

2013 Reflections and New Perspectives. – The Sixties and Beyond. Dechristianization in North America and Western Europe, 1945–2000. Nancy Christie & Michael Gauvreau (ed.). Toronto: University of Toronto Press.

- McLeod, Hugh & Saarinen, Risto & Lauha, Aila
2006 North European Churches from the Gold War to Globalisation. Publication 56. Jyväskylä: Kirkon tutkimuskeskus.
- Meier, Kurt
1967 Die Deutschen Christen: das Bild einer Bewegung im Kirchenkampf des Dritten Reiches. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Meinander, Henrik
1999 Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle. Suom. Paula Autio. Espoo: Schildt.
- 2014 Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohtat. Suom. Paula Autio. Uusi, tark. laitos. Helsinki: Schildts & Söderströms
- Mickelsson, Rauli
2007 Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä. Tampere: Vastapaino.
- Murtorinne, Eino
1977 Kirkon seitsemän vuosikymmentä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Markku Heikkilä, & Eino Murtorinne (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- 1995 Suomen kirkon historia: 4, Sortovuosista nykypäiviin, 1900–1990. Porvoo: WSOY.
- 2017 Neuvostoliiton uskontopolitiikan muutos ja sen heijastuminen Suomeen sodan jälkeisinä vuosina. – TA 5–6/2017.
- Mustakallio, Hannu
2009 Pohjoinen hiippakunta: Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Helsinki: Kirjapaja.
- Myllyniemi, Seppo
1990 Vihdin historia 1800–1918. Vihti Venäjän vallan alla. Jyväskylä: Vihdin kunta.
- Mäkeläinen, Heikki
1971 Seurakuntien luottamushenkilöt vuonna 1969. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A N:o 14. 1971.
- 1972 Demokraattisuus seurakunnan hallintoelinten päätöksenteossa. – Pekka Palho, Heikki Mäkeläinen & Marjatta Eskola. Demokraattisuus seurakunnassa. Helsinki: Kirjapaja.
- 1974 Luottamushenkilöt seurakunnan hallinnossa. Tutkimus seurakuntahallinnon edellytyksistä lainsäädännössä ja käytännössä. Diss. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A N:o 25. 1974.

- 1978 Suomen ev-lut. kirkon vaaliuudistuksen tavoitteet ja niiden toteutuminen. – TA 1978.
- Mäkinen, Joonas
2008 Sivustaseuraajasta kansankirkon toimijaksi. SDP:n kirkkopoliitiikka vuosina 1977–1987. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Niemi, Mari K. & Raunio, Tapio & Ruostetsaari, Ilkka
2017 Poliittinen järjestelmä muuttuneessa toimintaympäristössä. – Poliittinen valta Suomessa. Mari K. Niemi, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Nieminen, Heikki-Tapio
2003 Uskonnollinen viestintä yhteiskunnan muutosprosessissa. – Muutoksen tulkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Eila Helander (toim.). Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 106. Helsinki: Kirjapaja.
- Nieminen, Katja
2010 Kahden herätyksen mies. Pentti Niemi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Niiranen, Pekka
2000 Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Helsinki. Diss. Helsinki: Kirjapaja.
- 2008 Martti Simojoki: kirkon ääni. Helsinki: Kirjapaja.
- Nousiainen, Jaakko
1956 Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannatukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Diss. Joensuu: Pohjois-Karjalan kirjapaino.
- 1992 Suomen poliittinen järjestelmä. 9. p. Juva: WSOY.
- Närhi, Paula
2012 Nainen, pappeus ja ristiriita? Diss. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Ojanen, Eeva
1966 Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla. Diss. Helsingin yliopisto.
- 1973 Tammelan seurakunnan historia. Tammela: [Tammelan seurakunta].

- 1983 Tammelan historia 2. Venäjänvallan alusta nykyaikaan. Tammela: [Tammelan kunta].
- 1989 Urjalan Seurakunnan historia. Forssa: [Urjalan seurakunta].
- 1990 Tammelan seurakunnan historia. Forssa: [Tammelan seurakunta].
- Paastela, Jukka
2006 Sosialistinen aatetraditio Suomessa. – Suomen puolueiden periaateohjelmat. Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua. Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.). Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos.
- Paloheimo, Heikki & Raunio, Tapio
2008 Puolueiden rooli ja tehtävät demokratiassa. – Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä. Heikki Paloheimo & Tapio Raunio (toim.). Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Palosaari, Markku
1981 Puolueiden kirkkopoliittiset ohjelmat. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Pasture, Patrick
2013 Dechristianization and the Changing Religious Landscape in Europe and North America since 1950: Comparative, Transatlantic and Global Perspectives. – The Sixties and Beyond. Dechristianization in North America and Western Europe, 1945–2000. Nancy Christie & Michael Gauvreau (ed.). Toronto: University of Toronto Press.
- Peltovuori, Risto
1993 Forssan historia. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
- Pesonen, Pertti & Sänkiaho, Risto
1979 Kansalaiset ja kansanvalta: suomalaisten käsityksiä poliittisesta toiminnasta. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Peura, Mikko
1973 Vuoden 1970 kirkollisvaalien tiedotus. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Teologinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Pietilä, Veikko
1976 Sisällön erittely. 2. p. Helsinki: Oy Gaudemus Ab.
- Pirinen, Kauko
1979 Puolueiden kirkkopoliittiset ohjelmat. – SKHSV 1978–1979. Loimaa.

- Railo, Erkka & Niemi Mari K. & Pitkänen Ville & Ruohonen, Sini
2016 Kampppailu vallasta. Eduskuntavaalikampanjat 1945–2015. EU: Docendo Oy.
- Raittila, Hilkka
1975 Vuoden 1974 seurakuntavaalien valitsijayhdistykset. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Raittila, Pekka
1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Helsinki: Akateeminen Kustannusliike.
- 1977 Herätysliikkeet 1900-luvulle. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- 1979 Merijärven lestadiolaisuuden alkuvaihe. – Kirkko keskellä kylää: Merijärven seurakunta 1779–1979. Juhani Alaranta, Pirkko & Yrjö Tala (toim.). Merijärvi: Merijärven seurakunta.
- Raivio, Risto
1989 Demokratian edellytykset seurakuntahallinnossa. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuslaitos. Tutkimuksia 104.
- 1994 Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa. Diss. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 63.
- Rajaniemi, Juhani
1982 Kirkollinen ja sosiaalinen rakenne. – Kirkkososiologia. Irja Askola, Tapio Lampinen & Pentti Lempiäinen (toim.). Helsinki: Kirjapaja.
- Rantala, Onni
1982 Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. 2. p. Helsinki: Gaudeamus.
- Rantanen, Pekka
2002 Porvaripuolueiden uskonto- ja kirkkopoliitiikan ohjelmalliset tavoitteet ja niiden toteutuminen vuosina 1966–1990. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Rentola, Kimmo
1997 Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 2005 Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 2017 Kreml ja Kekkonen: yhä uutta. – Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot. Timo Vihavainen, Ohto Manninen, Kimmo Rentola & Sergei Žuravljov. Jyväskylä: Docendo Oy.

- Riikonen, Juha
2013 Kirkko ja politiikka. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Jaakko Antila, Esko M. Laine & Juha Meriläinen (toim.). SKHST 226. Helsinki.
- Ruostetsaari, Ilkka
2006 Agraarinen/keskustalainen aatetraditio Suomessa. – Suomen puolueiden periaateohjelmat. Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua. Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.). Tampereen yliopisto. Poliitikan tutkimuksen laitos.
- Saarinen, Raija
1979 Kirkko kokoomuksen lehdistössä: sisällönanalyttinen tutkimus neljässä Kokoomuksen lehdessä 1.9.1970–31.5.1972 julkaistuista kirkkoa ja uskontoa käsittelevistä kirjoituksista. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Saarinen, Risto
1997 Faith and Holiness. Lutheran-Orthodox Dialogue 1959–1994. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Salminen, Esko
1988 Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. – Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Päiviö Tommila (päätoim.). Jyväskylä: Sanomalehtien Liitto ry.
- Salonen, Maija
1971 Puoluepoliittinen näkökulma kirkollisvaaleissa. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Savioja, Anita
1984 Ehdokkaiden vaalikelpoisuusehtojen ja tunnusten käyttökiellon tulkinnasta ja merkityksestä seurakuntavaaleissa. Julkisoikeuden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Hallintotieteiden laitos. Julkaistu Kirkon tutkimuslaitoksen C-sarjassa n:o 16.
- Schjørring, Jens Holger
2011 Aufbruch und Polarisierung. – Die Politisierung des Protestantismus. Entwicklung in der Bundesrepublik Deutschland während der 1960er und 70er Jahre. Klaus Fitscher, Siegfried Hermle, Kunter Katharina, Claudia Lepp & Antje Roggen-Kaufmann (Herausg.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Seppinen, Jukka
2006 Neuvostotiedustelu Suomessa 1917 - 1991. Strategia ja toiminta. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy..

Seppo, Juha

1999 Kirkko ja itsenäinen Suomi 1917–1998. – Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros. Markku Heikkilä (toim.). Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

2013 Kirkonmies ja muuttuva maailma. Martti Simojoki I. Helsinki: WSOY.

2015 Arkkipiispan aika. Martti Simojoki II. Helsinki: WSOY.

Seppälä, Raimo

1981 Sata vuotta Suomen puolesta. Aamulehden linjanvetoa vuosina 1881–1981. Tampere: Tamprint.

Seppälä, Risto

1976 Kirkko sitoutumattomassa lehdistössä: sisällönanalyttinen tutkimus maamme neljän suurimman sitoutumattoman päivälehdessä kirkkoa ja uskontoa käsittelevästä aineistosta 1.9.1970–31.5.1972. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Siitonen, Virpi

2013 Kirkon vaalit vuonna 1970 Helsingin Sanomissa, Aamulehdessä ja Kalevassa. Siirtymätyö käytännöllisen teologian jatko-opiskelijaksi pääsyä varten. Käytännöllinen teologia. Helsingin yliopisto. Tekijänsä hallussa.

Siljander, Veli

1979 Lestadiolainen uusiheräys Merijärvellä. – Kirkko keskellä kylää: Merijärven seurakunta 1779–1979. Juhani Alaranta, Pirkko & Yrjö Tala (toim.). Merijärvi: Merijärven seurakunta.

Sinnemäki, Mauno

1979 Kirkon hallinnon tasot. – Jokamiehen kirkkotieto 1. Voitto Viro (toim.). Helsinki: Kirjapaja.

Soikkanen, Hannu

1990 Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. SKHS. Helsinki.

Struve, Nikita

1965 Die Christen in der USDDR. Mainz: Mathias-Grünwald-Verlag.

Suistola, Jouni

1999 Sata vuotta kansan kaikuja. Oulu: Kaleva Kustannus Oy.

Sundberg, Jan & Östergren, Laila

2001 Partier och intresseorganisationer i Finland. – Partier och intresseorganisationer i Norden. Jan Sundberg (toim.). Århus: Nordisk Ministerråd.

- Suni, Hannu
2005 Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvojatkuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1960. Diss. SKHST 195. Helsinki.
- Sänkiäho, Risto
1986 Poliittinen vieraantuminen. – Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa. Jaakko Nousiainen & Matti Wiberg (toim.). Turun yliopiston julkaisuja C 57. Turku.
- Takala, Lauri
1933 Suomen evankelisen liikkeen historia II 1844–1851. Ensimmäinen nide. Helsinki: Suomen Luth. Evankeliumiyhdistys.
- Talonen, Jouko
1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929. SKHST 144. Diss. Helsinki.

2001 Lestadiolaisuuden hajaannukset. – Lestadiolaisuuden monet kasvot. Toim. Jouko Talonen & Ilpo Harjutsalo. – Iustitia 2001/14. Helsinki: STI.

2014 Lestadiolaisuuden synty, leviäminen ja hajaannukset. – TA 1/2014.
- Tammelan seurakunnan 500-vuotismuisto
1923 Tammelan seurakunnan 500-vuotismuisto: 1423–1923. Forssa: [Tammelan seurakunta].
- Tarkka, Jukka
2002 Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Tarvainen, Olavi
1968 Uskonnollinen elämä. – Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1962–1966. Olavi Tarvainen, Erkki Arhinmäki & Arvo Haapanen (toim.). Helsinki.
- Tommila, Päiviö
1994 Suomen sanomalehdistö 1700-luvulta nykypäivään. – Joukkoviestintä Suomessa. Kaarle Nordenstreng, & Osmo A. Wiio (toim.). Porvoo: Weilin & Göös.
- Tommila, Päiviö & Salonkangas, Raimo
1998 Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli
2011 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi, 7. uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tölli, Tuomas

- 2007 ”Jolla on kaksi ihokasta, antakoon toisen...”. Martti Linna – SKDL:n lestadiolainen kansanedustaja 1958–1970. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Unkuri, Juhana

- 2000 Kirkon murros 1969. Radikalismien vuosi. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Vahtola, Jouko

- 2003 Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Keuruu: Otava.

Vares, Vesa

- 2017 Korpivaellukselta vallankahvaan. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1966–1987. Suomalaiskansallinen Kokoomus IV. EU: Docendo Oy.

Vihavainen, Timo

- 2017 Bolševikit ja Suomi vuosina 1917–1939. – Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot. Timo Vihavainen, Ohto Manninen, Kimmo Rentola & Sergei Žuravljov. Jyväskylä: Docendo Oy.

Wiberg, Matti

- 1986 Kuinka paljon kansalaisten kannattaa luottaa poliitikkoihin? – Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa. Jaakko Nousiainen & Matti Wiberg (toim.). Turun yliopiston julkaisuja C 57. Turku

Henkilöhakemisto

A

Aaltonen, Olli 36
Aaltonen, Samuli 124
Ahla, Eino J. 28
Ahonen, Vilho 188
Airisto, Lenita 23
Airola, Anja 187
Alaja, Martti 155
Alaja, Osmo 125
Alamännistö, Olavi 137
Alanen, Yrjö J. E. 96
Alasilta, Anja 130
Alatalo, Jani 97
Alhoniemi, Matti 187
Alkio, Santeri 25, 61
Ansamäki, Irma 140, 187
Antila, Jaakko 27, 52, 98, 99, 124, 125, 126, 142, 143, 151
Anttila, Sirkka-Liisa 190
Apajalahti, Samuli 152
Auranen, Airi 177, 187
Auranen, Erkki O. 131
Aurio, August 38

B

Borg, Olavi 54, 71
Brummer, Bernice 110
Brummer, Henrik 110

C

Castrén, Heikki 150, 170, 171

E

Eskola, Kaija 178, 188, 189

F

Finér, Leo 187, 192
Forsberg, John 93

G

Gezelius, Johannes vanhempi 30
Grönholm, Eino 152, 177, 183, 192
Gulin, Eelis 94

H

Haapanen, Pirkko 53, 144
Haarakangas, Olavi 178
Haavisto, Taimi 187, 188
Harva, Urpo 130, 173, 174
Hassinen, Leino 161, 167, 170, 174, 180, 181, 191
Haukipuro, Erkki 108
Havas, Martti 127, 151
Haveri, Vilho 161
Heikkilä, Markku 21
Heilimo, Olli 143, 148, 166
Heinonen, Eero 169
Heinämäki, Tapani 153
Helaakoski, Erkki 178
Helle, Edvard 43
Helle, Esko 110
Helle, Veikko 43, 76
Hemmi, Kerttu 149
Hiitola, Väinö 138
Hirvi, Erkki 171
Hirvikoski, Eero 192
Honkasalo, Aimo 187
Huitu, Kerttu 187
Huotari, Voitto 51, 104, 111, 112, 128
Hurskainen, Heikki 150
Hyytiäinen, Kalevi 192
Hämäläinen, Erkki 29
Härkönen, Terttu 157

I

Isokääntä, Niilo 187

J

Jalovaara, Ville 58
Jokisuu, Valfrid 185
Jousimaa, Matti 105, 136
Juntumaa, Antero 145
Juola, Eeli 41
Juva, Mikko 20, 26, 66, 151, 153, 157, 169, 170, 172
Jyly, Kalle 187
Järveläinen, Väinö 187

K

Kaattari, Aimo 187
Kaipainen, Tytti-Kaarina 187
Kakkuri, Teemu 104
Kalliokoski, Viljami 104
Kallonen, Onni 136, 187, 188, 192
Kansanaho, Erkki 27, 29, 60, 84, 122, 123
Kares, Olavi 124
Karjalainen, Ahti 140
Karjalainen, Ahti Kalle Samuli 152
Karjalainen, Päivi 152
Karttunen, Heikki 123
Kaunisto, Pentti 177
Kauppinen, Juha 52, 106
Kekkonen, Urho Kaleva 21, 23, 72, 111, 124, 141, 142
Kekolahti, Kaija 187, 188, 189
Kinnunen, Pekka 108
Kivekäs, Riitta 177
Kivelä, Kimmo 65
Knuutila, Jyrki 28
Knuutila, Lauri 124
Knuutila, Simo 52
Koivisto, Mauno 141
Kokkonen, Urpo 144, 155
Kortekangas, Paavo 40, 51, 103, 104, 111, 112, 124, 125, 128, 169, 171
Kortesalmi, J. Juhani 149
Kouri, Olavi 131
Koutonen, Kalevi 138
Kunnari, Hilikka 137
Kuusela, Olavi 187
Kuusinen, Hertta 67
Känkänen, Erkki 192

L

Lampinen, Pekka 96
Lanssila, Helmi 187
Leikkaa, Aira 187
Lemström, Rainer 97
Lindelä, Kirsti 138, 187
Lindqvist, Martti 19, 23
Linna, Lauri 98
Linna, Martti 97
Louekoski, Matti 152
Louhi, Heikki 187
Luoto, Pentti 181, 187

Lähdekorpi, Aaro 107, 177, 187, 188
Lähteenmäki, Olavi 63, 64

M

Maarto, Anja 187
Majamaa, Matti 165
Majava, Kalle 188
Malmivaara, Jukka 124
Manninen, Pentti 147
Mansikkaviita, Aino 110, 192
McLeod, Hugh 20
Meinander, Henrik 18, 141
Miettunen, Martti 141
Mohell, Erkki W. 96
Murtorinne, Eino 60, 100
Mutru, Väinö 94
Myrdal, Alva 56
Mäkelä, Lea 187
Mäkelä, Matti 187
Mäkeläinen, Heikki 52, 105, 107, 113, 114, 129, 182, 191
Mäki-Kulmala, Heikki 25
Mäkinen, Joonas 53
Mäki-Reinikka, Antti 100

N

Niemi, Ilppo 145
Niemi, Pentti 104
Nieminen, Seppo 187
Niiranen, Pekka 94
Niittykartano, Anna-Liisa 187
Nikolainen, Aimo T. 124, 169, 172
Noro, Arvi 181, 192
Nousiainen, Jaakko 68, 97
Nurminen, Asko 187

O

Ojala, Marjatta 187
Ojanen, Eeva 173
Ollila, Martti 137, 188

P

Paananen, Yrjö 123
Paasikivi, Juho Kusti 21
Paasio, Rafael 27
Paavonsalo, Matti 174
Pahkala, Matti 137

Pallaspuro, K. J. 131
Palonen, Sirkku 187
Pasanen, Jorma 105, 107, 136, 187
Pelli, Hellin 188
Perheentupa, Antti-Veikko 57
Petteri, Aura 187, 188
Prenter, Regin 121
Pursiainen, Terho 23

R

Raittila, Hilikka 52, 128, 188
Raittila, Pekka 41
Raivio, Risto 52, 58, 62, 64, 106
Rajasaari, Ossian 106, 107, 187
Ranta, Pertti 124, 155, 164, 172
Rantanen, Lauri 130
Raunio, Eino 183
Rautkallio, Paavo 107
Rekunen, Elo 187, 192
Repo, Eino S. 22
Riikonen, Juha 93
Rinne, Maija 140, 181

S

Salo, Pentti 187
Saloheimo, Mauno 85, 121, 122, 131
Salomaa, Jorma 187
Salonen, K. E. 105
Saraste, Vieno 104
Sares, Eino 65
Savukoski, Arvi 138
Schjørring, Jens Holger 22
Seppo, Juha 28, 94
Seppä, Eero 138
Seppä, Maija 137
Simojoki, Martti 21, 26, 28, 29, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 116, 120, 121, 122, 130, 142, 151, 169, 195
Sinnemäki, Mauno 57, 142
Sjöroos, Sirkka 187
Snellman, J. V. 25
Sohlman, Tuomo 60
Sorsa, Kalevi 141
Sovijärvi, Erkki 152
Sukselainen, V. J. 26
Sundvall, Keijo 187
Suni, Hannu 104

Suonpää, Pentti 187

T

Taanila, Hannu 23
Taanila, Veli 143
Taipale, Ilkka 57
Takala, Martti 160
Tala, Yrjö 42, 108, 137, 148, 153
Talonen, Jouko 97
Talus, Vilho 187
Tapani, Olavi 192
Tapio, Pentti 64
Tarjanne, Pekka 95, 98
Teininen, Jukka 103, 133, 176, 177, 188
Torpo, Tapani 171, 172
Tuurna, Eeva 110, 187
Tähtinen, Veini 188

U

Ukkola, Jukka 175
Urrila, Oiva 146, 173

V

Valtamo, Einar 38
Valtonen, Antero 110, 140, 185, 187
Vares, Vesa 64
Varpasuo, Päivi 140, 192
Vennamo, Pekka 152
Vennamo, Sirkka 152
Vennamo, Veikko 26, 65, 152
Vikström, John 26, 29, 123, 124, 169
Viljamaa, Rauha 138, 187, 188
Vilkuna, Aaro 174
Virolainen, Johannes 27, 142
Virrankoski, Hilikka-Maija 140, 186, 187
Voipio, Jaakko 152
Voipio, Voitto 129

W

Waara, Matti 187
Westerholm, Raino 71, 95, 100, 141, 143
Wiberg, Matti 168
Wälikangas, Antti 130

Y

Ylimaula, Maija-Leena 145